

T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA SALİHLİ KAZASI
(1923-1933)

SÜLEYMAN AYHAN

DANIŞMAN
YARD. DOÇ. ÖMER KARAKAŞ

MANİSA 2014

ÖZET

“Cumhuriyetin İlk Yıllarında Salihli Kazası (1923-33)” adlı tez çalışmasında Osmanlı Devleti’nin son yılları, Milli Mücadele dönemi ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş yılları ele alınmıştır. Kazanın idari, sosyal, kültürel ve ekonomik yapısında meydana gelen değişim, dönüşüm yerel ve genel boyutlarıyla verilmeye çalışılmıştır.

Salihli kazasının adı ve kuruluşundan başlayarak, bölgenin iklimi, bitki örtüsü, coğrafi özellikleri incelenmiştir. Bununla konunun farklı boyutlarının daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır. Ardından Osmanlı son dönemlerinde hızla gelişen ve bir kaza kimliğine kavuşan Salihli’nin içinde yer aldığı bölgenin kısa tarihçesi verilmiştir. Salihli kazasının tarihi ile ilgili yapılan tüm çalışmalar antik Sart şehri ile başladığı için aynı yol tercih edilmiştir.

Salihli kazasının, Yunan işgaline karşı hangi özelliklerinden dolayı Milli Mücadele’nin merkezlerinden biri olduğu üzerinde durulmuştur. Burada yaşanan hâkimiyet mücadelesi tüm yönleriyle ele alınmıştır. Salihli’nin işgal yılları ve kurtuluşunda yaşanan acılar, dönemin hatıralarından takip edilmiştir. Yunanlıların çekilirken verdikleri zararları ve Salihli yangınının uzun yıllar silinmeyen izleri takip edilmiştir.

Osmanlı döneminde Kafkasya ve Balkanlardan gelen göçmenler ile Cumhuriyet döneminde Yunanistan ile yapılan mübadele sonunda gelen göçmenlerin sorunları araştırılmıştır. Bu göçlerin Salihli’nin sosyal ve ekonomik yapısında nasıl bir değişime yol açtığı analiz edilmiştir.

Salihli kazasında eğitim, kültür ve sosyal yaşamda meydana gelen değişimler, gelişmeler dönemin gazetelerinden ve hatıralarından takip edilmiştir. Salihli kazasında bayındırlık ve imar faaliyetleri, belediye hizmetleri ile ulaşımда yaşanan değişimler işlenmiştir. Kazanın iktisadi yapısında yaşanan değişimler, gelişmeler farklı kaynaklar ve istatistikler analiz edilerek verilmiştir.

ABSTRACT

In the thesis called “Salihli district in the initiative years of the Republic (1923-33)”, the terminal stages of the Ottoman State, National Resistance and the maiden years of a new Turkish Republic have been considered in detail. The ongoing transformation and rapid evolution in governmental, social, cultural and economic structure of the town have been dramatically debated both in local and general dimensions.

Beginning with the origin of the name of the town and its establishment, the thesis is initiated with the exposition of the climate of the region, flora and fauna and geographical particularities. Therefore, a variety of dimensions concerning the theme has been aimed to reveal plainly. Afterwards, a concise chronicle of the region has been investigated together with Salihli's fastgrowing development and accomplishment of its full-fledged identity in the surrounding environment. The antique city of Sardes was favoured to set forth first because all previous works related with history of Salihli were initiated in the same identical content.

It has been analysed elaborately why Salihli was one of the centres of the National Resistance against Greek invasion. The tag of war experienced there was taken into account with all its relevant aspects. The pains endured in these years of invasion in Salihli and strains experienced were traced through the memoirs of that period. The damages Greeks caused while retreating and years of indelible traces of the fire in Salihli have been unveiled.

The problems of the refugees from Caucasia and the Balkans during the Ottoman Era and refugees from Greece as a result of the bilateral population exchange during the Republican Era have been analysed in particular. In addition, these mass movements were surveyed in order to display how they transformed Salihli from the point of view of social and economic aspects.

What happened in educational, cultural and social life has been compiled by means of ledgers, journals and memoirs of that time. Reconstructive developments, public prosperity, municipal processes and improvements in transportation were mentioned through the data obtained. The metamorphosis in economic life and gradual growth of the town been analysed through miscellaneous sources and statistical data.

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “CUMHURİYET’İN İLK YILLARINDA SALİHLİ KAZASI (1923-1933) ” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

27 / 06 / 2014

SÜLEYMAN AYHAN

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 06.06.2014 tarih ve 13/15 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisans Üstü öğretim Yönetmeliği'nin 24. Maddesi gereğince Enstitümüz Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Yüksek Lisans Programı Süleyman AYHAN'ın "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Salihli Kazası (1923-33)" konulu tezi incelenmiş ve aday 27.06.2014 tarihinde saat 10.00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 20.0 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerinin sorduğu sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

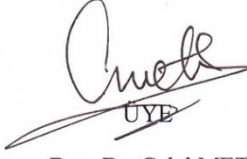
BAŞARILI olduğuna	☒	<u>OY BİRLİĞİ</u>	☒
DÜZELTME yapılmasına	*	<u>OY ÇOKLUĞU</u>	☐
RED edilmesine	**	ile karar verilmiştir.	☐

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.

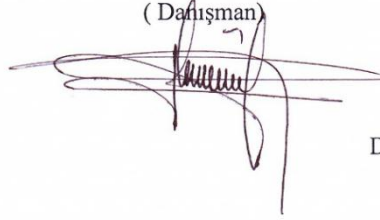
** Bu halde adayın kaydı silinir.

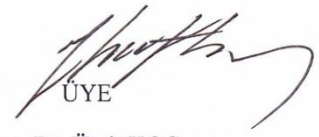
BAŞKAN

Yrd. Doç. Dr.Ömer KARAKAŞ
(Danışman)

ÜYE

Doç. Dr. Celal METİN

ÜYE

Doç. Dr. Ümit KOÇ

<u>Evet</u>	<u>Hayır</u>
*** Tez, burs, ödül veya Teşvik prog. (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir	☐
Tez, mutlaka basılmalıdır	☐
Tez, mevcut haliyle basılmalıdır	☐
Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.	☐
Tez, basımı gereksizdir.	☐

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	XI
KISALTMALAR.....	XII
KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	XIII

GİRİŞ

1. Salihli'nin Adı ve Kuruluşu.....	1
1.1. Salihli'nin Coğrafi Konumu.....	3
1.2. Salihli'nin İklimi ve Bitki Örtüsü.....	5
2. Salihli'nin Kısa Tarihçesi	
2.1. Antik Dönemde Salihli.....	7
2.2. Osmanlı Döneminde Salihli.....	9
2.3. Milli Mücadele Döneminde Salihli.....	11
2.3.1. Salihli'nin İşgali ve Kuvayı Milliye.....	14
2.3.2. Salihli'nin İşgalden Kurtuluşu.....	25

BİRİNCİ BÖLÜM

SALİHLİ'NİN İDARİ VE DEMOGRAFİK YAPISI

1. İdari Taksimat	
1.1. Osmanlı Döneminde İdari taksimat.....	30
1.2. Cumhuriyet Döneminde İdari taksimat.....	35
2. İdareciler	
2.1. Salihli Kaymakamları.....	39
2.2. Salihli Belediye Başkanları.....	42
2.3. Diğer İdareciler.....	44

3. Salihli Belediyesi ve Faaliyetleri	
3.1. Osmanlı Dönemi Salihli Belediyesi.....	45
3.2. Cumhuriyet Dönemi Salihli Belediyesi.....	46
4. Nüfus	
4.1. Osmanlı Döneminde Salihli Nüfusu.....	48
4.2. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Salihli Nüfusu.....	51
4.3. Salihli'de Göç, Mübadele ve İskân Sorunu.....	53

İKİNCİ BÖLÜM

SİYASİ HAYAT

1. Salihli'de Siyasi Hayat	
1.1. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Siyasi Hayat.....	62
1.2. Salihli Kazasında Seçimler.....	63
1.2.1. Salihli Belediye Meclisi 1923 Aza Seçimleri.....	66
1.2.2. Salihli Kazasında 1926 Belediye Başkanlığı Seçimleri.....	68
1.3. Cumhuriyet Halk Fırkasının Kuruluşu ve Faaliyetleri.....	71
1.4. Serbest Cumhuriyet Fırkasının Kuruluşu ve 1930 Belediye Seçimleri.....	74
2. Salihli'de Bazı Siyasi Olaylar	
2.1. Belediye ile Kaymakamlık Arasında Bir Sorun.....	80
2.2. Salihli'de Bir Şayia “Yunan Muhipleri Cemiyeti”.....	82
2.3. Salihli Kazasında Toplu İstifalar.....	84
2.4. Salihli Kazasından Şeyh Sait İsyanına Tepkiler.....	85
2.5. Şapka İnkılâbı ve Salihli Belediyesinin Şapka Kararı.....	87
2.6. Salihli Kazasından İzmir Suikastına Tepkiler.....	87
2.7. Ezanın Türkçe Okunmasına Tepkiler ve Salihli'deki Yansımaları.....	89
2.8. Salihli Kazasında Harf İnkılâbına Destek.....	91
3. Salihli Kazasında Adliye ve Asayiş Olayları	
3.1. Salihli Adliyesi.....	92
3.2. Salihli Kazasında Asayiş Olayları.....	95

3.3. Salihli’de 1926 Depremi ve Doğal Felaketler.....	101
---	-----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SALİHLİ’DE EĞİTİM, SAĞLIK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT

1. Salihli Kazasında Eğitim	
1.1. Osmanlı Dönemi Salihli Kazasında Eğitim.....	104
1.2. Cumhuriyet Dönemi Salihli Kazasında Eğitim.....	105
1.2.1. Salihli Kazasında İlköğretim.....	108
1.2.2. Salihli Kazasında Ortaöğretim.....	112
1.2.3. Salihli Kazasında Harf İnkılâbı ve Millet Mektepleri.....	113
2. Salihli Kazasında Sosyal ve Kültürel Hayat.....	115
2.1. Salihli’nin Kurtuluş Bayramı Kutlamaları.....	118
2.2. Salihli’de Milli Bayram Kutlamaları.....	123
2.3. Salihli’de Tenezzühler, Geziler.....	125
2.3.1. Atatürk’ün Salihli Ziyaretleri.....	127
2.3.2. Devlet Erkânının Salihli Ziyaretleri.....	129
2.4. Salihli’de Örf, Adet ve Gelenekler.....	130
2.5. Bahar Şenlikleri: Hıdrellez, Nevroz.....	131
3. Salihli’de Spor	
3.1. Salihli’de Futbol Kulüpleri.....	133
3.1.1. Salihli Gürbüzler Yurdu Spor Kulübü.....	133
3.1.2. Bozkurtlar Yurdu Spor Kulübü.....	141
3.2. Salihli Kazasında Deve Güreşleri.....	141
3.3. Salihli Kazasında At Yarışları.....	143
4. Salihli’de Sivil Toplum Kuruluşları	
4.1. Salihli Türk Ocağı ve Faaliyetleri.....	145
4.2. Salihli Hilal-i Ahmer Cemiyeti.....	149
4.3. Salihli Türk Tayyare Cemiyeti.....	151

4.4. Salihli Himaye-i Etfal Cemiyeti.....	154
4.5. Salihli Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti.....	155
5. Salihli’de Sağlık Hizmetleri	
5.1. Salihli’de Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele.....	156
5.2. Salihli’de Hastane Açılması Talepleri.....	158
5.3. Salihli Ilıcaları.....	159

DÖRDÜCÜ BÖLÜM

SALİHLİ’DE BAYINDIRLIK VE İMAR FAALİYETLERİ

1. Salihli’nin Fiziki gelişimi.....	164
2. Salihli’de İmar faaliyetleri.....	165
2.1. Su, Kanalizasyon ve Temizlik İşleri.....	169
2.2. Elektrik ve Telefon Hizmetleri.....	170
2.3. Yangınlar ve İtfaiye Teşkilatı.....	171
3. Salihli Kazasında Ulaşım	
3.1. Salihli’de Demiryolu Ulaşımı.....	172
3.2. Salihli’de Karayolu Ulaşımı.....	175
3.2.1. Salihli-Kasaba Yolu.....	177
3.2.2. Salihli-Borlu Yolu.....	177
3.2.3. Salihli-Kula Yolu.....	179
3.2.4. Salihli-Ödemiş Yolu.....	179
4. Köprüler.....	181

BEŞİNCİ BÖLÜM

SALİHLİ’DE İKTİSADİ HAYAT

1. Osmanlı Dönemi Salihli’de Tarım.....	183
2. Cumhuriyet Dönemi Salihli’de Tarım.....	184
2.1. Salihli Kazasında Bağcılık ve Üzüm.....	189
2.2. Tütün ve Tütüncülük.....	192
2.3. Hububat Üretimi.....	193
2.4. Pamuk Üretimi.....	194
2.5. Palamut Üretimi.....	197
2.6. Zeytin Üretimi.....	198
2.7. Meyankökü ve Meyvecilik.....	198
2.8. Zirai Kredi Kooperatifleri.....	199
2.9. Salihli Kazasında Tarımı Etkileyen Doğal Afetler.....	201
3. Hayvancılık.....	202
4. Salihli’de Ticaret ve Sanayii Faaliyetleri.....	204
4.1. Salihli Borsası.....	207
4.2. Salihli Ticaret ve Sanayi Odası.....	210
4.3. Salihli Kazasında Ticari Faaliyetler.....	211
4.4. Salihli’de Sanayii Faaliyetleri: Un ve Pamuk Fabrikası.....	214
4.5. Salihli’de Ekmek Fiyatları Sorunu.....	215
5. Salihli Kazasında Bankacılık ve Faiz Sorunu.....	217
5.1. Salihli Esnaf ve Ahali Bankası.....	219
SONUÇ.....	222
BİBLİYOGRAFYA.....	225
EKLER.....	231
FOTOĞRAFLAR.....	234

ÖNSÖZ

XX. yüzyılın başlarında art arda gelen savaşlar, Osmanlı Devletini büyük bir yıkıma sürükler. Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra başlayan işgaller ise Osmanlı yönetimini fiilen sona erdirir. Anadolu da işgallere karşı başlayan milli direniş, zaferini yeni bir devletle taçlandırır. “Cumhuriyetin ilk yıllarında Salihli Kazası (1923-1933)” adlı bu çalışma çöküşün eşiğindeki Osmanlı Devleti'nin bir kazasında yaşananlara ayna tutulmuştur. Bu araştırma yerel bir tarih çalışması olmasına rağmen olayları, bölgesel ve ulusal bütünlük içinde ele almaya çalışmıştır.

Bu çalışma giriş ve sonuç bölümlerinin dışında beş ana bölüm şeklinde ele alınmıştır. Giriş bölümünde Salihli kazasının adı, tarih ve coğrafi özellikleri verilerek konunun temel bütünlüğü sağlanmaya çalışılmıştır. Birinci bölümde Salihli kazasının idari ve demografik yapısı Osmanlı son dönemleri ile Cumhuriyetin ilk yılları incelenmiştir. İkinci bölümde Salihli'de siyasi hayat adı altında seçimler, siyasi partilerin kuruluşu ile kazadaki bazı siyasi olaylar ele alınmıştır. Üçüncü bölümde eğitim, sağlık ve kültürel yaşamda meydana gelen değişimler ve gelişmeler incelenmiştir. Dördüncü bölümde Salihli'nin bayındırlık ve imar faaliyetleri alanında geçirdiği fiziki gelişimi ile ulaşımdaki çalışmalara bakılmıştır. Beşinci bölümde ise Salihli kazasının iktisadi hayat incelenmiştir. Kazanın tarım, ticaret ve sanayii alanında sahip olduğu imkânlar ile Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanan ekonomik ve ticari gelişmeler incelenmiştir.

Salihli kazası ile ilgili Ahmet Piriştina Kent Arşivinde, 1923-33 yılları arasındaki tüm gazete ve dergiler taranarak derlenmiştir. Başbakanlık Cumhuriyet arşivinde Salihli kazası ile ilgili belgeler incelenmiştir. Aynı dönemi ele alan değişik makaleler, hatıralar, kitap ve dergilerin yanında akademik çalışmalar ve ansiklopedilerden yararlanılmıştır. Özellikle Salihli Belediyesi, Salihli Kaymakamlığı ve Celal Bayar Üniversitesi'nin işbirliği ile düzenlenen “Krallardan Efelere Salihli Sempozyumu” çalışmalarına ışık tutmuştur.

Çalışmalarında bana her zaman gerekli desteği veren tez hocam Sayın Ömer Karakaş'a teşekkür ederim.

KISALTMALAR

A.g.e: Adı geçen eser

A.g.m: Adı geçen makale

A.g.t: Adı geçen tez

A.g.g: Adı geçen gazete

Bkz: Bakınız

c. : Cilt

SCF: Serbest Cumhuriyet Fırkası

CHF: Cumhuriyet Halk Fırkası

s. : Sayfa

Sny: Sayfa no yok

SMEM: Salihli Milli Eğitim Müdürlüğü

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

T.C.B.C.A: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

TTK: Türk Tarih Kurumu

Yty: Yayın tarihi yok

Bty: Basım tarihi yok

C: Santigrat derece

SMEM: Salihli Milli Eğitim Müdürlüğü

KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

A. Arşivler

Cumhuriyetin ilk yıllarına ait belediye ve diğer kurumların arşivlerine Salihli’de ulaşmak mümkün olmadı. Salihli Belediye Binası ahşap olduğundan geçirdiği iki yangından sonra geçmişe ait tüm belgeleri yok olmuştur. Onun için Cumhuriyetin ilk yıllarına ait Salihli Belediyesi’nde herhangi bir belgeye ulaşılammıştır.

Salihli’de 1932’den sonra Milli Eğitim Müdürlüğü arşivindeki sınıf geçme cetvelleri incelenmiştir. Yapılan sınavların tutanakları, öğrencilerin sayıları, başarı durumları izlenmiştir. Namık Kemal Okulu’nun şahadetname defterleri incelenerek dönemin eğitim ve öğretimi üzerine analizler yapılmıştır.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde, Salihli kazasına ait dönemin bazı olaylarına ışık tutan belgeler kullanılmıştır. Ayrıca mübadillerin meclise verdiği dilekçelerden, değişik sempozyum tebliğlerinden, tarih dergilerinden, Salihli Halk Kütüphanesinden, Belediye Kütüphanesinden ve Ahmet Piriştina Kent Arşivi kütüphanesinden yararlanılmıştır.

B. Resmi Yayınlar

Aydın Vilayeti Salnamesi, Saruhan Vilayeti Salnamesi, Devlet salnameleri, Manisa Vilayeti Meclisi Umumi zabıtnameleri incelendi, bu kaynaklarda Salihli kazasına ait bilgiler derlenerek kullanıldı.

C. Süreli Yayınlar

İzmir’de Ahmet Piriştina Kent Arşivinde Yanıkıyurt, Hizmet, Anadolu ve Ahenk gazeteleri taranarak Salihli ile ilgili haberler toplandı. Milli Kütüphane arşivi araştırıldı. Burada Salihli kazasına ait salnameler ve çalışmalar incelendi.

D. Kitap ve Çeşitli Kaynaklar

Salihli üzerine kitapları olan yerel tarihçilerin çalışmaları incelendi. Bunlar: İbrahim Çiçek, Ahmet Otman, Ali Aksakal, Teoman Ergül, Mustafa Uçar’ın Salihli ile ilgili çalışmalarıdır.

GİRİŞ

1. Salihli'nin Adı ve Kuruluşu

Salihli, Türklerin Anadolu'ya gelmesinden sonra ortaya çıkan yeni bir iskân alanıdır. Fakat hemen yanı başındaki tarihi Sart şehri ise çok eskilere uzanan bir geçmişe sahiptir. Sart kazasının Osmanlı dönemindeki etkinliği, XIX. yüzyıl ortalarına kadar devam etmiştir. XVIII. yüzyıl başlarından itibaren daha çok bir pazar yeri olarak gelişen Salihli, Sart ile birlikte anılmıştır. XIX. yüzyılın son çeyreğinde ise, tamamen Sart'ın yerini alarak, “*Salihli Kazası*” adıyla anılmaya başlanmıştır.¹

Salihli adı, ilk defa XVI. yüzyılın başlarına ait arşiv kayıtlarında, Aydın Sancağı'nın Sart kazasına bağlı bir köy olarak geçer. Bölgenin Türk egemenliğine girmesinden sonra Salihli köyünün kurulduğu tahmin edilmektedir. Salihli, adından da anlaşılacağı üzere, Salih adlı ilk yerleşen kişiye bağlı olarak Türk döneminde ortaya çıkan bir iskân yeri olmalıdır.² Bununla ilgili bazı kaynaklarda Salihli'nin Sadık Dede isminde bir devecinin iki küçük ev inşa ederek yerleşmesi ile ortaya çıkmaya başladığı bilgisi yer almaktadır.

Salihli kazası, tarihi Lidya devlet merkezinin yakınında hatta onun devamı olarak ortaya çıkmıştır. Bu günkü Salihli şehir merkezi, Gediz Nehri'ne dökülen Kurşunlu, Tabak ve Gümüş çayları ile çevrili bir bataklık iken sonradan iskâna elverişli bir saha haline gelmiştir. “*Manisa'nın fethi tarihinde bu saha da Osmanlı idaresine geçmiştir. İlk defa Adala nahiyesi ile Kemerpoyraz tesis edilmiş, tahta kemercamii ve medreseleriyle o zaman ehemmiyetli bir irfan merkezi olmuştur*”³

Tahrir kayıtlarında “*Veled-i Salih*” adını taşıyan köy, XX. yüzyıla kadar aynı idari konumunu sürdürür. Salihli köyü, 1826 yılında 50 hanelik küçük bir kasaba haline gelir.

¹Baykara, Tuncer, **Salihli İdari Birimi**, Salihli Sempozyumu Bildirileri, Salihli 2013. s. 37.

²Baykara, **a.g.e.**, s. 38.

³T.C. Manisa Vilayeti Hususi İdaresi, **Manisa Vilayeti Hakkında Tabii Coğrafi, Tarihi, İdari, İctimai Malumatı Cami Mecmuasıdır**. İzmir, 1932, s.302.

1831 tarihli bir belgede “*Kaza-i Sard maa Salihli*” şeklinde bir ifadeyle Sart’a bağlı bir yerleşim birimi olarak adı geçer.⁴

Salihli adının geçtiği en eski belgeyi Cahit Telci, Salihli Sempozyumu Bildirilerinde sunmuştur. Bu belge, 1460’lı yıllara ait bir kürekçi defterinde geçen Sart’a tabi “*Salihli*” isimli bir köye aittir. Telci, “*Salihli*” adının daha sonra 1478 mufassal defterinde değişerek “*Veledi Salih*” şekline dönüşmüş olabileceğini iddia etmiştir.⁵ Bu bilgiye dayanarak Salihli’nin 1460 tarihine kadar geriye gidebilen bir geçmişe sahip olduğu söylenebilir.

XIV. yüzyılın başında Batı Anadolu’daki Türk fetihleri, bölgeye yerleştirilen uç beylikleri tarafından gerçekleştirilir. Bu beylikler, Orta Anadolu ile Ege Bölgesini ayıran hat üzerindeki yüksek yerlerden batıya doğru ilerlerler. Böylece batıya doğru uzanan nehir vadilerine yerleşirler. Muhtemelen bu dönemde Alaşehir, Sart ve İzmir gibi Gediz Nehri’nin güney kanadında yer alan şehirler, Bizans hâkimiyetindedir. Saruhan Bey idaresindeki Türk gücü bu sırada Gediz Vadisi’nin kuzey kanadını fethederek Manisa’ya ulaşmış olmalıdır.⁶

XIV-XV. yüzyılda Sart’ında içinde yer aldığı bütün Gediz Vadisi, kalabalık Türkmen grupları tarafından kuşatılmıştır. Bu gruplar XV ve XVI. Yüzyılda kadim göçer hayatlarını yavaş yavaş terk ederek yerleşik hayat geçmeye, başlamışlardır.⁷

Osmanlı arşivlerinde Salihli’nin tarihi gelişimine ışık tutabilecek belgeler bulunmaktadır. Bunlardan Şubat 1705 tarihli bir belgede o güne kadar Salihli Köyünde, bir cami olmadığı bildirilir. Halkın, cuma ve bayram namazlarını kılmakta zorlandığı dile getirilir. Salihli’de Ramazan Beşe adlı şahıs tarafından yapılan bir mescidin, halktan toplanan paralarla camiye çevrildiği anlaşılmaktadır. Bu camiye yeni bir minber ilave

⁴Otman, Ahmet, Aksakal, Ali, **Antikçağdan Günümüze Salihli**, Salihli 2004, s.76.

⁵Telci, Cahit, “XV-XVI. Yüzyılda Sart ve Çevresi ”**Salihli Sempozyumu Bildirileri-1**, İzmir 2013 s.299.

⁶Çelik, Mehmet, **Saruhanogluları ve Osmanlı Klasik Döneminde Manisa da Yaşayan İzler**, Manisa Valiliği Yayınları, Manisa 1999, s.13.

⁷Telci, **a.g.e.** s.293.

edilerek, camide cuma ve bayram namazının kılınması için izin talep edilmiştir.⁸ Salihli'nin ilk yerleşim alanının, bu cami ile demiryolu istasyonu arasında uzanan bir km'lik alan olduğu söylenebilir. Salihli, şehir merkezi ile istasyon arasında 12 metre genişliğinde iki tarafı ağaçlı bir yolun çevresinde gelişir. Bu yol bugünkü Mithat Paşa caddesidir.⁹

Salihli kazası, XIX. yüzyıl başında Sart kazasına bağlı bir köy iken, kaza merkezi olan Sart'ın zamanla önemini yitirmesiyle fiilen kaza merkezi haline gelir. Tanzimat'ın ilanından sonra yapılan düzenlemelerle Sart kazası, Saruhan sancağına bağlanır. Salihli'de Sart kazasıyla birlikte Saruhan sancağına bağlı bir idari birim olur. 1842 tarihli Saruhan sancağının nüfus yoklama defterine göre, Salihli, Sart kazasının yedi yerleşim biriminden birisidir. 1867'deki düzenlemeler sırasında Sart kazası nahiyeye dönüştürülür ve Adala kazasına bağlanır. 1872'de Adala ve Sart nahiyeye dönüştürülerek Salihli'ye bağlanır. Bu tarihten sonra “*Salihli Kazası*” adıyla idari merkez Saruhan sancağına bağlanır. Ardından bu fiili durum yapılan düzenlemelerle bu güne kadar gelir.¹⁰

1900-1901 tarihli Aydın vilayeti salnamesine göre, Salihli, 1826 nüfuslu bir kaza merkezidir. Bu nüfusun 1372'si Türk, 370'i Rum, 43'ü Ermeni, 41'i Yahudi asıllıdır.¹¹ Saruhan sancağı, Cumhuriyetin ilanından sonra Aydın vilayetinden ayrılarak, bağımsız bir vilayet yapılır. Bu vilayetin adı 1927 yılında Manisa olarak değiştirilir. Böylece Salihli de Manisa merkezli vilayetin en büyük kazalarından biri olur.

1.1. Salihli'nin Coğrafi Konumu

Manisa il sınırları içinde yer alan Salihli'nin yerleşim alanı; Bozdağların kuzey yamaçlarıyla, Dibek Dağı'nın güney yamaçları ve Gediz Ovası üzerinde kurulmuştur.

⁸Eroğlu, Cengiz, Babuçoğlu, Murat, **Osmanlı Arşiv Belgelerinde Salihli**, Salihli Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 2011 s. 63.

⁹Otman, **a.g.e.** s.103.

¹⁰Bilgi, Nejdet, “**Temettüat Defterlerine Göre XIX. Yüzyılın Ortalarında Salihli**”, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi, İzmir 2008, s.38.

¹¹Otman, Ahmet, **Dünden Bugüne Salihli**, Gökay Yayınları, Anadolu Matbaası, İzmir 1998, s.6.

İlçe merkezi, Bozdağların kuzey eteklerine dayanmaktadır.¹² Kuzeyde Gördes, doğuda Alaşehir ve Kula, güneyde Ödemiş, batıda Turgutlu, kuzeybatıda Akhisar ve kuzeydoğuda Demirci kazası ile çevrilidir.¹³ Salihli, Manisa'nın doğusunda İzmir-Uşak-Afyon demiryolu ve İzmir Ankara karayolu üzerindedir. Manisa'ya uzaklığı 72 km'dir. Denizden yüksekliği 140 metredir.¹⁴

Salihli, Gediz Vadisi'nde verimli bir araziye sahiptir. Kuzeyinde tarihi önemi olan Bintepe, kuzeydoğusunda Şaphane dağlarının ufak silsileleri, güneyinde Bozdağ'dan ayrılan dağ silsilesi yer almaktadır. En yüksek rakımı 1700 metredir.¹⁵ Kazanın ortalama yükseltisi 111 metre ve yüzölçümü 1.302 km²'dir. Salihli sahası 28° 10 ve 28° 40 doğu boylamları ile 38° 20 ve 38° 45 kuzey enlemleri arasında konumlanmıştır.¹⁶

Salihli kazasının sınırları içinde Gediz, Alaşehir, Gümüş, Tabak ve Kurşunlu çaylar yer almaktadır. Bunlardan en büyükleri Gediz ve Alaşehir çaylarıdır. Alaşehir çayı, Alaşehir ile Buldan arasındaki silsilelerden çıkarak Salihli kazasının hududundan geçer. Salihli'ye bir saat uzaklıkta olan Tatar İslam köyünde Gediz ile birleşir. Gümüş, Tabak ve Kurşunlu çayları da Bozdağ'dan çıkarak kazaya on dakika uzaklıkta bulunan Keli köyünde Alaşehir çayı ile birleşirler. Alaşehir ve Gediz çayları kışın taşarak araziye kumlamak suretiyle verimli bir hale getirirler.¹⁷

Marmara gölü, bölgenin en büyük su havzasıdır. Tarihi kayıtlara göre gölün yapay olduğu yönünde bazı kayıtlar vardır. Eski çağlarda Salihli Ovası ile göle yakın bölgede kalabalık bir yerleşim olduğu bilinmektedir.¹⁸

Alaşehir çayının kaynak kısmı, dar bir vadi tabanı halinde, Alaşehir ovasına doğru genişler. Bu genişlik kopuk mendereslere tesadüf edilen Salihli Ovası'nda 12 km'yi

¹²Akış, Ayhan – Başkan, Hasan Ozan, “Salihli'nin Yerleşme özellikleri”, **Selçuk Ün. Eğt. Fak. Dergisi**, Sayı 27, Konya 2009, s.35.

¹³**Manisa Vilayeti Hakkında Mecmua**, s.302.

¹⁴Babacan, Ali Rıza, **Ege Bölgesi ile Manisa'nın ilçeleri**, Anadolu Matbaacılık, İzmir 1998 s. 53

¹⁵**Manisa Vilayeti Hakkında Mecmua**, s.303.

¹⁶Akış, Ayhan, Başkan, Hasan Ozan, “Salihli'nin Yerleşme Özellikleri” **Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı 27, Konya 2009, s.35.

¹⁷**Manisa Vilayeti Hakkında Mecmua**, s. 19.

¹⁸Orkon, Cenap Refik, **Manisa Coğrafyası**, Manisa Halkevi Yay. Resimli Ay Matb. İstanbul 1937 s.33.

bulur. Marmara gölünden sonra Manisa ve Kemalpaşa ovaları halinde ikiye ayrılır. Gediz oluğu, IV. zamandan sonra onu çeviren dağlık kuşağın aşınım mahsulü olan alüvyonların birikim alanı haline gelmiştir. Evvelce bu oluğun Salihli-Menemen boğazı arasındaki tabanı, kışın 25 m su taşıyan Gediz'in taşkınliklarına maruz kalmıştır. Bu yüzden evvelce taşkın sularının Marmara gölüne depolanması düşünülmüştür.¹⁹

Gediz Nehri, ilçe merkezinin 3 km kadar kuzeyinden geçerek, bütün Salihli Ovası'nı sular. Gediz Nehri ile Salihli'de, Alaşehir, Gümüş, Çakallar ve Kurşunlu dereleri birleşmektedir. Salihli, bu kolların ani taşkınlarından da zaman zaman etkilenmektedir. Gediz Nehrinin ortalama genişliği 100 metre civarındadır. Gediz nehrinin uzunluğu 350 km'dir. Gediz'in su, taşıma kapasitesi 300 m³/sn. ve derinliği 2 metredir. Kış ve ilkbahar aylarında nehirde su taşkınlarının yaşandığı, yaz aylarında ise nehrin iyice çekildiği ve yer yer kuruduğu gözlenmektedir. Bu durum rejimin çok düzensiz olduğunu göstermektedir.²⁰

1.2. Salihli'nin İklimi ve Bitki Örtüsü

Salihli, çoğunlukla yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk ve yağışlı karasal iklim özelliklerini gösterir. Genel karakter olarak da yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlı Akdeniz iklim özelliğini de taşır. Bu değişimlerin nedeni Sibiryaya üzerinden gelen yüksek basınç hava hareketlerinin taşıdığı karasal(soğuk) hava kütesinin kış aylarındaki baskısı ile Basra alçak basınç hava hareketlerinin taşıdığı tropikal(sıcak) hava kütesinin yaz aylarındaki baskısının birbiri üzerine olan etkisinden kaynaklanmaktadır.²¹ Salihli, bütünüyle Ege Bölgesi'nde görülen hava kütleleri ve cephe sistemlerinin etkisinde kalmaktadır. Bu durum Salihli'nin iklimini belirleyici özelliktedir.²²

Salihli'de cephe sistemlerinin fazla etkili olmasından dolayı, bazen ılık ve yağışlı, bazen de soğuk havalar görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında bahar aylarında günde dört mevsim görülebilir. Dağların denize dik uzanması ve Gediz vadisinin etkisiyle

¹⁹Güngördü, Ersin, **Türkiye'nin Coğrafyası**, Asil Yayın Dağıtım, Ankara 2006, s. 278.

²⁰Otman, **a.g.e.** s.92.

²¹Uçar, Mustafa, **Salihli(Antik Kral Yolunda Zümrüt Bir Kent)**, Salihli Belediyesi Kültür Yayınları, Salihli 2010 s.88.

²²Babacan, **a.g.e.** s.53.

hakim rüzgar batıdan esmektedir. Ancak kış mevsiminde doğusundaki yüksekliklerin etkisiyle genelde soğuk olan rüzgârlar da olabilmektedir.

Salihli’de yıllık ortalama yağış miktarı 500 kg/m^2 kadardır. Yağışların % 48'i Aralık ve Mart ayları arasında, % 27'si Nisan-Haziran ayları arasında, % 18'i Eylül-Kasım ayları arasında, % 7'si ise Yaz aylarında düşmektedir. Yıllık ortalama nem oranı % 63 tür. Salihli’de yıllık sıcaklık ortalaması 16, 5 C civarında olup kış ortalaması 3-4 C dir. Yaz ortalama sıcaklığının ise 17 C civarında olduğu tespit edilmiştir. Ancak zaman zaman bu sıcaklık değerlerinde sapmalar da meydana gelmektedir. Gölgede ölçülen bu sıcaklık değerleri dışında Salihli'de sıcaklığın ortalama +5 C ile 30 C arasında seyrettiği söylenebilir. Atmosferdeki nemlilik oranı ise en yüksek değerini Ocak ve Şubat aylarında, en düşük değerini de Temmuz- Ağustos aylarında almaktadır. Ancak bazı yaz aylarında hiç yağış düşmediği de görülebilmektedir.²³

Salihli’nin güneyini bir duvar gibi Bozdağlar²⁴ kaplamıştır. Şehrin kuzeyinde Salihli Ovası adı ile anılan geniş düzlükler vardır. Bu düzlük batıya ve doğuya doğru devam eder. Ovanın kuzeyinde (1120 m) Dibek Dağı, (750 m) Kalem Dağı, kuzey doğusunda (1065m) Üşümen Dağı bulunmaktadır. İlçenin Kuzey doğusu da dağlıktır.²⁵

Salihli Ovası, taşınmış(Alüvyon)topraklardan oluşmuştur. Gediz tektonik çukurluğunun içinde yer alan Gediz nehrinin, ovaya girdiği yerde Salihli ilçesi kurulmuştur. Yer yer 90-100 metreyi bulan alüvyonlar Gediz ve Bozdağ’ın etkisiyle heterojen bir yapı gösterir. Ancak ilçe sınırları içinde kalan Bozdağ’ın kuzey yamaçlarında yerli topraklara da rastlamak mümkündür. Yamaçlar dikili tarıma daha elverişli iken bazı yerlerde de arazi çıplak ve topraksızdır.

Salihli Ovası, kuzey ve güney tarafından faylarla sınırlandırılmıştır. Gediz tektonik çukurluğunun oluşumunda rol oynayan faylar, ovanın çöküntü olduğunun bir

²³Otman, **a.g.e.** s.91.

²⁴ Bozdağların uzunluğu 2157 metredir.

²⁵Babacan, **a.g.e.** s.53.

kanıtı gibidir. Salihli Ovası'nın güney kesimlerindeki sıcak su kaynakları da bu fay hattının eseridir.²⁶

Salihli kazasının sınırları içerisinde Akdeniz tipi bodur ağaçların yanında ormanlık alanlar da bulunmaktadır. Salihli'de 1930 hektar çam ve 8300 hektar meşe ormanı vardır. Kazanın kuzeydoğusunda mika, güneybatı sırtlarında bol miktarda kükürt bulunmaktadır. Bu madenler 1932 tarihine kadar işlenmemiştir. Derelerde kireç taşları çoktur.²⁷ Mart 1870 tarihli bir arşiv belgesine göre; Sart kazasının Allahdiyen köyünde bulunan kükürt madeninin imtiyaz hakkı İngiliz uyruklu Mösyö Alfred H. Wilkinson'a verilmiştir.²⁸

Sart yakınlarında altın madenin varlığı çok eskilere uzanmaktadır. Osmanlı döneminde burada altın arama talepleri ve çalışmaları olmuştur. Ağustos 1904 tarihi bir arşiv belgesine göre: Salihli ve Sart civarındaki altın madenleri ile diğer madenlerin imtiyaz hakkının Hazine-i Hassa'ya devredilmiş olduğu belirtilmiştir. 1906 tarihinde bu altın madenini işletme hakkı 45 yıllığına İzmirli tüccardan madenci Yanko Simyonidi ile ortaklarına verildiğini gösteren belgeler bulunmaktadır.²⁹

Ayrıca kazanın sınırları içinde kızılçam, meşe, sandal, zeytin, karaçalı, çitlembik, hayıt, karaladın ve sakız gibi ağaçlar bulunmaktadır. Bozdağlardaki yüksekliğe bağlı olarak kestane, ceviz, kızılağaç, zakkum, söğüt, çınar, ılgın ve sarmaşık gibi bitkiler de doğal olarak yetişmektedir. Salihli, Alaşehir, Sarıgöl hattının etrafında ve Salihli, “*Palamut ve Valeks Tesislerinde*” hammadde olarak kullanılan palamut tarımı yapılmaktadır.³⁰

²⁶Orkon, **a.g.e.** s.83, Otman, **a.g.e.** s.89.

²⁷**Manisa Vilayeti Hakkında Mecmua**, s.303.

²⁸Eroğlu, **a.g.e.** s.233.

²⁹Eroğlu, **a.g.e.** s.249.

³⁰Otman, **a.g.e.** s.95.

2. Salihli'nin Kısa Tarihçesi

2.1. Antik Dönemde Salihli

Salihli kazasının geçmişi ile ilgili her çalışma hemen batısında yer alan tarihi Sart yerleşimi ile başlar. Çünkü Salihli kazası, bir idari birim olarak Türklerin Batı Anadolu'ya gelmesinden sonra ortaya çıkmıştır. XIII. yüzyıl sonlarında bu toprakların Türk idaresine geçtiği kabul edilir. XIV. yüzyıl başlarında ise artık tamamen Türkler bölgeye hakimdir. Osmanlıların, XIV. yüzyıl sonlarında bölgede hâkimiyet kurdukları sırada, Salihli ve çevresi Aydın Beyliği'nin toprakları içindedir. Nitekim daha sonraki dönemlerde Osmanlı idari birimleri arasında kazalar sayıldığına Alaşehir ve Sart, Aydın Sancağı toprakları içinde sayılmıştır. Bu resmi sancak, kaza ilişkisi XIX. yüzyıl ortalarına kadar devam etmiştir.³¹

Salihli kaza merkezinin yakınlarında bulunan tarihi Sart şehri, Lidya Devleti'nin başkentidir. Antik Sart, Gediz havzasında, Sart çayı kenarında ve Bozdağların kuzey yamaçları üzerinde, Meles adlı bir kral tarafından kurulmuştur. M.Ö. 1750-1200 yıllarında Hititler, Sart'ın içerisinde bulunduğu bölgeye Assuwa demişler.³²

Hint-Avrupa karakterli bir dilleri ve Fenike'den alınmış 20 harfli bir alfabeleri olan Lidya savaşçıları, Herodotos; "*Asia'da hiç bir ulusun yiğitlik ve güçlülükte bileğini bükemeyeceği uzun mızraklı usta süvariler*" olarak tanımlamaktadır. M.Ö. VII. yüzyılın başlarında "*Mermnad*" adlı soylu bir ailenin önderliğinde Lidya Devleti yükselişe geçer. Bu aileden gelen Kral Gyges zamanında bölgeye "*Lydia*" denmeye başlanmıştır.³³

Sart şehri, M.Ö.650-550 tarihleri arasında bir ticaret, kültür ve sanat merkezi olarak ön plana çıkar. Sart'ın ortasından geçen çayın yataklarından elde edilen altınla Lidya, zenginliğinin zirvesine ulaşır. Tarihte ilk kez ticarete mal değişiminin yerini altının kullanımı almaya başlamıştır. Lidyalıların kullandığı altın sayesinde kentte ilk köle ticareti de yaygınlaşır. Yabancı tüccarları barındırmak ve eğlendirmek için otel vb.

³¹Baykara, a.g.e. s.38.

³²Erdemir, Hatice Palaz, "Sardeis Örneğinde Eskiçağ Devletlerinin Yönetim Merkezi Seçimi" **Salihli Sempozyumu Bildirileri-1**, Salihli 2013, s.173.

³³Sevim, Veli, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, T.T.K Yayınları, Ankara 2001, s. 77.

barınaklar geliştirilir.³⁴ Lidyalıların uygarlığa en büyük katkıları, Paktolos çayından elde ettikleri beyaz altından, ilk maden parayı basmış olmalarıdır.³⁵

Sart, M.Ö. 547 sonbaharında Akhaimenidler'in eline geçer ve “*Sparda*” adıyla Satraplık merkezi haline getirilir. Bu dönemde siyasi önemini korumakla birlikte, kültürel önemini tümüyle yitirir. M.Ö. 334 yılında Büyük İskender'e teslim olur. Bir eyalet başkenti ve garnizon olarak kullanılır.³⁶

Sart, Helen Devleti'nden sonra başlayan Roma hâkimiyeti döneminde de eyalet merkezi olur. Bizans'ın son dönemlerinde dünya ticaret yollarının değişmesi sonucunda önemini yitirir.

2.2. Osmanlı Döneminde Salihli

Salihli ve Sart bölgesi ilk defa 1075 yılında Selçukluların eline geçer. Tarihi Sart şehri Türklere tarafından da “*Sart*” olarak anılmaya devam eder. 1098 yılındaki Haçlı saldırıları sonunda bölge tekrar Bizans'ın eline geçer. XIII. yüzyıl sonlarında, Germiyan Beyliği'nin Denizli, Afyon ve Kütahya dolaylarından batıya doğru fetihlere girişmesiyle Saruhamanoğulları da tarih sahnesine çıkar. Bu dönemde Saruhan'ı bazı kaynaklar Germiyan emiri olarak kabul ederler.³⁷

Batı Anadolu'daki bu “*Uç Beylikleri*”, her ne kadar siyasi bakımdan farklılık gösterebilirler de taban itibarıyla aynı inanış ve değerler manzumesine sahiptir. Hatta ekonomik bakımdan birbiriyle sıkı irtibatlı ve bir nevi büyük bir birlik görünümündedir. Osmanlı Beyliği'nin güçlenerek öne çıkması, bu beyliklerin kaderini değiştirmiştir.³⁸

Saruhamanoğulları, Manisa'yı idare merkezi yaparak, yeni bir yönetim kurarlar. Bu beyliğin sınırları; doğuda, Alaşehir'in batısına, batıda İzmir Körfezine, kuzeyde

³⁴Otman, Ahmet, **Dünden Bugüne Salihli**, Gökay Yay. Salihli 1998 s. 108.

³⁵Sevim, **a.g.e.** s.189.

³⁶Sevim, **a.g.e.** s.186.

³⁷Çelik, **a.g.e.** s.12.

³⁸Emecen, Feridun M, **Tarihin İçinde Manisa**, Manisa Belediyesi Kültür yayınları 1, Manisa 2007 s. 36.

Bergama'ya, güneyde Nif, Turgutlu ve Kemaliye'nin güneyine kadar uzanmaktadır. Beyliğin doğusunda Germiyan, kuzeyinde Karesi, güneyinde Aydın Beyliği bulunmaktadır.³⁹

Osmanlı Padişahlarından Yıldırım Bayezid 1391 yılında Alaşehir ve Sart'ı alarak ilk defa bölgeye hâkim olur. Ankara(1402) Savaşıyla Osmanlı'nın yenilgiye uğramasından sonra Timur, Alaşehir, Sart, Manisa üzerinden İzmir'e kadar gelerek buraları eski beylerine geri verir. Çelebi Mehmet 1410'da Manisa'yı ikinci defa alınca Saruhan Beyliği ve yöresi kesin olarak Osmanlı hakimiyetine geçer.⁴⁰ Osmanlı Döneminde Sardes'teki istihkâm kalkar, duvarların üzerinde yeni binalar inşa edilir. Bu tarihten sonra Sardes küçük bir köy olarak varlığını sürdürür. Tarihi ihtişam ve zenginliğine bir daha kavuşamaz.⁴¹

XVI. yüzyıla ait tımar defterlerinde adı geçen, Aydın sancağı, Sart kazasına bağlı “*Veled-i Salih Köyü*” büyük olasılıkla Salihli ilçesinin ilk çekirdeğidir. Köyün kuruluşunu “*Salihler*” adlı bir Yörük topluluğuna dayandıranlarda vardır. Bu isime Saruhan ve Aydın sancakları dışında daha birçok sancak ve kazalarda da rastlanmaktadır. Bu da “*Salihler*” adlı büyük ve etkili bir topluluk olduğunu göstermektedir.⁴²

Evliya Çelebi 1671'de İstanbul'dan yola çıkarak Bursa, Afyon, Uşak güzergâhını takiple Saruhan sancağı topraklarına girmiştir. Demirci-Kula-Alaşehir-Sart-Gördes-Kayacık-Akhisar-Marmara-Turgutlu-Nif ve Ulucak köyü ile Manisa Dağı'ndaki Şehzadeler yaylasını görmüştür.⁴³ Bu dönemde Salihli adının zikredilmemesi buranın bir köy ya da küçük bir yerleşim yeri olduğunu göstermektedir.

Uzun süre Osmanlı hâkimiyetinde küçük bir yerleşim birimi olarak varlığını devam ettiren Salihli köyünde 1826'da 13 Rum, 35 Türk aile ikamet etmektedir. Salihli, tren yolunun faaliyete geçmesinden sonra 1867'ten itibaren kaza merkezi olur. 1880'de

³⁹(yy),Cumhuriyetin 50. Yılında Manisa, Manisa 1973 İl Yıllığı, Ankara 1973, s. 7.

⁴⁰Cumhuriyetin 50. Yılında Manisa 1973 İl Yıllığı, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1972, s.8.

⁴¹Ergül, Teoman, **Bir Kentin Özgün Tarihi**, Salihli Belediyesi Yayınları, Ankara, 2010, s.36.

⁴²Karakaş, Ömer, **Cumhuriyet Döneminde Manisa Vilayeti (1928-1933)**, CBÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 1999, s.16.

⁴³Emecen, a.g.e. s.164.

de Saruhan sancağına bağlanır. Saruhan sancağı 1923 yılında bağlı bulunduğu Aydın vilayetinden ayrılır ve bağımsız bir vilayet olur. 1927 yılında da Saruhan vilayetinin adı değiştirilir ve bugünkü Manisa ili ortaya çıkar. Bu tarihten sonra Salihli kazası da Manisa'ya bağlı bir ilçe olarak varlığını devam ettirir.⁴⁴

2.3. Milli Mücadele Döneminde Salihli

Ekim 1915 tarihinde İngiltere Dış İşleri Bakanı, Yunanistan'ı İtilaf devletlerinin yanında savaşa sokmak için İzmir ve Kıbrıs adasını Yunan yönetimine önerir. Bunun karşılığında da Venizelos, Yunanistan'ı İtilaf devletlerinin yanında savaşa sokar. I. Dünya savaşından sonra İngiltere, Fransa ve ABD, 6 Mayıs 1919 da gizlice aldıkları bir kararla Venizelos'un İzmir'i işgaline izin verirler.⁴⁵ İzmir'in işgali, sadece bir işgal olmayıp, aynı zamanda egemen güçlerin saha hâkimiyet kavgasıdır. Anadolu'da kendilerine üstünlük sağlama, bir adım öne geçme, rakibini alt etme çabalarıdır. İzlenen politikalar ve güçler dengesinde yeni arayışlar, bu işgal hareketlerine yön vermiştir.⁴⁶

Yunanlılar, 15 Mayıs 1919'da İzmir'i, 25 Mayıs 1919'da Manisa'yı işgal ederler. Manisa'dan sonra Turgutlu'yu işgal ederek Salihli'ye oldukça yaklaşırlar. 5 Haziran'da Ahmetli'yi işgal eden Yunan ordusu Salihli sınırına dayanır. Yunan ordusu, bir yıl kadar “*Milne Hattı*” içerisinde bekledikten sonra 23 Haziran 1920 tarihinde Salihli'yi işgal eder. İşgalden önce Kadı Zahid Molla, Mücahit Mustafa Nebioğlu ve Ahmet Erdemli gibi bölgesel liderlerin önderliğinde “*Milli Kuvvetler*” kurulur. Daha sonra Kuvayı Millîye adını alacak olan bu hareket bütün Anadolu'ya yayılır. “*Kuvayı Milliye*” işgal altındaki bir ülkede halk tarafından oluşturulmuş direniş örgütleridir. Tüm özellikleri ile sivil bir örgütlenme modelidir. Askerler, dağdaki çeteler, cezaevindeki tutuklular gibi halkın her kesiminden insanlar, Kuvayı Milliye saflarına katılmışlardır.⁴⁷ Kuvayı Milliye birlikleri, Yunanlılara büyük darbe vurmuştur. Bu başarılar yöre insanının moralini düzeltmiş ve

⁴⁴Keleşoğlu, a.g.e. s.40.

⁴⁵Sonyel, Salahi R, “Yunan İstilasının Mantığı”, **Uluslararası Sempozyum Tebliğleri**, Hazırlayan: Tuncer Baykara, Akademi Kitabevi, İzmir 1994, s.61.

⁴⁶Gülmez, Nurettin, **Milli Mücadele’de Manisa ve Kuvayı Milliye Sempozyumu (6-7 Kasım 2009)** Manisa 2010, s.31.

⁴⁷Gülmez, a.g.e. s.7.

kendine güven duygusunu artırmıştır. Bu nedenle düşman işgaline karşı en büyük direnişi gerçekleştiren Kuvayı Milliye olmuştur.⁴⁸

İzmir'in işgalinden sonra Albay Kazım Bey ile Bekir Sami Bey, milli kuvvetlerin kumandasını üzerine almak için Akhisar'a gelirler. Yapılan görüşmeler sonunda toplanabilen kuvvetlerle birlikte Manisa'ya gitmeye ve orada Yunanlılara karşı savunma yapmaya karar verirler. Ancak Akhisar'dan hareketle 25 Mayıs'ta Belen Köyüne vardıklarında, Yunanlıların Manisa'yı işgal etmiş oldukları haberi gelir. Bu durum karşısında Albay Kazım Bey tekrar Bandırma'ya döner, Bekir Sami Bey'de Salihli'ye gider.⁴⁹

İşgal günlerinde, bir İzmir gazetesi "*Salihli Ahvali*" adıyla verdiği haberde Salihli Kaymakamı Tahsin Bey'in çalışmalarını takdir ederek: "*Salihli kazası kaymakamı Tahsin Bey'in dirayet ve kıyaseti sayesinde elyevm kazanın dahili ve harici sıkı bir zabt ve rabt tahtında ve ciddi bir asayiş bulunmuyor*" der. Kaymakamın geceleri asayiş ve intizamın sağlanması için bizzat jandarma karakol merkezlerini ve çevreyi teftiş ettiğini yazarak çalışmalarını takdir eder.⁵⁰

27 Mayıs 1919'da Bekir Sami Bey, Salihli'de bir direniş başlatmak ümidiyle yola çıkar. Yanında Yüzbaşı Selahattin ve Yüzbaşı Rasim'de vardır. Bekir Sami Bey'in Gölarmara ve Salihli'de gördüğü ilk izlenimler olumsuzdur. Rumlar şehre Yunan bayraklarını çekmişler, insanlar ümitsizlik içindedir. Salihli Kaymakamı Hasan Fikret ve memurlar, Bekir Sami Bey'i iyi karşılarlar. Ama Yunan zulmünden korkan halkın zafer takı hazırlama girişimi, Yunanlılara ziyafet verilmesi için zenginlerden Mehmet Efendinin 30 lira vermesi ve kaymakamın zafer takı hazırlıklarına ses çıkarmaması ise olumsuz gelişmelerdir.⁵¹

İşgal tehdidi altındaki Salihli, çaresizlik içinde bocalarken, Alaşehir'de ilk örgütlenme ve Yunanlılara karşı koyma girişimleri başlar. Bu sırada Alaşehir'de

⁴⁸Yalçın, Durmuş, Akbıyık Yaşar, Tural, Mehmet Akif, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2011, s. 264.

⁴⁹Gülmez, **a.g.e.** s.16.

⁵⁰**Ahenk**, 25 Mayıs 1919.

⁵¹ Gülmez, **a.g.e.** s. 40.

“Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” adlı bir direniş teşkilatı oluşturmak için girişimler olur. 30 Mayıs 1919’da “Alaşehir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” resmen kurulur. İşgal altındaki bölgelerde Yunan askerlerinin ve yerli Rumların devleti hor görme, millete hakaret, ırza, mala tecavüz ve taşkınlıkları dayanılmayacak bir hal alır. Manisa’da çekilen 200 kişilik bir birlik Salihli’ye gelir. Kaza halkının bunları besleme imkânı olmadığı gerekçesiyle Alaşehir’e gönderilirler. Alaşehir’de toplanan gönüllüler askeri eğitime alınırlar. 30 Mayıs’ta askeri depodan 200 silah halka dağıtılır. Maliye’deki orduya ait tahsisat da Milli Kuvvetlerin emrine verilir.⁵²

Aydın vilayeti tarafından Salihli Kaymakamlığı’na gönderilen 24 Haziran 1919 tarihli bir belgede Salihli’de toplanan gönüllü askerinin ve kadar olduğu ve başlarında ne kadar subay bulunduğu sorulmuştur. Bu kuvvetlere, meşru milli hakların silahla değil, diplomasiyle elde edilebileceğinin bildirilmesi istenmiştir.⁵³

25 Haziran 1919’da Kuvayı millîye ilk hamlesini Ahmetli’yi geri alarak yapar. Ardından Bergama, Akhisar, Salihli, Nazilli çizgisinde bir Kuvayı Milliye direniş hareketi ortaya çıkar.⁵⁴ Kuvayı Milliye, meşru müdafaa hakkını insani ölçülerini çiğnemediği yapar. Salihli Kaymakamı Tahsin Bey’in yazdığı 17 Temmuz 1919 tarihli bir belgeye göre, Salihli’de ki çatışmada bir Yunanlı asker esir alınmıştır. Bu yaralı asker gönüllüler tarafından iki gün tedavi edildikten sonra Ahmetli’deki Yunan ordu komutanlığına iade edilmiştir. Oysa aynı dönemde Yunanlılar esir aldıkları Türklere karşı acımasız ve vahşi davranmışlardır.⁵⁵

Salihli’de ilk direniş hareketini, Hacı Ali Bey, Eşref Ağa, Bekir Ağa Kopuk Osman ve Hacı Mehmet Efendiler başlatırlar. Bu kişilerin organize ettiği Kuvayı Milliye gönüllüleri Haziran 1919 başlarında Yunan kuvvetlerinin karşısına çıkarlar. Poyraz köyü ileri gelenlerinin oluşturduğu bu kuvvetler, Gediz nehri ile Marmara gölü arasındaki kısımda Yunanlılarla savaşırlar. Bekir Sami Bey’in bölgeye gelmesinden sonra Kula’dan

⁵²Ergül, Teoman, **Kurtuluş Savaşında Manisa(1919-1922)**, Kültür, Sanat Kurumu Yayını, Manisa, 1991, s.63.

⁵³Eroğlu, Cengiz, Babuçoğlu, Murat, **Osmanlı Arşiv Belgelerinde Salihli**, Salihli Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara, 2011 s.27.

⁵⁴Gülmez, **a.g.e.** s.32.

⁵⁵Eroğlu, **a.g.e.** s.29.

Salihli'yi savunmak için bir birlik gönderilir. 18 Haziran'da Alaşehir'de ki gönüllülerden hazırlanan 71 kişilik bir birlik, Salihli'ye gelir.⁵⁶

Ethem Bey ve Alaşehir eşrafından Mustafa Bey'in gayretleriyle Salihli'de Yunanlılara karşı direniş örgütlenir. Daha sonra cephenin hâkimiyeti Ethem'e geçer. Ethem, Kuvayı Seyyare olarak adlandıran ve tümen düzeyine ulaşan kuvvetleriyle, kuzeyde Akhisar, güneyde Sart harabeleriyle Salihli-Alaşehir-Uşak mıntıkasında Yunanlılara karşı mücadeleye başlar.⁵⁷

2.3.1. Salihli'nin İşgali ve Kuvayı Milliye

Çerkez Ethem'in Salihli'ye gelip kontrolü ele almasına kadar bölgenin askeri sorumluluğu Binbaşı Ahmet Bey'dedir. Giritli Şevki, Sart'ta Üç Tepeler mevkiini savunmaktadır. Yüzbaşı Edip Bey(Sarı Edip Efe), Salihli'de kaldığı kısa sürede Mithatpaşa Caddesinde bulunan karargâhındadır. Birlikleri ise Allahdiyen cephesini, yani Sart-Salihli arasını tutmuştur.⁵⁸

Rauf Bey, Çerkez Ethem ve kardeşleri ile görüşerek Salihli'de silahlı direniş örgütlemelerini söyler. Teşkilatı Mahsusa başkanı Eşref Bey'in Salihli'deki çiftliğini de karargâh olarak kullanmasını tavsiye eder. Zeki Saruhan, bu çiftliğin Teşkilatı mahsusa tarafından silah, para ve zahire stok merkezi haline getirdiğini söyler.⁵⁹

Çerkez Ethem, Milli Mücadele'nin en çok tartışılan kişiliklerinden biridir. Kimine göre hırsının, kimine göre de kardeşlerinin ve çevresinin etkisiyle isyan etmiş, Türk ordusuna karşı savaşmış ve yenilerek Yunanlılara sığınmıştır. Affedilmesine rağmen Türkiye'ye dönmemiş ve Ürdün'de hayata gözlerini yummuştur.

⁵⁶Ergül, **a.g.e.** s.75.

⁵⁷Yalçın, **a.g.e.** s.263.

⁵⁸Ergül, **a.g.e.** s.69.

⁵⁹Gülmez, **a.g.e.** s.39.

Çerkez Ethem, hatıralarında⁶⁰ büyük bir övgüyle kendisini tanıtır. Ethem, subay olmadığını, askerlik mesleğine girmeyi çok istemesine rağmen babasının izin vermemesinden dolayı bundan mahrum kaldığını anlatır. Fakat askerliğe karşı olan hevesinin ağır basması üzerine 19 yaşında İstanbul'a kaçarak süvari birliğine er olarak yazılır. Ardından başçavuş olarak okulunu bitirir.⁶¹

Çerkez Ethem, hatıralarında eğitiminden sonraki askeri yaşamını ve katıldığı cephelerde yaptığı görevleri anlatır.⁶² Ethem, savaş sırasında "Teşkilatı Mahsusa" da görev alarak daha sonra yapacağı göreve uygun biri olduğunu: *"Kürtlerden ve başka milletlerden toplanmış Teşkilatı Mahsusa kuvvetleri ile önce Ruslara karşı, daha sonra da İran'ın güneyindeki İngiliz bölgesinde ve Afganistan sefer heyetinde bulundum"*⁶³ sözleriyle anlatır.

10 Haziran 1919 tarihinde Çerkez Ethem 6-8 kadar silahlı atlı arkadaşı ile Salihli'deki Kuşçubaşı Eşref Bey'in çiftliğine gelir. Ethem Bey'den birkaç gün evvel Rauf Bey'in eniştesi Aziz Bey, Salihli'ye gelerek Kuşçubaşı Eşrefin kardeşi Ahmet Bey'e; Ethem'in geleceğini, çiftliği milli kuvvetlerin karargâhı olarak kullanacağını, kasadaki altınlar ile saklanan silahlardan da yararlanacağını söyler. Çerkez Ethem, 20 Haziran'da Soma'da bulunan Kazım Bey'i ziyaret eder. Kazım Bey'den bir miktar silah ve Akhisar'da silahlı bir milis gurubu oluşturmak için yetki belgesi alır. 26 Haziran'da Salihli'den hareketin beyni ve kalbinin attığı Alaşehir'e gider. Aynı gün Rumeli'nin ünlü çetecilerinden, Parti Pehlivan'da dört mahkûm ile Alaşehir'e gelerek gönüllülere katılır.

Salihli'ye gelen Çerkez Ethem, biraz da yanındakilerin cazibesi ile dağdaki çeteciler ve asker kaçaklarını çevresinde toplamayı başarır. Bu otoritenin çevresinde Parti Pehlivan, Mestan Efe, İştıplı Halil, Ustrumcalı Halil, Kako Mehmet, Giritli Şevki, Sarı

⁶⁰Ben emlak ve arazi sahibi, mesut ve rahat yaşayan cömert bir ailenin evladıyım. Merhum babam Ali Bey, Malikânesinin bulunduğu Bursa vilayetinde şeref ve haysiyeti ile tanınmış bir kimseydi. Ben babamın en çok sevdiği en küçük oğlu, ağabeyimin de evlatlarına tercih ettiği bir kardeşiydim

⁶¹Seyrek, Ahmet, **Çerkez Ethem'in Anıları**, Nokta Kitap, İstanbul 2008, s.8.

⁶²Balkan Savaşları sırasında süvari okuluna ayrılmış ve süvari subay vekili olarak Çürüksulu Mahmut Paşa kolordusunun karargâh muhafız bölümünde bulunmuştum. Bu kolordunun Bulgarlarla Çongri,'de yaptığı muhabereyi yakından görerek o kargaşalık arasında bağlı olduğum karargâhla Çatalca'ya dönmüştüm. Daha sonra bölümümle tekrar tatbikat okuluna gittim. Orada birkaç ay kalarak bandırma da olan ailemin yanına geldim. Fiili olarak askerlik hayatım bundan ibarettir

⁶³Seyrek, **a.g.e.** s.10.

Edip Efe gibi çete liderleri birleşirler. Çerkez Ethem'in Salihli'deki ilk icraatı Salihli Kaymakamı Hasan Fikret Bey'i Alaşehir'e göndermek olur. Salihli Kaymakamlığı'na Hasan Fikret'in yerine Salim Bey atanır.⁶⁴ İşgal sırasında Salihli Kaymakamı Salim Bey'dir.

Kasım 1919 sonlarında Temsil Heyeti'nin bir genelgesi ile Meclisi Mebusan seçimleri yapılır. Yunan Ordusu, bu sırada Ödemiş'ten kuzeye doğru Bozdağ yaylasını hedef alarak ileri hücumu geçer. Yunan ordusunun amacı Nazilli'den idare edilen güney cephesi ile merkezi Salihli olan batı cephesini çökertmektir. Böylece bölge halkını milli kuvvetlere karşı kıskırtabilecektir. Demirci Efe ile Çerkez Ethem Yunan ilerleyişine karşı ortak hareket ederler. Ethem, Tecrübeli bir savaşçı olan Gâvur Ali'yi Salihli'den 400 mevcutlu bir müfreze ile yollar. Harekâta, Alaşehirli Mustafa Bey'de katılır. Birgi üzerine taarruz eden milli kuvvetler önce başarılı olurken, Yunan ordusunun yardımcı kuvvetlerine karşı mağlup olup geri çekilmek zorunda kalırlar.⁶⁵

Çerkez Ethem'e göre Salihli Cephesindeki ilk ayrılıklar bu savaş sırasında ortaya çıkar. Hatıralarında bu olayı şöyle anlatır: *"Tam bu sırada Salihli Merkez cephesi yakınlarında ve gerilerinde bir uygunsuzluk baş gösterdi. Silahlı olarak muhalefete geçen Poyraz ve Alaşehir çeteleri meselesi ortaya çıktı. Bunlar milli cephemize hizmet edeceklerini söyleyerek kurulmuşlar ve birkaç defa da bizimle savaşa iştirak eder gibi görünmüşlerdir."* Ethem'e göre Poyraz ve Alaşehir çetesi, kendisinin birkaç gün devam eden hastalığından yararlanarak ona karşı harekete geçmişlerdir. Suçlamalarını daha ileri götüren Ethem, Poyraz Cephesi komutanı Ahmet Bey'i, halktan bazı kişileri kandırarak gizli toplantılar düzenlediği iddiasıyla Alaşehir Heyeti Merkeziyesi'ne şikâyet eder.⁶⁶ Alaşehirli Mustafa Bey'i ise kendi çevresine topladığı kuvvetle Alaşehir'e çekilmekle, orasını merkez yaparak kuvvetini artırmaya çalışmakla suçlar.⁶⁷

⁶⁴Ergül, a.g.e. s. 85.

⁶⁵Seyrek, a.g.e. s.15.

⁶⁶Tekeli, İlhan, İleri, Selim, **Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyeti Merkeziyesi ve İbrahim Tahtakılıç Bey**, T.T.K. Yayınları, Ankara 1989, s.382.

⁶⁷Seyrek, a.g.e. s.16.

Bu suçlamalar üzerine 16 Eylül 1919'da Alaşehir Heyeti Merkeziye adına 23. Fırka kumandanlığından şöyle bir telgraf çekilir. “*Salihli ve Bozdağ cephelerindeki kumandanlık meselesi dolayısıyla meydana gelen vaziyet bütün kalpleri hissi vatan ile çarpan ve yalnız memleketin selametini düşünenleri yes ve felaket endişeleri içinde bırakıyor.*” Heyeti Merkeziye, son olayların daha iyi anlaşılması için Ethem'in bizzat yada adına yetkili birisini hemen Alaşehir'e göndermesini ister.⁶⁸

Aynı sorunu çözmek için hareket geçen Hacim Muhittin Bey, önce Poyrazlı Eşref Ağa ve Hacı Mehmet Efendiyle görüşür. Çerkez Ethem ile olan anlaşmazlıklarının sebeplerini anlamaya çalışır. Yine aynı konuda Salihli eşrafından Rıza (Tavas), Necmi (Kendirli), Refik (Türkay), Mehmet Emin (Birgili) Beylerle de görüşür. Ayrıca Çerkez Reşit Bey'le de konuşur. Hacim Muhittin Bey, Alaşehir kongresine sunduğu bir dilekçede Salihli cephesindeki İhtilafın giderilmesi için cepheye güçlü bir komutanın gönderilmesinin gerekli olduğu söyler. Poyrazlılar ve Salihli Cephesinin kurulmasını sağlayan Alaşehirli Mustafa Bey ile Çerkez Ethem arasındaki sorun, Çerkez Ethem'in bölgeye gelmesiyle ile başlamıştır. Kurtuluş Savaşında “*Poyraz Çetesi*” olarak geçen olayın kahramanları Salihli'nin kuzeyindeki Dibek dağları üzerinde bulunan Poyraz Köyü'nün sakinleridir. Bu çetenin önde gelenleri Ali Bey, Eşref Ağa ile Salihli merkezden Bekir, Kopuk Osman ve Alaşehir'den Mustafa Bey'lerdir. Bu kişiler, Yunan işgallerinin yayılması üzerine köyleri ayaklandırarak direnişe geçmişlerdir. Özellikle Marmara yönünde gelişen Yunan taarruzunu durdurulmada çok büyük faydaları olmuştur.⁶⁹

17 Eylül 1919'da Heyeti Merkeziye tarafından, “*Salihli'de Süvari Mücahidin Kumandanlığına*” adıyla Çerkez Ethem'e bir telgraf çekilir. Telgrafta, Mustafa Bey için ileri sürülen “*düşmanla uyduğu, kötülük yaptığı*” şeklindeki suçlamaların belgelerinin gönderilmesini isterler. Aksi halde, belgesi olmadan bir insanın vatan hainliği gibi ağır bir suçlama ile itham edilemeyeceği bildirilir. Heyeti Merkezîye, Cephe düzeninin, birlik ve berberliğin bozulmaması için bu gibi hallerin tekrar edilmemesini ister.⁷⁰

⁶⁸Tekeli, **a.g.e.** s.383.

⁶⁹Ergül, **a.g.e.** s.144.

⁷⁰Tekeli, **a.g.e.** s.383.

Ethem kendisine karşı oluşan muhalefetin amacını öğrenmek için sadık adamalarından bazılarını isyan etmiş göstererek Poyrazlıların arasına sokar. Hatıralarında onların karargâhlarına kadar girdiğini ve en gizli sırlarını böylece elde ettiğini söyler. Ethem: *“Son planlarından biri de beni öldürmektir. Bu suikast planı Salihli’deki karargâha hastalığım sırasında bir baskın yapmak suretiyle başlayacaksa da her nasılsa buna cesaret edemedikleri anlaşılıyor”* der. Poyrazlılar, aralarındaki sorunu çözmek için Ethem ve kardeşlerini yemeğe davet ederler. Ethem bu davetin kendilerine kurulan bir tuzak olduğuna inanmaktadır. *“Davet akşamı karargâhlarının bulunduğu çıkmaz sokaktan geçerken, sol taraftaki cami mezarlığının duvarı arkasında pusuya düşürülecektim. Burada Kel Ömer, Gebeşli Osman, Çalılı köyden başka bir Osman ve Tekeşinli biri bana ateş açacaklardı. Eğer planları başarılı olamazsa o zaman sofrada öldürülecektim.”* Ethem, pusu yerinin tam karşısına Halil Efe ve Ali Çavuş’un idaresinde 10 kişiyi bir gün önceden gizlice yerleştirir. Ethem’e göre adamları suikastçılara baskın yapar ve planlarını bozarlar. Akşam başlayan çatışma Salihli’de sabaha kadar devam eder. Çerkez Ethem, Poyrazlıların Alaşehir’le bağlantısını keser ve onları çekilemeye zorlar. Kumandanları Binbaşı Ahmet esir alınır ve Poyrazlılar şehirden çekilir. Bu sırada Ahmetli Cephesinde Yunanlıların ilerlediği haberi gelir. Yunanlıların Bintepe’de ki çatışmadan sonra geri çekildiğini gören Ethem, Salihli’ye döner, iki kişinin evini yakar ve asileri şiddetle cezalandırır.⁷¹

Uşak Heyeti Merkeziye Reisi İbrahim Tahtakılıç Bey, bu çatışmadan dolayı Ethem’i uyarır. Bu iç mücadele de hem cephenin düzenini bozduğunu hem de teşkilat kurallarını çiğnediğini belirtir. Böyle durumların bir daha tekrar etmemesini rica eder.⁷² Ethem, Salihli’de hâkimiyetini kurduktan sonra Alaşehir’e saldırarak, Poyrazlıların müttefiki olan Mustafa Bey’i ve adamlarını da şehirden kovar. Kendince burada yapılan zulümleri ve cinayetleri ortaya çıkardığını ve suçluları cezalandırdığını söyler.⁷³

Poyraz çatışması ve Alaşehir baskınından sonra, 1919 Ekim ayının ilk haftasında cephe tümüyle Çerkez Ethem’e geçer. Ethem, *“Salihli Harp Cephesi Kumandanı”*

⁷¹Seyrek, **a.g.e.** s.19.

⁷²Tekeli, **a.g.e.** s.372.

⁷³Seyrek, **a.g.e.** s.21.

unvanını alır.⁷⁴ Alaşehir'de bulunan heyeti merkeziye Ethem'in baskısından kurtulmak için yerini değiştirerek Uşak'a taşınır. Ethem'in heyeti merkeziye'yi Salihli'ye alma isteği üzerine İbrahim Bey, hemen Salihli'ye gelir. Ethem'e karşı tavır alarak, Reddi İlhak Heyeti'nin reisi Zahit Bey'in evinde kalır. Ethem'e, Millî Mücadele yolunda kazandığı itibarı muhafaza etmek istiyorsa heyeti merkeziyenin ve kendisinin emirlerine uymasının şart olduğunu söyler.⁷⁵

Süvari kaymakamlarından Arif Bey'in kumandasında bir piyade müfrezesi Salihli cephesinin sol tarafını tehdit eden ve Bozdağ Yaylası'nı işgal etmiş bulunan Yunanlılara karşı cephe alır. Ethem kuvvetleri, düzenli ordu ile birlikte Yunanlıları Salihli'den uzaklaştırır.⁷⁶ Yunanlılar, bu başarısızlıkları üzerine Sart'ı bırakarak Ahmetli ve Mersindere hattına çekilirler. Bu sıralarda Çerkez Ethem'in kardeşi Reşit Bey de Saruhan Mebusu seçilir ve İstanbul'a hareket eder.⁷⁷

Anzavur isyanın baş edilemez hale gelmesi üzerine kuzey cephesi komutanı Miralay Kazım (Özalp), Çerkez Ethem'den yardım ister. Ethem 400 kişilik bir süvari müfrezesini Balıkesir'e yollar. Kendisi batı cephesinden ayrılmaz. Ona göre müdafaayı milliye cemiyetleri de bunu istemez çünkü Ethem'in ilk anzavur isyanında bir buçuk aylık bir ayrılışında Yunanlılar, Salihli cephesine saldırarak ciddi tehlike oluşturmuşlardı.

Çerkez Ethem, 10 Mart 1920 tarihinde Miralay Kazım Bey'den şifreli bir telgraf alır. Telgrafta: Anzavur'un bu sefer ustaca hareket ettiğini, esir subay ve erleri halife adına yemin ettirdikten sonra serbest bıraktığını bildirir. Böylece zihinlerin karıştığını belirterek, Kuvayı Milliye adına yardım ister. Bu telgrafi alan Ethem iki gün sonra karargâhıyla Salihli'den ayrılır. Kuvvetlerini kardeşi Tevfik Bey ile bazı subayların emrinde trenle Balıkesir'e gönderir. Salihli'de kalan güçlerini ise fırka kumandanı Aşir Bey'in emrinde bırakır.

⁷⁴Ergül, **a.g.e.** s.158.

⁷⁵Tekeli, **a.g.e.** s.373.

⁷⁶Seyrek, **a.g.e.** s.23.

⁷⁷Seyrek, **a.g.e.** s.25.

Çerkez Ethem, Anzavur isyanını bastırır. Böylece Kuvayı Milliye'ye karşı en etkili isyan, ortadan kalkmış olur. Anzavur'un bozguna uğramasından hemen sonra Ali Fuat Paşa, Ankara'dan Çerkez Ethem'e yeni bir telgraf çeker. Telgrafta; Çapanoğullarının Yozgat'ta ayaklanarak, bölgeyi ele geçirmiş oldukları bildirilir. Ardından Ethem'in kardeşi Reşit Bey, Adapazarı'na gelerek Ethem'in acilen Yozgat'a gitmesini ister. Ethem ise Düzce'den doğruca İzmir cephesine gitmek istediğini belirtir. Çünkü, Yunan ordusunun harekate hazırlandığını ve Salihli Cephesindeki kaymakam Aşır Bey'in kumandasındaki tümenin cepheye hakim olmadığı inancındadır. Bu sırada, Millet Meclisi adına, Mustafa Kemal Paşa'dan da aynı talep doğrultusunda bir telgraf alır.⁷⁸ Bütün bu ısrarlara dayanamayan Ethem, Ankara'ya gidip onları, Yunan saldırısına karşı tedbir almaya ikna etmek ister. Mustafa Kemal ise Nutuk'ta olayı şöyle anlatır: *“İsmet Paşanın cepheye faaliyete başlamasına müteakip, Ethem Bey, rahatsızlığını dermeyeran ederek Ankara'ya geldi ve burada uzun müddet oturdu.”*⁷⁹

Ethem, Eskişehir'e gelince kıtalarından hücum taburu başta olmak üzere, piyade ve süvari iki bin kadar adamını trenle Salihli cephesine gönderir. Ankara hükümeti bu sevkiyatı haber alınca telaşlanır ve Ethem'in dikkatini Yozgat isyanı üzerine çekmeye çalışır. Çerkez Ethem, ısrarlı davetler üzerine Eskişehir'den trenle Ankara'ya varır ve geliş amacını şöyle açıklar: *“Ankara'yı ziyaretten maksadım benim önemsiz gördüğüm ve sizin önem verdiğiniz Yozgat isyanının derecesini anlamak, sonra Yunan cephesine dair istihbarat ve tehlike arz eden şüphelerimle mukayese ederek hatasız bir karar vermemiz içindir.”* Çerkez Ethem'i Ankara'da karşılayan Mustafa Kemal, İsmet Bey ve Fevzi Paşa, onu bir Yunan saldırısının olmayacağı konusunda ikna etmeye çalışırlar.⁸⁰ Oysa kısa bir süre sonra genel bir Yunan saldırısı başlayacaktır.

Yunanlılar, 22 Haziran 1920'de Batı Anadolu'da genel bir saldırıya geçerler. Çerkez Ethem ise Salihli'de bir Yunan saldırısı beklendiği için Çapanoğlu isyanında gönülsüz davranır. Ankara yönetimi ise Yozgat isyanının öneminden bu riski göze

⁷⁸Seyrek, a.g.e. s.48.

⁷⁹Nutuk, Cilt II, Türk tarihi enstitüsü, Milli eğitim basımevi. İstanbul 962, s.511.

⁸⁰Seyrek, a.g.e. s.5.

almaktadır.⁸¹ Bu arada İngilizler, her fırsatta Türklere Sevr Antlaşması'nı kabul ettirmek için Yunan işgalini baskı aracı olarak kullanırlar.⁸²

Genel Yunan saldırısı 22 Haziran günü sabah 5.00 da başlar. Yunan birlikleri ilk olarak “*Kan Boğazına*” saldırıp burayı ele geçirirler. Daha sonra Marmara gölünün kuzeyindeki bölgeye hakim olurlar. Bu bölgedeki 59. alaydan ve Uşak hücum taburlarından oluşan Türk kuvvetleri saldırıyı önleyemez. Alay komutanı elinde kalan 200-300 kişilik bir kuvvetle Kayacık yönüne çekilir.⁸³

23-24 Haziran gecesi Salihli'nin boşaltılmasına başlandığından, bütün birlikler Alaşehir yönünde çekilirler. Salihli Milli Alayı'nın 2. Taburu, Yunan saldırısına karşı Salihli'nin batısında mevzilenir. 23 Haziranda Yunanlılar Bintepelerle beraber bu cepheye de saldırırlar. Akşama kadar Yunan saldırısını önleyen tabur, Salihli'ye çekilmek zorunda kalır.

Gölmarmara'yı ele geçiren Yunan süvarileri, gölün kuzeyinden hızla Salihli'nin kuzeyindeki Pazarköy'e kadar ilerlemişlerdir. Salihli'de yedekte duran 68. alayın 3. taburu Pazarköy-Kemerdamları yönünde ileri sürülmüştür. Bu taarruzla Yunanlılar 22 Haziran gecesi Keçidağı sırtlarına çekilmek zorunda bırakılmıştır. 23 Haziran'da Yunanlıların Binbaşı İzzet Bey'in komutasında kurulan bu cepheye tekrar saldırması üzerine Türk kuvvetleri öğleye kadar direnmiş, ardından doğuya çekilmişlerdir. Dağılan birlikler 27 Haziranda Kula'da toplanmışlardır.⁸⁴

24 Haziran'da Sart üzerinden Salihli'ye Yunan saldırısı başlar. Salihli'yi koruyacak 2. tabur, akşama kadar düşmanı oyaladıktan sonra, içeriye doğru çekilmeye başlar. Akşamdan sonra Salihli cephe komutanı, 3. tabur ile 68. alayın 1. taburunu gece yürüyüşü ile Salihli'nin doğusuna çeker. Savaş artık Salihli'nin doğusundadır. Kenti terk edemeyenler korku içinde evlerinde gelecek kara ve acılı günleri beklemeğe başlarlar.

⁸¹Tekeli, İlhan, İleri, Selim, **Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyeti Merkeziyesi ve İbrahim TahtakılıçBey**, T.T.K. Yayınları, Ankara 1989, s. 310.

⁸²Ergül, **a.g.e.** s.171.

⁸³Tekeli, **a.g.e.**, s.311.

⁸⁴Tekeli, **a.g.e.** s.312.

Şehrin ileri gelenleri ise işlerini görecektir, mallarına sahip olacak birkaç aile ferdi bırakarak Mart ayından itibaren şehri boşaltmışlardır.⁸⁵

Salihli, 23/24 Haziran 1920 tarihinde Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Salihli'yi işgal eden Yunanlılar burada ve civarında masum Türk halkını öldürmeğe başlamışlardır.⁸⁶ Mustafa Kemal, Nutuk'ta Salihli'nin işgalini şöyle anlatılır: “*Yunanlılar 22 Haziran 1920’de Milne Hattı’nda umumi bir taarruza geçtiler. Salihli istikametinde şarka ilerleyen iki Yunan fırkası da, 24 Haziran’da Alaşehir’e girdi ve Uşak’ı zapt etti.*”⁸⁷

Aydın vilayetine ait 5 Temmuz 1920 tarihli bir belgede, Yunan işgali sırasında Salihli kazasında görev yapan memurların listesi tutulmuştur. Bunlardan kazanın idaresinde görevli olanlar; kaymakam: Özdemir Salim Bey, Tahrirat Kâtibi: Mercan Efendi, Nüfus Memuru: Hacı Ata Efendi, Adala Müdürü: Faik Efendi’dir. Kazanın maliyesine bakan memurlar ise; Vergi Kâtibi: İbrahim Efendi, Kur’an Kâtibi: Raşit Efendi, İkinci Daire Piyade Tahsildarı: Saffet Efendi, Üçüncü daire Süvari tahsildarı: Şerif Efendi, Yedinci daire süvari tahsildarı: Halit Efendi, Sandık Emni; Saffet Efendi’dir. Ayrıca Jandarma kumandanı Muhtar Bey ve büyük jandarmalar ile Polis komiser muavini Ahmet, Polis Hasan, Hamdi, Mehmet Ali Efendilerde kaçak listesine geçmişlerdir.⁸⁸

Salihli'yi boşaltan Yunan birlikleri Durasıllı - Yeşilkavak İstasyonu hattına çekilirler. Bu birliklerin mevcutları 150-200 kişiye dönmüştür. 24 Haziran sabahı Yunan süvarileri Gediz’in kuzeyinden, piyadeleri de Salihli-Alaşehir yolunun iki yanından süratle ilerlemeye başlarlar. Bölge halkından olan erler, kendi aileleri ile ilgilenmek için köylerine dağılırlar. Salihli Türk birlikleri bozgun halinde Alaşehir’e doğru çekilirler.

23. Tümen Komutanı Yarbay Aşir (Atlı), bu bozgunu üstlerine şöyle bildirir. “*Salihli bölgesini ele geçirmekle morali kuvvetlenen ve cüreti artan düşman süvarisinin pervasızca saldırısı ve kaçan halkın, Alaşehir vadisi boyunca doğuya çekilmesi ve bunları*

⁸⁵Ergül, a.g.e. s.177.

⁸⁶Turan, Mustafa, **Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli)**, AKDITYK, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999, s. 194.

⁸⁷Nutuk, a.g.e. s.461.

⁸⁸Eroğlu, a.g.e. s.43.

düşman uçaklarının bombalayarak takibi, askerin moralini bozmuştur. Erler, kıtalarını bırakarak dağılmışlardır. Buna göre; yeni kuvvetler gelmedikçe, Uşak ve Gediz yönlerinin düşmana kapatılması mümkün olamayacaktır."⁸⁹

28 Temmuz 1919 tarihli BOA'ne ait bir belgeye göre; Ahmetli'de bulunan Yunan kuvvetleri Salihli köylerine saldırarak mezalim yapmışlardır. Kestelli, Kendirlik, Yaraşlı, Dibekdere köylerinde harmanları yakmışlar, Kestelli'den 20 kadını Ahmetli'ye götürmüşler. Ahmetli'de dükkanların yağmalandığı, para ve mücevher dahil her türlü eşyanın gasp edildiği belirtilmiştir. Yunan askeri, 6 Müslümanı çetecilere yardım ettikleri iddiasıyla katletmiştir. Yapılan mezalimden dolayı halk göç etmeye başlamış, ekili mahsullere ortada kalmıştır. Belgede kıtlık tehlikesinin baş gösterebileceği, göçün önlenmesi, tarım ve ticaretin yeniden canlandırılması gereği dile getirilmiştir.⁹⁰

12 Mart 1921 tarihli bir belgede Yunan işgali altında olan "Salihli kazasının bazı köylerinde küçükbaş hayvan vergisinin Yunanlılar tarafından toplanmasına çalışıldığı" bu konuda ne yapılması gerektiği? Dâhiliye Vekâlet'ine yazılmıştır.⁹¹ Haziran 1921 tarihli bir BOA belgesine göre, Salihli'de Yunanlıların çok sayıda Türk idareci ve memuru tutuklayarak Atina'ya gönderdikleri bildirilir. Tenha yerlerde Müslümanları soyup, şikâyetçi olanları ise dövdükleri, camileri tahrip ettikleri, jandarmanın silahlarını toplayarak köyleri gezmelerine engel oldukları anlatılır.⁹²

2 Nisan 1921 tarihli bir belgede, Salihli Yunan işgal komutanlığında nöbet tutan Yunan Askerlerine ateş edildiği bildirilir. Bundan dolayı Salihli'deki evlerde aramalar yapılmış, tutuklananlar önce İzmir'e oradan da Atina'ya sürgüne gönderilmişlerdir.⁹³ 19 Nisan 1921 tarihinde Yunan Merkez Komutanlığı'ndan Salihli Kaymakamlığı'na gönderilen bir yazıda Osmanlı memurlarının ve halkın Yunan askerinin aleyhinde

⁸⁹Ergül, a.g.e. s.179.

⁹⁰Binark, İsmet, **Arşiv Belgelerine Göre, Anadolu'da Yunan Mezalimi II**, OADB Yayını, Ankara 1996, s.18.

⁹¹Eroğlu, Cengiz, Babuçoğlu, Murat, **Osmanlı Arşiv Belgelerinde Salihli**, Salihli Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 2011 s. 285.

⁹²Binark, a.g.e. s.73.

⁹³Eroğlu, a.g.e. s.49.

söyledikleri sözlerin askeri galeyana getirebileceği bildirir. Böyle bir felaketi önlemek için taşkınlık yapabilecek kişilerin Salihli'den uzaklaştırılması istenir.⁹⁴

Salihli ve civar köylerde yapılan mezalimin bir kısmı şöyledir: Salihli'nin Sart köyünde muhafız olarak bulunana jandarma neferi Alioğlu Mehmet ile beraber 12 kişi tutuklanarak kazaya sevk edilmişlerdir. Bunlardan bazılarının evleri yakılmıştır. Aynı köyden Gürcüoğlu Hikmet Ağa'nın evi bir Yunan müfrezesi tarafından aranılarak birçok eşyası gasp edilmiştir. Hikmet Ağa, 12 yaşındaki oğlu ile birlikte aynı köyden Arnavutoğlu Ömer, Gaffaroğlu Mehmet, isimli şahıslarla beraber kolları bağlı olarak kasabaya götürülmüşlerdir. Burada 21 gün tutuklu kaldıktan sonra 5 kişi serbest bırakılmış, diğerleri Manisa'ya nakledilmişlerdir.⁹⁵

2.3.2. Salihli'nin İşgalden Kurtuluşu

26 Ağustos'ta başlayan Türk taarruzu, kısa zamanda etkisini gösterir, Yunanlılar Afyon'dan çekilir. Türk Ordusunun ileri hareketi İzmir'in kurtuluşuna kadar devam eder. 1 Eylül'de Uşak kurtulur, Yunan ordu komutanı esir alınır. Uşak istikametinden kaçan Yunan birliklerini takip eden Türk Ordusu, 4 Eylül 1922 tarihinde Kula'yı geri alır. Aynı gün Yunanlılar, Salihli ile köylerinin bağlantısını kestikten sonra bütün halkı kaza merkezinde toplarlar. Belediye başkanı başta olmak üzere şehrin ileri gelenlerinden pek çok kişiyi tutuklayarak bilinmeyen bir yöne götürürler.⁹⁶

5 Eylül'de Alaşehir'i boşaltan Yunanlılar, Salihli mıntkasında muharebeye zorlanır ve burada kanlı çarpışmalar olur. Türk Ordusu Salihli'ye yaklaştığında Yunan askerinin direnişiyle karşılaşır. Arazi atlı hücumu uygun olmadığından, tümene bağlı süvariler atlarından yere inerek düşman askerine karşı saldırıya geçerler. Bu saldırı sırasında düşman topçusu şiddetli bir ateş açar.⁹⁷

⁹⁴Eroğlu, **a.g.e.** s.49.

⁹⁵Turan, **a.g.e.** s.194.

⁹⁶Yalçın, **a.g.e.** s.313.

⁹⁷Arı, Kemal, **Üçüncü Kılıç, İzmir'in Kurtuluşu ve Yüzbaşı Şerafettin**, Turuncu Matbaacılık, İzmir 2006, s.38.

Türk süvari birlikleri yeni kuvvetlerin gelişini beklemek üzere Salihli dışına çekilirler. Aynı gün Salihli'ye trenle 3 bin Yunan askeri gelir. Bunlar yerli Rumların öncülüğünde kasabayı yağmaya başlarlar. Salihli 6 Eylül Çarşamba günü öğleye doğru Yunan ordusuna bağlı “*Yangın Postaları*” tarafından yakılır. Yangın 40 saat sürer ve bu süre içinde şehir harabeye döner. Bu arada soygunlar ve saldırılar da devam eder.⁹⁸

Üsteğmen Mehmet Seyfettin(Çalbatur), Salihli kazasına ilk giren Türk birliklerinin başındadır. 11. Süvari Alayının 2.Bölük komutanı olan Çalbatur, hatıralarında; 4/5 Eylül 1922 gece yarısına kadar istirahat eden Tümenin saat: 24.00’de Salihli’ye doğru harekete geçtiğini yazar. “*Durasıllı köyüne hâkim sırtlarda yürüyüş kolumuz durdu. Gecenin alaca karanlığında önümüzde uzanan bütün Salihli Ovası’na yayılmış köyler yanıyor... Hain, vahşi, rezil millet kaçışında bile mel’anetini yapmaktan, müdafaasız insanları öldürmekten geri durmuyor. Önümüzdeki Durasıllı köyünde de yangın başladı, köyden feryatlar yükseliyor...*” Tümen kumandanının verdiği emirle Türk süvarileri derhal taarruz ederek köyü kurtarır. Kurtarılan köyün halini “*Gece karanlığında her evden uluma halinde ağlama sesleri yükseliyor.*”⁹⁹ şeklinde tasvir eder. 21. Alay Taytan’da, 1. Süvari Tümeni Durasallı’da, Yarbey Mehmet Suphi Bey ise emrindeki 14. Tümenle Menye’de geceler. 1. Tümen gece yarısı harekete geçer. Karargâhta onu takip eder. Menye’de ki Yarbey Mehmet Suphi Bey, zamanında harekete geçememiştir. Herkes onu önde zannettiği halde, gerilerden gelmektedir.¹⁰⁰

Çalbatur’a göre, Salihli’nin kurtuluşu sırasında düşman kuvvetleri ile yapılan çatışma, Türk tümeninde kayıplara neden olur. Tümen yürüyüş kolunun öncüsü olan Yarbey Ali Rıza kumandasındaki 11. Süvari Alayı karşılaştığı düşman kuvvetlerini bozguna uğratar. Bu arada tümeninden bir hayli açılmıştır. İstasyonu ele geçirerek Salihli içine giren alay çok geçmeden Alaşehir’den trenle nakledilen düşmanın çok üstün piyade ve süvari kuvvetlerinin baskınına uğrar. Yunan ordusu ile saatler süren şiddetli bir çatışmaya girer. Türk ordusu hemen alayı takviye ederek düşmanı kuşatmaya alır. Çatışmaya öğleden sonraya kadar devam eder. Türk birliklerinin müdahalesi ve topçu

⁹⁸Su, Kamil, **Manisa Yöresinde İşgal Acıları**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay, Ankara 1986, s.99.

⁹⁹Aksakal, Bedriye, **Anılarla Manisa**, Manisa Turizm Derneği Yay. Manisa 1986, s.12.

¹⁰⁰Ergül, **a.g.e.** s.308.

ateşleriyle istasyondaki Yunan Ordusu temizlenir. Düşman çekilirken istasyonu yakar. Salihli içinde de yer yer yangınlar çıkar.¹⁰¹

Yunan ordusu çekilirken Manisa, Aydın ve Bilecik'in tamamını, İzmir'in en zengin yerlerini yakmışlardır. Bunun dışında Sivrihisar, Mihalıççık, Uşak, Gediz, Emet, Çivril, Turgutlu, Alaşehir, Salihli, Eşme, Buldan. Nazilli, Söke, Çine, Nif, Karacabey, Bandırma, Söğüt, İznik ve Yenişehir'de tamamen yakılan yerler arasındadır.¹⁰²

Yunanlıların çekilirken yaptıkları şehirlerde verdikleri zararı tespit için komisyonlar kurulmuştur. Bu komisyon raporlarına göre: Salihli, son 50 yılda hızla büyüyerek gelişmiş, zengin tarımsal altyapıya sahip olmuştur. İşgalden önce şehir merkezinde yaklaşık 3000 ev, han, hamam, fabrika, resmi ve özel bina bulunduğu ifade edilmiştir. İşgal sonrası yaşanan korkunç yangında iki binden fazla ev, dört yüz dükkan, iki cami, bir havra, yirmi iki han, iki otel, on iki fırın, yirmi bir kahve, beş fabrika, bir sinema, hükümet konağı, posta telgraf binası ve üç okul yanmıştır. İstasyon civarındaki Hristiyan evlerine ise dokunulmamıştır.¹⁰³

M. Nuri Yörükoğlu'na göre, Yunanlıların çekilirken yaptıkları cinayetlerin ve yangınların sebebi, 30 Ağustos 1922'de Türk Ordusu'nun kazandığı büyük zaferdir.¹⁰⁴ 9 Eylül 1922 tarihli bir BOA belgesine göre; Yunanlıların Salihli, Menderes ve Alaşehir civarındaki köyleri tamamen yakıp, Müslümanları insanlık tarihinde misli görülmedik bir kötülük ve fecaatle katlettikleri belgelenmiştir.¹⁰⁵

Salihli'de Eylül başına kadar yaz mahsulleri, kurutulur, üzümler evlere, mağazalara getirip depo edilir. Bu sebeple yangında üzüm, buğday ve öteki ürünler de tamamıyla yanmıştır. Ayrıca zengin olsun ve fakir olsun halkın hepsi soyulmuş, üstleri başlarıyla kalmışlardır. Salihli yakılarındaki zengin köylerden dördü tamamen, altısı yarı yarıya yakılmıştır. Salihli'de ve köylerinde yürekler acısı cana kıyma ve ırza geçme

¹⁰¹ Aksakal, **a.g.e.** s.14.

¹⁰² Yörükoğlu, M. Nuri, **Manisa Yangını**, CBU Yay. Manisa 2002, s. 163.

¹⁰³ Su, **a.g.e.** s.98.

¹⁰⁴ Yörükoğlu, **a.g.e.** s.147.

¹⁰⁵ Binark, **a.g.e.** s.81.

olayları gerçekleşmiştir.¹⁰⁶ Beynelmilel Salib-i Ahmer ve Himaye-i Etfal Birliği tarafından Eylül 1922’de bu bölgeye gönderilen heyetin raporuna göre: Salihli’de 2000 civarındaki halktan 100 kişi kalmıştır. 15 aile camiye sığınmıştır.¹⁰⁷

Yangın sırasında Salihlililer çok şiddetli zulüm ve işkence görmüşlerdir. İçlerinden dağlara kaçabilenler canlarını kurtarmış, kaçamayanlar ise yakılmışlar. Zulüm ve işkence görenler sayılamayacak kadar çoktur. Bazıları dövülmüş, bazılarının organları kesilmiş, bazıları da kurşunlanarak öldürülmüştür. Yanan evlerini söndürme girişiminde bulunanlar kurşunlanmış, iki yüz kişi ateşe atılıp diri diri yakılmıştır. Aradan uzun zaman geçtikten sonra yıkıntılar altından kavrulmuş cesetler çıkarılmıştır. Yangını çıkaranlar; kasabayı yağma etmiş ve birçok kadına tecavüzde etmişlerdir. 110 kadar Türk kızını, ırzlarına geçtikten sonra yanlarına alıp götürmüşlerdir. Bunlardan altmış kadarı, bir yolunu bulup canilerin elinden kurtulmuş, dağlara kaçıp saklanmayı başarmışlardır. Kurtuluştan sonra kasaba ve köylerde barınmayan halkın çoğu İzmir’e göç etmek zorunda kalmıştır.¹⁰⁸

30 Ağustos yenilgisinden sonra Anadolu’yu terk eden Yunanlıların yaptığı zulüm ve faciayı yerinde tespit etmek üzere zaferden sonra bir komisyon oluşturulur. İkdam yazarlarından Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Vakit yazarlarından Mehmet Asım, Akşam yazarlarından Falih Rıfkı Atay ve Halide Edip Adıvar’dan oluşan bu komisyon, gözlemlerini 23 Aralık 1922’de “İzmir’den Bursa’ya” adıyla bir kitapçıkta yayımlarlar.¹⁰⁹

Halide Edip, Salihli’de Hatice Nineden bahseder, onun yüzünü unutmadığını söyler. 11 Ekim’de yazdığı yazıda Salihli’ye vardıklarını anlatır. “*Salihli’de nasılsa yangın harabeleri ortasında masum kalan beş on evden birindeydim. Halk bir türlü kâbusun geçtiğine inanmıyor, bir türlü uyuyamıyordu. Boş sokaklarda kadın erkek dolaşıyor, hep çocuk gibi koşuyorlardı.*” Aynı kitapta, Salihli’nin savaştan önceki hali hatırlatılarak güzel ve mamur bir Kaza merkezi olduğu belirtilir. “*O harabe binaların*

¹⁰⁶Su, **a.g.e.** s.99.

¹⁰⁷Turan, **a.g.e.** s.196.

¹⁰⁸Su, **a.g.e.** s.100. Aksakal, **a.g.e.** s. 17. Ergül, **a.g.e.** s. 319. Yörükoğlu, **a.g.e.**s. 165. Mısıroğlu, Kadir, **Yunan Mezalimi**, Sebil Yayınları. 2.baskı, İstanbul 1968, s.195.

¹⁰⁹Çapa, Mesut, **Kızılay (Hilali Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)**, Kızılay Derneği Yay. Ankara 2010, s.156.

*sağlamlığına delalet eden demir ve taş enkazı arasında bir sıra yanmış fabrikaların demir ve makine enkazı göze çarpmaktadır. Burada cami, otel, han gibi büyük binalardan başka üç bine yakın ev, beş yüze yakın dükkânın” yandığı anlaşılmaktadır. İstasyon etrafındaki Hristiyan evlerinin sağlam olduğu, muhacirlerin bu evlere yerleştiği görülmektedir.*¹¹⁰

Falih Rıfkı Atay, 1942’de “*Salihli Harabelerinde*” adıyla Gediz Dergisinde çıkan yazısında; Kasabadan Salihli’ye kadar yolda hep aynı yangın manzaraları ile karşılaştığını belirtir. Yarıdan çoğu yanan Urganlı köyü’nün kararmış, ortasından yarık kerpiç duvarlarının kenarında, başlarına üşüşen köylülerin hikâyelerini dinlediklerini söyler. Falih Rıfkı Salihli ile ilgili hatıratını şöyle bitirir: “*Salihli’nin faciası içinde bizi teselli eden tek şey, halkın zekâsı ve nikbinliğidir. Hepsi bir şirket bulmak, kasabalarını eskisinden daha büyük bir mamure haline sokmak emelindedir. Herkes: Toprağımızı yakmadılar ya! diyor.*”¹¹¹

BİRİNCİ BÖLÜM

¹¹⁰ Adivar, Halide Edip, “İzmir’den Bursa’ya” Atlas Kitabevi, 1922, s.30.

¹¹¹ Atay, a.g.e. s.12.

SALİHLİ’NİN İDARİ VE DEMOGRAFİK YAPISI

1. İdari Taksimat

1.1. Osmanlı Döneminde İdari Taksimat

Salihli, hem iskân yeri hem de bir kaza idare merkezi olarak Türk devrinde ortaya çıkmıştır. Kaza merkezinin hemen yanı başındaki tarihi Sart şehri geniş bir bölgeye hakim olmuştur. Sart’ın zamanla gerilemesi ile şehrin yöneticileri yakın çevrede oturulabilecek yer ararken Salihli’yi uygun görmüşlerdir. Böylece Salihli Türk yerleşmesi, zaman içinde gelişmiş ve bir kaza merkezi olmuştur.¹¹²

Saruhan Beyliği, Osmanlı hâkimiyetine girince eski idari bölgenin sınırları üzerinde Saruhan sancağı kurulur. Saruhan sancağı, Anadolu Beylerbeyliği’ne bağlı olup XVI. yüzyılda merkez kaza dışında 11 kazadan oluşmaktadır. Bunlar; Adala, Akhisar, Demirci, Gördek, Gördes, Güzelcehisar, Ilıca, Kayacık, Marmara, Menemen ve Nif kazaları idi. Bu dönemde Salihli bir köy olduğu için idari birimler arasında sayılmamaktadır.¹¹³

Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde Manisa sınırları içinde bulunan bazı kadim şehirler önemini yitirirken hemen yanı başlarında yeni şehirler ortaya çıkmıştır.¹¹⁴ Yeni kurulan bu şehirler ekonomik nedenlerle eski şehirlerin önemini kaybettirerek onların gerilemesine ve sönmesine sebep olmuştur.¹¹⁵ 1830 nüfus sayımında kazanın adı, “Sart mea Salihlü” olarak geçmiştir. Bu yıllarda Salihli, bir idari bölge olarak öne çıkarken, klasik kaza anlayışına göre nahiye olarak belirtilmiştir. 1833 tarihinde Anadolu eyaleti dörde ayrılmış, Saruhan sancağı da Aydın vilayetine bağlanmıştır. 1842’den sonra Salihli kazası, Saruhan sancağına bağlı bir kaza olarak zikredilmeye başlanmıştır. Nejd

¹¹²Baykara, a.g.e. s.43.

¹¹³Emecen, a.g.e. s.12.

¹¹⁴Tarhala, Sart ve Ilıca gibi kazalar değer kaybederken Soma, Kırkağaç, Salihli ve Turgutlu gibi yeni ortaya çıkan kasabalar da hızla gelişerek değer kazanmıştır

¹¹⁵(yy), Cumhuriyetin 50. Yılında Manisa 1973 İl Yıllığı, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1972, s.9.

Bilgi'ye göre; Salihli'nin Aydın sancağından ayrılıp Saruhan sancağına geçmesi, 1842'den önce gerçekleşmiştir.¹¹⁶

1878-1908 yılları arasını kapsayan dönemde Salihli, Aydın vilayetinin Saruhan sancağının bir kazasıdır. Salihli kazasının merkezi bu günkü Salihli şehir merkezidir. Salihli kasabası İzmir'in doğusundadır. Kaza merkezi olan Salihli'nin 1890'da 28, 1894-1908 arasında 31 köyü bulunmaktadır. Kazanın, Adala adında bir nahiyesi ve bu nahiye'nin de 1890'da 59, 1894-1908 arasında ise 53 köyü bulunmaktadır. Bu tarihler arasındaki salnamelerde isimleri geçen Salihli kazasına bağlı kasaba ve köyler şunlardır:¹¹⁷

Sıra	1890	1894	1908
1	Salihli	Salihli	Salihli
2	Allahdiyen	Allahdiyen	Allahdiyen
3	Bahçecik	Bahçecik	Bahçecik
4	Cafer Bey	Cafer Bey	Cafer Bey
5	Çalpınar	Çaypınar	Çaypınar
6	Çallıklı	Çaltılı	Çaltılı
7	Dere	Dereköy	Dereköy
8	Gölköy	Gölköy	Gölköy
9	Hacı Bektaşlar	Hacı Bektaş	Hacı Bektaş
10	Hacıalan	Hasalan	Hasalan
11	Hacı Himmetli	Hacı Himmetli	Hacı Himmetli
12	Kabazlı	Kabazlı	Kabazlı
13	Karaağaç	Karaağaçalanı	Karaağaçalanı
14	Karaoğlanlı	Karaoğlanlı	Karaoğlanlı
15	Karayahşi	Karayahşi	Karayahşi
16	Keli	Keli	Keli
17	Mahmut Bey	Mahmut Bey	Mahmut Bey
18	Mehmet Bey	Abdal Mehmet Bey	Abdal Mehmet Bey
19	Mustafa Bey	Mustafa Bey	Mustafa Bey
20	Manastır	Manastır	Manastır
21	Saçlıcedit	Saçlıcedit	Saçlıcedit
22	Yaraşlı	Yaraşlı	Yaraşlı

¹¹⁶Emecen, **a.g.e.** s.13.

¹¹⁷Oğuz, İsmail, "Aydın Vilayeti Salmelerinde Salihli", **Salihli Sempozyumu Bildirileri-1**, Salihli Belediyesi Yayınları, İzmir, 2013, s.422.

23	Yenipazar	Yenipazar	Yenipazar
24	Tatar	Tatar-ı İslam	Tatar-ı İslam
25	Tatar-ı Hristiyan	Tatar-ı Hristiyan	Tatar-ı Hristiyan
26	Beğdili	Başlıoğlu	Başlıoğlu
27	Çukurhamam	Cerit Ali Bey	Cerit Ali Bey
28	Koyunculu	Çakallar	Çakallar
29	Tatar Cıvarı	Hacı Sarioğlu	Hacı Sarioğlu
30		Kır Veli	Kır Veli
31		Mat Hasan	Mat Hasan
32		Mersindere	Mersindere

Aynı tarihlerde **Adala** nahiyesine bağlı kasaba ve köyler şunlardır:

Sıra	1890	1894	1908
1	Adala	Adala	Adala
2	Akviran	Akviran	Akviran
3	Bağırgan	Bağırgan	Bağırgan
4	Bektaşlar	Bektaşlar	Bektaşlar
5	Beylikli	Beğlikli	Beğlikli
6	Bezirganlı	Bezirganlı	Bezirganlı
7	Bıcırılı	Pıcırılı	Pıcırılı
8	Çapaklı	Çapaklı	Çapaklı
9	Çavlı	Çavlı	Çavlı
10	Çökelek	Çökelek	Çökelek
11	Delibaşlı	Delibaşlı	Delibaşlı
12	Derbent	Derbent	Derbentli
13	Dibekdere	Dibekdere	Dibekdere
14	Duvarsallı	Durasıllı	Durasıllı
15	Eldelek	Eldelek	Eldelek
16	Emin Bey	Emin Bey Çiftliği	Emin Bey Çiftliği
17	EmirHacılı	EmirHacılı	EmirHacılı
18	Emre Sultan	Emre Sultan	Emre Sultan
19	Hacıhamaz	Hacıhıdır	Hacıhıdır
20	Göl Eyup	Gök Eyup	Gök Eyup
21	Göl Musalar	Gök Musalı	Gök Musalı
22	İğdecik	İğdecik	İğdecik
23	Fenavlı	Kanavlı	Kanavlı
24	Kabalak	Kaplan	Kaplan
24	Keçili	Keçili	Keçili

26	Kemer	Kemer	Kemer
27	Gezerlik	Kendirlik	Kendirlik
28	Kenger	Kenger	Kenger
29	Kestelli	Kestelli	Kestelli
30	Kızılhavlu	Kızılhavlu	Kızılhavlu
31	Menye	Menye	Menye
32	Mersinli	Mersinli	Mersinli
33	Ederhanya	Orhaniye	Orhaniye
34	Ortaköy	Ortaköy	Ortaköy
35	Pazarköy	Pazarköy	Pazarköy
36	Sindal	Sindel	Sindel
37	Şeyhli	Şeyhli	Şeyhli
38	Tekkenişin	Tekkenişin	Tekkenişin
39	İhsaniye	Tatar İhsaniye	Tatar İhsaniye
40	Taytan	Taytan	Taytan
41	Tekelioğlu	Tekelioğlu Çiftliği	Tekelioğlu Çiftliği
42	Tepecik	Tepecik	Tepecik
43	Yahyaelçi	Yahya Alıcısı	Yahya Alıcısı
44	Bağisan	Yağbasan	Yağbasan
45	Kemenç	Germenç Karayahşi	Germenç
46	Poyraz	Poyraz	Karayahşi
47	Bozağaç	Poyraz Damları	Poyraz Damları
48	Bozsulu	Hamidiler	Hamidiler
49	Berasavcı	Çakallar	Çakallar
50	Dermiyan	Dombaylı	Dombaylı
51	Hacı İbrahim Çiftliği	Karakeçili	Karakeçili
52	Hazinedar Çiftliği	Kemer Damları	Kemer Damları
53	İçmedere	Köleler	Köleler
54	Karataş Derenbeli	Salı Şeyhli	Salı Şeyhli
55	Karayemiş		
56	Kisaoğlu Çiftliği		
57	Mesruriye		
58	Nurşen		
59	Sarıcalar		
60	Sarıseki		

Devlet Salnamelerinde 1866'ya kadar Salihli adı “*Sart mea Salihlü*” şeklinde geçer. 1868 Salnamesinde ise Sart veya Salihli ismi olmayıp Adala “*nahiye-i Sart*” olarak

zikredilmiştir. Bu dönemde Sart, nahiye olarak Adala'ya tabi olmuştur. 1880 salnamesinde Adala adının yerine **Salihli** adı tek başına kullanılmaya başlanmıştır. Bundan sonraki Devlet Salnamelerinde, devamlı olarak “*Salihli kazası*” şeklinde geçmiştir.¹¹⁸

Demiryolunun 1875 tarihinde faaliyete geçmesinden sonra Salihli kaza merkezi hızla gelişmeye başlar. Eski köyün yerleşim merkezinden tren istasyonuna doğru yeni yerleşim alanları ortaya çıkar. 29 Ekim 1893 tarihli bir belgede Salihli'nin Karapınar mahallinde Rumeli Muhacirlerinin iskan edilmesiyle oluşan köye Padişah Abdülhamit'in adının verilmesi şurayı devletçe karara bağlanmıştır. Bu karar neticesinde; Salihli'nin Karapınar adlı mahallinde Rumeli muhacirleri için kurulan köye “*Hamidiye*” adı verilmiştir.¹¹⁹ 1900'de Saruhan sancağı, merkez kaza dışında; Akhisar, Alaşehir, Demirci, Salihli, Soma, Kırkağaç, Kasaba, Kula ve Gördes kazalarından oluşmaktadır.¹²⁰ Salihli kazasının, Adala adında bir nahiyesi ve bu nahiye'nin 94 adet mahalle ve köyü vardır. Adala Nahiyesinde ise 140 hane bulunmaktadır.¹²¹

22 Ağustos 1907 tarihli bir belgede Salihli kazasının Karaoğlanlı köyünün sel sularından uzak bir yere nakledilmesine karar verilmiştir. Salihli kaza merkezi yeni mahalleler ve köylerin eklenmesiyle sürekli genişlemeye devam etmiştir. Haziran 1909 tarihli bir belgede Salihli'ye bağlı Keskinöğlü, Hacısarıoğlu, Sağyanak ve Yaşlıoğlu adındaki dört mahallenin bağlı bulunduğu Mustafa Bey köyünden ayrılarak ayrıca yeni bir köy teşkil edilmesine karar verilir.¹²² 22 Ekim 1912 tarihli bir İrade-i Seniye ile Aydın Vilayeti, Salihli Kasabası Kocaçeşme mahallesinin, Cami'i Atik mahallesinden ayrılarak Reşadiye adını almasına karar verilmiştir.¹²³ Osmanlı Devletinin son dönemlerinde yeni kurulan mahalle ve köylere hâkimiyette olan Padişahının adının verilmesi geleneği devam etmiştir.

1.2. Cumhuriyet Döneminde İdari Taksimat

¹¹⁸Baykara, **a.g.e.** s.40.

¹¹⁹Eroğlu, **a.g.e.** s.165.

¹²⁰Emecen, **a.g.e.** s.14.

¹²¹1900-01 Tarihli Aydın Vilayeti Salnamesi

¹²²Eroğlu, **a.g.e.** s.185.

¹²³Eroğlu, **a.g.e.** s.189.

Salihli kazası, Aydın vilayetinin Saruhan sancağına bağlı iken Kurtuluş Savaşından sonra bu durum değişmiştir. 1924 tarihinde bütün mutasarrıflıkların vilayet sayılması üzerine Saruhan sancağı da “*Saruhan*” adı ile vilayet olur. 24.10. 1926 tarih ve 4248 sayılı kararname ile haberleşme ve işlemlerde kolaylık sağlaması için ilin adı Manisa olarak değiştirilir. Osmanlı döneminde bu sancağa bağlı kazalar, Cumhuriyet döneminde de varlıklarını sürdürdüler. Bunlar: Akhisar, Alaşehir, Demirci, Eşme, Gördes, Kırkağaç, Kula, Salihli, Soma, Turgutlu’dur.¹²⁴

1926-27 tarihli Devlet Salnamesinde, Salihli'nin Adala adıyla bir nahiyesi ve 64 köyü bulunduğu belirtilmektedir. Dâhiliye Vekâletinin 1928 yılında yayınladığı bir kitaba göre, Salihli'nin, merkez nahiyesine bağlı 23, Adala nahiyesine bağlı 41 olmak üzere, toplam 64 köyü bulunmaktadır. Bu resmi yayına göre, Salihli kasabası 5, Adala nahiyesi 1 mahalleden oluşmaktadır.¹²⁵

Salihli kazasının 1928 yılındaki nahiye ve köyleri

	Merkez		Adala Nahiyesi		
1	Allahdiyen	Karaoğlanlı	Bağırhan	Hacı Hızır	Kemer
2	Başoğlu	Karayahşi	Ahmedli	Hacılı	Kemer
3	Bağcecik	Koyuncullu	Adala	Hamidiye	Tekkelioğlu
4	Bekeli-Kırveli	Kelli	Akviran	Derbend	Gök Eyüp
5	Tatar İslam	Gökköy	Eldelik	Delibaşlı	Gök Musalı
6	Cafer Bey	Yaraşlı	Emre Hacılı	Durasılı	Mersinli
7	Çaltılı	Yeni Pazar	Emin Bey	Dombaylı	Mevlûdlü
8	Çamurhamamı		Ortaköy	Biçerli	Piresavcı
9	Çaypınar		İğdecik	Çakallar	
10	Çakallar		Bektaşlar	Torunlu	
11	Çelikli		Beylikli	Taytan	
12	Hacı Bektaşlı		Bozağaç	Kaplan	
13	Has Alan		Pazarköy	Kızılhavlu	
14	Sart Mahmut		Poyraz	Kınaveli	
15	Sart Mustafa		Çapaklı	Karayahşi	
16	Kabazlı		Çökelek	Dibekdere	

¹²⁴(yy) Cumhuriyetin 50. Yılında Manisa 1973 İl Yıllığı, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1972, s.13.

¹²⁵Bilgi, a.g.e. s.166.

Buna göre Salihli kazasında Osmanlı dönemine ait toplam köy sayısı 83 iken, bu sayı 4 eksilerek 1926'da 79'a inmiştir. Bundan bir yıl sonraki resmi sayının 15 daha eksilerek, 64'e indiği görülmektedir. Bu da bize ilk beş yıllık dönem içinde, köylerle ilgili bazı düzenlemelere gidildiğini, kimi köylerin mahalle olarak yakınındaki bir köye veya Salihli kazasından komşu kazalara bağlanmış olabileceğini düşündürmektedir.¹²⁶

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren bazı köy ve kasaba adlarının değişimi gündeme gelmiştir. Çeşitli nedenlerden dolayı bu değişimler Salihli kazasında da yaşanmıştır. Aralık 1922 sonları ile Ocak 1923'te toplanan Saruhan Vilayet Meclisi-i Umumisi'nde, Salihli kazasına bağlı bazı köylerde yapılacak olan isim değişikliği ile ilgili teklifler görüşülür.

1929 tarihinde Salihli'ye bağlı bazı köylerin diğer kazalara, diğer kazalara bağlı bazı köylerinde Salihli'ye bağlanmasına ilişkin görüşmelere Manisa Vilayet Meclisi'nde başlanır. Salihli Kaymakamlığı tarafından gönderilen ve köyler hakkında bilgi içeren, 31. 3. 1929 tarihli dilekçe, Vilayet Meclisinde okunur. Konu üzerinde tartışıldıktan sonra gerekli bilgi ve belgelerin Kasaba, Alaşehir, Gördes ve Salihli Kaymakamlıklarından istenmesine karar verilir.¹²⁷ Alaşehir kazasına bağlı bazı köylerin¹²⁸ Salihli'ye ve Salihli'ye bağlı bazı köylerinde Alaşehir kazasına bağlanması hakkında Manisa Vilayet Meclisi idare heyetinin 3.1.1934 tarih ve 8 numaralı kararı ile gelen dosyanın idare encümenine gönderilmesine karar verilir.¹²⁹ 1934 vilayet meclisinde Damatlı, Burhan, Çakaldoğan köylerinin Alaşehir'e mi? Yoksa Salihli'ye mi? Bağlanacağı konusu uzun tartışmalar olur.¹³⁰ Hüsnü Bey, bu köylerin Salihli'ye geçmesini teklif eder.¹³¹

Uzun tartışmalardan sonra Manisa vilayeti İdare Encümeni, Alaşehir kazasına bağlı Damatlı, Yeşil kavak, Burhan, Çakaldoğan köylerinin Salihli'ye bağlanmasına ve Salihli'ye bağlı Dedeler, Okçılı, Yelişova ve Hacılar köylerinin de Alaşehir kazasına

¹²⁶Bilgi, a.g.e. s.166.

¹²⁷Manisa Vilayeti Meclisi1929Zabıtları, s.171.

¹²⁸Damatlı, Yeşilkavak, Burhan, Çakaldoğan köyleri

¹²⁹Manisa Vilayeti Meclisi Umumisi1934 Zabıtları, s. 24.

¹³⁰Manisa Vilayeti, a.g.e. s. 49.

¹³¹ Ek-1

bağlanmasına idari ve ekonomik ilişkileri noktasında, lüzum olmadığına karar verir.¹³² Mart 1934 tarihli bir arşiv belgesine göre, iç işleri bakanlığının emriyle Alaşehir kazasına bağlı Damatlı, Yeşil kavak, Burhan, Çakaldoğan köylerinin Salihli kazasına bağlandığı belirtilmiştir.¹³³

İsim değişikliği konusunda Manisa vilayet meclisinde tartışılan köylerden biri de Poyrazdamlarıdır. Poyrazdamları köylerinden birinin adı “Aziziye” olarak değiştirilmesi gündeme gelir. Aynı toplantıda; Salihli'ye bağlı Menye, Emre Sultan, Şeyhli ve Kenger köylerinin Kula'ya bağlanması kararlaştırılır. Salihli'nin Dereköyü Turgutlu'ya bağlanır. Kula kazasına bağlı Arablı, Hacılı, Mevludlu, Okçulu, Caferli, Torunlu ve Ahmetli köylerinin de Salihli'ye bağlanmasına karar verilmiştir.¹³⁴

Manisa sınırları dâhilindeki birbirine benzeyen ve saltanat devirlerine ait köy, kasaba ve mahalle isimlerinin değiştirilmesine dair nüfus müdürlüğünden ve jandarma kumandanlığından gelen evrak idare encümenine gönderilir.¹³⁵ Bunun neticesinde Salihli Kasabası'nın Hamidiye Mahallesi'nin adı “*Kurtuluş*” olarak değiştirilir.¹³⁶ Salihli'ye bağlı Sindel(Sandal) köyünün adı “Şahinköy” olarak değiştirilir.¹³⁷

2. İdareciler

2.1. Salihli Kaymakamları

1864 Vilayet Nizamnamesi ile idari alanda bazı değişiklikler yapılmıştır. Buna göre ülke vilayet, sancak, kaza ve köy yönetim birimlerine ayrılmıştır. Eyalet adı vilayet olarak değiştirilmiş, sancak yönetimi, mutasarrıf denilen kişiye bırakılmış, kaza müdürlerinin yerine de kaymakam atanmıştır.¹³⁸ Salihli idari birim olarak, kaza haline gelince burada devleti temsil eden en yetkili kişi kaymakam olur.

¹³²Manisa Vilayeti, a.g.e. s.47.

¹³³(Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) , Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü Kataloğu (BÖKMK), 030.11.1/85.6.1.

¹³⁴Bilgi, a.g.e. s.166.

¹³⁵Manisa Vilayeti Meclisi Umumisi 1930 Zabıtları, s.109.

¹³⁶Manisa Vilayeti, a.g.e. s.335.

¹³⁷Manisa Vilayeti, a.g.e. s.280.

¹³⁸Ayaz, Belkız, *Cumhuriyetin ilk Yıllarında Akhisar Kazası(1923-1933)*, CBÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2006, s.49.

Manisa Halkevi Müdürü'nün yazdığı “*Manisa Tarihi*” adlı çalışmada kaymakamlığın işlevine değinir. “*Salihli İlby*”¹³⁹ hakkında şu bilgiler verilir: “*Kazaların ıslahat ve faaliyetlerindeki tarih devrimlerinin büyük amillerinden biri de kaymakamlardır. İşte Salihli Kaymakamı böyle bir ıslahatta, böyle bir yolda kazasına tamimiyle kaynak olmuştur. Salihli'nin mali, hayatı, idari ve iktisadiyatın inkişafın açılan kaymakam aynı zamanda gençliğe de dinç bir ruh vermiştir.*” Salihli Kaymakamı'nın milli mücadelede bütün varlığıyla çalıştığını, o dönemde Atatürk'ün yanında yer alanlardan biri olduğunu anlatır. Vatan mücadelesinde kahramanlıklar göstererek İstiklal madalyası alan kaymakamın Salihli kazası için büyük bir şans olduğu ifade edilir.¹⁴⁰

Mart 1880 tarihli bir arşiv belgesine göre; eski Salihli Kaymakamı Şevket Bey'in görevini kötüye kullanmasıyla ilgili söylentiler üzerine bir inceleme yapılmış ve herhangi bir suçun tespit edilemediği anlaşılmıştır. Mart 1891 tarihli bir arşiv belgesine göre, Salihli kazası kaymakamı Osman Nuri Efendi tarafından halktan toplanan yardım ile yaptırılan caminin ramazan ayında hizmete açılacağı belirtilmektedir.¹⁴¹

22 Temmuz 1909 tarihli bir belgeye göre, Salihli Kaymakamı ve Jandarmanın Zabtan köyünde, usulsüz ve kanuna aykırı davranışlarını, Arnavut Yunus adlı bir kişi içişleri bakanlığına çektiği bir telgrafla şikâyet eder. Aynı tarihte Salihli'nin Bazerganlı köyü mültezimi Yunus, imzasıyla çekilen bir telgrafta Salihli Kaymakamı Eşref Efendi'nin kötü muamelesinden şikâyet edilmiştir.¹⁴²

1924 yılında Salihli Kaymakamı Zafer Nezihi Bey ile Belediye Başkanı Mevlut Necmi Bey, arasında bir sorun ortaya çıkar. Belediyenin vatandaşın tapulu yerine el koyması gibi kanunsuz işlerine karşı çıkar. Zafer Nezihi¹⁴³ Bey, hukukun üstünlüğüne inanan ve meziyetleri ile Salihli Kazasında takdir toplayan bir idarecidir.¹⁴⁴ 23 Haziran 1929 tarihinde Salihli Kaymakamı Raşit Bey, Bursa'nın İnegöl kazasına tayin edilir.

¹³⁹İlby: Kaymakam demektir, Öztürk'çe çalışmalarının etkisiyle bu dönemde kullanılmıştır.

¹⁴⁰İrmak, Kemal, **Salname Manisa Vilayeti Tarihi**, Tecelli Basımevi, İstanbul 1937, s.51.

¹⁴¹Eroğu, **a.g.e.** s.75.

¹⁴²Eroğu, **a.g.e.** s.251.

¹⁴³ Zafer Nezihi Bey: Gördes ve Salihli'de canlı izler bırakmıştır. İzmir idadisi ve İstanbul hukuk mektebini bitirmiştir. İstiklal mücadelesinde başbakanlık özel kalemi görevini başarıyla yürütmüştür.

¹⁴⁴**Anadolu**, 10 Ekim 1924.

Yerine Eşme Kaymakamı Hulusi Bey gelir.¹⁴⁵ Hulusi Bey, 1931 Yılına kadar Salihli kazasının kaymakamlığını yapar.¹⁴⁶ 7 Eylül 1931 tarihli bir gazete haberinde Salihli Kaymakamı Hulusi Bey'in Kayseri'nin Bünyan kazası kaymakamlığına tayin edildiği belirtilir. Salihli Kaymakamlığı'na da Borlu nahiyesi müdürü Suphi Bey atanır.¹⁴⁷

19 Nisan 1932 tarihli bir gazetede “*Salihli kaymakamı hakkında lüzumu Muhakeme kararı*” haberi yer alır. Buna göre eski Salihli Kaymakamı Hulusi Bey hakkında bir tahkikat yapılmaktadır. Haberin devamında: “*Bu tahkikat evrakı üzerine vilayet idare heyetince verilen men'i muhakeme kararının devlet şurasınca tahkikatında bazı maddeleri lüzumu muhakemeye tahvil olunmuş ve evrak cumhuriyet müddeiumumiliğine tevdi edilmiştir.*”¹⁴⁸ İncelemenin devam ettiği anlaşılmaktadır.

29 Ocak 1933 tarihli bir belgeye göre Salihli Kaymakamlığına eski Besni Kaymakamı Aptülkerim Refi tayin edilmiştir.¹⁴⁹ 13 Ekim 1934 tarihli, bir arşiv belgesinde Salihli Kaymakamlığına, Bodrum Kaymakamı Kâmil Bey'in atandığı belirtilmiştir.¹⁵⁰

Salihli kazasında görev alan Kaymakamlar,

Kaymakamlar	Göreve Başladığı Tarih	Görevden Ayrıldığı Tarih
Şevket Efendi	1879	
Hüseyin Bey	1879	1880
Mehmet Tevfik	1880	1881
Rıfat Bey	1881	1883
Abdulhalim Bey	1883	1884
Hüseyin Hüsnü	1884	1885
Hüsnü Efendi	1886	1887
Halil Mehmet	1888	1889
Osman Nuri	1890	1891
Mehmet Tevfik	1892	1893
Salih Sırrı	1894	1895
Mehmet Şevki	1895	1896

¹⁴⁵ **Hizmet**, 23 Haziran 1929.

¹⁴⁶ Karakaş, **a.g.t.** s.22.

¹⁴⁷ **Hizmet**, 7 Eylül 1931. **Anadolu**, 17 Temmuz 1931.

¹⁴⁸ **Anadolu**, 29 Nisan 1932.

¹⁴⁹ BCA, (BÖKMK), 030.11.1/ 75.3.9.

¹⁵⁰ BCA, (BÖKMK), 030.11.1/90.36.3.

Mehmet Nakib	1896	1897
Mehmet Nafiz	1897	1898
Haşim Efendi	1898	1899
H. Yahya Sıtkı	1899	1899
Ali Galip	1900	1904
Mehmet Arif	1904	1904
Burhanettin Bey	1904	1904
Refet Bey	1905	1906
Şevki Bey	1906	1907
Halil Ağa	1908	1908
Ahmet Refet	1909	1909
Ramiz Bey	1910	1910
Hasan Vasfi	1910	1911
Şehit Ali Rıfat	1912	1913
Tahsin Bey	1914	1917
Hasan Tahsin	1918	1919
Şehir Ali Rıfat	29 Ağustos 1920	10 Şubat 1921
Yunan İşgali	1921	1922
Ali Faik Yılmaz	22 Eylül 1922	1923
Zafer Nezihi Bey	18 Aralık 1923	22 Ocak 1926
Ferruh Bey	20 Mart 1926	25 Aralık 1927
Raşit Bey	15 Ocak 1928	26 Haziran 1929
Hulusi Bey	26 Haziran 1929	31 Mart 1931
Kamil Bey	19 Ekim 1931	01 Mart 1933
Abdülkerim Bey	12 Mart 1933	26 Eylül 1934
Kamil Bey	07 Kasım 1934	27 Mart 1936
Fikri Atayata	06 Nisan 1936	11. Ağustos 1937
Kemal Aral	21 Ağustos 1937	11 Temmuz 1939
Necati Vardar	Ağustos 1939	Nisan 1941
Necmettin Kuteş	Mayıs 1941	15 Kasım 1942
Şerif Yaşar	04 Ocak 0943	26 Eylül 1943
Mümtaz Arkan	29 Eylül 1943	26 Temmuz 1945
Sadri Artuç	25 Eylül 1945	30 Mart 1946
Süleyman Onur	9 Nisan 1946	20 Eylül 1949
Baki Başaran	29 Eylül 1949	19 Ocak 1951
Şerif Ergen	22 Ocak 1951	22 Aralık 1953
H. Basri Kurdoğlu	16 Şubat 1954	27 Şubat 1956
Cevat Şükrü Beşe	28 Şubat 1956	17 Mayıs 1958
Fikret Nazillioğlu	31 Mayıs 1958	22 Temmuz 1960

Mustafa Yörükoğlu	23 Temmuz 1960	14 Şubat 1960
-------------------	----------------	---------------

2.2. Salihli Belediye Başkanları

Türkiye’de belediye teşkilatının kurulması, I. Meşrutiyet döneminde, hazırlanan “*Vilayet Belediye Kanunu*”na dayanır. Daha önceleri, bir takım talimat ve yönetmeliklerle sağlanan hizmetler, bu kanunla İstanbul dışındaki il ve ilçelerde de belediye örgütünün kurulması sağlanmıştır.¹⁵¹

Salihli’nin kaza merkezi olarak ortaya çıkması 1870 yıllarında olduğu sanılmaktadır. Bu yıllardan sonra kazalarda toplum hizmetlerini görmek üzere belediye örgütünün teşkilatlanma faaliyetleri başlar. Türkiye’nin tüm il ve ilçelerinde kurulan belediye örgütlerinin başına, hükümet tarafından bir belediye reisi atanır.

Salihli’de belediye örgütlenmesinin ne zaman ortaya çıktığı kesin bilinmemektedir. 1879 yılında tam teşkilatlı bir belediyenin kurulması ile Salihli’de ilk defa halktan bir belediye başkanı göreve getirilir. Bu yolla atanan ilk belediye başkanı Mevlut Efendi olur. Belediye nizamnamesine göre belediye başkanları mutasarrıflar tarafından atanır ve valiler tarafından onaylanırdı.¹⁵²

Salihli Kazasının Belediye Başkanları

Belediye Başkanları	Başladığı Tarihi	Ayrıldığı Tarih
Mevlut Efendi	1879	1880
Davut Efendi(Ağa)	1881	1884
Hacı İsmail Ağa	1885	1888
Hacı Bekir Efendi	1889	1890
Alaiyeli Mehmet	1890	1894
Rauf Bey	1895	1896
Mehmet Yalabık	1897	1901
Rauf Bey	1901	1905
Rasi Mehmet Ağa	1906	1910
Haşmet Bey	1910	1913

¹⁵¹Otman, Aksakal, **a.g.e.** s.59.

¹⁵²Otman, Aksakal, **a.g.e.** s.60.

Yusuf Ziya Eken	1913	1918
Hacı Davut Ulaş	1918	1921
Hüseyin Yerliler	1921	1924
Mevlut Necmi Kendirli	1924	1926
Sinan Hamit İnal	1926	1935
Kani Bey	1935	1940
Galip Musal	1940	1945
Nazmi Hazneci	1946	1948
Mustafa Serpil	1948	1950
İ. Doğan Erdinç	1950	1952
Ali Güven	1952	1954
Turgut Uğursoy	1954	1960

2.3. Diğer İdareciler

Salihli kazasında kaymakamlığın yanında belediye, adliye, asayiş ve eğitim kurumları ve burada çalışan memurlar bulunur. Bu kamu ve özel kurumlarda çalışan memurlar, kazada devleti temsil ederler. Bunlar kazadaki sosyal ve kültürel hayatı yönlendiren en etkili kişileridir. Cumhuriyet döneminde toplumun yönlendirilmesine etkili olan bu kişiler hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Daha çok atama yada tayinler sırasında adlarını yerel gazetelerden öğreniyoruz.

6 Eylül 1926 tarihli bir İzmir gazetesinin haberine göre Salihli kazasında Jandarma komutanı olarak görev yapan Hamid Bey'e istiklal madalyası verilmiştir.¹⁵³ Kasım 1927 tarihinde çıkan bir habere göre Salihli kazasının maarif müfettişliğine tayin edilen Fazıl Bey, kazayı teşrif etmek üzere vazifeye başlamıştır.¹⁵⁴ Mart 1929 tarihinde çıkan bir haberde Manisa Meclis-i Umumisi'nin, pazartesi günü saat onda açılacağı duyurulur. İstifalar üzerine yeni seçilen azalar, Alaşehir'den Hüsnü ve Mehmet, Demirciden Nurullah, Soma'dan Vehbi ve Hafız Hüseyin, Salihli'den Mevlut Necmi, Kırkağaç'tan Fabrikatör Ragıp Bey'lerdir.¹⁵⁵

1932 tarihinde yayımlanan Manisa Vilayet Mecmuasında, Salihli kazasında görev yapan memurlar ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır. Salihli Kaymakamı; Kamil Bey,

¹⁵³ **Anadolu**, 6 Eylül 1926.

¹⁵⁴ **Anadolu**, 30 Kasım 1927.

¹⁵⁵ **Anadolu**, 17 Mart 1929.

Tahrirat Katibi: Adem Bey, Malmüdürü: Nedim Bey, Nüfus memuru: Ata Bey, Ziraat Memuru: Suat Bey, Muhasebeyi Hususiye Memuru: İbrahim Bey, Hükümet Tabibi: Sabit Bey, Sıtma Mücadele Tabibi: Ahmet Bey'dir. Adliye de çalışan memurların isim ve görevleri şöyle belirtilmiştir. Hukuk Hâkimi: Ekrem Bey, Ceza Hakimi: Cevat Bey, Müddei Umumi: Şerif Bey, Karar Hakimi: Raşit Bey'lerdir.¹⁵⁶ 1932 yılının sonlarındaki bir habere göre Ankara'dan gelen jandarma mıntika müfettişlerinden Osman Nuri Paşa, Demirci'deki teftişini tamamlayarak Salihli kazasına gelmiştir.¹⁵⁷

3. Salihli Belediyesi ve Faaliyetleri

3.1. Osmanlı Dönemi Salihli Belediyesi

Salihli Belediye Teşkilatı 1879 tarihinde kurulmuştur. Belediye meclisi 26 üyeden meydana gelmiştir. İki encümen üyesi vardır. E.S.O. işletmesi ayrı bir kuruluş halinde bulunmaktadır. Şehre elektrik ilk defa 1927 yılında getirilmiştir. Önce dizel motorlarla sağlanan elektrik 1955 yılında termik santralinden elde edilmiştir. Şehir içme suyu 1956 yılına kadar yeraltı kaynaklarından temin edilmiştir.¹⁵⁸

1864 yılında İzmir ile Alaşehir arasındaki demiryolunun yapımı tamamlanır. Bu yolun Salihli'den de geçmesi ile Salihli büyük bir kasabaya dönüşür. İl ve ilçelerde kurulan belediye örgütlerinin başına, hükümet tarafından bir belediye reisi atanır. 1879 yılında tam teşkilatlı bir belediyenin kurulması ile Salihli'de ilk defa halktan bir belediye başkanı göreve getirilir. Belediye nizamnamesine göre belediye başkanları mutasarrıflar tarafından atanır ve valiler tarafından onaylanırdı.¹⁵⁹

1900-1901 Tarihli Aydın Vilayeti Salnamesine göre Salihli kazasının Mahmut ve Adala adlı birer nahiyesi, 94 Mahalle ve karyesi bulunmaktadır. Aydın Vilayet Meclisi Salnamesine göre kazada çalışan memurlar şöyledir: Belediye Reis: Rauf Bey, Aza: Mehmet Efendi, Aza: Halil Efendi, Tabib: Mehmet Efendi, Aza: Mustafa Efendi, Aza:

¹⁵⁶Manisa Vilayeti Hakkında Mecmua, s.315.

¹⁵⁷Anadolu, 6 Aralık 1932.

¹⁵⁸(yy), Cumhuriyetin 50. Yılında Manisa 1973 İl Yıllığı, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1972, s.364

¹⁵⁹Otman, Aksakal, a.g.e. s.60.

Mihalaki Efendi, Katip ve Sandık Emmini; Mehmet Efendi, Komiser: Ali Efendi'dir. 1900'lerin başında Salihli kazasının Belediye geliri, 60392 kuruştur.¹⁶⁰

3.2. Cumhuriyet Dönemi Salihli Belediyesi

Kurtuluştan hemen sonra Halide Edip başkanlığındaki bir heyet Salihli'ye gelir. Mezalimi Tahkik Heyeti'nin hazırladığı bir rapor, Salihli'yi şöyle anlatır: *"Burada cami, otel han gibi büyük binalardan başka üç bine yakın ev, beş yüze yakın dükkân yandı. Yalnız istasyon etrafında Hristiyan evlerinden bir kısmı yerindedir, muhacir yerleşiyor."* Aynı heyette bulunan Falih Rıfkı Atay ise Salihli'ye ait şunları anlatır: 3.000 haneden 2.000 hane ile 402 dükkân, 2 cami, 22 han, 2 otel, 12 fırın, 5 fabrika, bir kahvehane, bir sinema, bir hükümet konağı, 3 okul ve bir havranın yandığını belirtir. Tahkik Heyeti'nin raporuna göre, yaklaşık 15.000 nüfusu bulunan kasabadan geriye 8.000 kişi kalmıştır. Bu tarihten yaklaşık bir buçuk yıl sonra, şehri gezen başka bir gazeteci ise, *"2 bin haneli olan Salihli'de Yunanlılar 1400 kadar ev ve dükkân yakmışlardır"* demektedir. Bu sayıların asgari olanlarını bile esas almış olsak, Salihli'nin 5-6 Eylül 1922'den sonraki durumunun pek iç açıcı olmadığı rahatlıkla söylenebilir.¹⁶¹

Salihli kazası, 24 Haziran 1920 ile 5 Eylül 1922 tarihlerinde Yunan işgali altında kalmış, iki yıldan fazla süren işgalden yanarak kurtulan beldelerden biri olmuştur. Bu nedenle, işgal sona ermesine rağmen, diğer sorunlar varlığını devam ettirmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında, Salihli kazasında, yangın alanlarının yeniden imarı yapılmış, iskân faaliyetleri hızlanmıştır. Kazanın yeniden ayağa kalkması için bayındırlık hizmetleri bu dönemde yoğunlaşmıştır.¹⁶²

Kasım 1924 tarihli bir habere göre, sükûn içindeki Salihli kazası ve çevresinde asayiş tamdır. Şehir merkezindeki mahalle bekçileri, geceleri zabıta tarafından da takviye edilerek Kasabanın asayişini sağlanmaktadır.¹⁶³ Aynı gazetede Salihli ile ilgili başka bir haber ise kasabanın ekonomik durumu hakkındadır. Haberde Salihli'deki ticari

¹⁶⁰1900-1901 Aydın Vilayeti Salnamesi

¹⁶¹Bilgi, a.g.e. s.163.

¹⁶²Bilgi, a.g.e. s.163.

¹⁶³Anadolu, 6 Kasım 1924.

hayatın canlandığını, sokaklarda yük arabalarının sürekli çalıştığını, ilçeyi adeta İzmir çarşısına döndürdüğünü belirtir. Haberin devamında Mithatpaşa ve Dede caddesinde göze çirkin gelen arsalardaki ot ve çöplerin temizlenmesi için belediyeden himmet beklendiği ifadesi yer alır.¹⁶⁴

1925 tarihli Yanık Yurt Gazetesinde Salihli Belediyesinin çalışmaları ve kazada yapılan işler anlatılır. Habere göre Salihli Belediyesi: Bütçesinin yettiği kadarıyla şehir içindeki yolların bakım ve onarımını yapmıştır. Yeni bir belediye binasının karşısına küçük bir park ve köylerden gelen hububatın saklanması için Zahir loncası inşa edilmiştir. Ayıca istasyon çevresine bir belediye parkı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Kazada bulunan kurumların faaliyetler ise şöyledir: *“Ticaret odası elinden geldiği kadar çalışmaktadır. Bir taraftan üzüm borsası açılmış, zahir borsası pamuk muamelesine de başlayarak faaliyetini tevsii etmiştir.”*¹⁶⁵ Salihli Belediyesinin çalışmaları takdir edilerek bu konuda İzmir belediyesi için bile örnek alınabileceği vurgulanır.

Şubat 1927 tarihli bir haberde üç aydan beri vekâletten idare edilen belediye kâtipliğine asaleten Söğüt Hanım'ın atandığı bildirilir. Haberin devamında Söğüt Hanım'ın Salihli'ye gelerek vazifesine başladığı belirtilir.¹⁶⁶ Ağustos 1927 tarihinde Salihli kazasını gezmeye gelen bir gazeteci; Salihli'nin temiz ve güzel bir ilçe olduğunu, gelişmesinde belediye reisi ile belediye heyetinin etkili olduğunu belirtir. Halkın işiyle meşgul olduğunu, işsiz ve dilencinin bulunmadığını yazar. Muhabire göre, her yerde olduğu gibi burada da nakit para sıkıntısı vardır. Gazeteci, Salihli'de görüştüğü çiftçilerin mahsul zamanında zirai yardım talep ettiklerini ve kasaba da girişimci bir ruhun varlığına şahit olduğunu belirtir.¹⁶⁷ Temmuz 1931 tarihinde Mülkiye Müfettişlerinden Sırrı Bey'in Salihli'ye geldiği ve belediyeyi teftiş ettiği bildirilmiştir.¹⁶⁸

1932 yılında Salihli kazasında devlet dairesi dışında; CHF Teşkilatı, Türk Tayyare Cemiyeti, Himaye-i Etfal Cemiyeti, Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti ile Muallimler Birliği gibi kurumlar bulunmaktadır. Salihli'de iki spor kulübü

¹⁶⁴ **Anadolu**, 6 Kasım 1924.

¹⁶⁵ Bilgi, **a.g.e.** s.182.

¹⁶⁶ **Anadolu**, 22 Şubat 1927.

¹⁶⁷ **Anadolu**, 18 Ağustos 1927.

¹⁶⁸ **Anadolu**, 17 Temmuz 1931.

vardır; Bozkurt Spor kulübü 80 mevcutlu, Gürbüz Spor Kulübü 90 mevcuttur. Duygu matbaası vardır. Salihli’de keresteci Halil Efendiye ait beton ve kargir 400 kişilik bir sinema binası vardır.¹⁶⁹ Manisa Vilayet Mecmuasına göre Salihli kazasının 1932 senesi belediye bütçesi 31.000 lira olarak tespit edilmiştir.¹⁷⁰

4. Nüfus

4.1. Osmanlı Dönemi Salihli Nüfusu

18. Yüzyılda devletin yerleşim alanları olarak saptadığı beş bölgede (Menderes, Kızılırmak, Ceyhan, Fırat, Gediz) göçebelerin yerleşik düzene geçmesi için iskân yapılır. Bu alanlarda gerçekleştirilen yerleşimlerle 18. ve 19. Yüzyılda tarımsal gelişmenin temelleri atılır. Ayrıca Kırım Savaşı, Osmanlıların imparatorluklarını yerleştirme ve merkezileştirme çabalarında bir dönüm noktası olur.¹⁷¹

Salihli bir köy olarak kurulduğundan bu yana sürekli göç alarak büyümüştür. Hala da dışarıdan göç almaya devam etmektedir. Bu bölgeye, Osmanlı Döneminde birçok göçebe Türkmen Aşireti iskân edilmiştir. Daha sonra bu göçebeler hayvancılığın yanında yavaş yavaş tarıma yönlendirilmiştir. Bu amaçla XVII. yüzyıldan sonra Salihli’de kayda değer nüfus hareketleri görülmüştür. XIX. yüzyıl ve XX. yüzyıl başlarında Kafkasya’dan ve Avrupa’dan sürekli gelen göçler de söz konusu olmuştur.¹⁷²

1528 tarihli Tahrir Defteri’ne göre “Veled-i Salih” köyünün 14 haneden oluşan bir vergi nüfusu vardır. Yine Saruhan sancağının 1842 yılına ait Temettuat Defteri’ne göre, Salihli köyündeki 52 hanede 87 erkek nüfus bulunmaktadır. Aynı defterlerin 1845 yılındaki sayımında Salihli’de 278 hanede yaklaşık 1.251 nüfusun yaşadığı anlaşılmaktadır. Köyün nüfus yapısındaki artış aşiretlerin yerleşmesinden kaynaklandığı tahmin edilmektedir. Salihli’nin 1845 yılındaki nüfusunun yaklaşık %88’i Türklerden

¹⁶⁹Manisa Vilayeti Hakkında Mecmua, s.312.

¹⁷⁰Anadolu, 14 Nisan 1932.

¹⁷¹Kasaba, Reşat, **Bir Konargöçer İmparatorluk, (Osmanlı da Göçebeler, Göçmenler ve Sığınmacılar)**, Çeviri: Ayla Ortaç, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s.102.

¹⁷²Otman, Ahmet, **Dünden Bugüne Salihli**, Gökay Yay. Anadolu Matbaası, İzmir 1998, s. 98.

oluşmaktadır. Toplam 33 hanelik Rum nüfusun ise 17'sinin başka yerlerden geldikleri anlaşılmaktadır.¹⁷³

Kırım Savaşı sırasında Osmanlı Devletine sığınan mülteci sayısı yerel yetkililerin baş edemeyeceği boyutlara ulaşır. Bunun üzerine yerel görevliler ve askeri personel yardım kampanyaları düzenler. 1857'de ilk göç yasası çıkarılır. Bu yasaya göre: *“Göçmenlere, Anadolu da ki en iyi topraklar 12 yıl süreyle verilecek ve her türlü vergiden muaf olacaklar. 20 yıldan önce topraklarını satamayacak, ülkeden ayrılırsa toprakları geri alınacaktır.”* 1859'da göçmenler ve mültecilerin sorunlarıyla ilgilenmek üzere Muhacirin Komisyonu kurulur.¹⁷⁴

Demiryolunun Salihli'den geçmesinden sonra kaza nüfusunun diğer Anadolu şehirlerinden daha hızlı geliştiği rahatlıkla söylenebilir. Salihli, Gediz Ovasına ve Gediz Nehri'ne bağlı olarak bölge oldukça verimli topraklara ve su kaynaklarına sahiptir. Bu zenginliğe bağlı olarak tarımsal zenginlik ön plana çıkmıştır. İnsanlar eski çağlardan bu yana geçimlerini kolayca sürdürebilmek için bu bölgeyi tercih etmişler. Bununla beraber Salihli kazasında nüfusun artmasına ya da azalmasına etki eden birçok faktör vardır. Bunların başta gelenleri doğal nüfus artışı, göçler ve savaşlardır.¹⁷⁵

Salihli'nin kaza merkezi haline geldiği tarihlerdeki nüfusu kayıtlarda yer almamaktadır. 1884 tarihli Aydın salnamesine göre Salihli'de iskân edilen aşiret nüfusu, 1.831 kişidir. İskân edilen aşiret mensupları için 182 hane yapılmıştır. Salihli'nin, 1890 tarihli Aydın salnamesine göre nüfusu 510 hanede toplam 3.091 kişidir. 1908 tarihli salnameye göre. Salihli kasabasında 3.002 Müslüman, 1.139 Rum, 215 Musevi ve 85 Ermeni olmak üzere toplam 4.441 nüfus yaşamaktadır. Ayrıca 1908 öncesi süreçte kasabada küçük de olsa Yahudi ve Ermeni topluluğunun olduğu görülmektedir.¹⁷⁶

Osmanlı'nın son dönemine ait Salihli merkezinin nüfus bilgisi, 1908 yılına ait Aydın salnamesinde 27.185 olarak verilmektedir. I. Dünya Savaşı'nın başladığı 1914

¹⁷³Bilgi, Nejdet, “Temettüat Defterlerine Göre XIX. Yüzyılın Ortalarında Salihli”, **Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi**, İzmir 2008, s.40.

¹⁷⁴Kasaba, **a.g.e.** s.138.

¹⁷⁵Keleşoğlu, **a.g.e.** s.42.

¹⁷⁶Bilgi, **a.g.e.** s.41. Otman, **a.g.e.** s.97.

yılına ait resmi istatistiğe göre, Salihli kazasının toplam nüfusu 30.862'dir. Salihli'nin bu tarihten sonra ki son resmi nüfus bilgileri, 1917-18 yıllarına aittir. Aydın vilayetinin yayınladığı bu resmi istatistikte fazla ayrıntıya inilmemektedir. Şehirde veya ayrı ayrı köylerdeki nüfus bilgisi bu istatistikte bulunmamaktadır. Bu istatistiğe göre kazanın 1917 yılı başındaki nüfusu 36.013 iken 1918 yılı başındaki nüfusu 35.594'dür. 1918 nüfusunun, %94,49'u Müslüman, %4,64'ü Rum, %0,2'si Ermeni ve %0,7'si Musevi'dir.

Aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi, kazanın Gayri Müslim nüfusunun neredeyse tamamı şehirde yaşamaktadır. 1918'in 1917 yılına ait bilgilerle neredeyse aynı olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷⁷

Aydın Vilayeti Salnamesine göre farklı yıllarda Salihli'nin şehir nüfusu

Nüfus	1891	1894	1896	1899	1900	1902	1908
Müslüman			1343	1372	1372	1160	3002
Rum	--	--	469	370	370	468	1139
Ermeni	--	--	43	46	43	45	85
Yahudi	--	--	39	41	41	41	215
Toplam	3091	1329	1874	1826	1826	1314	4441

Demiryolunun yapımıyla beraber Salihli kazasının gelişimi hızlanır. Kazaya Rum, Ermeni ve Yahudi nüfus yerleşmeye başlar. Bunun yanında 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşından sonra Kafkasya ve Balkanlardan gelen göçlerle Salihli ve çevresi yoğun bir iskâna sahne olur. 20 Temmuz 1861 tarihli bir belgede Kırım, Dağıstan, Çeçen ve Nogay muhacirleri için Saruhan sancağında bulunan Adala, Sart ve Marmara kazalarında iskân olunanların Rumeli taraflarına nakledilmesi istenir.¹⁷⁸

4.2. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Salihli Nüfusu

¹⁷⁷Bilgi, Nejdet, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Salihli:(1922-1927)" **Salihli Sempozyumu Bildirileri-2**, Salihli 2013, s.168.

¹⁷⁸Eroğlu, Cengiz, Babuçoğlu, Murat, **Osmanlı Arşiv Belgelerinde Salihli**, Salihli Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 2011 s. 155.

Anadolu’da, Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyetin ilk yıllarında çok ciddi nüfus değişimleri olur. On yıl süren savaş döneminde hem asker hem de sivil nüfusta büyük kayıplar yaşanır. I. Dünya Savaşı’nda doğuda yaşanan Ermeni Tehciri ve batıda yaşanan savaş ile ondan sonra yapılan mübadelenin, nüfusun niteliğini ve niceliğini değiştirdiği anlaşılmaktadır.

1906 ‘da Türkiye’nin nüfusu 15 milyon iken bunun 1,5 milyonu Rum, 1 milyonu Ermeni’dir. 1923 yılında ise Türkiye’nin nüfusu 11 milyon iken bunun 400 bini Rum, 100 bini Ermeni’dir. Rum ve Ermenilerin ayrılmasından sonra yerel Türk eşrafı terk edilmiş evlere, tarlalara, dükkânlara el koyarlar. Daha önce azınlıkların elinde olan tarım ve ticaret faaliyetlerini, Müslüman girişimciler yapmaya başlarlar. Cumhuriyetin ilk yıllarında ülke nüfusunun etnik kompozisyonu hızla değişir. Müslüman nüfus ve eğitimli insanlar savaşlarda büyük kayıplara uğramışlardır. Geriye kalan nüfus ise ciddi sağlık sorunlarıyla karşı karşıya kalır. Sıtma, frengi, trahom, verem ciddi olarak iş gücünü azaltan hastalıklardır.¹⁷⁹

İşgal yıllarına ait nüfus bilgisi doğal olarak bulunmamaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında, Salihli’nin kaza ölçeğinde toplam nüfusuna ilişkin ilk resmi sayı 1926-27 Devlet Salnamesinde verilmektedir. Buna göre Salihli kazasının nüfusu 26.832’yi bulmaktadır. 1 Kasım 1927 tarihli bir gazete haberinde ise Salihli’deki nüfus yazımının 6 saatte tamamlandığı bildirilir. Bu sayım sonucuna göre kazanın toplam nüfusu 28.328’dir.¹⁸⁰ Salihli kazasının, Cumhuriyet Dönemi’ndeki ilk nüfus bilgileri 1927 tarihli genel nüfus sayımına aittir. Bu sayımda kazanın erkek ve kadın nüfusu ile toplam nüfusu aşağıdaki gibidir:¹⁸¹

Kaza Nüfusu			Köy Nüfusu			Toplam Nüfus		
Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
3.430	3.761	7.191	10.658	10.016	20.674	14.088	13.777	27.865

Bu sayımın sonuçlarına göre, şehir merkezinde 7.191 kişi yaşamaktadır. Kaza nüfusunun 3.430’u kadınlardan oluşurken, 3.761’i erkektir. Köy ve Nahiyelerde ise

¹⁷⁹Tekeli, İlhan - İleri, Selim, **Cumhuriyetin Harcı**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004 s. 109.

¹⁸⁰Bilgi, **a.g.e.** s.170.

¹⁸¹Bilgi, **a.g.e.** s.172.

20.674 kişinin yaşadığı anlaşılmaktadır. Kazanın toplam nüfusun; 27.865 kişidir. Nejdet Bilgi: “Bu resmi sayılar dikkate alındığında Yunanlılar tarafından yakılan Salihli kasabasında, gerek yanan hane sayısı ve gerekse eksilen nüfus miktarı hakkında, kurtuluştan hemen sonra dile getirilen sayıların, tahmine dayandığı ve abartılı olduğu da görülmektedir” demektedir. Salihli nüfusunun, Osmanlı dönemi son nüfus istatistiğinden farklı, yani sayının daha az olmasının üç nedeni bulunmaktadır.¹⁸² Bunlar: Birincisi İşgal ve Milli Mücadele döneminin kayıpları, ikincisi Gayrimüslim nüfusun Yunan işgalcileriyle birlikte kazayı terk etmeleri, üçüncüsü mülki taksimatta meydana gelen değişiklikler.

1927 ile 1935 Yıllarında Salihli’deki nüfus artışının karşılaştırılması.

	Şehir			Köy			Toplam		
	Erkek	Kadın	Top.	Erkek	Kadın	Top.	Erkek	Kadın	Top.
1927	3.430	3.761	7.191	10.658	10.016	20.674	14.088	13.777	27.865
1935	4575	4560	9135	13734	13683	27416	20547	20198	40745

1927’de Kaza Nüfusu; 28.684 iken 1935’te bu nüfus 30.746 ya ulaşır. Sekiz yılda 2062 kişi artar. 1927 ile 1935 arasındaki dönemde iskân daha azdır. Dolayısıyla nüfusta ki artış doğumdan gelmektedir.¹⁸³

3.1. Salihli’de Göç, Mübadele ve İskân Sorunu

Osmanlı Devleti, gerileme devrinde sayısız göç dalgası ile karşılaşır. Bu göçler bazen kitlesel bazen de küçük gruplar halinde gerçekleşmiştir. Osmanlı Devletinin kuruluş devrinde Balkanlar’a yapılan göçlerin tersine bir hareketlenme başlar. XIX. yüzyılda Balkanlarda başlayan milliyetçi isyanlar bunun ilk işaretlerini vermiştir. Yüzyıllar süren Osmanlı mozaiği dağılmaya başlayınca Müslüman ve Türk kökenli insanlar yaşam alanlarının daraldığını hissederler. Bölgede şartların aleyhlerine gelişmesi ve hayatlarının tehlike altında olması nedeniyle Anadolu’ya göç etmeye mecbur olurlar.¹⁸⁴

¹⁸² Bilgi, a.g.e. s.172.

¹⁸³ Orkon, a.g.e. s.54.

¹⁸⁴ Şen, İsmail, “Salihli Mübadilleri ve Karşılaştıkları Sorunlar” Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı:16, yıl: 2004 s. 65.

Anadolu topraklarında, Cumhuriyet öncesinde ve Türkiye Cumhuriyetinin kurulduğu yıllarda görülen kitlesel göç hareketleri, oluşum sırasına göre üç ana başlık altında toplanabilir: 1. Türkiye’den Türkiye dışına yapılan göçler. 2. Türkiye’de işgalden kurtarılmış yörelere yönelik yapılan iç göçler. 3. Türkiye dışından Türkiye’ye yönelik göçler(mübadele),¹⁸⁵

Lozan Konferansı’nda yapılan görüşmeler neticesinde Türk-Yunan tarafları arasında 30 Ocak 1923’te Nüfus Mübadelesi’ ne ilişkin sözleşme imzalanır. TBMM’nin 23 Ağustos 1923’te onayladığı bu sözleşme, 25 Ağustos 1923’te yürürlüğe girer. Sözleşmenin birinci maddesine göre, 1 Mayıs 1923’ten itibaren Türkiye’de bulunan Rum Ortodoks Türkiye tebaası ile Yunanistan’da bulunan Müslüman Türk asıllı Yunan tebaasının mecburi mübadelesine başlanması kararlaştırılır. Sözleşmenin bir başka hükmüne göre İstanbul Rumları ile Batı Trakya Türkleri mübadeleye tabii tutulmamışlardır.¹⁸⁶

Mübadele şartlarına göre, 900 bin kadar Anadolu Rum’u ile 400 bin kadar Yunan Müslüman’ı yer değiştirecektir. Ancak savaş esirlerinin iadesindeki gecikme nüfus mübadelesini de geciktirir. Yunanistan ile Türkiye arasındaki nüfusun karşılıklı değişimine, ancak 1923 yılı sonunda başlanır. Bu hareketlenmelerin her iki ülkenin siyasal ve toplumsal yapısına etkisi, pek şiddetli olur.¹⁸⁷

Daha önce Anadolu’da ve Balkanlarda bu büyüklükte karşılıklı bir göç veya yer değiştirme hareketi görülmemiştir. Mübadele meselesinin büyüklüğü ve zorluğu meselenin bakanlık düzeyinde ele alınmasına neden olmuştur. Bu amaçla 13 Ekim 1923’te “*Mübadele İmar ve İskân Vekâleti*” oluşturulur. Lozan Sözleşmesi’ne göre 1 Mayıs 1923 tarihinde, resmi olarak başlaması gereken mübadele Kasım 1923’te başlar. Türkiye’ye getirilecek mübadillerin 10 bölgeye yerleştirilmesi planlanır. Türkiye’ye getirilen göçmenler, Edirne, Balıkesir, İstanbul, Bursa, Kırklareli, Samsun, Kocaeli, İzmir, Niğde ve Manisa’da göreceli ve daha yoğun olmak üzere, Türkiye’nin pek çok

¹⁸⁵ Arı, Kemal, **Büyük Mübadele, Türkiye’ye Zorunlu Göç(1923-25)**, Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul 1995, s.7.

¹⁸⁶ Çapa, Mesut, **Kızılay (Hilali Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)** Kızılay Derneği Yay. Ankara s. 164.

¹⁸⁷ Arı, a.g.e. s.6.

kentine yerleştirilir.¹⁸⁸ Bu planlamaya göre, Salihli'nin bağlı olduğu Manisa dördüncü İskân bölgesi içerisinde yer alır.¹⁸⁹

Mübadele sırasında, göçmenlerin ortak derdi, devlet tarafından yerleştirilmek ve geçimlerini sağlayabilecek bir gelir ortamı bulmaktır. Bu ortak sorun bütün göçmenlerin gözlerini Rumlardan geriye kalan taşınır, taşınmaz mallara çeviriyordu. Oysa bu mallar Lozan Antlaşmasına göre Yunanistan'dan gelen mübadillere orada bıraktıkları mallarının karşılığı olarak verilmesi şartı vardı.¹⁹⁰

Karşılıklı nüfus değişiminde ciddi uyum sorunları yaşanır. Kültür uyumunun yanında iş ve yaşam şartlarında da uyum sorunu yaşanır. Çünkü Anadolu'daki gayrimüslimlerin çoğu şehirde yaşayıp ticaret yapmaktadır. Yunanistan'daki Türkler ise köylerde yaşamakta tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Bu durumda gelecek Türkleri gidecek Rumların yerine yerleştirmek hem ekonomik hem de sosyal anlamda sorun oluşturmaktadır. Ayrıca hükümetin politik amaçlarından biri de göçmenleri Trakya ve Ege Bölgesi'ne yerleştirerek güvenliği sağlamaktır.¹⁹¹

Mübadele yolu ile gelecek olan *“köylüler, çiftçiler; arazisi, iklimi, muhiti, tarz-ı ziraatı, mahsulü, muamelatı yabancı bu yeni rejimde, yeni ulus ve yeni arazisiyle uğraşırken, hayat-ı fizyolojisi, iktisadi büyük tahavvüllere”* uğrayacaktır. Örneğin ormancılık ve odunculukla uğraşan bir kısım halk bağcılık ve bahçecilik gibi tarımın ince ve uzmanlık gerektiren bir dalıyla uğraşması gibi tarımın ince ve uzmanlık gerektiren bir dalıyla uğraşması gereken yörelere yerleştirilirse, aç kalacak, sefil olacaktır. Kış aylarında göçü başlatmak gerekeceğine göre, yerleşme işlerinin kıyı kentlerinden kasabalardan ve köylerden özellikle şimendifer ve diğer ulaşım araçlarının kolayca gidebileceği yerlere kaydırılması gibi pratik bir yöntem benimsendi.¹⁹²

¹⁸⁸ Arı, a.g.e. s.113.

¹⁸⁹ Şen, a.g.e. s. 67.

¹⁹⁰ Arı, a.g.e. s.9.

¹⁹¹ Ahmad, Feroz, **Cumhuriyetin 75. Yılı**, Yapı Kredi Yay. s.19. Kasaba, a.g.e. s.167.

¹⁹² Arı, a.g.e. s.51.

Anadolu'dan gönderilen mülteciler, Yunanistan'da Müslümanlardan boşalan evlere, topraklara yerleştirilir. Sınır dışı edilen Rumların eskiden yaşadığı evlere de, Yunanistan'dan gelen Müslümanlar yerleştirilir. Türk Hükümeti Rumlardan kalan toprakları ve malları gelen Müslümanların niteliklerine göre dağıtılmaya çalışır. Ama bu malların büyük bölümü yöre halkı ve görevliler tarafından sahiplenilmiştir.¹⁹³

Türkiye'ye gönderilmek üzere bekleyenler, yola çıkmadan önce yanlarına Yunanistan'daki mallarının kayıtlarını gösteren bir belge almaları gerekirdi. Bu belge karma komisyona bağlı ara komisyonlarca dört nüsha düzenlenir. Resmi olarak onaylanıp mühürlenecek olan mal bildirim beyannameleri göçmenlerin Türkiye'ye getirmeleri gereken en değerli belge niteliğindedir. Çünkü göçmenler Türkiye'ye getirip de bir toprağa yerleştirilirken kendilerine ne oranda mal verileceği, bu mal bildirim belgelerindeki kayıtlara göre belirlenecektir. Bu nedenle dört nüsha olarak düzenlenen belgenin bir kopyasının göçmenin kendisinde bulunması ve Türkiye'de bu belgeyi istendiğinde göstermesi gerekirdi.¹⁹⁴

Türkiye'de terk edilmiş mallarla ilgili elde ayrıntılı bilgi yoktur. Bunun yanında Rumların kalabalık olarak yaşadıkları yerlerde, terk edilmiş malların sayının da yüksek olduğu düşünülebilir. Mübadelede en fazla Ege Bölgesinden Rumlar gönderildiği için Ege kentleri en fazla emlak-ı metrukenin bulunduğu yerlerdir. Mal bildirim beyannameleri sağlıklı bir çözüme kavuşturulmadan, mübadele göçmenlerini Türkiye'ye taşıma işlemlerine başlanır. Böylece daha Yunanistan'da önü alınmayan sorunlar Türkiye'ye taşınır. Ayrıca baskılardan kaçarak gelen ve beyanname veremeyen birçok göçmen de bulunmaktaydı.

Türkiye'ye geldiği zaman Yunanistan'daki mal varlığını belirlemeyi zorlaştıracak ya da olanaksız kılacak değersiz ve niteliksiz belgelerin, bu biçimde yola çıkmış olan mübadele göçmenlerinin durumunu ne ölçüde zorlaştıracakını ve Türkiye de bunlara mal

¹⁹³Kasaba, **a.g.e.** s.167.

¹⁹⁴Arı, **a.g.e.** s.72.

dağıtımını gerçekleştirecek ola resmi kurumların ne tür bir çıkmazın içine sokulacağını kestirmek hiç de zor değildir.¹⁹⁵

Haziran 1924 tarihli bir İzmir gazetesi, Salihli kazasının iskân bölgesi olmadığı için ilk etapta mübadeleden etkilenmediğini yazar. Buna rağmen Salihli'ye 1924 Haziran'ında üç muhacir aile gelir. Bunlardan iki ailenin reisine bekçilik görevi verilir, diğerine de yardım edilir. Aynı gazete kaçan Yunanların birçok evi yakmalarından ve işgalden kaçanların geri gelmesinden dolayı Salihli'de ev ihtiyacının fazla olduğunu yazar. Haberin devamında bu yıl kaymakamlığın, evsiz kalan 15 memura yardım ettiğini, onlara kalacak evler bulmaya çalıştığını yazar. Habere göre Salihli kazasında iskân sorunun çözülmesi için arayışlar devam eder. Terk edilen bağların mamur bir halde tüccarların elinde olduğu belirtilir.¹⁹⁶

Kamuoyunun göçmenlere yönelik duyarlılığına ve yardım çabalarına rağmen, göçmenlerin karşılaştıkları sorunlar çok ağırdır. Bu süreç, göçmenlerin yerleştirilmesinden sonra da artarak devam eder. Türkiye'ye getirilip yerleştirilen göçmenlerin üretici konuma geçmesi, doğal ve toplumsal çevreye uyum sağlaması gibi sorunlar uzun süre devam eder.¹⁹⁷

Ekim 1924 tarihli bir haberde Salihli'ye bir muhacir kafilesinin iskân edilmek üzere gönderildiği belirtilir. Haberin devamında bunların Salihli'de iskân edildikleri ve kendilerine arazi verildiği ifade edilir.¹⁹⁸ Göçmenlerden bazıları, işgal altındaki evler ve diğer taşınmazlar boşaldıkça yerleştirildi. Bir kısım göçmen ise önceden yerleşim yöreni olarak belirlenen yerde gerçekten sıkışıklık olması yüzünden başka bir yöreye gönderildi. Çoğu zaman yeni, uzun ve sıkıntılı bir yolculuğu gerektiren bu durum göçmenleri büyük sıkıntıya sokmuştur.¹⁹⁹

30 Temmuz 1924 tarihli bir haberde, Salihli'deki İskân Komisyonu'nun oluşturulduğu bildirilmiştir. Habere göre kaymakam, jandarma kumandanı ve mal

¹⁹⁵ Arı, a.g.e. s.76.

¹⁹⁶ Anadolu, 25 Haziran 1924.

¹⁹⁷ Arı, a.g.e. s.105.

¹⁹⁸ Anadolu, 10 Ekim 1924.

¹⁹⁹ Arı, a.g.e. s.105.

müdüründen oluşan kurul, iskân için kazaya gönderilen 44 hane, 202 muhacir tren istasyonunda karşılanmıştır. Muhacirler sağlık kontrollerinden geçirildikten sonra iskân edilecekleri yerlere yerleştirilmişlerdir. Ayrıca bulaşıcı hastalıklara karşı önlem amacıyla kendilerine kinin dağıtılmıştır. Komisyon, göçmenlere uygun ev ve arazi bulmaya çalışırken Salihli Belediyesi, Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Mübadiline Yardım Cemiyeti gibi kuruluşlar da yardım temini için çalışmışlardır. Ayrıca muhacirlerin iş mevsiminde gelmeleri kazadaki işgücü ihtiyacı için de olumlu karşılanmıştır. Gazete haberlerinden anlaşıldığı kadarıyla, Salihli'ye gönderilen bu muhacirlerin yerleştirilme ve kendilerine arazi verilme işi de tamamlanmıştır.²⁰⁰

Yeni yerleşim alanlarına taşınan göçmenler için en önemi mesele konut sorunu idi. Kış aylarının dondurucu soğuğu bu konuda bir ihmal gösterilmesinin ciddi sakıncalar yaratacağını göstermekteydi. Bu nedenle Türkiye'nin dört bir yanında oluşturulmuş olan iskân komisyonları, bölgelerine gönderilmiş olan göçmenlerin sürekli barınma sorunlarının çözümü için çaba harcadılar.²⁰¹

Mübadiller sorununun yanında bir de harikzedeler²⁰² sıkıntısı bulunmaktaydı. Bu da mübadiller meselesini olumsuz etkiler ve sorunların çözümünü zorlaştırır. Çünkü evsiz kalan birçok harikzede mübadillerin yerleştirileceği Rumların boşalttığı evlerden oturulabilecek durumda olanlarının bir kısmına yerleştirilmiş ya da kendisi yerleşmişlerdir.²⁰³

Bir göçmen ailesi, iskân komisyonlarının kararına uygun olarak belirlenmiş olan terk edilmiş bir eve iskân memurları tarafından götürülüp yerleştiriliyordu. Bu göçmen gruplarının artmasıyla birlikte hiçte kolay yürütülen bir iş değildi. Bu süreçte özellikle iskân memurlarına yönelik yakınmalar ve şikâyetler yoğundur.²⁰⁴

Barınma sorunu olmasına rağmen Salihli'ye mübadil yerleştirilmesi, bölgede çok geniş miktarda tarıma elverişli toprak bulunması ve bağcılığın o günün şartlarına göre gelişmiş olmasından kaynaklanır. Salihli kaymakamlığı, mübadiller için uygun arazilerin

²⁰⁰ Anadolu, 30 Temmuz 1924. Bilgi, a.g.e. s.123.

²⁰¹ Arı, a.g.e. s.114.

²⁰² Harikzede: Yangına uğramış, yangın vurmuş. Şemsettin Sami (Kamus-ı Türki, s.546.)

²⁰³ Şen, a.g.e. s.68.

²⁰⁴ Arı, a.g.e. s.114.

tespiti ile ilgili; “*Salihli’ye yarım saat mesafede her türlü ziraata uygun Rumlardan kalan 4000 dönüm arazinin olduğunu*” bildirir. Bu da Salihli’nin tercih edilmesi için mübadillerin yerleştirileceği yeterli hane olmasa da işleyebilecekleri toprağın bulunmasının da önemli olduğunda göstermektedir.²⁰⁵

23 Ağustos 1925 tarihli bir belgede Salihli kazasında mübadiller için 83 evin varlığından bahsedilmektedir. Bu evlerden 24 tanesinin okul ve resmi kurum olarak kullanıldığı, 32 tanesinin ise harikzedelerin elinde olduğu ifade edilir. Bu nedenle kazada ancak 27 evin mübadillere verilebildiği ifade edilmektedir. Buradan da anlaşılabacağı gibi 1924 yılı başlarından itibaren başlayan mübadillerin iskânı için Salihli’de çok az ev bulunmaktadır. Buna rağmen Manisa’nın diğer kazalarına olduğu gibi Salihli’ye de mübadil nakledilmeye başlanmıştır. İlk yıllarda Salihli’ye Florina, Siroz, Kavala, Drama, Girit Hanya, Girit Kandiye, Grebene, Langaza, Serfice’den gelen mübadiller nakledilmişlerdir. 23 Ağustos 1925 tarihinde Salihli kazasında iskân edilmiş olan mübadil tablosu şöyledir.²⁰⁶

Mübadilin geldiği kaza	Hane sayısı	Nüfus
Florina	39	242
Siroz	1	5
Kavala	1	2
Drama	1	10
Girit Hanya	2	13
Girit Kandiye	1	1
Grebene	2	7
Langaza	1	8
Serfice	1	6
Toplam	59	294

1927 tarihli Manisa Vilayet Meclisi Zabıtlarına göre Salihli İstimlak Heyeti aşağıda adları verilen kişilerden oluşmuştur.

4. Camii Atik Mahallesinde mukim Taytanlı Abdi Efendi.
5. Hamidiye " " Hacı Rızazade Ahmet Efendi
6. Camii atik " " Tavaslızade Halil Efendi

²⁰⁵Şen, a.g.e. s.69.

²⁰⁶Şen, a.g.e. s.70.

7. Hamidiye " " Arzuhalcı Süleyman Efendi
8. Camii Atik " " Alaiyeli Hüseyin Efendi
9. Durasılı karyesinde mukim Tavaslızade ²⁰⁷

Mübadillerin iskânı ile birlikte çeşitli sorunlar da ortaya çıkmaya başlar. Başta harikzedeler(yangından zarar görenler) sorunu olmak üzere çeşitli nedenlerden dolayı mübadillerin yerleştirilmeleri ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması istendiği gibi olmaz.²⁰⁸ Göçmenlere mal dağıtımına ilişkin sık sık değişen kararlar, değişik uygulamalar, içinden çıkılmaz bir tablo ortaya koyar. Göçmenlerin terk ettikleri mallardan değeri yazılı olmayanların değerinin belirlenmesi, karşılığında verilecek malların saptanması gibi sebeplerden dolayı büyük ölçüde gerçekleşmedi. Bu zorluk mal dağıtım işinin uzamasında etkin rol oynar.²⁰⁹

Mübadiller, Salihli Kaymakamlığı'na, İzmir 4. Mıntıka İmar ve İskân Müdürlüğü'ne, Mübadele İmar ve İskân Vekâleti'ne itiraz ve nakil istekleri ile ilgili şikâyetlerini yaparlar. Bu itirazlardan bir tanesi Florina'dan gelen 44 haneli bir mübadil guruba aittir. Mübadiller: Önce Salihli'nin Adala nahiyesi civarına yerleştirildiklerini, 13 Ağustos 1924 tarihli telgrafla Adala Nahiyesi yerine Salihli şehir merkezinde iskân edilmek istediklerini ifade ederler. Yetkili kurumlar arsında bir süre devam eden yazışmalar, neticesinde bu mübadillerin Salihli'de iskânlarına müsaade edilir.²¹⁰

Salihli'ye yerleştirilen mübadillerin çoğunluğunun şikâyetleri bağcılık ile ilgilidir. Arazi ve bağlarla ilgili şikâyetler genellikle bu mülklerin taksimi yapılırken yapılan yanlışlıklardan kaynaklanmaktadır. Mübadiller taksimattaki hataların giderilmesi, kendilerine verilen yerlerin geri alınması ya da işlemekte olduğu bağın ürün vereceği dönem elinden alınmasına itirazları bulunmaktadır. Onlara göre, verilen yerlerin geri alınmasının nedeni hukuki uygulamalardan ziyade görevli memurların ve onlara yakın olan kişilerin haksız davranışlarıdır.²¹¹

²⁰⁷ Vilayet Meclisi Umumi Zabıtnamesi, 1927, s. 101.

²⁰⁸ Şen, a.g.e. s.72.

²⁰⁹ Arı, a.g.e. s.141.

²¹⁰ Şen, a.g.e. s.73.

²¹¹ Şen, a.g.e. s.75.

Mübadele sırasında bazı yolsuzlukların gerçekleşmesi üzerine hükümet tedbir almak zorunda kalır. Muhacirlerin ellerindeki kıymetsiz tasarruf senetlerine, hemşerilerinden on kişinin takdir edeceği kıymete göre değer biçilir. Böyle olunca Salihli'deki tüm Rum malları, Rumeli'deki bir dağ köylüsünün mülkünü karşılayamaz hale gelir. Hükümet, bu hileleri anlayarak, tedbir almaya çalışır. Yine de bazı suiistimallerin önüne geçemez.²¹²

Mübadele kapsamındaki insanlar, bütünüyle Türkiye'ye getirilmiş ve çeşitli yörelere yerleştirilmişlerdir. Bunların önemli bir kısmı kısa denilebilecek bir sürede üretici durumuna geçmiştir. Artık devletin sırtından bir yük olmaktan çıkıp, kendi becerileriyle geçimlerini sağlamaya başladıkları yeni bir sürece girmişlerdir.²¹³ Salihli'deki mübadil sorunlarının tüm iyi niyetli çalışmalara rağmen kısa sürede çözülmediği görülmektedir. Zamanla kendilerine verilen bağları ve arazileri çok iyi işleyen Salihli mübadilleri, Salihli'nin bağıcılıkta ve pamuk üretiminde gelişmesinde etkili olmuşlardır.²¹⁴

Mübadillerin önemli sorunlarından biri de yeni toplum yapısına uyum sürecinde yaşanır. Balkanlardan gelen ve Avrupa kültürüne yakın olan mübadiller Anadolu'nun siyasal, ekonomik ve kültürel yapısı üzerinde etkili olurlar. Böylece göçmenlerin edindikleri yeni karakter, içine katıldıkları toplumun kendine özgü özelliklerinden etkilenecek belirginlik kazanır. İç siyasette hatta muhalefet partilerinde bile faal görevler alırlar. Bunun en göze çarpıcı örneği Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının başlattığı muhalefette, daha sonra SCF belediye seçimlerinde açıkça ortaya çıkar.²¹⁵

Salihli'ye gelen göçmenler, Balkanların değişik yerlerinden farklı dil ve kültüre sahipler. Bu farklı dillerin zamanla kaybolarak yerlerine Türk Dilinin yayılması amaçlanır.²¹⁶ Türkiye'den ayrılan etnik unsurlardan sonra toplum yapısı homojen hale gelir. Bu durum yeni bir toplum oluşturmak isteyen yönetim için bir fırsat olur. Yeni

²¹²Bilgi, **a.g.e.** s.174.

²¹³Arı, **a.g.e.** s.159.

²¹⁴Şen, **a.g.e.** s. 77.

²¹⁵Arı, **a.g.e.** s.159.

²¹⁶Orkon, **a.g.e.** s.56.

rejimin ve bu rejimi yaratan siyasal kadroların ulusçuluk ideolojisine dayanak olur. Rumların Türkiye’yi terk etmesiyle hızlı bir gelişme gösteren, uluslaşma süreci, mübadele yoluyla eskiyle karşılanmayacak bir aşamaya gelir.²¹⁷

İKİNCİ BÖLÜM

SİYASİ HAYAT

1. Salihli’de Siyasi Hayat

²¹⁷Arı, **a.g.e.** s.163.

1.1. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Siyasi Hayat

Osmanlı Devleti'nde ilk seçimler, I. Meşrutiyet döneminde; Kanun-u Esasi'nin yürürlüğe girmesinden sonra 1876'da yapılır. II. Meşrutiyetin ilanından sonra, 1908'de yapılan seçimlerde ise ilk defa siyasi partiler yarışır. Bu seçimleri büyük çoğunlukla İttihat ve Terakki Cemiyetinin üyeleri kazanır.²¹⁸

İkinci Meşrutiyet sonrasında başlayan parti kavgaları Türkiye'yi olumsuz yönde etkiler. Sopalı seçimlerden sonra yaşana sokak terörü ve sürgünler, iki parti arasında (İttihatçı-İtilafçı) büyük bir nefrete yol açar. Bu nefret Milli Mücadele'ye de yansır. Cumhuriyet döneminde ise "Tek Parti"²¹⁹ dönemi boyunca CHP, muhalefetin kötü olduğu propagandasını yaparak, kendi iktidarını pekiştirdi.²²⁰

Mete Tunçay, CHP'nin 1923-45 dönemindeki tek parti yönetiminin bir diktatörlük olduğunu söyler. Ona göre; Kemalist rejim Faşist olmamakla birlikte, demokratikte sayılmazdı. Temel siyasi özgürlüklerde çok sınırlı nitelikteydi.²²¹

Tek Parti döneminde yapılan seçimler, gerçek anlamda bir seçim değildi. Adaylar oybirliği ile seçilirlerdi. Birinci seçmenlerin seçtikleri ikinci seçmenlerin, CHP'li olmasına önem verilirdi. CHP'li ikinci seçmenlerde, CHP'li adaylara oy vermek zorundaydı. Tek Parti döneminin milletvekili adayları seçime bir hafta kala belirlenir ve seçimlerden birkaç gün önce halka ilan edilirdi.²²²

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Milli mücadeleyi kazanmış olmanın verdiği prestije dayanarak yönetimine hakim olur. 1923 seçimleri tek partili dönemdeki diğer seçimlere göre daha özgür bir ortamda geçer.²²³ Türkiye'nin tek-parti

²¹⁸Uyar, Hakkı, **Tek Parti Döneminde Seçimler**, Toplumsal Tarih, Nisan 1999 s.27.

²¹⁹Totaliter tek parti toptancı bir kapsama ve sızma, toplumu siyasallaştırma girişimidir. Bu partiler yeni bir Adam yaratmak için her türlü alt gurup özelliğini de yıkmaya eğilimindedirler. Özel yaşam alanlarını devlet denetimi altına alır. (Tunçay, Mete, **Türkiye Cumhuriyetinde Tek Partinin Kurulması**, Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul 2010, s.4.)

²²⁰Uyar, **a.g.e.** s.29.

²²¹Tunçay, Mete, **Türkiye Cumhuriyetinde Tek Partinin Kurulması, (1923-31)**, Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul 2010, s.16.

²²²Uyar, **a.g.e.** s.31.

²²³Uyar, **a.g.e.** s.32.

sistemi hiçbir zaman bir tek parti doktrinine dayanmamıştır. Tekele resmi bir nitelik vermemiş, onu sınıfsız bir toplumun varlığıyla ya da parlamenter çekişmeleri ve liberal demokrasiyi ortadan kaldırma arzusuyla meşrulaştırmaya çalışmamıştır. Sahip olduğu tekelden dolayı daima rahatsızlık hatta utanç duymuştur.²²⁴

1.2. Salihli Kazasında Seçimler

Batı Avrupa'da sivil toplum örgütlenmesi biçiminde ortaya çıkan belediyeçilik, Osmanlı Devleti'nde, devlet eliyle yapılan bir örgütlenme biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte Vilayet Belediye Kanunu, tarihimizde olmayan yeni bir alışkanlığı doğurmuş ve seçimler aracılığıyla halkın yönetime katılma alışkanlığını başlatan uygulamayı da beraberinde getirerek demokrasi tarihimiz açısından önemli bir katkı sağlamıştır. Salihli kazasında yapılan 1922 Salihli Belediye Meclis'i üyeliği seçimleri de bunun göstergelerinden biridir.²²⁵

Meclisi Mebussan tarafından 1877'de yapılan “Vilayet Belediye Kanunu” 1930 yılına kadar yürürlükte kalır. Vilayet Belediye Kanunu'na göre her şehir ve kasabada seçim yoluyla bir belediye meclisi oluşturulur. Bu meclis, Belediye meclisi seçimlerini yürütmek üzere, bir “*intihabat encümeni*”²²⁶ oluşturur.²²⁷ Vilayet Belediye Kanununa göre intihap encümeni, seçimin başından görevinin bitimine kadar meydana gelen tüm gelişmeleri tutanağa kaydeder.²²⁸

Vilayet Belediye Kanununa göre seçimden önce intihap encümeninin oluşturulması gerekir. Encümenin oluşturulması için, önce mahallede seçme hakkına sahip olanlar arasından üç kişi belirlenir. Bu amaçla Ekim 1922 tarihinde Salihli Belediye Reisi, kazanın dört mahallesinden²²⁹ üçer isim gönderilmesini ister.²³⁰ 1922 tarihinde

²²⁴Tunçay, **a.g.e.** s.16.

²²⁵Türker, **a.g.e.** s.128.

²²⁶Seçim meclisi.

²²⁷Türker, Hasan, “1922 Salihli Belediye Meclisi Üyeliği Seçimi” **Salihli Sempozyumu Bildirileri-1**, Salihli 2013 s.119.

²²⁸Türker, **a.g.e.** s.125.

²²⁹Reşadiye, Sultaniye, Cami-i Atik ve Hamidiye mahallelerine.

²³⁰Türker, **a.g.e.** s.121.

Salihli Belediye Meclisi seçimini yürütecek olan intihabat encümeninin yasa gereği düzenlediği zabıt defterinde şu isimler yer almıştır:

<i>Camii Atik Mahallesi</i>	<i>Hamidiye Mahallesi</i>
Hacı Rıza zade Ahmed Efendi	Orta Köylü Hacı Halil İbrahim Efendi
Ağa zade Abdi Efendi	Derici Hacı Veli Efendi
Alaiyeli Mehmet Ağazade Kadri Ef.	Tikveşli Mehmed Nazmi Efendi
<i>Sultaniye Mahallesi</i>	<i>Reşadiye Mahallesi</i>
İslam Dayı Oğlu İsmail Ağa	Hatib Hoca zade Abdullah Efendi
Ahmed Oğlu Abdülgani Ağa	Helvacı Şerif Ali
Rauf Bey Damadı Galib Bey	Hacı Hafız Hüseyin

Mahallelerden belirlenen kişiler, belediyeye davet edilirler. Bunlar arasından kura yoluyla intihap encümeni belirlenir. Kanuna göre, intihap encümeninin başkanı, belediye reisidir. İntihabat encümeninin ilk görevi seçimde oy kullanacak seçmenlerin ve adayların listesini 15 gün içerisinde hazırlayarak 8 gün süreyle askıda kalacak şekilde cami ve benzeri yerlere asılmasını sağlamaktır.²³¹

İntihabat encümeni tarafından seçim listeleri ilan edildikten sonra listelere 8 gün içinde itiraz edilebilme hakkı vardır. İtirazlar encümene yapılabilir, ancak encümenin verdiği kararlara itiraz ise 10 gün içinde mahalli bidayet mahkemesine yapılmaktadır. Bidayet Mahkemesi on gün içinde kararını vermek zorundadır. Belediye meclisi seçimlerinde yargı yolunun açık tutulması dikkat çekicidir. Vilayet Belediye Kanunu'na göre seçimler, tek dereceli olup, gizli oy açık sayım ilkesine göre yapılmaktadır.²³²

Seçim süresi Şubat 1923'ün ilk gününden itibaren on gün olarak belirlenmiştir. İntihap encümeni, hangi mahalle seçmeninin, hangi gün oy kullanmaya geleceğini de belirleyerek ilan eder. Seçimlerde en çok oy alan adaydan başlayarak herkesin kaç oy aldığını gösteren bir cetvel düzenlenerek meclis odasına asılır.

1.2.1. Salihli Belediye Meclisi 1923 Aza Seçimleri

Salihli'nin işgalden kurtuluşundan yaklaşık altı ay sonra “Belediye Meclisi Aza Seçimleri” yapılır. Vilayet Belediye Kanunun göre oluşan “Salihli Belediye Meclisi

²³¹Türker, a.g.e. s.125.

²³²Türker, a.g.e. s.126.

İntihabat Encümeni” tarafından, 1923 Salihli Belediyesi aza seçimlerinin zabıtları tutulur.²³³ Bu zabıt tutanağına göre on kişilik “*İntihap Encümeni*” aşağıda adları verilen kişilerden oluşmaktadır.

<i>Camii Atik Mahallesinden</i>		<i>Hamidiye Mahallesi</i>	
<i>Ahmet Halis Efendi</i>	<i>Aza</i>	<i>Simsar İbrahim Efendi</i>	<i>Boş</i>
<i>Ortaköylü Mustafa Efendi</i>	<i>Aza</i>	<i>Doktorzade Tevfik Efendi</i>	<i>Aza</i>
<i>Arnavut Mustafa Behçet Efendi</i>	<i>Aza</i>	<i>Kemahlı Ahmet Efendi</i>	<i>Boş</i>
<i>Alaiyeli Hacı Mehmet Ağazade</i>	<i>Aza</i>	<i>Eczacı Salih Efendizade Şükrü</i>	<i>Aza</i>
<i>Süleyman Ağazade Bekirağa</i>	<i>Boş</i>	<i>Muharirizade Ahmet Muhtar Efendi</i>	<i>Aza</i>
<i>Sultaniye Mahallesi</i>		<i>Reşadiye Mahallesinden</i>	
<i>Raufbeyzade İhsan Bey</i>	<i>Boş</i>	<i>Çolakzade Hacı Nuri Efendi</i>	<i>Boş</i>
<i>Derici Abdülgani Ağa</i>	<i>Aza</i>	<i>Şerif Ali yerine Nuri Efendi</i>	<i>Aza</i>
<i>Kasabalı Abdullah Dayı</i>	<i>Boş</i>	<i>Molla Mehmet Mahdumu Eşref</i>	<i>Boş</i>
<i>Şabanoğlu İsmail</i>	<i>Boş</i>	<i>Hacı İbrahimoglu Alırza</i>	<i>Boş</i>
<i>İsmaildayıoğlu İsmail</i>	<i>Aza</i>	<i>Helvacı Şerif Ali Usta</i>	<i>Aza</i> ²³⁴
		<i>Dereköylü Ali Molla</i>	<i>Aza</i>

Bu dört Mahalleye ait seçmen defterlerini incelemek üzere encümen azasından altı kişilik bir heyet görevlendirilir. Bu heyet²³⁵ 16 Nisan da toplanır. Belediye Kanunu 23. Maddesine göre belediye seçimine katılmak için vergi kaydının olması şartı iptal edildiğinden genel bir incelemeden sonra iki adet seçmen defteri düzenlenir. Belediye seçim kanunun 29 Maddesine göre isimlerinin toplandığı defterler 24 Nisanda Cami kapılarına asılır ve sekiz gün askıda kalır. Seçmen isimlerini içeren defterler sekiz gün sonra kaldırılır. 9 Mayıs’ta oy atma işlemleri başlar. Ertesi gün encümen Reisi Hüseyin Efendi hastalanınca kaymakamın direktifiyle Abdülgani Efendinin reisliğinde oy atma işlemleri devam eder. Mayıs’ın 16’sında başlayan dört günlük bayram tatilinden dolayı seçimlere ara verilir. Ayın 21’inde oy işlemleri kaldığı yerden devam eder. 24 Mayıs’ta oy atma işlemleri sona erer. Haziran’ın ikisinde ise seçim sonuçları açıklanır. Seçimler sırasında kaymakam beyin seçimlerin şaibeli olduğuna dair itirazına rağmen seçimlerin devamına karar verilir ve seçimler sonuçlandırılır.

²³³Türker, Hasan, “İntihabat Encümeni Zabıt Defteri, Salihli’de 1923 Belediye Meclisi Azalığı Seçimi”, **Toplumsal Tarih**, sayı 65, Mayıs 1999, s.42.

²³⁴Meşguliyetinden dolayı istifa ettiğini belirtmiştir.

²³⁵Alaiyeli Hacı Mehmet Ağazade Ömer Efendi, Salih Zeki Biraderi Şükrü Efendi, Doktorzade Ömer Efendi, Tevfik Efendi, Derici Abdülgani Ağa.

Encümen heyeti, seçimler sonunda kaymakama bir rapor sunar. Raporda: Seçimler sırasında hastalanan reisin yerine yenisinin seçilmesi ve oy kullanamayan ameleler için teravihten sonra sandığın encümenin kontrolü dışında açılmasından kaymakamın sorumlu olduğu belirtilir. Ayrıca, teravihten sonra yapılan oy kullanma işlemleri sırasında Mevlut Necmi'nin sandığa müdahale ettiğini de kaymakama rapor ederler. Böylece 10 günlük belediye azalığı seçimleri sona erer. Seçimlerde 600 seçmen oy kullanmıştır. Bunlardan yirmi yaşın altında olanlar ile seçmen defterinde isimleri olmadığı halde oy kullanan 299 seçmenin oyları geçersiz sayılmıştır. İntihabat Encümeni'nin ilan ettiği seçim sonuçlarına göre; Salihli Belediye Meclisi seçimlerinde 2126 geçerli oy kullanılmıştır. Belediye Meclisine girmeye hak kazanan altı aday toplam 1002 oy alırken²³⁶ diğer 53 aday ise toplam 1124 oy almıştır.²³⁷

Milli Mücadele döneminde Rumlar, Salihli kazasını terk ettikleri için 1922 Belediye Meclisi seçiminde herhangi bir Gayr-ı Müslim seçmen ya da adayın adına rastlanmamaktadır. Seçimlere tamamen Müslüman nüfusun katıldığı görülmektedir. Yine seçim tutanaklarında kişilerin kimliklerini açıklayıcı bilgi olarak isimleriyle birlikte meslekleri ya da geldikleri yörelerin isimleri bulunmaktadır. Bu bilgi, Salihli'de yaşayan insanların geldikleri bölgeleri anlamamıza yardımcı olmaktadır. Buna göre Salihli, Balkanların yanında çevre ilçelerden, köylerden ve Anadolu'nun başka yerlerinden de göç alan bir yerleşim merkezidir. Salihli belediye meclisi seçimlerinde en çok oy alan 6 kişinin isimleri liste halinde hazırlanarak belediye meclisine sunulur.²³⁸ Bu sonuçlara göre en çok oy alan Alâşehirli Mehmet Necmi Efendi'nin belediye başkanı olması gerekirken ne hikmetse Mevlut Necmi Bey Belediye başkanı olmuştur.

Salihli Kazasında 1926 Belediye Başkanlığı Seçimleri

Aralık 1925 tarihli bir haberde Salihli belediye başkanlığı seçimlerinin önemli bir safhaya geldiği haberi yer alır. Seçim sürecinin başlamasıyla beraber belediye başkanı Mevlut Necmi Bey'e karşı ciddi bir muhalefet ortaya çıkar. Aynı haberin devamında,

²³⁶ Alaiyeli Hacı İsmail Ağa Zade Hüseyin Efendi:215 oy, Süleyman Ağa Zade Züheyir Ağa: 205, Hacı Mustafa Efendi: 172, Arzuhalci Süleyman Efendi:146, Alaiyeli Abdullah Zade Mehmed Efendi: 140, Mevlut Necmi: 124 oy alarak Belediye Meclisi Üyeliğine girmeye hak kazanırlar.

²³⁷Türker, Hasan, "1922 Salihli Belediye Meclisi Üyeliği Seçimi" **Salihli Sempozyumu**

Bildirileri-1, Salihli 2013 s.127.

²³⁸Türker, Hasab "İntihabat Encümeni Zabıt Defteri, Salihli'de 1923 Belediye Meclisi Azalığı Seçimi", **Toplumsal Tarih**, sayı 65, Mayıs 1999. s.43.

seçim sonuçlarının kazada merak ve heyecan uyandırdığı belirtilir. Muhalifler, eski belediye başkan Mevlut Necmi'ye karşı Sinan Hamit'in belediye başkanlığını desteklerler. Sinan Hamit, 28 Aralık 1925 tarihli “Yeni Yurt” gazetesine verdiği 15 maddelik bir reklam ilanı ile seçimi kazandığı takdirde yapacağı icraatları sıralar. Gazete haberinde, belediye başkanlığı seçimi, görünürde Hamit Sinan ile Mevlut Necmi arasında olurken, bu iki rakibin çekişmesinden yararlanıp kendi adaylarını öne çıkartmak isteyenlerin de olduğu belirtilir.²³⁹

1926'nın başlarında belediye başkanlığına aday olduklarını açıklayan Hamit Sinan ve Mevlut Necmi Bey kendi azalarını daha belirlemedikleri anlaşılmaktadır. Hamit Sinan'ı destekleyen muhalifler daha önce ortaya çıkarlar. Muhalefetin başını çeken önemli kişiler şunlardır: Ortaköylü Mustafa Efendi, Emekli Mülazım Ali Efendi, Şakir Ağa, Zübeyir Ağa, Ali ve Hacı Efendi, Tikveşli Sabri Efendi'lerdir. Mevlut Necmi'nin taraftarı olan aza heyeti henüz netleşmemiştir. Anadolu Gazetesi'nin haberine göre Belediye Reis Mevlut Necmi Bey, *“iki senelik icraatı ve başarısı ortada iken fazla reklama ihtiyaç duymadığını”* ifade etmiştir. Hamit Sinan ise seçim hazırlıklarına hemen başlamış, kazandığı takdirde yapacağı işlerin programını çıkartmıştır. Aynı haberin devamında Mevlut Necmi Bey'in tecrübesinin, Sinan Hamit Bey'in ise faal kişiliğinin, Salihli halkı tarafından takdir edildiği belirtilmiştir. İzmir Gazetesinin verdiği bir habere göre; *“Necmi Bey aleve, Hamit Sinan Bey ise durgun suya benzetilmektedir. Onun içindir ki Hamid Sinan Bey görünmekten daima içtinap etmekte, Necmi Bey ise henüz muaraza zeminin gelmediğine kail olarak sakın sakın yanmaktadır.”* Haberin devamında seçim çalışmalarında Sinan Hamit'i destekleyen Zübeyir Ağa ile İbilzade Tahsin'in faaliyetlerinden takdirle bahsedilmiştir.²⁴⁰

30 Aralık 1925 tarihli bir habere göre Mevlut Necmi Bey'in Belediye başkanlığını kazanacağından emin olduğu, onun içinde faaliyetlerini ağırdan aldığı belirtilir. Necmi Bey'in seçim çalışması adına bazen kalabalık taraftarlarıyla Mithatpaşa caddesinden geçtiği, böylece halka varlığını hissettirmeye çalıştığı belirtilir. Gazete haberlerinden seçim çalışmalarının kızışmaya başladığı anlaşılmaktadır. Taraflar seçimi kazanmak,

²³⁹ **Yeni Yurt**, 28 Aralık 1925.

²⁴⁰ **Anadolu**, 30 Aralık 1925.

ötekini kötülemek için herkese ve her çareye başvurmaktadırlar. Yanık Yurt Gazetesinin tahminine göre; Salihli'nin Camii Atik, Reşadiye ve Sultaniye ve Adala mahalleleri tamamen Mevlut Necmi taraftarıdır. Hamidiye mahallesinin ise yarısı Hamit Sinan taraftarı görünmektedir.²⁴¹

Hamit Sinan Bey'in "Yanık Yurt" gazetesinde yayınlanan seçim beyannamesi hayli ilgi toplar. Buna karşı Mevlut Necmi Bey, kendinden emindir ve seçim için; *"Benim lisanım Salihli'nin her tarafında görülmektedir"* söylemini kullanır. Salihli'nin mevcut Belediye Başkanı Mevlut Necmi Bey, belediyenin çalışmalarını İzmir basınına anlatır. Buna göre Salihli Belediyesi: 1925 yılında 10 bin metrekare yol yapar. Bu yolun maliyeti 10 bin lira iken belediye reisi Necmi Bey'in gayretiyle iki bin liraya bitirildiği ifade edilir. Yapımı için 7000 lira maliyet çıkarılan zahire loncasının 2080 liraya ve 8000 lira kıymetinde bir belediye dairesinin 4000 liraya inşa edildiği belirtilir. Belediye Reisi Mevlut Necmi, aynı gazetede sözlerini şöyle bitirir. *"Artık halk beni tecrübe etmiştir, yapar mıyım yapamaz mıyım herkes öğrenmiştir."*²⁴²

Seçimler sırasında verdikleri haberlerden anlaşıldığı kadarıyla bazı İzmir gazeteleri açıkça eski belediye reisi Mevlut Necmi Bey'i desteklemektedir. 30 Aralık 1925 tarihli Anadolu gazetesi, Mevlut Necmi Bey'in icraatlarını överek, verdiği haberin tarzında bu destek açıkça görülür: *"Necmi Bey'in meydanda birçok eseri vardır, Belediye umurunda gösterdiği savlet ve surat barizdir. Bu gün için Salihli'de seve seve oturabilecek temiz güzel bir belediye dairesi ve çarşıda güzel bir gazino vardır."* Haberin devamında Hamit Sinan Bey'in bir gün önce gazetelerde çıkan 15 maddelik seçim vaatlerinden sonra Salihli sokaklarının hareketlendiği belirtilir. Salihli gençleri kalabalık guruplar halinde sokaklarda bağırarak dolaşmaya ve şu isteklerinin de nazara alınmasını talep ederler. *"Biz sinemaya birde dans salonu ilavesi istiyoruz. Bando musikaya kızlarında iştirakini isteriz."*²⁴³

8 Şubat 1926 tarihli bir haberde Salihli belediye seçimlerinin iptal edildiği ve yeni seçimlerin başlamak üzere olduğu belirtilir. Haberin devamında seçimlerin

²⁴¹Yanık Yurt(ty).

²⁴²Anadolu, 30 Aralık 1925.

²⁴³Anadolu, a.g.g. (ty)

feshedilmesinin sebepleri olarak şunlar dile getirilir: Birincisi seçim encümeninin oluşturulmasında yaşanan sorunlar. İkincisi mahallelerin seçimlere katılacağı günlerin ilanının ve düzeltmelerin usule uygun olmadığı konusunda yapılan şikâyetler. Üçüncüsü on günlük seçim zamanının arasına iki günlük bir tatilin girmesi sırasında usule ve kanuna uygun olmayan gelişmelerin meydana gelmesidir.²⁴⁴

8 Şubat 1926 tarihli bir haberde Salihli Kaymakamı ve Manisa Valisi'nin seçime müdahale ettiği iddiası yer alır. Ayrıca seçimler sırasında eski belediye reisi Mevlut Necmi Bey'in belediye balkonundan halkı tahrik eden konuşmalar yaptığı da basına yansır. Bu söylentilere karşı Salihli'nin ileri gelenlerinden oluşan 40 kişilik bir heyetin imzasıyla, Anadolu Gazetesi'ne bir telgraf çekilir. Telgrafta; 7 Şubat 1926 Cuma günü “Yanık Yurt” gazetesinde çıkan, “*Mevlut Necmi Bey'in hükümeti tanımadığı ve memlekette Bolşevik Cereyanı ihdası hakkında nutuk irad eylediği*” haberi yalanlanır. Haberin devamında, 1 Şubat 1926' da ertelenen belediye seçiminde Salihli Halkının Necmi Bey'e gösterdiği ilgiyi gören rakiplerinin hem seçimleri etkilemek, hem de Mevlut Necmi Bey'e leke sürmek için böyle bir söylenti yaydıkları belirtilir.²⁴⁵

Salihli, belediye seçimlerinin ertelenmesinden 11 gün sonra Saruhan vilayeti, Cumhuriyet Halk Fırkası mutemedinin davetiyle, Manisa'da bir toplantı yapılır. Toplantıya 11. Mıntika Müfettişi Doktor Sadrettin, İzmir Mutemedi Hacı Hüseyin ve Müşavir Salih Bey'ler, katılırlar. Manisa'ya çağrılan Alaşehir, Salihli ve Kasaba mutemetleri ve idare heyetleri ile parti binasında uzun görüşmeler yapılır. Toplantıların gündemi gizli tutulurken dışarıya bazı iktisadi konuların ve Salihli belediye mezarlığı için yer tespiti ve eski mezarlığın yenilenmesinin görüşüldüğü söylentileri yayılır.²⁴⁶ Oysa görüşülen konu, Salihli Belediye Başkanlığı seçimlerinin iptali olduğu herkes tarafından tahmin edilmektedir.

13 Şubat 1926 tarihli bir Manisa gazetesi, seçimlerin fes edilmesinin ortalığı yatıştırmadığını yazar. Mevlut Necmi Bey taraftarlarının, Manisa Valisi'ne bir telgraf

²⁴⁴ **Anadolu**, 8 Şubat 1926.

²⁴⁵ **Anadolu**, 8 Şubat 1926.

²⁴⁶ **Anadolu**, 12 Şubat 1926.

çekerek yapılan görüşmelerin ve incelemelerin sonucu belirlenene kadar seçimlerin ertelenmesini talep ederler.²⁴⁷

1.3. Cumhuriyet Halk Fırkasının Kuruluşu ve Faaliyetleri

CHF, Türkiye Cumhuriyetinin ilk siyasi siyasi partisidir. Uzun yıllar iktidarı tekeline almış, devletin kurumsal yapısı ve zihniyeti üzerinde derin izler bırakmıştır.²⁴⁸ Mustafa Kemal, Nutuk'ta Cumhuriyet Halk Fırkasının kuruluşunu şöyle anlatır: *“Muhterem efendiler, her yerde siyasi fırka teşkili hakkında halk ile uzun hasbihallerde bulundum. 7 Ekim 1922 tarihinde, Ankara matbuatı vasıtasıyla halkçılık esasına müstenit ve “Halk Fırkası” namı ile siyasi bir fırka teşkil etmek” niyetinde olduğunu ifade eder.*²⁴⁹ Bu konuda bazı zevattan ve halktan gelen fikirlerden çok istifade ettiğini belirtir.

Halk Fırkasının tüzüğüne göre: *“Halk kavramı herhangi bir sınıfa münhasır değildir. Nazarında mutlak bir eşitliği kabul eden bütün fertler halktır.”*²⁵⁰ Mustafa Kemal, Nutukta; umdeler, *“Halk Fırkasının teşekkülüne ve temini faaliyetine kafi geldi”* demektedir.²⁵¹

Birinci TBMM'nin, yeniden intihaba karar vermesi üzerine, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, seçim programı şeklinde “Dokuz Umde” lik programını neşreder. İkinci Büyük Millet Meclisi, 7 Ağustos'tan, 11 Eylül'e kadar yapılan toplantılarda Halk Fırkasının nizamnamesini müzakere ile kabul edilir. Parti, 23 Ekim 1923'de kurulur.²⁵²

Halk Fırkası, 10 Kasım 1924 tarihli fırka grubu umumî heyetinde “Cumhuriyet Halk Fırkası” ismini alır.²⁵³ Halk Fırkasının genel başkanı aynı zamanda Büyük Millet Meclisi'nin de reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa'dır. Fırkanın genel başkan vekili; Başbakan İsmet Paşa ve genel sekreteri de; Kütahya Milletvekili Recep Peker'dir.²⁵⁴

²⁴⁷ **Manisa Yeni Yurt**, 13 Şubat 1926.

²⁴⁸ Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasi Partiler(1853-1952)**, İstanbul Üniversitesi Yay. İstanbul 1952, s.559.

²⁴⁹ Nutuk, **a.g.e.** s.718.

²⁵⁰ Tunçay, **a.g.e.** s.20.

²⁵¹ Nutuk, **a.g.e.** s.719.

²⁵² Tunaya, **a.g.e.** s.560.

²⁵³ Tunaya, **a.g.e.** s.560.

²⁵⁴ Yalçın, Durmuş, Akbıyık Yaşar, Tural, Mehmet Akif, **Türkiye Cumhuriyeti Tarih I**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2011, s. 418.

Manisa’da yayımlanan yerel bir gazetenin haberine göre Haziran 1923 tarihinde vilayetteki “*müntahibi sani*” seçimlerinin devam ettiği ve Manisa vilayet merkezinde 130 kişinin “*müntahibi sani*” olarak seçileceği belirtilir. Haberin devamında 25 Haziran’da vilayet ve kazalardaki seçimlerin tamamlanacağı bilgisi yer alır. Buna göre Kula’da 59, Salihli’de 51, Kasaba’da 53, Gördes’te 52, “*müntehibi sani*” çıkacaktır. Gazetelerde halkın seçeceği ikinci seçmenlerin Müdafaa-i Hukuk Umdelerine bağlı kişilerden olmasının beklendiği anlaşılmaktadır. “*Manisa gibi milli felaketlerin bütün acılarını tanımış, uzun esaret senelerinde işgal acıları yaşamış olan bir yerde kurtarıcılarına karşı vefa borcuna*” dikkat çekilir.²⁵⁵

10 Nisan 1925 Çarşamba günü Salihli kazası, Cumhuriyet Halk Fırkası’nın senelik kongresi yapılır. Türk Ocağı’nda tüm Halk Fırkası üyelerine ziyafet verilir. Yemekten sonra Halk Fırkasının kaza heyeti seçilir. Salihli kazası, halk fırkası heyeti şu kişilerden oluşmaktadır: Belediye reisi Necmi, Zahid, Ethem Beyzade Rıfat, Tavaslızade Rıza, Simsar Hamid Sinan Bey’ler. Ardından 23 Nisan da yapılacak olan vilayet kongresine temsilci olarak; Belediye Reisi Necmi, Simsar Hamid Sinan, Tavaslızade Rıza Beyler temsilci olarak seçilirler. Kongre sonunda Kazanın ihtiyaçları hakkında vilayet kongresine sunulmak üzere bir rapor hazırlanır.²⁵⁶ 8 Ağustos 1927 tarihli bir İzmir gazetesinde Salihli kazasında “*müntehibi sani*” seçimlerinin henüz son bulmadığı belirtilir. Haberde geçen seçime göre Salihli kazasında ki “*müntehibi sani*” sayısının 15 kişi daha arttığı belirtilir.²⁵⁷

1927 seçimleri, TCF denemesi, Şeyh Sait İsyanı, İstiklal Mahkemeleri ve İzmir Suikastı gibi olayların sonrasına rastlar. Bu seçimlere gelinceye kadar muhalefet, büyük ölçüde tasfiye edilmiştir. Seçimlerde CHP’nin karşısına çıkacak bir muhalif partisi yoktur. Takriri Sükûn döneminin yarattığı baskı ortamı, halkın seçimlere katılma oranını düşürmüştür. 1927 seçimleri Cumhuriyet döneminin en düşük katılımı (%23) seçimleri olarak tarihe geçer.²⁵⁸

²⁵⁵Saruhan, 9 Haziran 1923.

²⁵⁶Anadolu, 20 Nisan 1925.

²⁵⁷Anadolu, 8 Ağustos 1927.

²⁵⁸Uyar, a.g.e. s.32.

CHF, Salihli Kongresi Aralık 1928 tarihinde yapılır. Kaza kongresinde yapılan icraatlar konuşulur. Nahiye ve mahallelerin fırka üyelerinin ihtiyaç raporları tek tek okunur. Kazanın ihtiyaçları ve yapılacak işler görüşülür. Fırkanın tüzüğüne göre beş aza ve beş tane de yedek aza belirlenir. Ayrıca vilayet kongresine katılmak üzere üç üye seçilir. Bu üyeler; Belediye reisi Sinan Hamid, Tavaslıoğlu Rıza, Simsar Ömer Bey’lerdir. Seçimle belirlenen kazanın fırka heyeti azaları: Belediye Reisi Sinan Hamit, Hakkı, Rıza, Ömer Sabri, Zübeyir, Halil, Hamdi Asaf Bey’lerdir. Kongre sonunda fırkanın reisi ve kurucusu Reisicumhur Gazi Hazretlerine ve İsmet Paşa Hazretlerine tazimat telgrafları çekilir. Kaza mutemedi Ahmet Halis Bey’in başkanlığında toplanan kongre fırkanın ve Cumhuriyetin payidar olması temennisiyle sona erer.²⁵⁹

Serbest Cumhuriyet Fırkasının kapatılmasından sonra Cumhuriyet Halk Fırkası il, ilçe kongrelerinde bir hareketlenme olur. Kasım 1931 tarihli Anadolu Gazetesi’nin haberine göre Salihli’de Cumhuriyet Halk Fırkasının kongresi, Manisa vilayet idare heyetinden Avukat Kamil Bey’in önderliğinde toplanır. Parti programına göre önce Kongre başkanı, daha sonra ikinci başkan ve ikinci kâtip seçildikten sonra gündem görüşülmesine geçilir. Kongre başkanlığına Avukat Kamil Bey, ikinci başkanlığa kaza idare heyetinden İbrahim Fethi Bey, merkezden Rıdvan Talat ve Çapaklı’dan Hüseyin Bey’ler kâtipliklere seçilirler. Eski heyetin raporu okunduktan sonra kongre başlar. Kongrede temsilcilerin şu dilekleri öne çıkar: Sayım vergisinin verime göre alınması, Kula’daki ağır ceza mahkemesinin Salihli’ye nakli, Salihli de bir orta mektep açılması, verem ve kuduz tedavi merkezlerinin açılmasına karar verilir. Kongre sonunda gizli oylama ile vilayete gidecek olan temsilciler seçilir. Bunlar; Mevlut Necmi, İbrahim Fethi, Galip, Balcıade Ali, Zeki ve Rıdvan Talat Bey’lerdir.²⁶⁰ Kongre Reisi Kamil Bey Salihli’de oluşan birlik ruhundan ve yapılan işlerden memnuniyetini ifade ederek Salihli’den ayrılır.

1932 yılında Cumhuriyet Halk Fırkasının idare heyeti şu kişilerden oluşmaktadır: Reis; Mevlut Necmi, Aza; İbrahim Cehdi, Balcı O. Hafız Ali, Yusuf Beyzade Zeki, Hacı Musazade Galip Beylerdir.

²⁵⁹ **Hizmet**, 19 Kasım 1928.

²⁶⁰ **Anadolu**, 19 Kasım 1931. Karakaş, **a.g.t.** s. 26.

1.4. Serbest Cumhuriyet Fırkasının Kuruluşu ve 1930 Belediye Seçimleri

Serbest Cumhuriyet Fırkası, Türkiye Cumhuriyeti rejimi içinde çok partili hayatın ikinci defa kurulması teşebbüsünü ifade etmesi bakımından önemlidir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üçüncü devre tatilinde Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa ve eski Paris büyükelçisi Ali Fethi Bey arasındaki mektupların sonucunda resmen kurulmuştur.²⁶¹

SCF, beş yıl önce sona eren TCF deneyiminin tersine gerçek bir muhalefet değildir. Daha çok yapay bir girişimdir. Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa tarafından oluşturulmuştur. Çünkü yeni bir partiye iç ve dış sorunlardan kaynaklanan birçok sebepten dolayı ihtiyaç duyulmaktadır. Dış nedenler: Türkiye'nin, batı dünyasında demokratik bir görüntüye ihtiyaç duyması, Duyunu Umumiye'den tamamen kurtulmak ve 1929 Dünya Ekonomik Bunalımının etkisinden kurtulma isteği denilirken, iç sebep olarak; ekonomik sıkıntılar, umulan gelişmeye erişilememesi ve genel bir hoşnutsuzluk gösterilmektedir.²⁶² Ayrıca iktisadi çöküntünün yarattığı hoşnutsuzluğu yatıştırmak için Mustafa Kemal, Fethi Okyar'a alternatif bir parti kurdurdu şeklinde yorumlayanlarda bulunmaktadır.²⁶³

Serbest Fırka Hatıraları adlı kitabında Ahmet Ağaoğlu: “İzmir’de yeni teşkilatı yapmak için kalındı. Bu teşkilat işlerine ben yine karışmadım. Çünkü Muhiti asla bilmiyordum” demektedir. Ağaoğlu, İzmir’in önemli gazetecilerinden İsmail Hakkı Bey ve Hizmet Gazetesi’nin sahibi Zeynel Besim Bey’in SCF’yi desteklediklerini bilmektedir. Bu kişilerin “fırkamızı benimsediklerini, lehimizde propagandalar yaptıklarını hararetli yazılar yazdıklarını biliyordum”²⁶⁴ diyerek, hatıratlarında Ege bölgesinde teşkilatlanmaya nasıl başladıklarını yazmaktadır.

²⁶¹Tunaya, a.g.e. s.623.

²⁶²Tunçay, a.g.e. s.248.

²⁶³Schick, İrvin Cemil, Tonak, E. Ahmet **Geçiş Sürecinde Türkiye**, Belge Yay, İstanbul 1992,s. 48.

²⁶⁴Ağaoğlu, Ahmet, **Serbest Fırka Hatıraları**, İletişim Yayınları, s.66.

1930 Belediye seçimleri, Cumhuriyetin ilanından sonra yapılan ilk çok partili seçim denemesidir.²⁶⁵ Bütün Türkiye’de olduğu gibi Salihli kazasında da ilk defa farklı iki siyasi partinin katıldığı bir seçim yapılmıştır. Kazada ilk defa önemli siyasi ayrılıklar başlamıştır. Dönemin gazete haberlerine yansıdığı kadarıyla SCF’nin katıldığı 1930 belediye seçimleri Ege bölgesinde olduğu gibi Salihli kazasında da ciddi heyecan ve ilgi uyandırmıştır.

1930 Belediye seçimleri sırasında Hizmet Gazetesi’ne Salihli’den gönderilen bir yazıda, yapılacak olan seçimlerin güvenilirliği ve sandık hilelerine dikkat çekilmektedir. *“Belediye intihabadında bulunacak encümen, halk fırkasının adamları olan muhtarlar tarafından seçilmiştir. Yarandan müteşekkil bulunan bu encümen, bittabi intihabatta tesir yapacak ve serbestiyi ihlal edecektir”*²⁶⁶ Sandık başında hile yapılarak Halk Fırkasının taraftarlarının kazandırılacağı dile getirilmektedir. Haberin devamında halkın bundan kaygılandığı belirtilmektedir. Hizmet gazetenden bu konuda etkili yazılar yazması talep edilmektedir.

Eylül 1930 tarihli bir habere göre Salihli Serbest Cumhuriyet Fırkasının, kaza idare heyeti şu isimlerden oluşmaktadır: Fabrikatör Hacı Mustafa Efendi, Tüccar Asaf Bey, Tüccar Münir Bey, Simsar Şirketinden Ömer Bey, Birgili Emin Efendi ve Avukat Fehmi Beylerdir.²⁶⁷ Başka bir kaynak 12 Eylül 1930 tarihinde SCF’nin idare heyetinin şu kişilerden oluştuğunu belirtir: Reis: Ortaköylü Mustafa, Azalar: Abdullah, Bakkal Süleyman, Simsar Emin, Kavaklı Yerli Veli, Fabrikatör Hacı Mustafa, Ziya, Tikveşli Sabri Efendi.²⁶⁸

Fethi Bey’le beraber SCF’nin İzmir teşkilatını yapmaya gelen Ağaoğlu, hatıralarında İzmir ve Karşıyaka’da teşkilat yapıldıktan sonra Manisa’ya doğru yola çıktıklarını anlatır. Menemen İstasyonu’nda “garip” dediği bir hadise meydana gelir. Köylerden birçok insan, Menemen istasyonunda toplanarak Fethi Bey’i beklemeye başlamışlardır. Kaymakam bunun kanunsuz olduğunu iddia ederek halktan dağılmasını

²⁶⁵Karakaş, **a.g.t.** s. 36.

²⁶⁶**Hizmet**, 7 Eylül 1930.

²⁶⁷**Hizmet**, 9 Eylül 1930.

²⁶⁸Karakaş, **a.g.t.** s.33.

istemiştir. Topluluk bunun bir toplantı değil, birisini karşılamak için yapıldığını söylemiş ve itaat etmemiştir. Kaymakam asker talep etmiştir. Fakat askerin gelmemesi üzerine o'da jandarmayı toplamış ve halkın üzerine yürümüştür. Halk yine dağılmamış ve yerlere çömelerek, “işte vurunuz” diye bağirmiştir. Jandarma erleri fazla ileri gitmekten çekinmiş ve kaymakam mahcup olarak orasını terk etmiştir.²⁶⁹

Hizmet Gazetesi'nin 10 Eylül 1930 tarihli bir haberinde, Salihli halkına yeni partinin etrafında mücadele etmesi için çağrı yapılır. Haberde, Salihli gençliği, Serbest Cumhuriyet Fırkası etrafında toplanmaya davet edilir. Fikir hürriyetinin tecelli edeceği bir zamanda Salihli Gençliğinin de fikir mücadelesi yollarına düşmesi icap ettiği hatırlatılır.²⁷⁰ Aynı gazetenin başka bir haberinde Salihli gençliğinin Serbest Cumhuriyet Fırkası etrafında, söz ve fikir hürriyeti için toplandığı belirtilir. “*Mutlaka Seni benimseyen bu fırkaya ver! Bu firkanın adı Serbest Cumhuriyet Fırkasıdır, Halk fırkası değil*” gibi kışkırtıcı başlıklar kullanılır.

Serbest Cumhuriyet Fırkasının teşkilatlanmasını yapacak olan heyet, Manisa'dan sonra Kasaba'ya oradan da Salihli'ye varır. Fırka Reisi Raşit Bey, gazetelere Salihli istasyonunda müthiş bir kalabalık tarafından karşılandıklarını, halkın kendilerini sinemaya götürdüğünü, Osman Bey'in orada firkanın hedefleri hakkında bilgi verdiğini beyan eder.²⁷¹

Salihli kazasında 1930 belediye seçimlerinde başlayan siyasi çekişmeler Türk Ocağı için yapılan başkanlık seçimlerine de yansır. 18 Eylül 1930 tarihli Hizmet Gazetesindeki bir haberde Salihli Türk Ocağı'nın Halk Fırkası elinde bir oyuncak olduğunu, oysa ocağın siyaset üstü olması gerektiğini belirtir. Halk Fırkasının, ocak başkanlığı için kendi adayını gösterdiği ve bunun için propagandaya başladığı ifade edilir. “*Ocaklılar! Halk fırkası namzet gösterecekmiş, propagandaya başlamış... Siz memleketin münevverleri mefkûre sahibi uzuvlarsınız. Bu tesirlere kat'iiyen*

²⁶⁹ Ağaoğlu, a.g.e. s.66.

²⁷⁰ **Hizmet**, 10 Eylül 1930.

²⁷¹ **Hizmet**, 14 Eylül 1930.

*kapılmayacağınızdan eminiz. Reyinizde kıskanç ve şuurlu olunuz. Ocakları, şimdiki vaziyetinden kurtarmalıyız*²⁷² şeklindeki yazılarla Türk Ocağını yönlendirmeye çalışır.

Tek parti yönetimi 1930 belediye seçimleri sırasında ve seçimlerden sonra muhalefetle ilgili gizli ve açık araştırmalar yaptırır, istihbarat raporları toplar. Bu amaçla SCF'nin Salihli kazasındaki idare heyetini oluşturan kişiler hakkında da istihbarat raporu hazırlanmıştır.²⁷³ SCF, idare heyetini oluşturan bu şahısların düşünce yapıları ve hangi amaçla yeni partide yer aldıkları rapor edilmiştir.²⁷⁴

1930 Belediye seçimleri sırasında Hizmet Gazetesi'nin başyazarı ve İzmir'deki bazı Serbest Cumhuriyet Fırkası taraftarları tutuklanır. Buna tepki gösteren Ortaköylü Mustafa Bey, Serbest Fırkanın Salihli şubesi adına İzmir Gazetelerine 18 Eylül 1930 tarihli bir telgraf çeker. Tutuklananları destekleyen Mustafa Bey, fikir ve kalem hürriyetinin baskı ve tehditle sindirilemeyeceğini belirtir. Tutuklanan SCF'lilerin üzüntülerini paylaştığını ifade eder.²⁷⁵

²⁷²**Hizmet**, 18 Eylül 1930.

²⁷³Koçak, Cemil, **Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yay, İstanbul 2006, s. 566.

²⁷⁴*Mustafa Efendi*: Orta Köylü olup, medresede biraz okumuş, başka tahsili yoktur. Köylüler ile resmi kurumlar arasında aracılık yapar. Köylü üzerinde ki etkisini devam ettirmek için kendisine her vakit mevki vermek ister. Daima menfi ve muhalefet ruhlu bir zattır. Hocalığı dolayısıyla Cumhuriyet mefhumunu havsalası almaz. Serbest Cumhuriyet Fırkasına katılmasında ki amacı da geçen sene halk fırkasına ihanetinden dolayı dışlanınca azalan nüfuzunu kuvvetlendirmektir.

Ziya Efendi: Kayınpederinin yanında un fabrikasında çalışır. Hacı Müftülerdendir. Başarılı bir geçmişi yoktur. Un Fabrikatörü Arnavutzade Hacı Mustafa kayınpederidir. Şahsi menfaati için ortaya atılmış olup henüz siyasetten anlamaz.

Emin Efendi: Borsa Simsarı olup, maişetini temin maksadıyla kumarı sanat edinmiş bir kimsedir.

Sabri Efendi: Tikveşli'dir. Ticaretle meşguldür. Menfaat hissiyle dolu ve iskâna tabii olmamakla hükümete dargın olup kazada faizcilikle tanınır.

Veli Efendi: Gördes'in kavak yerli palamut tüccarı olup yeniliği hazmedemeyen, şapkayı geç ve güç giyebilmiş muhafazakâr bir kimsedir.

Abdullah Efendi: Hırdavatçıdır. Kazaya yeni gelmiş olduğu için seciyesi hakkında malumat alınamamıştır.

Tahir Efendi: Kasaptır. Cahil ve atılğan bir gençtir.

²⁷⁵**Hizmet**, 18 Eylül 1930.

Salihli'den bazı SCF taraftarları, 14 Ekim 1930 tarihli Hizmet Gazetesine imzalı bir mektup göndererek Salihli'deki belediye seçimlerinin çarşamba günü başladığını ve yolsuzlukların devam ettiğini yazarlar. Gazetenin haberine göre; mektupta adları geçen kişiler²⁷⁶ Serbest Fırka lehine oy verdikleri için karakola sevk edilmişlerdir. Bunların tutuklanması üzerine halk karakolun önünde toplanır. “*Kanun isteriz, yaşasın Fethi Bey*” diye bağırırlar. Kaymakam ve jandarma kumandanı halkı dağıtmak için zor kullanır. “*Seçim gününe kadar hastalığı hasebiyle evinden çıkmayan Jandarma kumandanı da o gün sokağa çıkmış, seçimlere müdahale etmiştir*”²⁷⁷ ifadeleri gazetelerde yer alır.

Birçok yerde olduğu gibi Salihli kazasında da CHF taraftarları, belediye meclis azalarının diğer partiden seçilememesi için müdahalede bulunurlar. Manisa milletvekillerinden Yaşar Bey, seçimler devam ederken Salihli'ye kadar gelerek, SCF propagandalarına halkın aldanmaması için uyarı yapar.²⁷⁸ Salihli seçimleri 19 Ekim 1930'da sona erer ve kazada CHF müttefikini kazanır.

Kasım 1930 tarihinde Serbest Cumhuriyet Fırkasının kapanacağı söylentisi yayılırken Salihli CHF'da yeniden bir yapılanmak için harekete geçer. Bu amaçla Salihli CHF binasında azaların katılımı ile kalabalık bir kongre yapılır. Bu kongrede kazanın ihtiyaçları konuşulur.²⁷⁹

İzmir'de yayımlanan bazı gazeteler, Ağaoğlu Ahmet Bey'e dayandırdıkları haberlerinde Serbest Fırkanın kapanacağını yazarlar. Gazete haberlerinden Fethi Bey'in çok yorulduğu, Serbest Fırkanın taşra teşkilatının iki üç güne kadar lağvedileceği anlaşılmaktadır. Haberin devamında Serbest Cumhuriyet Fırka'nın kapatılmasının sebepleri şöyle sıralanır:²⁸⁰ Fırkanın taşra teşkilatını idare etmekte maddi zorluklar görülmüştür. Taşra teşkilatı kontrol edilemez olmuştur. Fethi Bey çok yorulmuş, uğradığı tenkitlerden bıkmıştır.

²⁷⁶Berber Mehmet, Berber Nuri Oğlu Mehmet, Şükrü, Bakkal Ahmet, Manifaturacı Şadi, Marangoz Basri.

²⁷⁷**Hizmet**, 14 Ekim 1930.

²⁷⁸Karakaş, **a.g.t.** s. 41.

²⁷⁹**Anadolu**, 1 Kasım 1932.

²⁸⁰**Hizmet**, 17 Kasım 1930.

1931 Seçimleri ise SCF denemesinin başarısızlıkla sonuçlanmasından hemen sonrasında yapılır. Parlamento içinde güdümlü bir muhalefet hareketi yaratma düşüncesinin bir sonucu olarak kurulan SCF'nin iktidara gelme tehlikesinin belirmesi ve hesapta olmayan bir şekilde kitleselleşmesiyle birlikte, CHF iktidarını tehlikeye düşürecek bu denemeye son verilir.²⁸¹

SCF'nin kapatılmasından sonra CHF yönetimi, muhaliflere karşı daha da sertleşir. Siyasi alanda yurttaşlık hakları karşısında daha bastırıcı ve iktisadi hayatta ise daha güdümlü bir kimliğe, otoriter bir yapıya bürünür.²⁸²

2. Salihli'de Bazı Siyasi Olaylar

2.1. Belediye ile Kaymakamlık Arasında Bir Sorun

Cumhuriyetin ilk yıllarında, Salihli kazasında da siyasi ve ekonomik sebeplerden dolayı yöneticiler arasında bazı sorunlar yaşanır. Bu anlaşmazlıklar Cumhuriyetin ilk yıllarında pek su yüzüne çıkmasa da bazı küçük sorunlar yerel basına yansır. Bu yıllarda fikir ayrılıklarına uygun bir zemin olmadığı için daha çok kişisel çatışmalar öne çıkar. Bunlardan biri Salihli Kaymakamı Zafer Nezihi Bey ile Belediye Başkanı Mevlut Necmi Bey arasında geçen ve İzmir basınına yansıyan bir konudur.

“*Salihli belediyesi ile kaymakamlık arasında baş gösteren sorun*”²⁸³ şeklinde İzmir basınına yansıyan olay: Alaşehirli Mehmet Necmi'nin tapulu arazisi olan ve içinden yolgeçen bölgeyi çevirerek bahçe ve inşaat yapmasıdır. Belediye Reisi Mevlut Necmi Bey, belediye meclis kararıyla buradan geçen yolun kapatılmasına ve bahçede inşaat yapılmasına karşı çıkar. Buna rağmen Alaşehirli Mehmet Necmi Bey, yolu kapatarak, bahçeyi parmaklıkla çevirir ve inşaata başlar. Meclis kararına uymayan bu şahıs hakkında belediye işlem başlatır. Bunun için kaymakamdan jandarma ister. Fakat kaymakam jandarma vermediği gibi kararın uygulanmasına da karşı çıkar.

²⁸¹Uyar, **a.g.e.** s.32.

²⁸²İrvin, **a.g.e.** s.49.

²⁸³**Anadolu**, 10 Ekim 1924.

Mevlut Necmi Bey'e göre: kaymakamlık, bahçenin Alaşehirli Mehmet Necmi Efendi'nin özel mülkü olduğunu ileri sürerek bahçenin bedelle istimlak edilmedikçe müdahale yapılamayacağı ve parmaklıkların kaldırılamayacağı iddiasındadır. Oysa bu yerin belediyeye ait olduğunu ve yirmi seneden beri yol olarak kullanıldığını herkesin bildiğini söyler. Aynı olayı Salihli Kaymakamı Zafer Nezihi Bey, İzmir gazetelerine şöyle anlatır: Alaşehirli Mehmet Necmi²⁸⁴ Efendi, mülkü olan arsaya inşaat ruhsatı almak ve bahçesine yapacağı parmaklık için belediyeye dilekçe vermiştir. O sırada belediye başkan yardımcısı Hasan Efendi, meselenin belediye ile ilgisi olmadığını söylemiştir. Arsanın demir yolu arazisinde olmasından dolayı "İzmir Kasaba ve Temdidi Kumpanyası" ile anlaşırca inşaat ve parmaklık yapabileceğini belirtmiştir. Belediye Reisi, İzmir'den dönüşünde heyet kararıyla bunun ruhsatsız olduğunu bildirerek yıkmaya karar vermiştir. Mehmet Necmi Efendi ve komşuları ise ellerindeki eski tapu kayıtları ile buranın kendi mülkleri olduğunu, genel haritada yol gösterilmiş olsa bile bunun özel mülkiyeti ortadan kaldırmayacağını, dolayısıyla Belediye meclisi kararının kanuna aykırı olduğu şikâyeti ile kaymakama başvurmuşlardır. Kaymakam Bey, "*Bahçenin yıktırılması hakkındaki kararın uygulanması kanuna aykırı ve özel mülkiyet hakkına aykırı olacağı için uygulamadım.*" der. Kaymakama göre: Sorun şikâyetçi ile belediye reisi arasında değil kumpanyayı ilgilendirir. Kaymakam, belediyenin o yeri istimlak etmedikçe, müdahale edemeyeceğini, ederse suç işleyeceğini söyler. Ayrıca belediye kararlarının isabetli olduğunda ısrar ediyorsa yüksek mahkemeye başvurabileceklerini belirtir.

Kaymakamlık ile belediye bu konuda birbirlerini suçlamalarıyla devam ederler. İzmir gazetelerinde, kaymakamın belediyeye iş yaptırmadığı yönünde yazılar çıkar. Bu haberleri tekzip eden kaymakam, 8 Ekim 1924 "*Sadayı Hak*" gazetesinde "*Kaymakam Bey'in bir isteği*" başlığıyla çıkan bir yazıda "*belediye kararlarına kanuna aykırı bir şekilde müdahale edildiği gibi hayret verici bir fikir ortaya çıkmıştır*" der. Kaymakamlık makamının kazadaki en yetkili makam olduğunu, belediyeyi ve icraatlarını her an takibe ve teftişe yetkili olduğunu ifade eder.²⁸⁵ Belediye heyetinin kanuna aykırı bu kararlarını uygulamadığını ve bunu sebepleriyle açıkladığını belirtir. Buna rağmen iddialarında ısrar ederlerse bir üst makama başvurabileceklerini tekrarlar.

²⁸⁴ Alaşehirli Mehmet Necmi, 1923 Belediye Aza seçiminde en fazla oy almasına rağmen ondan sonra gelen Mevlut Necmi Belediye başkanı olmuştur. Aralarında bu dönemden kalan siyasi bir rekabet olmalı.

²⁸⁵ **Anadolu**, 10 Ekim 1924.

Kaymakam ile Belediye başkanı arasında ki anlaşmazlıktan iki ay sonra İzmir gazetelerinde Salihli Kaymakamı Zafer Nezih Bey'le Soma Kaymakamı Talat Bey'in becayiş edildikleri haberi yer alır. Devamında Dâhiliye vekili Cemil Bey'in “*sebepsiz hiçbir memurun nakil vesaire suretiyle mağduriyetlerine mahal verilemeyeceği*” sözü vali tarafından kaymakamlara teminat verilir. Salihli Halk Fırkası mutemedi başta olmak üzere eşraf ve belediye tarafından Zafer Nezih²⁸⁶ Bey hakkında, valiliğe dilekçe verilerek, Salihli'de hizmetine devam etmesi istenir.²⁸⁷ Beş gün sonra İzmir gazetelerinde eski kaymakamın Salihli'yi ziyaret ettiği haberi yer alır.²⁸⁸

2.2. Salihli'de Bir Şayia: “Yunan Muhipleri Cemiyeti”

Anadolu Gazetesi'nin 9 Haziran 1927 tarihli sayısında çıkan küçük bir haber daha sonra Salihli'de büyük bir fırtınaya dönüşür. Bu habere göre; işgal yıllarında Salihli'de “Yunan Muhipler Cemiyeti” adıyla bir teşkilat oluşturulmuş, o gün bu cemiyete üye olanlar hakkında soruşturma açılmış ve evrakları hazırlanıp Ankara'ya gönderilmiştir.²⁸⁹ Belediye Başkanı Hamit Sinan, Anadolu Gazetesi'nde çıkan bu habere hemen bir tekzip yazarak tepkisini belirtir. Hizmet'e “*Salihli Lekesiz ve Kirsizdir*” şeklinde sert bir yazısı gönderir. Yazısında midesini bulandıran iddiayı tiksintiyle okuduğunu belirtir.

Hamit Sinan, Anadolu Gazetesi'nde geçen “Yunan işgali esnasında Salihli'de teşkil eden Yunan Muhipleri Cemiyeti'ne mensup azalar hakkındaki evrakı tahkikatiye ikmal edilmiş ve Ankara'ya gönderilmiştir,” haberinin korkunç bir iftira olduğunu belirtir. Salihlilerin böyle bir cemiyetten haberdar olmadıklarını, işgal sırasında Milli Mücadele'nin kalbi olan Salihli'nin Yunan askerine nasıl karşı koyduğunu vurgular. Belediye Başkanı Hamit Sinan, itirazlarına “*Böyle bir muhitte Yunan Muhipleri Cemiyeti yoktur ve olamaz*” diyerek devam eder. Bazı vicdansız türedilerin(siyasi rakipleri olsa gerek) intikam duygusuyla, “*Salihli'de Yunan muhipleri vardır*” diye, Ankara'ya şikâyetle bulunduklarını belirtir. “*Salihli Belediye Reisi Hamid Sinan*” imzasıyla

²⁸⁶Gördes ve Salihli'de canlı izler bırakan Zafer Nezih Bey, İzmir İdadisi ve İstanbul Hukuk Mektebini bitirmiştir. İstiklal Mücadelesinde, Başbakanlık Özel Kalem görevini başarıyla yürütmüştür.

²⁸⁷Anadolu, 20 Ocak 1925.

²⁸⁸Anadolu, 20 Ocak 1925.

²⁸⁹Anadolu, 9 Haziran 1927.

yayımlanan yazı, bu iftirayı atanları Cumhuriyet yönetimine ve inkılâpları yapan iradeye havale ederek bitirir. Büyük bir vatanperverlik örneği olan bu yazı Salihli Halkı'nın hissiyatına da tercüman olur.²⁹⁰

Anadolu Gazetesi'nin sahibi ve başyazarı Haydar Rüştü Bey, Salihli Belediye Başkanı Hamit Sinan Bey'in Hizmet Gazetesi'nde yayınlanan yazısına “*Bir bardak suda kocaman bir fırtına*” başlıklı bir yazıyla cevap verir: “*Ne olmuş? Ne söylenmiş? Kim hakaret görmüş de Belediye Reisi Bey, bu kadar köpürüyor, anlayamadık. Bizim yazdığımız şey alelade bir havadistir*” der. Ardından Hamit Sinan Bey'in yazısında geçen: “*bazı garazkârların Ankara'ya şikâyetle bulunduklarını*” ifadesini hatırlatarak haberin gerçekliğinin kendisi tarafından da doğrulandığını belirtir. Haydar Rüştü Bey, yazısını: “*Necib ve Muhterem Salihli halkı için kimse bir şey söylememiştir ki Belediye Reisi Hamit Sinan Bey “Salihli Lekesiz ve Kirsiz bir muhittir” diye avazı çıktığı kadar feryat etsin. O muhite böyle bir şey isnat edilseydi, Hamit Sinan Bey'den evvela Anadolu Gazetesi sesini yükseltirdi*”²⁹¹ şeklinde bitirir.

Hamit Sinan Bey, Anadolu Gazetesi'ne çıkan cevabi yazısında; Anadolu Gazetesi'ne güvendiğini ve saygı duyduğunu fakat olayın “*incir çekirdeğini doldurmayacak kadar önemsiz*” olmadığını vurgular. Ona göre bu olaydan, bütün Salihli halkını hatta tüm Türkiye'yi rencide olmuştur. Daha sonra bu ihbarı yapanların kendilerini çekemeyen ve herkesin bildiği birkaç muhteris olduğunu belirtir.²⁹² Aslında olay bütün Salihli halkını tedirgin eder. Soruşturma açılır, birçok kişinin ifadesine başvurulur.

Haydar Rüştü Bey, Yunan işgali sırasında Salihli'de, Yunanlılara hizmet etmiş bazı kimseler bulunduğu, ihbarı yapılmış, yetkili makamlar da olayı araştırmışlar. Biz de bunu haber yapınca belediye reisi kocaman ve ateşli bir makale yazmış, bizi suçlu gibi göstermiştir, der. Ardından kendisini şöyle savunur: “*Salihli Belediyesi'nin yapacağı şey; gazetemize iki satırlık bir yazı gönderilir. Salihli'de garazkârlık veya beceriksizlik yüzünden vak'a olmuş, bu icbarın usul ve esasatından ari bulunduğunu yazardı. Bizde*

²⁹⁰ **Hizmet**, 16 Haziran 1927.

²⁹¹ **Anadolu**, 18 Haziran 1927.

²⁹² **Anadolu**, 21 Haziran 1927.

bunu memnuniyetle yazardık”²⁹³ Bu konu Aynı zamanda Anadolu ve Hizmet gazeteleri arasında da söz düellosuna dönmüştür.

Haziran 1927 tarihli Anadolu Gazetesi’nde, Salihli’de ki bu söylenti ile ilgili çıkan son bir yazıda: “*Salihli’de bir Yunan Muhiban Cemiyeti teşkil etmiş, Salibi Ahmerine iane toplamış, bunlar kimler ise heyeti mahsusa ortaya çıkarıyormuş*” haberi yer alır. Bu söylentilerle ilgili basına yansıyanlardan anlaşıldığı kadarıyla, birçok Salihlili her tarafa telgraflar çekerek şu talepte bulunuluyormuş: “*Aman çabuk olunuz, bu mücrimleri meydana çıkarınız, memleket şüpheden kurtulsun, gençlik mutmain olsun, kalplerimiz rahat etsin.*”²⁹⁴ Hamit Sinan, Milli Mücadelede Salihli’nin gösterdiği fedakârlığa vurgu yaparak eğer böyle bir faaliyet olmuşsa hamiyetli insanların, bu hainleri kurtuluştan sonra yaşatmayacaklarını belirtilir.

2.3. Salihli Kazasında Toplu İstifalar

29 Mart 1929 tarihli bir İzmir gazetesinde Salihli’de kaymakamlık ile belediye ve diğer kurumlar arasında bir anlaşmazlık olduğu belirtilir. Bu haber gazetelere; “*Salihli altüst oldu*” ve “*İstifa rekorunu Salihli kırmıştır*” şeklinde yansır. Anlaşmazlığın sebebi, Mart 1929 tarihinde yapılan bir mahalle ihtiyar heyetinin seçimidir. Kaymakam Raşit Bey, kazadaki kurumların isteğine aykırı davranarak seçimi arzuladığı gibi yapar. Buna tepki gösteren yerel kuruluşlardan, Türk Ocağı Heyeti, Ticaret Odası, Borsa, Ziraat Bankası ve diğer kurumların idare heyetleri toptan istifa ederler. Ertesi gün Salihli belediye heyeti de bu istifa kervanına katılır.²⁹⁵

Salihli’deki bütün kurumların böylesine birlik içinde hareket etmesi üzerine İzmir basını Salihli Kaymakamı’nın hatalı olduğunu, kazada çalışan kurum kalmadığını yazarak kaymakamı eleştirir. Bunun üzerine Manisa Valisi Nusret Bey, hemen Salihli’ye gelir, durumu araştırır. Kaymakam Bey’dan, seçimin iptalini ve seçilen mahalle ihtiyar heyetinin istifa ettirilmesi istenir. Vali Bey, fırka üyeleri ile aralarında anlaşmazlık olan

²⁹³ **Anadolu**, 23 Haziran 1927.

²⁹⁴ **Anadolu**, 27 Haziran 1927.

²⁹⁵ **Hizmet**, 29 Mart 1929.

20-30 kadar kişiyi belediyeye çağırarak kendileriyle görüşür.²⁹⁶ Aralarındaki anlaşmazlık giderilir. Bu arada istifası istenen Fırka heyetinin de istifası kabul edilir.

Bir hafta sonra Salihli'deki istifa olaylarının vilayette kötü etkiler bıraktığını, bundan dolayı da Salihli Kaymakamı ile Akhisar Kaymakamı'nın becayiş edileceği haberi, İzmir gazetelerinde yer alır.²⁹⁷ Fakat bu haber doğru çıkmaz. CHF muntika müfettişi Zühtü Bey, yaşanan istifa olaylarını incelemek üzere bir ay sonra Salihli'ye gelir. Taraflarla görüşür, aralarındaki ihtilafı giderir. Salihli'deki bu sorunun Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından tatlılıkla çözülmesi halkın fırkaya olan itimadını pekiştirir. İstifa eden kurumlar tekrar görevlerinin başına dönerler.²⁹⁸

Salihli kazasında yaşanan istifa olayından iki ay sonra Salihli Kaymakamı Raşit Bey'in Bursa'nın İnegöl kazasına tayin edildiği haberi yer alır. Haberin devamında Salihli'ye ise Eşme Kaymakamı Hulusi Bey'in tayin edildiği belirtilir.²⁹⁹

2.4. Salihli Kazasından Şeyh Said İsyanına Tepkiler

13 Şubat 1925 tarihinde Eğil ilçesinin, Piran köyünde haklarında eşkıya diye tutuklama kararı bulunan Şeyh Said'in adamlarından 10 kişinin Jandarmalara teslim olmayıp ateşle karşılık vermeleri ayaklanmayı başlatır.³⁰⁰ Şeyh Said isyanı ancak Nisan'ın ortalarında tamamen bastırılır. Eylül 1924 tarihinde bazı Kürt subaylar, Türk birliklerinden kaçarak Irak'taki İngiliz bölgesine yerleşirler. Kaçakların bağlantılı olduğu milliyetçi Kürt örgütü "AZADİ"nin kurucularından olan Şeyh Said'in akrabası Halit Cibran ve Hacı Musa idam edilirler.³⁰¹ Piran Köyündeki son olaylardan sonra etrafındaki halkın daraldığını gören Şeyh Said, isyana sürüklenir. Şeyh Said, isyanın bastırılmasından sonra tek amacının Şeriat düzenini geri getirmek olduğunda ısrar eder.

²⁹⁶ **Hizmet**, 3 Nisan 1929.

²⁹⁷ **Hizmet**, 11 Nisan 1929.

²⁹⁸ **Hizmet**, 6 Mayıs 1929.

²⁹⁹ **Hizmet**, 23 Haziran 1929.

³⁰⁰ Tunçay, Mete, **Türkiye Cumhuriyetinde Tek Partinin Kurulması, (1923- 1931)**, Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul 2010, s.135.

³⁰¹ Eray Yılmaz, **Türkiye Tarihi**, Papatya Yayıncılık Eğitim, İstanbul 2012, s.28.

Bu isyan, yeni Türk devletine karşı büyük başkaldırılarından biri olarak kabul edilir. Ama aynı zamanda, Mustafa Kemal'e radikal inkılabını herhangi bir siyasi muhalefetle karşılaşmadan tamamlaması için uygun ortamı sağladığı da gözden kaçmamalıdır.³⁰² İsyanı bastırmak için çıkarılan Takriri Sükûn Kanun ile her türlü muhalefet etkisiz hale getirilir. Şeyh Sait isyanının bastırılmasından sonra, hükümete ve orduya çekilen kutlama telgrafları İzmir basınına yansır.³⁰³ 20 Nisan 1925 tarihinde İzmir basınına yer alan ve Salihli Kazası adına Ankara'ya çekilen kutlama telgraflarına, birkaç gün sonra aynı gazetede Başvekil İsmet Paşa tarafından çekilen teşekkür cevabı yer alır.³⁰⁴

Salihli Belediye Riyasetine!

İzhar buyrulan hissiyat ve tebrikine teşekkürler. Ve cumhuriyet idaremizin feyiz ve müessir seciyesinin daima muvaffakiyetle tecellisini niyaz ederim.

Başvekil İsmet

2.5. Şapka İnkılâbı ve Salihli Belediyesi'nin Şapka Kararı

Mustafa Kemal, 27 Ağustos 1925 tarihinde İnebolu Türk Ocağında ünlü şapka nutkunu söyler. 1 Eylül'de Ankara'ya dönen Mustafa Kemal'i devlet büyükleri şapkayla karşılarlar. Konya Milletvekili Refik Koraltan ve arkadaşlarının Meclise verdikleri şapka giyilmesi hakkındaki kanun 25 Kasım'da kabul edilir. Kanun, 28 Kasım'da yürürlüğe

³⁰² Özoğlu, Hakan, **Cumhuriyetin Kuruluşunda İktidar kavgası**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011, s.125.

³⁰³ *Ankara da Başvekâleti Celile'ye!*

Şeyh Said'in akıbeti derdesti, kaza halkını azim surur ve heyecana hasıl etti. Muvaffakiyetinden dolayı ordu erkânı kahramana, halkımızın tebrik ve teşekküratını arz ederim efendim,

Salihli Belediye Reisi Necmi.

Ankara Büyük millet Meclisi Riyaseti Celile'sine!

Meclisi Aliye-i Milletin (Genç) isyanına mükarerat ve akamesinin ilk semere-i meşkuresi Şeyh Sait melunun akıbeti derdesti oldu. Eazı kiramana Salihli halkının şükran ve hürmetlerinin baliğ buyrulması istirham olunur, efendim.

Salihli Belediye Reisi Necmi

Ankara Müdafaa Milliye Vekâleti Celile'sine!

Türk satveti askeriyesinin Şeyh Sait ve himaye-i melanetinin zehirli nefeslerini bir ayda boğmuş olduğunu gören halkımızın Ordu Erkanı Harbiye'sine, kumanda heyeti kiramına, mütevazı ve aslan yürekli askerine arz eylerim efendim,

Salihli Belediye Reisi Necmi

³⁰⁴ **Anadolu**, 20 Nisan 1925.

girer. Kanun 1. Maddesi: “*TBMM üyeleri genel, özel ve bölgesel idareler, bütün kurum ve kuruluşlara bağlı memurlar ve müstahdemlere şapka giyme zorunluluğu getirir.*”³⁰⁵

Kasım 1925 tarihli bir haberde Salihli Belediyesi’nin kazadaki kahvecileri ve diğer esnafı belediyeye davet ederek başlarında fes olan hiçbir müşteriyi dükkânlarına kabul etmemeleri konusunda uyarır. Kurallara uymayan esnafa da para cezası verileceğini tebliğ eder. Gazete, belediyenin bu kararından dolayı belediye reisi Mevlut Necmi Bey’i tebrik ederek, böylece fes giyenlerin önünün alınmış olacağını belirtir.³⁰⁶

2.6. Salihli Kazasından İzmir Suikastına Tepkiler

1926’nın yazında Gazi, bir yurt gezisindedir. Yolu İzmir’e varacakken kendisine karşı eski vekil Ziya Hurşit ve arkadaşlarının bir suikast tertibi ortaya çıkar. Kısa zamanda başlayan tutuklanmalar ve yargılanmalar ise suikastın ötesine geçen bir hesaplaşmayı gündeme getirir. Genişleyen soruşturmada sanıklar şöyle tasnif edilebilirler:³⁰⁷ Birincisi suikastın doğrudan doğruya icrasında vazife alanlar. İkincisi bunları teşvik eden, hazırlayan baş tertipçiler. Üçüncüsü Gaziye cephe almış İttihat ve Terakki kalıntısı şahsiyetler ile kapatılan TCF liderleri ve Gazi’nin eski silah arkadaşları. Önce İzmir’de sonra Ankara’da görülen İzmir suikastı davalarından sonra meclis içinde ve dışında muhalefet kalmaz. Bundan sonra kanunlar meclisten ya hiç tartışılmadan ya da çok az tartışılarak geçer.³⁰⁸

Suikast haberi İzmir basınında büyük yankı uyandırır. Ege bölgesindeki tüm il ve ilçelerin belediye başkanları, mülki yöneticileri, eşraf, dernek ve cemiyetlerin yöneticileri basına kınama ilanları verirler. Salihli Belediye Başkanı Hamit Sinan bir İzmir gazetesine olayı telin eden bir yazı yazar. Türk Ocağı reisi adıyla gazetede çıkan yazıda bu işi yapanları kınayarak Salihli adına tepkilerini dile getirirler. Salihli kazasının

³⁰⁵ Ahmad, **a.g.e.** s.43.

³⁰⁶ **Anadolu**, 19 Kasım 1925.

³⁰⁷ Eray, **a.g.e.** s.28.

³⁰⁸ Özoğlu, **a.g.e.** s.18.

ileri gelenleri, belediye reisi, cemiyet ve derneklerin reisleri³⁰⁹ Haziran 1926 tarihli bir İzmir gazetesine suikastı telin eden bir telgraf çekerler.³¹⁰

Başka bir İzmir gazetesi “*Salihli’de İzmir Suikastı*” başlığıyla verdiği haberde, Salihli kazasında yapılan mitingi haber yapar. Gazete haberine göre Miting, çok coşkulu geçmiştir. Bütün kaza halkı, tüccar esnaf ve sanatkârlar mağazalarını kapatarak belediye önünde toplanmışlardır. Belediye ve Türk Ocağı Reisi Sinan Hamit Bey’in etkili hitabeti, halkın coşkulu tezahüratı ile sık sık kesilmiştir. Miting, Avukat Zahit Bey’in halka yaptığı etkili konuşmayla sona ermiştir. Haberin devamında Başbakan İsmet Paşanın, aynı günün akşamı Salihli’den geçtiği belirtilir. İsmet Paşa, istasyonda bulunan belediye reisi ve Türk Ocağı reisi, Halk Fırkası mutemedi, bir kısım ocaklı gençlerle tren kaldığı müddetçe görüşmeler yapar. İstasyonda toplanan halkı selamlayarak iltifat ve muhabbet gösterir. Hararetili alkışlar ve yaşasınlar arasında treni İzmir’e doğru hareket eder.³¹¹

2.7. Ezanın Türkçe Okunmasına Tepkiler ve Salihli’deki Yansımaları

30 Ocak 1932’de ilk defa Ayasofya Camiinde Türkçe Ezan okunur. 1933 yılının başlarında ise çıkarılan bir kanunla tüm yurttaki ezanın Türkçe okunması şartı getirilir.³¹² Türkçe ezan uygulamasına ilk büyük ve örgütlü tepki Bursa’da olur. Bursa Ulucami’de Ezanın Türkçe okunmasına karşı verilen bir vaazdan sonra büyük bir kalabalık protesto eyleminde bulunur.³¹³ Şubat 1933’te Bursa’da ezanın Türkçe okunmasına karşı yapılan gösteri ve yürüyüş tüm İzmir gazetelerinde heyecana ve tepkiye neden olur. Bursa’da Arapça ezan okuma taleplerine Salihli ve İzmir’den destek olduğu şeklinde haberler İzmir basınında yer almaya başlar.³¹⁴ Türkçe ezana karşı olanların şiddetle cezalandırılması isteği basında dillendirilir.

³⁰⁹ Belediye Reisi Hamid Sinan, Ticaret Odası Reisi Hamid Halis, Hamelei Tıfal Cemiyeti namına Ferruh, Ziraat Odası Reisi Mustafa, Tayyare Cemiyeti Reisi Zahid, Hilali Ahmer Cemiyeti Reisi Abdullah, Borsa Heyeti namına Mustafa

³¹⁰ **Anadolu**, 21 Haziran 1926.

³¹¹ **Hizmet**, 23 Haziran 1926.

³¹² Lewis, Bernard, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Arkadaş Yay. Ankara, 2010, s.560.

³¹³ Ceylan, H. Hüseyin, **Cumhuriyet Dönemi Din Devlet ilişkileri**, Rehber Yayıncılık, Ankara, 1990, s.415.

³¹⁴ **Anadolu**, 6 Şubat 1933.

Anadolu gazetesinin Sahibi Haydar Rüştü, Salihli’de bir hocanın verdiği vaazı başmakalesine taşıyarak eleştirir. Gazetenin verdiği bilgiye göre; vaazı dinleyen Salihli CHF reisi, Salihli Gürbüzler Yurdu Reisi, Salihli Hükümet Tabibi ve Fırka Kâtibi, hocanın vaazını engelleyerek konuşmasına izin vermezler. Bunun üzerine Salihli savcısı “*Hoca hürriyet kelamından mahrum edildi*” iddiasıyla müdahale edenler hakkında soruşturma açar. Bu arada Salihli gençleri de CHF binasında bir toplantı yaparlar. Bu toplantıda Bursa’da meydana gelen irtica hadisesini kınarlar. Gençler, Salihli’de meydana gelen ve İzmir basınına yansıyan “*Kamil Hoca*” olayını Cumhurbaşkanı’na bildirmeye karar verirler.³¹⁵

Salihli’de irtica haberlerini dillendiren 8 Şubat 1933 tarihli Anadolu Gazetesi’ne, Salihli Savcısı Şerif Bey, bir tekzip gönderir. Haydar Rüştü Bey’in yazdığı gibi “*Salihli’de İrtica*” iddiasının doğru olmadığını belirtir. “*Ramazan içinde Vaiz Kamil Efendi isminde birisinin Kur’an’dan bir sureyi aynen ve harfiyen tefsir ve tercümesinden ibaret olup irticai bir kast ve mahiyet, kanunen suç teşkil eder bir vaziyet mevcut olmadığını*”³¹⁶ söyler.

Haydar Rüştü, savcının olayı küçümsemesini ve suç görmemesini şiddetle eleştirir. “*aynen ve harfiyen tefsir ve tercüme*” sözüne kızarak asıl savaşılmaması gereken savcının zihniyeti olduğunu belirtir. Aynı günkü Anadolu gazetesinde Salihli’deki olayın Gazi Hazretlerine arzedildiği, Manisa Valisi ve Fırka Reisinin bunu araştırmak için Salihli’ye hareket ettiği haberi yer alır.³¹⁷

Anadolu Gazetesi “*Hoca Kamil Efendi Meydanda yok. Nerede?*” başlığını atarak, İstanbul gazetelerinde yazıldığı gibi Kamil Hocanın tutuklanmadığını aksine savcılık tarafından bırakıldığını yazar.³¹⁸ Üç gün sonra olayı araştırmak üzere Salihli’ye giden Vali Fuat Bey’le firkanın vilayet idare heyeti reisinin Manisa’ya döndükleri haberi İzmir gazetelerinde yer alır.³¹⁹

³¹⁵ **Anadolu**, 7 Şubat 1933.

³¹⁶ **Anadolu**, 8 Şubat 1933.

³¹⁷ **Anadolu**, 9 Şubat 1933.

³¹⁸ **Anadolu**, 10 Şubat 1933.

³¹⁹ **Anadolu**, 13 Şubat 1933.

Nisan 1933 tarihli bir haberde Salihli’de önemli bir tahkikat yapıldığı haberi İzmir basınına yansır. Habere göre Manisa Valisi Fuat Bey ve Cumhuriyet Savcısı Sadık Beyler, önemli bir meseleyi soruşturmak için Salihli’ye gitmişlerdir. Soruşturmanın birkaç gün devam edeceği belirtilir. İlgililer, yapılmakta olan tahkikata dair bir şey söylememektedirler.³²⁰

2.8. Salihli Kazasında Harf İnkılâbına Destek

Alfabe değişikliğinin çok keskin uygulanması, Cumhuriyet’in ilk yaygın eğitim deneyi olur. 1929 yılında tüm yurttaki yeni alfabeyi öğrenme seferberliği başlar. Bu amaçla her tarafta “*Millet Mektepleri*” açılır. 15-45 yaş arasındaki kadın erkek bütün vatandaşlara bu okullara gitme zorunluluğu getirilir. 1929 - 1934 yılları arasında 1.200.000 kişi bu okullardan aldığı eğitimle yeni alfabeyi öğrenir.³²¹

7 Eylül 1928 tarihli bir gazete haberinde Salihli kazasında yeni Türk Harflerinin, halka bir an önce öğretilmesi için kaymakamlıkta bir toplantının yapıldığı belirtilir. Toplantıya, belediye, Türk Ocağı, Muallimler Birliği ve Gürbüzler Yurdu’nun temsilcileri katılırlar. Toplantıda, yeni harflerin öğretilmesi amacıyla Türk Ocağında, Ticaret Odasında, Muallimler Birliğinde ve Gürbüzler Yurdu’nda halka yönelik kursların açılmasına karar verilir.³²²

16 Eylül 1928 tarihli bir habere göre, Salihli Belediyesi yeni Türk harflerinin daha kolay anlaşılması ve öğrenilmesi için bütün caddelere ve sokaklara, yeni alfabe ile yazılan levhaların asarlar. Aynı tarihte Muallimler Birliği, Türk Ocağı, Gürbüzler Yurdu, kendi bünyelerinde yeni dersler vermeye başlamışlar. Gazetenin haberine göre halkın bu kurslara ilgisi beklenenin çok üzerindedir.³²³

³²⁰ **Anadolu**, 24 Nisan 1933.

³²¹ Belge, Murat, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yay, İstanbul 1983. s.661.

³²² **Anadolu**, 7 Eylül 1928.

³²³ **Anadolu**, 16 Eylül 1928.

Ekim 1928 tarihli bir haberde Salihli Belediyesi'nin kazadaki bütün işyerlerinin eski yazılı levhalarını kaldırarak yerine yeni harflerle yazılmış levhaların asılması için tebliğde bulunduğu belirtilir. Haberin devamında bu uyarıyı dikkate almayan esnafa karşı Salihli'de ki bazı gençlerin harekete geçerek, kazada bulunan eski yazılı bütün levhaları okunmayacak derecede boyadıkları anlaşılmaktadır. Bir İzmir gazetesi olayı; *“Bu sabah evlerinden çıkanlar Salihli’de Arap harfleriyle olan bütün mağaza levhalarının okunmayacak derecede boyandığını görmüşlerdir”*³²⁴ şeklinde haber yapar. Aynı gazete halkın bu olaydan memnun olduğunu da belirtir. Eski yazılı levhaların Gürbüzler Yurdu tarafından boyandığı tahmin edilmektedir. Habere göre, Salihli halkı bir gün sonra kutlanacak olan Cumhuriyet Bayramına hazırlanmaktadır. Bayrama hazırlanan kazadaki kurumlar eski yazı ile yazılmış olan levhalarını kaldırarak yeni harflerle yazılı levhalarla şehri donattıkları anlaşılmaktadır.

Aynı gazetenin bir sonraki gün haberi *“belediye başkanın şikâyeti üzerine Salihli Savcısının, kazadaki levhaları boyayanlar hakkında soruşturma açtığı”*³²⁵ şeklinde olur. Bunun sonucunda Gürbüzler Yurduna mensup bazı gençler tutuklanır. Yakalanan gençler kendilerinin böyle bir şey yapmadıklarını söylerler. Fakat Arap harfleriyle yazılı levhaları boyamanın yeni harf inkılabına destek olacağı için bunun suç olmadığını iddia ederler. İnkılapları desteklemek için böyle bir suçu seve seve yapacaklarını da ifade ederler.

Nusret Köklü Salihli’de geçen çocukluk yıllarına ait hatıralarında o yılların Salihli’sini şöyle anlatır: *“O yıllarda yapılan inkılâpların yarattığı değişiklikleri bizzat yaşadım. Evvela bütün sivil unvanlar kaldırılarak erkeklere bay, kadınlara bayan denildi. Her aileye bir soyadı zorunluluğu getirildi. Benimde değiştirilen Nüfus kâğıdına Bay Hasan Nusret Köklü kaydı konuldu. Evimizin güneyinde bağ içindeki evine oturan imam efendi, sokak kıyafeti olarak ta giydiği cübbe ve sarığı, bu kıyafet cami dışında yasaklandığında herkes gibi giyinir oldu”*.³²⁶

3. Salihli Kazasında Adliye ve Asayiş Olayları

³²⁴ Anadolu, 28 Ekim 1928.

³²⁵ Anadolu, 29 Ekim 1928.

³²⁶ Bilgi, Nejdet, *Ömrümün Kısa Öyküsü Manisa* (H. Nusret Köklü), Manisa Belediyesi Kültür Yayınları 4, Manisa 2008, s.16.

3.1. Salihli Adliyesi

Haziran 1925 tarihli bir haberde Salihli Savcısı Mehmet Emin Bey'in terfi alarak Malatya'nın Besni kazasına tayin edildiği bildirilir.³²⁷ Aynı gazetenin başka bir haberine göre daha önce mahkeme başkâtipliğinin uhdesinde bulunan Salihli İcra memurluğuna, meslek mektebi mezunlarından Muhittin Bey getirilmiştir. Böylece kazada icra işleri hakkıyla ve hukuk kuralları çerçevesinde yerine getirilmeye başlandığı belirtilir.

4 Şubat 1926 tarihli bir habere göre Salihli Asliye Mahkemesi başkâtipliğine Sadık Kaya Bey, yardımcılığına zabıt kâatibi Hüsnü Efendi, getirilmiştir. Salihli tahrirat kitabetine ise eski Kuşadası tahrirat kâatibi Suphi Bey getirilmiştir.³²⁸

Aynı gazetenin dört gün sonra çıkan bir haberinde, Asliye Mahkemesi Reisi Mustafa Bey'in bazı sebeplerden dolayı görevinden istifa ettiği bildirilir. Fakat Mustafa Bey, Adliye Vekâletinin isteği üzerine istifasını geri alır, tekrar vazifesine başlar. Bu arada Salihli'de müstakil bir adliye kâtipliğinin oluşturulduğu belirtilir. Habere göre, bu göreve de asliye mahkemesi azasından Abdulvahap Bey atanmıştır. İcra memuru Muhyiddin Bey Ankara'ya davet edilince vazifesi Eytam Müdürü Abdülhamit Efendi'ye devredilmiştir. Abdülhamit Efendi'nin kıdemli ve muktedir bir adliye memuru olduğu belirtilir.³²⁹

Kasım 1926 sonlarında bir İzmir gazetesinin bildirdiğine göre Salihli Asliye Mahkemesi başkanı Mustafa Bey bir ay izine ayrılınca, yerine aza Niyazi Bey vekâlet eder. Habere göre, uzun zamandır tamir görmeyen Salihli Adliyesi bu arada tamir edilerek bina harap olmaktan kurtarılmaya çalışılır.³³⁰

1927 yılının başında Salihli Adliyesi'nin geçen yıla ait icraatı basına yansır. Buna göre Salihli'deki Asliye, hukuk, ticaret, ceza ve sulh mahkemesinde 2397 davaya bakılmıştır. Bu davalardan 128 tanesi devredilmiş, diğerleri karara bağlanmıştır.

³²⁷ **Anadolu**, 2 Haziran 1925.

³²⁸ **Anadolu**, 4 Şubat 1926.

³²⁹ **Anadolu**, 8 Şubat 1926.

³³⁰ **Anadolu**, 29 Kasım 1926.

Devreden davaların çoğu da sene sonunda açılan davalardır. Salihli Mahkemelerinin gördüğü iş ve davaların karara bağlanması takdire şayan başarı olduğu belirtilir. Ayrıca Salihli Savcılığı'nın da çalışmaları övgüye değere bulunur. Haberin devamında, Salihli Asliye Mahkemesi Reisinin bazı sorunlardan dolayı vazifesinden ayrıldığı belirtilir. Mahkeme başkanlığı vazifesi kıdemli hakim Niyazi Bey'e verilir. Mustafa Bey'in icraatlarından övgüyle bahsedilir. Özellikle icra memurluğunun çalışmalarında halkın hukukunun korunduğu ifade edilir.

Salihli Adliyesinin işleyişi Anadolu Gazetesi'nin bir muhabiri tarafından şöyle dile getirilir. *“Geçenlerden yolum mahkemeye uğradı. O gün sulh muvadı görüliüyordu. Mevcut davalar hâkimlerden üçüne taksim olunmuştu. Her hâkim birer odaya çekilmiş, birer kitap almışlar, işe başlamışlar. Ancak mübaşir bir tane olduğundan üç mahkemeyi de idare etmek icab ediyor. Hâkimin biri zili çalarak müddeiyi çağırmak için mübaşiri davet ederken diğer hâkim müddeiyi çağırmak için mübaşire zil çalıyor. Mübaşir emin efendi, bu üç hâkim arasında tam manasıyla mekik dokuyorlar gibi koşturup duruyor. Yalnız bununla kalmaz birde müddei umumi zili basar ihzarlı bir şahid veya maznun gelmiş müstantik'e gönderilecek! Bir aralık boş zamanını bularak dedim ki; Emin efendi bunun en doğrusu cadde ağızlarında seyrüseferi tanzim eden zabıtai belediye memurları gibi mahkeme koridorlarının ortasına bir sandalye atar ve üzerine çıkar üç hâkimin mahkemelerini idare edersin.”*³³¹ Muhabir, Salihli mahkemesinde bir mübaşirin yeterli olmadığını belirtir. Bu eksikliğin giderilmesi için Manisa Savcısı Salih Bey'e basın üzerinden mesaj verir.

Şubat 1927 tarihli bir haberde Alaşehir Savcısı, Celal Şükrü Bey'in Salihli Asliye Mahkemesi reisliğine atandığı bildirilir.³³² Haziran 1927 tarihli bir haberde Salihli Hukuk Hâkimliğine, Mahkeme Reisi Celal ve ceza hâkimliğine Eşme hâkim yardımcısı İhsan Beylerin tayin edildiği bildirilir. Savcı Mehmet Emin Bey görevinde kalmıştır. Celal Bey, hukuk ve Cezadan mütehassıs, İhsan Bey ise az zaman da iktidar ve ahlakıyla kendisini sevdirmiş değerli bir hâkimdir. Mahkemeler açılalı bir ay olduğu halde mahkeme kaleminin kadrosunun tamamlanmadığı belirtilir. Mahkemenin kâtipleri başka yerlere tayin edilmiş ve yerlerine başka yerlerden kâtipler tayin edilmiştir. Fakat

³³¹ **Anadolu**, 25 Ocak 1927.

³³² **Anadolu**, 22 Şubat 1927.

Salihli'den tayini çıkan memurlar başka yere gitmedikleri gibi Salihli kazasına tayin edilen memurlarda Salihli'ye gelmemişlerdir. Bu aksamanın da Salihli Adliyesinin işleyişini yavaşlattığı vurgulanır.³³³ Gazete, bu aksaklığı gidermesi için Manisa adliye encümenine görevini yapması çağrısında bulunur.

Bir mecmuanın verdiği malumata göre 1930 yılının Salihli kazasında “*Sulh Hukuk*” ve “*Asliye Ceza Mahkemeleri*” bulunmaktadır.³³⁴ Eylül 1931 tarihli bir haberde Salihli savcısı Şerif Bey'in İstanbul'a tayin edildiği bildirilir.³³⁵

1935 tarihli bir arşiv belgesine göre eski Salihli Hakimi Mehmet Emin Bey'in Heyeti Mahsusu tarafından görevinden alınmasına ve devlet hizmetinde görev verilmemesi kararına, Mehmet Emin Bey, 16 Aralık 1934 tarihinde Danıştay'a itirazda bulunmuştur. Mayıs 1935 tarihinde; Şurayı Devlet mülkiye dairesinden Mehmet Emin Bey'in iddiasının reddine karar vermiştir.³³⁶

3.2. Salihli Kazasında Asayiş Olayları

Güvenlik ve asayiş sorunu, şehir merkezleri ile kırsal bölgelerde farklılık göstermektedir. Şehrin kendine özgü sorunlarının yanında köy ve kasabalarda daha çok toprak anlaşmazlığı, eşkıyalıklar, kız kaçırma, tecavüzler ve hak ihlalleri yer almaktadır. XVII. yüzyılın başına kadar sakin bir hayat geçiren Manisa ve yöresi, bu tarihten sonra eşkıyalarla, isyanlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Bunlardan Kalenderoğlu, Yusuf Paşa, Cennetoğlu Mustafa sayılabilir. Saruhan Sancağını soyan Celâliilerden sonra XVII. yüzyılda sancak içinde eşkıya türemiş, halka rahat vermemiştir. XVIII. Yüzyılda içten ve dıştan gelen eşkıya, sancak bölgesindeki halkın huzurunu kaçırarak kitleler halinde yer değiştirmelere sebep olmuştur. Manisa ve yöresini sarsan bütün bu olaylardan başka zaman zaman çıkan yangınlar bulaşıcı hastalıklar, çekirge afeti, kuraklık ve Gediz nehrinin taşması önem taşımaktadır.³³⁷

³³³ **Anadolu**, 27 Haziran 1927.

³³⁴ **Manisa Vilayeti Hakkında, a.g.e.** s.311.

³³⁵ **Anadolu**, 27 Eylül 1931.

³³⁶ **BCA, (BÖKMK)**, 030.10.0.0.

³³⁷ (yy)**Cumhuriyetin 50. Yılında Manisa 1973 İl Yıllığı**, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1972, s.10.

XIX. yüzyılda Salihli'nin içinde yer aldığı bölgede en önemli güvenlik sorunu eşkıya saldırıları ve soygunlardır. Dönemin arşiv kayıtlarında Salihli'nin de içinde yer aldığı bazı asayiş olayları bulunmaktadır. 1827 tarihli bir arşiv belgesine göre Saruhan Mütesellimi Karaosmanoğlu Mehmet Bey, Aydın tarafında isyan eden Zeybek eşkiasının üzerine yeğeni Yetim Ağa'yı göndererek Salihli ve Sart kazalarını kurtarmıştır. Yine 1853 tarihli bir arşiv belgesinde Saruhan Sancağında bulunan on zeybek eşkiasının Turgutlu ve Salihli kasabasına yöneldikleri, Salihli zaptiyesi ile yapılan çatışmada beş eşkıyanın öldüğü, dört tanesinin yaralı yakalandığı ve birisinin de kaçtığı anlaşılmaktadır.³³⁸ Mayıs 1905 tarihli bir arşiv belgesinde Eşkuya takibi için Salihli'nin Derbent köyüne gelen Arnavut Yahya Çavuş ve arkadaşlarının halktan üç kişiyi öldürdükleri belirtilmiştir.³³⁹

Birinci dünya savaşı sırasında Salihli'de asker kaçaklarının neden olduğu asayiş sorunları arşiv belgelerinde yer almıştır: Ağustos 1916 tarihli bir arşiv belgesine göre, Asker kaçakları ve ahaliden oluşan eşkıya çeteleriyle çatışma meydana gelmiştir. Yine Nisan 1917 tarihli bir belgede Bergama, Ödemiş, Manisa ve Salihli'de eşkıyalık yapan asker firarisi ve eşkıyadan bir bazılarının yakalandığı belirtilmiştir.³⁴⁰

İzmir basınına yansıyan haberlerden anlaşıldığı kadarıyla Cumhuriyetin ilk on yılında, bölgedeki diğer kazalara göre Salihli'nin daha az asayiş olayları ile anıldığı görülmektedir. Buradan da Salihli'de güvenlik ve asayiş sorunun ciddi boyutlarda olmadığı anlaşılmaktadır. Buna rağmen hırsızlık, soygun, katil ve kaza haberlerinin İzmir gazetelerine yansıdığı görülmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında İzmir basınına yansıyan asayiş sorunlarını kronolojik sıraya göre verilecektir.

2 Haziran 1923 tarihli bir Manisa gazetesine göre, Manisa Caferbey Köyünü basarak Caferbey'in beslemesi Halil'i dağa kaldıran ve fidye isteyen eşkıya kısa zamanda yakalanarak adalete teslim edilmiştir.³⁴¹ 24 Temmuz 1924 tarihli bir İzmir gazetesinin bildirdiğine göre, Kasaba, Salihli, Alaşehir ve Eşme kazalarını teftişe giden Manisa

³³⁸Eroğlu, Cengiz, Babuçoğlu, Murat, **Osmanlı Arşiv Belgelerinde Salihli**, Salihli Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 2011 s. 130.

³³⁹Eroğlu, **a.g.e.** s.133.

³⁴⁰Eroğlu, **a.g.e.** s.141.

³⁴¹**Saruhan**, 2 Haziran 1923.

Jandarmanın vilayetin asayiş hakkında; Kazaları gezdiğini, asayiş ve güvenliğin birkaç küçük adli olay dışında tam olduğunu söyler.³⁴²

Şubat 1926 tarihli bir haberde ise Araplı Okçular köyünden Hasan adlı şahıs iki arkadaşıyla beraber Araplı Dedeli köyünde tarlasında çalışan Elif kızı Fatma'yı kaçırarak köyüne götürür. Bunu haber alan köy halkı 25 kişilik bir gurupla başlarında Fazlıoğlu Süleyman olduğu halde diğer köye saldırarak kızlarını kurtarırlar. Ancak bu arada Süleyman, Ali dayı adında bir ihtiyarı öldürür. Araplı Karakolu olayı bastırarak suçluları yakalar.³⁴³

Haziran 1926'da Salihli'den Alaşehir'e hareket eden yolcu treni bir at arabasına çarpar. Arabayı süren 14 yaşlarında bir çocuğu yaralar. Tren, arabayı 500 metre sürükledikten sonra ancak durabilir. Polis hemen tahkikata başlar. Araba ağır hasar görür, çocuk ise ızgaranın önüne düşerek başından yaralanır.³⁴⁴ Kaza Salihli sınırları içinde olduğu için soruşturmayı Salihli Savcısı yapar. Kazanın gerçekleştiği yer olan, Gümüşçayı çevresi, bağlık ve bahçelik olduğundan makinist ağaçların arasından aniden çıkan at arabasını geç fark eder, kaza önlenemez. Ağır yaralanan çocuk Alaşehir devlet hastanesine kaldırılır.³⁴⁵

17 Şubat 1927 tarihli bir haberde Salihli maliyesinde çalışan bir gencin saldırıya uğradığı bildirilir. Haberin devamında gencin Fatma isminde bir kadınla ilişkisi olduğu ve bunu öğrenen kadının dostu kahveci Hamit'in delikanlıyı evine çağırarak, Kamalı İsmail adında sabıkalı birine dövdürdüğü anlaşılır. İlk tahkikatı jandarma komutanı Ahmet Bey yapar. Saldırganlar suç aletleri ile yakalanır ve suçlarını itiraf ederler. Sorgu hakimi(Müstantik) Raşit Bey, gerekli araştırmadan sonra suçluları tevkif eder. Yargılanmalarının İstiklal Mahkemesi tarafından yapılabileceği söylentisi çevrede yayılır.³⁴⁶

³⁴² **Anadolu**, 24 Temmuz 1924.

³⁴³ **Anadolu**, 4 Şubat 1926.

³⁴⁴ **Anadolu**, 7 Haziran 1926.

³⁴⁵ **Anadolu**, 9 Haziran 1926.

³⁴⁶ **Anadolu**, 17 Şubat 1927.

Ekim 1927 tarihinde Salihli'deki bir barda “Çerkez” havası çaldırarak, Çerkez oyunu oynanmak isteyen biri ile bardaki diğer insanlar arasında arbede çıkar. Anadolu Gazetesi, bu haberi verdikten sonra “*Barlarda milli hissiyatımızı rencide edecek şarkıların çalınmasına hiçbir vakit cevaz verilemez.*”³⁴⁷ diyerek Salihli Türk Ocağının çalgıcıları iyi nasihatlerle yola getirmesini ister. Çerkez Ethem olayının Salihli’de bıraktığı derin izler, kazada olduğu gibi bölgede de belli bir hassasiyete yol açtığı anlaşılmaktadır.

1927 yılının Kasım ayı sonlarında İzmir basınına yansıyan bir habere göre Salihli’de Güreşçi Mahmut, fakir birisini vurarak öldürmüş ve zabıta tarafından yakalanmıştır.³⁴⁸ 1928’in başlarında Salihli’de bazı mağazaları soyan iki kadının zabıta tarafından yakalanarak tutuklandığı haberi yer alır.³⁴⁹ Ekim 1928 tarihli bir haberde Salihli’deki Mehmet Çavuş’un meyhanesinde, müşterilerden Çerkez Çakır Hasan isminde bir sabıkalı ile meyhane sahibi arasında alacak-verecek yüzünden çatışma çıkar. Hasan, tabancasını çeker, ateş eder. Mehmet Çavuş’unda karşılık vermesi üzerine jandarma olaya müdahale eder, tarafları gözaltına alır.³⁵⁰

Rakı kaçakçılığı üzüm üretiminin fazla olduğu Alaşehir, Kasaba ve Salihli kazalarında fazladır.³⁵¹ Salihli maliye tahsil memuru İsmail Hakkı Efendi, rakı kaçakçılığından dolayı üç ay hapis cezası alır ve memuriyetten mahrum edilir. Cezası Temyiz Mahkemesince tasdik edilir. Aynı haberin devamında maliye tahsil memurlarından Hikmet Efendi’nin hesaplarında 1600 lira açık çıktığı için tevkif edildiği bildirilir.³⁵²

Mart 1930 tarihli bir haberde Salihli’nin Yaraşlı Köyünün hüviyeti meçhul beş kişi tarafından basıldığı belirtilir.³⁵³ Bir İzmir gazetesinin 1930 tarihli haberine göre 22-23 Mart gecesi Salihli’de tüccardan Hacı Veli Efendi ile Akhisarlı Kamil Bey’e ait yan yana

³⁴⁷ **Anadolu**, 2 Ekim 1927.

³⁴⁸ **Anadolu**, 30 Kasım 1927.

³⁴⁹ **Anadolu**, 2 Ocak 1928.

³⁵⁰ **Anadolu**, 28 Ekim 1928.

³⁵¹ Karakaş, **a.g.t.** s.139.

³⁵² **Anadolu**, 29 Ocak 1930.

³⁵³ Karakaş, **a.g.t.** s.137.

iki buğday deposunun arka tarafları delinmek suretiyle buğday çalındığı belirtilir. Savcılık olaya el koyarak araştırmaya başlar. Tekrar eden bu hırsızlıklar Salihli’de bir hırsızlık şebekesi olduğunu gösterir.³⁵⁴

Mayıs 1930 tarihli bir haberde Salihli kazasında Fırıncı Hüsmenoğlu Mehmet Efendinin evine giren hırsızlar, ev halkını tehdit ederek yüz parçadan fazla kıymetli eşyayı çalarlar. İki ay sonra Salihli’de evleri soyan iki hırsızlık çetesi İzmir’de yakalanırlar. İzmir hırsızlık şubesinin araştırmaları ile Seyit Ahmet ve Nazım adlı bu iki hırsız çaldıkları eşyaların listesini verirler. Salihli’de Binbaşı Ziver Bey’in hanımı Nadide Hanıma ait yüz parça kıymetli eşyayı ve Salihli’deki arkadaşlarının adlarını da verirler.³⁵⁵

Manisa Valiliği’nin 1932 tarihinde çıkardığı bir mecmuaya göre, Salihli kazasının 1930 yılında gerçekleşen asayiş olayları şöyledir: 3 kişi yalan yere yemin etme, 5 kişi iftira atma, 7 kişi Sahtekârlıktan, 5 kişi İrtikâp, 73 kişi kaçakçılıktan, 53 kişi tecavüzden, 5 kişi ihrak, 12 kişi mühür ve fekki haciz, 10 kişi meskene taarruz, 19 kişi yağma, 4 kişi silah teşhiri³⁵⁶ şeklinde sıralanır.

Eylül 1931 tarihli bir İzmir gazetesi Salihli Jandarma kumandanının hala atanmadığını yazar. Aynı gazete Salihli’nin Adala Nahiyesinde Dağlı Hüseyin adlı bir gencin sevdiği kızla evlenemeyince intihar ettiğini bildirir.³⁵⁷

Ekim 1931 tarihli, bir haberde Salihli’nin Mithat Paşa mahallesinde oturan Bakkal Ali Usta, kızı ile damadının geçinemediklerini görerek boşanma davası açar. Mahkeme neticesinde boşanma kararı verilir. Bu duruma çok üzülen damat istasyonda Postane önünde kayın pederi ile boşandığı karısının önüne geçerek onu zorla götürmek ister. Bunu gören ihtiyar kayın peder elindeki bastonla damadının kafasına vurur. Bunun üzerine damat da tabancasını çekerek ihtiyarın ayağına ateş eder. İhtiyar sabık damadını korkutmak için elini beline götürdüğü bir sırada ikinci bir kurşunla öldürülür.³⁵⁸

³⁵⁴ **Anadolu**, 28 Mart 1930.

³⁵⁵ **Anadolu**, 7 Mayıs 1930.

³⁵⁶ **T.C. Manisa Vilayeti Hakkında Mecmua**, s.311.

³⁵⁷ **Anadolu**, 27 Eylül 1931.

³⁵⁸ **Anadolu**, 19 Ekim 1931.

Salihli-İzmir arasında Balcıazade Ali Efendiye ait Salihli Belediyesi'nden 16 numaralı otomobil karşıdan gelen bir araçla karşılaşınca yol vermek için direksiyonu kırarak hendeğe yuvarlanır. Şoför muavini Sabit Efendi devrilen otomobilin altında kalarak ağır yaralanır ve hastaneye götürülürken yolda ölür.³⁵⁹ Kasım 1931 tarihli bir haberde Beştepelerde Melike Hanımı parasından dolayı öldürmekle suçlanan Hüseyin ve hanımı Zehra Salihli'de yakalanarak İzmir'e getirildikleri bildirilir.³⁶⁰

Nisan 1932'de Salihli kazasının Mevlutlu Köyünde gizli bir rakı imalathanesi haber alınır ve zabıtaca suçüstü halinde yakalanırlar.³⁶¹ Aynı ay içinde bayramın birinci günü mahalle arasındaki bir evde mangal devrilir ve evde kimse bulunmadığından yangın çıkar. Bayramın ikinci günü de çarşıda Bakkal Osman Nuri Bey'in bakkaliye dükkânında bulunan kükürtlerin ateş almasıyla bir yangın çıkar. Dükkânın içinde bulunan beşbin liralık mal tamamen yanar. Malın üç bin liraya sigortalı olduğu belirtilir.³⁶²

13.7.1932 Tarihli bir arşiv belgesine göre öldürme, kız kaçırma ve ırza geçme suçlarından 18 yıl ağır hapse mahkûm olan Salihli'nin Araplı Okçulu köyünden Durmuş oğlu Mustafa'nın hastalığı sebebiyle geri kalan cezasının affına, Adalet bakanlığının teklifiyle bakanlar kurulu kararıyla onay verildiği anlaşılmaktadır.³⁶³

30 Eylül 1932 tarihli bir haberde Salihli'nin Kele köyünde bazı kişiler, Kamile Hanım'ın evine girerek annesi Rukiye Hanım'ı, boğarlar. Kamile Hanım kendi canını kurtarmak için kaçmak ister ama katiller onu da orada boğarlar. Zabıta, katilleri kısa zamanda ortaya çıkarır. Bunlar Kele Köyünden Çerkez Cemaloğlu Mevlut, Arnavut Halil, Sabri ve Nalbant Kamil'dir. Hırsızlar, Kamile hanımın parasından dolayı cinayeti işlediklerini itiraf ederler.³⁶⁴ Aynı gazetenin beş gün sonraki haberinde katillerin yakalanmasında Tahsin Çavuş'un büyük etkisi olduğu belirtilir. Hırsızlar, "*öldürülen*

³⁵⁹ **Hizmet**, 22 Ekim 1931.

³⁶⁰ **Hizmet**, 26 Kasım 1931.

³⁶¹ **Anadolu**, 13 Nisan 1932.

³⁶² **Anadolu**, 21 Nisan 1932.

³⁶³ B.C.A. (BÖKMK), 30.18.1.2/ 30.52.19.

³⁶⁴ **Anadolu**, 30 Eylül 1932.

*kadınlardan ancak altı lira para çıktığını ve bu para ile rakı alarak içtiklerini”*³⁶⁵
savcılıkta söylerler.

Eylül 1932 tarihli bir gazetenin haberinde Salihli’nin Hamdere köyünde bazı kişilerin Fatma isminde bir kızı kaçırdıkları belirtilir. Kızın annesini de yaralayan soyguncular 300 lira parasını alırlar. Giderken yaralı kadına 300 lira daha fidye gönderdiği takdirde kızını bırakacaklarını, aksi halde öldüreceklerini söylerler.³⁶⁶

3.3. Salihli’de 1926 Depremi ve Doğal Felaketler

Salihli kazasında 12-13 Ocak 1926 gecesi şiddetli bir deprem meydana gelir. Sabaha karşı saat 4’te meydana gelen deprem, 15 saniye kadar devam eder. Ardından üçer beşer dakikalık aralıklarla ikişer, üçer saniyelik beş deprem daha meydana gelir. 13 Ocak 1926 tarihinde saat 11 civarında 8-9 saniye süren şiddetli bir deprem daha meydana gelir. Reji dairesi ile Jandarma kumandanının oturduğu evin üst katlarında çökmeler meydana gelir, bazı işyerlerinin ve büyük binaların duvarları tehlikeli biçimde çatlar ve dökülür. Birkaç yerde künklerin kırılmasıyla sular çıkar, Gediz çayı civarında birçok yerlerden sular fışkırır, Taytan ve Bazerganlı gibi köylerde 5-10 ev yıkılır. Reşadiye mahallesinde yıkılan bir binanın altında kalan şahıs kurtarılır ve önlem için okullar tatil edilir.³⁶⁷ Halkın bir kısmı evlerini terk ederek çadırlara geçer, nüfus kaybı olmaz, bazı eski ve yıkık binaların duvarları yıkılır.

Ocak 1926 tarihli başka bir gazete gece yarısı saat üç buçukta meydana gelen sarsıntının Salihli’de şiddetle hissedildiğini belirtir. Ardından dört kez daha hafif surette artçı depremler hissedilir. Öğleden önce tekrar, şiddetli bir deprem daha olur. Bazı dükkân ve binalar hasara uğrar. Kocaçeşme Mahallesinde kasap Mustafa’nın dükkânı tamamen yıkılır ve kendisi de enkaz altında kalır. Komşuları tarafından kurtarılır. Halk

³⁶⁵ **Anadolu**, 4 Ekim 1932.

³⁶⁶ **Anadolu**, 30 Eylül 1932.

³⁶⁷ Bilgi, Nejdet, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Salihli:(1922-1927)”, **Salihli Sempozyumu Bildirileri-2**, Salihli 2013, s.185.

korkudan evlerine giremez, sokakta yatmaya başlar. Durasıllı ve Taytan Köylerinde de hasar olur.³⁶⁸

14 Ocak tarihli bir haberde Salihli’de meydana gelen yer sarsıntısında birçok binanın yıkıldığını ya da oturulmaz hale geldiğini belirtir. Haberin devamında halkın korku ve heyecan içinde kaldığı anlaşılmaktadır. Gece saat üç buçuk sıralarında altı defa kuzeyden güneye şiddetli bir sarsıntı olur. Ertesi gün saat on sıralarında yeniden ve daha şiddetli bir sarsıntı olur. Bu depremde birçok bina yıkıldığı gibi birçoğu da kullanılamaz hale gelir. Bu felakette can kaybı yok ise de şimdiye kadar kazada görülmemiş çaptaki bu felaket halkta korku ve heyecan yaratır.³⁶⁹

Depremin yaşandığı gün kazada Pazar olmasına rağmen, korkudan kimse evlerine ve dükkânlarına giremez. Herkes uygun gördüğü yerde çadır kurarak kendini güvenceye alır. Fakat kış şartları çadırdaki kalmayı zorlaştırır. 10 taneye yakın ev tamamen yıkılır, oturulmaz hale gelir.³⁷⁰

21 Ocak 1921 tarihli bir İzmir gazetesinin verdiği habere göre Salihli’de depremin ara sıra hafif bir surette hissedildiği belirtilir. Bu depremde üç minare daha hasara uğrar ve camiler kapanır. Halkın bir kısmının üzerinden bir hafta geçmesine rağmen hala çadırlarda kaldığı bildirilir. Durasıllı köyünde ki 2000 evden ancak kırk tanesinin hasarlı olmadığı görülür. Durasıllı’da birçok hayvan damlar altında kalarak telef olur. Dombaylı köyünde ise kırk ev oturulamaz hale gelir. Köylüler kulübelerde yaşamaya başlarlar. Durasıllı köyünde bir, okçular köyünde dört kişi enkaz altında kalır, kısa zamanda kurtarılırlar. Durmadan yağın yağmurlardan dolayı boş evler yağmalanır. Şiddetli yağmurlardan Gediz Nehri taşar, çevresindeki 10 bin dönüm arazi sular altında kalır ve mahsuller zarar görür.³⁷¹

Büyük depremin üzerinden 11gün geçmesine rağmen Salihli ve çevresinde hafif surette sarsıntılar devam eder. Deprem, en şiddetli olarak Salihli merkez ile Taytan,

³⁶⁸ **Ahenk**, 10 Ocak 1926.

³⁶⁹ **Anadolu**, 14 Ocak 1926.

³⁷⁰ **Anadolu**, 19 Ocak 1926.

³⁷¹ **Ahenk**, 21 Ocak 1926.

Durasılı, Beylikli, Arablı Köyleri ve Mersinli civarında hissedilir. Depremden sonra 100 metre uzunluğunda bir yarık oluşur ve yarıktan 24 saat ılık sular akar.³⁷²

4 Ağustos 1927 tarihli bir İzmir gazetesinin haberine göre Salihli’de birden bire şiddetli yağmur yağmaya başlar, ardından dehşetli fırtına zuhur ederek bir saat kadar devam eder. Mithat Paşa Caddesi üzerindeki bazı çınar ağaçlarının dalları kırılır, iki tanesi devrilir. Fırtına bağlara da zarar verir.³⁷³

1928 yılının başlarında İzmir’in Torbalı ilçesinde şiddetli bir deprem olur ve ağır zayıat meydana gelir. Salihli halkı felaketzedeler için yardım toplar. Salihliler, Torbalı ve çevresindeki felaketzedeleri için Hilal-i Ahmer Cemiyetine 715 lira 90 kuruş yardımda bulunurlar.³⁷⁴

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SALİHLİ’DE EĞİTİM, SAĞLIK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT

1. Salihli Kazasında Eğitim

1.1. Osmanlı Dönemi Salihli Kazasında Eğitim

³⁷²Anadolu, 25 Ocak 1926.

³⁷³Anadolu, 4 Ağustos 1927.

³⁷⁴Hizmet, 20 Nisan 1928.

Osmanlı Dönemi klasik eğitim kurumları olan medreseler, zamanla sadece dini eğitim veren kurumlara dönüşürken onların yerini modern mektepler olan Rüştîye ve idadiler alır. Bu eğitim kurumları, Abdülhamit idaresinde İmparatorluğun 29 vilayetinin tümünün merkezinde ve birçok kaza merkezinde açılır.³⁷⁵

Salihli kazasında sayıları hızla artan azınlıkların dini ve eğitim taleplerine devlet hep olumlu yaklaşır. Salihli'deki Rumlar, Ağustos 1895 tarihinde Maarif Nezaretine bir dilekçe göndererek, Rum patrikhanesine bağlı bir Ortodoks kız okulu için inşaat ruhsat isterler. İstekleri kısa sürede gerçekleşir. Aynı tarihte Rum erkek okulu için de ayrıca ruhsat alınır.³⁷⁶

1900-01 Tarihli Aydın Vilayeti Salnamesine göre Salihli kazasında 28 öğrencili bir rüştiye bulunmaktadır. Rüştîye, Muallimi evvel Hacı Hüseyin Efendi tarafından idare edilmektedir. 62 öğrencisi olan kız iptidai mektebini Hafız Ahmet Efendi, 159 Öğrencisi olan erkek iptidai mektebini ise Haşim Efendi idare etmektedir. Ayrıca, Rumların da bir kız, bir erkek, iki ilkokulu bulunmaktadır. Rum erkek mektebinde 74, kız mektebinde ise 87, çocuk eğitim görmektedir. Yahudilere ait bir ilkokulda ise 14 öğrenci okumaktadır.³⁷⁷

Mayıs 1910 tarihinde Salihli'de çan kulesi ile yeniden bir kilisenin inşaatına da ruhsat verilir. Ağustos 1908 tarihli bir arşiv belgesinde Salihli Kasabasında Karakaş Yako'nun elinde bulunan ve Musevi Cemaatine ait olan arazi üzerinde bir okul inşaatına ruhsat verilir.³⁷⁸

İşgal yıllarında eğitim sekteye uğrar. Öğretmenlerin maaşları ödenemez. Mart 1921 tarihinde Salihli Kaymakamlığı tarafından Dâhiliye Nazırlığına gönderilen bir yazıda Salihli kazasının yaklaşık 33.000 nüfusa ve birçok köye sahip olduğu belirtilir. Kazanın yeterli derecede geliri olmaması nedeniyle ilkokullardaki öğretmenlere maaş ödenmediğini, bundan dolayı eğitim ve öğretimin sekteye uğradığı belirtilir. Aylardan beri maaşını almayan öğretmenlerin görevlerinden ayrılmaya başladıkları bildirilir. Ekim 1921 tarihinde Salihli'deki ilkokul öğretmenlerinin ödenmeyen maaşları için merkeze

³⁷⁵LEWIS, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Arkadaş Yay. Ankara 2010, s.248.

³⁷⁶Eroğlu, a.g.e. s. 97.

³⁷⁷1900-01 Tarihli Aydın Vilayeti Salnamesi.

³⁷⁸Eroğlu, a.g.e. s.111.

gönderilmeyen maarif yardım hisselerinin Ziraat Bankasına yatırılarak ilkokul eğitimine tahsil edilmesi talep edilir.³⁷⁹

1.2. Cumhuriyet Dönemi Salihli Kazasında Eğitim

Cumhuriyetin kuruluşunu takip eden yıllarda eğitim alanındaki sorunların başında okul ve öğretmen yokluğu vardır. Ege bölgesinin İzmir'den sonra en gelişmiş ili olan Manisa ve kazalarında bu sıkıntıları giderme yolunda yerel yönetimlerin ve halkın önemli desteği olur. Salihli Kazasının köylerindeki okul binalarının inşaat ve onarımına halk gerekli desteği her zaman vermiştir.³⁸⁰ İşgal bölgelerindeki okul binalarının çoğu yakılmış ve ağır hasara uğramıştır.

Haziran 1924 tarihli bir haberde Salihli halkının eğitime ciddi destek verdiği belirtilir. Haberde Durasıllı ve Poyraz beldelerinde halkın yardımıyla iki yeni okul yapıldığı bildirilir. Birkaç yerde de okul yapımının devam etmekte olduğu anlaşılmaktadır. Kaza merkezindeki iki okulda öğretmen açığının olmadığı ifade edilir. Fakat çevre beldelerde 20'ye yakın köyde okul olduğu halde öğretmen yoktur. Habere göre Salihli halkı, Tevhidi Tedrisat Kanunu'na taraf olduğunu yeni okullar yaparak göstermiştir. Kazadaki okullarda çalışan öğretmenlerin maaşları zamanında ödenmektedir. Ayrıca kaza merkezinde ve beldelerde herhangi bir güvenlik sorunu yoktur.³⁸¹

Ağustos 1924 tarihli bir haberlere göre Salihli'nin kurtuluşu sırasında şehit olan askerler adına kasaba da bir zafer anıtı yapılacaktır. Salihli kazasının kurtuluş günü olan 5 Eylül'de şehitler abidesi ile yapımı devam eden yeni okulun açılışı birlikte olacaktır. Haberin devamında Manisa Eğitim Müdürü Haydar Bey'in ve Mimar Kemal Bey'in Salihli, Alaşehir kazalarına giderek yeni inşa edilecek okullar için yer tespiti yaptıkları belirtilir.³⁸² Farklı gazetelerin Şubat ve Nisan 1925 tarihlerinde verdikleri habere göre

³⁷⁹Eroğlu, a.g.e. s.119.

³⁸⁰Şengel, Döndü, **Cumhuriyetin ilk yıllarında Turgutlu(1923-1933)**,CBÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2000, s.93.

³⁸¹**Anadolu**, 25 Haziran 1924.

³⁸²**Anadolu**, 26 Ağustos 1924.

şehitler abidesi yapımının devam ettiği ve okul inşaatının bitmek üzere olduğu anlaşılmaktadır.³⁸³

Nisan 1927 tarihli bir haberde, Salihli'nin bazı köylerindeki okul sorunu gündeme gelir. Gazete "*Salihli'nin elli altmış haneli İlderek, Teccek gibi köylerinin okulsuz olduğu, köy çocuklarının da akşama kadar kırlarda gezdiği*" şeklinde haber yapar.³⁸⁴ 1927 Manisa Vilayet Meclisi'nde mekteplerin ihtiyaçları için her kazaya imkân dairesinde ödenek ayrılır. Bununla Akhisar ve Salihli kazaları için 300 mektep sırası alınır.³⁸⁵

Nejdet Bilgi'nin hazırladığı, "*Ömrümün Kısa Öyküsü Manisa*" kitabında H. Nusret Köklü: Salihli'de geçen eğitim yıllarını ve çocukluk hatıralarını anlatır. Nusret Bey, 1931-1936 yılları arasında Salihli'deki Altınordu ilkokulunda okur. Okulun kuzey bahçe kapısı ile oturdukları evin arasında çayırılık, geniş bir alan olduğunu belirtir. Önceleri resmi merasimler burada yapılırken sonradan bu gibi faaliyetler Namık Kemal İlkokulu'nun doğusunda, içinde futbol maçları yapılan daha müsait bir sahaya alındığını söyler.³⁸⁶

1926 yılında çıkarılan Medeni Kanun'la kadın hakları konusunda önemli adımlar atılır. Aynı doğrultuda eğitim sisteminde kız ve erkek öğrencilerin birlikte okuduğu karma eğitime de geçilir. 1927 yılında bazı okullarda denenen karma eğitim, bir yıl sonra Türkiye'deki tüm okullarda uygulanır.³⁸⁷

Aralık 1932 tarihli bir haberde Cumhuriyet Halk Fırkasına geçen muallimler birliğinin vereceği konserin bir hafta sonra CHF salonunda gerçekleşeceği bildirilir. Konserden sonra tombala çekilir, Muallim Hüsnü Altay en şanslı davetli olur.³⁸⁸

³⁸³ **Anadolu**, 26 Şubat 1925. **Hizmet**, 1 Nisan 1925.

³⁸⁴ **Hizmet**, 27 Nisan 1927.

³⁸⁵ **Manisa Vilayeti Meclisi Umumi Zabıtnamesi 1927**, s. 47.

³⁸⁶ Bilgi, Nejdet, **Ömrümün Kısa Öyküsü Manisa**, (H. Nusret Köklü), Manisa Belediyesi Kültür Yayınları 4, Manisa 2008, s.15.

³⁸⁷ Belge, **a.g.e.** s.662.

³⁸⁸ **Anadolu**, 6 Aralık 1932.

1932 yılında Salihli Kaza merkezinde iki okul, 15 öğretmen, 238 kız, 286 erkek, toplam 524 öğrenci bulunmaktadır. Kazanın büyük köylerinde³⁸⁹ 14 öğretmen ile 14 okul eğitim vermektedir.

	Okul	Öğretmen	Erkek Öğr	Kız Öğr	Topl. Öğr
Salihli Kaza Merkezi:	2	15	386	218	604
Salihli Köyleri:	13	14	374	251	625

Salihli merkezinde ilkokula giden öğrenci sayısı köylerin tamamında okuyan öğrenci sayısına yakındır. Oysa bu yıllarda Salihli halkının dörtte üçü kaza merkezinin dışındaki köylerde yaşamaktadır. Buradan köylerde okula devam eden öğrenci miktarının nüfusa göre yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Okula devam eden kız ve erkek öğrenci sayısı, kaza ve köylerde birbirine yakındır. Aynı yıllarda Türkiye'nin birçok yerinde erkeklerin okuma yazma oranı kızlardan çok fazladır. Aşağıdaki tabloda Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde İlkokulların durumu verilmiştir.³⁹⁰

Yıllar	Okul	Öğretmen	Öğrenci	Kız	Erkek	Mezun
1923-1927	133	443	12.200	3.853	8.347	536
1927-1935	154	383	18.284	6.625	11.659	1.474
1935-1940	165	439	26.093	8.743	17.350	1.501

1932 tarihinde Salihli kazanın halk fırkası kütüphanesinde 400 ve muallimler birliği kütüphanesinde 150 cilt kitap bulunduğu belirtilir. Bu yıllarda Salihli halk kütüphanesi halka açıktır.³⁹¹

Mart 1933 tarihli bir İzmir gazetesi, Salihli muallimler birliği adına Hüsnü Altay Bey'in çıkardığı “Birlik” dergisinin ilk sayısı hakkında bilgi verir. Gazete yönetimi yeni dergiyi çok beğenir ve çıkarıcıları tebrik eder.³⁹²

1.2.1. Salihli Kazasında İlköğretim

Salihli kaza merkezinde ve köylerinde İzmir basınına çok rastlanan haberlerin başında okul inşaatlarının yapımı ve eksikliklerin tamamlanması gelir. Ayrıca vilayet

³⁸⁹ Allahdiyen, Mersindere, Tatarislam, Taytan, Durasıllı, Yeşilova, Dombaylı, Adala, Çapaklı, Gökeyüp, Poyraz, Kemer Köyleri.

³⁹⁰ (yy) Cumhuriyetin 50. Yılında Manisa 1973 İl Yıllığı, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1972, s.97.

³⁹¹ Manisa Vilayeti Hakkında Mecmua, s. 305.

³⁹² Anadolu, 1 Mart 1933.

meclislerinde her yıl bu konu gündeme gelir. Özel idare bütçesinden ayrılacak tahsisat miktarı belirlenir. Köy kanuna göre okul, çeşme ve yol gibi çalışmalar imece ile yapılırdı. Okul binalarının proje ve planları vilayet memurları tarafından takip edilirdi.³⁹³

Haziran 1923 tarihli bir haberde İlköğretim müfettişlerinden Reşit Bey'in Salihli kazası ve köylerindeki okulları teftiş ettikten sonra Manisa'ya döndüğü belirtilir.³⁹⁴ 20 Kasım 1925 tarihli bir habere göre, Salihli'deki okul inşaatı hâlâ tamamlanamamıştır. Haberin devamında kazadaki çocuklarının kış mevsiminde çok sıkıntı çekecekleri belirtilir. Bu nedenle okul inşaatının bir an önce bitmesi için ilgili makamların gerekli çabayı göstermesi istenir.³⁹⁵

30 Kasım 1925 tarihli habere göre, Adala nahiye müdürü Cevdet Bey'in gayretiyle nahiyeye bağlı birçok köyde okul yapımının devam ettiği belirtilir. Haberin devamında inşası tamamlanamayan Kemer köyü okuluyla, Durasıllı ve Poyraz Damları okullarının hemen tamamlanacağı ifade edilir. Ayrıca Çapaklı, Süleymaniye, Dombaylı, Kaplan, Akvıran köylerinde de yeniden okul inşasına girişmek için hazırlıkların başladığı bildirilir.³⁹⁶

Aralık 1925 tarihli bir gazete haberine göre, Salihli ilk mektep binası, kazanın üst tarafında ve Demir yolu üzerinde on sekiz dönüm arsada yapılmıştır. Binanın yapımı için 25 bin lira harcanmıştır. Yeni okul binasının, bir mektep için lazım olan tüm özelliklere sahip olduğu belirtilir. Okulun hayli geniş olan arsasının her türlü sosyal ve kültürel çalışmaya uygun olduğu ifade edilir.³⁹⁷ Namık Kemal Mektebi adıyla Salihli'nin ikinci eğitim kurumu faaliyete geçer. 1925-26 salnamesine göre Salihli kazasında 14 tane resmi okul bulunurken 1926-27 salnamesinde bu sayının 23'e çıktığı görülmektedir. Bir yıl içindeki bu imar ve inşaa faaliyetleri eğitim alanındaki gayretleri göstermektedir.³⁹⁸

³⁹³Şengel, **a.g.t.** s.94.

³⁹⁴**Saruhan**, 9 Haziran 1923.

³⁹⁵Bilgi, Nejdet, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Salihli:(1922-1927)" **Salihli Sempozyumu Bildirileri-2**, Salihli 2013, s.183.

³⁹⁶Bilgi, **a.g.e.** s.184.

³⁹⁷**Anadolu**, 21 Aralık 1925.

³⁹⁸Bilgi, **a.g.e.** s.188.

1930 senesinden itibaren 1934 senesine kadar beş senelik programda;10.000 lira Salihli’de yeni inşa edilecek mektebin inşası için, 10.000 lira da Salihli’nin Adala nahiyesinde yeni bir mektep inşası için ayrılmıştır.³⁹⁹ Manisa vilayeti 1930 Meclisi Umumi zabıtlarına göre özel idare bütçesinden 15.000 lira Salihli Mektebi inşaatına ayrılmıştır.⁴⁰⁰ Aynı yıl ayrıca 7000 lira daha Salihli mektebinin inşası için ayrılır.⁴⁰¹

1932 tarihli bir mecmuaya göre Manisa’da toplam inşa bedeli 100 bin lirayı geçen 11 okul yapılmıştır. Salihli Altın orda mektebi 8 bin liraya mal olduğu belirtilir. Salihli Nahiye merkezinde büyük bir yeni mektep inşa edilmektedir.⁴⁰² 1934 Vilayet Meclisi Zabıtlarına göre Salihli’nin Kemer Köyündeki Öğretmenin emekliye ayrılmasından dolayı okulun kapalı olduğu belirtilir.⁴⁰³

Salihli Milli Eğitim Müdürlüğü arşivinde yapılan incelemede 1932 yılına kadar giden belgelerin olduğu görülmüştür. Namık Kemal okulunda 1934 yılına ait şهادetname defterleri incelenmiştir. Bu kaynaklar değerlendirilerek “*Milli Eğitim Müdürlüğü 1932 yılına ait sınav cetvelleri*” üzerinden dönemin eğitim hayatına, kız erkek öğrencilerin sınıf geçme ve başarı durumları tahlil edilmiştir.

Salihli Maarif Müdürlüğüne

1932-1933 Ders senelerine ait merkez Altınordu, Namık Kemal, Allahdiyen, Kırveli, Tatarislam, Mersindere, Taytan, Durasılı, Yeşildere, Dombaylı, Adala, Gökeyüp, Çapaklı, Poyrazdamalı, mekteplerinin imtihanı umumi cetvelleri tasdik edilerek birer nüshası geri gönderilmiştir efendim.

16. 1. 1934

Altınorda mektebinin 1932-1933 yılına ait imtihan cetveli

Sınıf	Sınıfı Geçenler			Sınıfı Geçemeyen			İmtihana Girmeyen			Sınıf Mevcudu		
	Kız	Erkek	Top	Kız	Erkek	Top	Kız	Erkek	Top	Kız	Erkek	Top
I	66	72	138	12	43	55	-	3	3	79	117	196
II	41	61	102	23	32	55	4	6	10	68	99	67
III	18	29	47	4	4	8	-	-	-	22	33	55

³⁹⁹Manisa Vilayeti Meclisi Umumisi 1929Zabıtları, s.137.

⁴⁰⁰Manisa Vilayeti Meclisi Umumisi 1930 Zabıtları, s.21.

⁴⁰¹Manisa Vilayeti, a.g.e. s.242.

⁴⁰²Manisa Vilayeti Hakkında Mecmua, s.305.

⁴⁰³Manisa Vilayeti Meclisi Umumisi 1934 Zabıtları, s. 11.

IV	23	33	56	9	24	33	1	-	1	33	57	90
V	3	30	33	3	10	13	1	-	1	7	40	47
Top	151	225	376	51	113	164	6	9	15	209	346	555

Altınorda mektebinde 1932-33 eğitim yılında toplam 555 öğrenci okumaktadır. Bunun 209'u kız, 346'sı erkektir. 15 öğrenci sınava girmemiştir. Sınava giren 540 öğrenciden 376'sı sınıfı geçerken, 164 öğrenci sınıfta kalmıştır.

Namık Kemal mektebi 1932-1933 imtihan cetveli

Sınıf	Sınıfı Geçenler			Sınıfı Geçemeyen			İmtihana Girmeyen			Sınıf Mevcudu		
	Kız	Erkek	Top	Kız	Erkek	Top	Kız	Erkek	Top	Kız	Erkek	Top
I	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
II	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
III	19	36	55	2	10	12	-	-	-	21	46	67
IV	3	15	18	1	8	9	-	-	-	4	23	27
Top	22	51	73	3	18	21	-	-	-	25	69	94

Namık Kemal mektebinin sadece üçüncü ve dördüncü sınıflarında öğrenci bulunmaktadır. 22.9.1933 tarihinde hazırlanan bir tabloya göre Namık Kemal mektebinde 161 öğrenci okumaktadır. Bunların tamamı sınava girmiştir.

Allahdiyen köyünde 1932-1933 ders yılına ait imtihan cetveli

Sınıf	Sınıfı Geçen			Sınıfı Geçemeyen			İmtihana Girmeyen			Sınıf Mevcudu		
	Kız	Erkek	Top	Kız	Erkek	Top	Kız	Erkek	Top	Kız	Erkek	Top
I	1	2	3	5	2	7	3	3	6	9	7	16
II	-	-	-	4	6	10	1	1	2	5	7	12
III	2	2	4	-	-	-	-	-	-	2	2	4
Top	3	4	7	9	8	17	4	4	8	16	16	32

Allahdiyen köyünde üçüncü sınıfa kadar öğrenci okumaktadır. Okulda 32 öğrenci okumaktadır. Sınıfı geçemeyen ve imtihana girmeyenlerin fazlalığı okulda eğitim kalitesinin eksikliğine işaret eder.

Durasılı köy mektebinin 1932-1933 yılına ait ders imtihan cetveli

Sınıf	Sınıfı Geçenler			Sınıfı Geçemeyen			İmtihana Girmeyen			Sınıf Mevcudu		
	Kız	Erkek	Top	Kız	Erkek	Top	Kız	Erkek	Topl	Kız	Erkek	Top
I	14	14	28	10	12	22	-	-	-	24	26	50

II	7	15	22	3	7	10	-	-		10	22	32
III	9	10	19	-	-	-	-	-		9	10	19
Top	30	39	69	13	19	32				43	58	101

Durasılı köyündeki mektepte 101 öğrenci okumaktadır. Köy okullarının normal süresi 3 yıl olduğu için üçüncü sınıfa kadar öğrenci okumaktadır. Okulun tüm öğrencileri sınava girmiştir. 69 öğrenci sınıfı geçerken, 32 öğrenci sınıfta kalmıştır. Sınıf geçme oranı yarı yarıyadır.

1932-1933 yılına ait Çapaklı Köyü imtihan cetveline göre mektebin sadece I ve II. Sınıflarında öğrenci bulunmaktadır. I. Sınıfta: 18 öğrenci, II. Sınıfta: 22 öğrenci okumaktadır. Birinci sınıfta 9 kız, 9 erkek vardır. Bunların 11 tanesi sınıfı geçerken, 2 tanesi kalmıştır. İkinci sınıfta ise 4 kız 18 erkek okumaktadır. Bunlardan 4 kız, 16 erkek sınıfı geçerken 2 erkek sınıfta kalmıştır. Kız öğrencilerin okuma oranı kaza ve köylerde birbirlerine yakındır.

1932-33 ders yılına ait Poyrazdamları mektebi imtihan cetveli

Sınıf	Sınıfı Geçenler			Sınıfı Geçemeyen			İmtihana Girmeyen			Sınıf Mevcudu		
	Kız	Erkek	Top	Kız	Erkek	Top	Kız	Erkek	Top	Kız	Erkek	Top
I	14	9	23	1	9	13				20	18	38
II	6	5	11	-	9	9				6	14	20
III												
Top	20	14	34	1	18	19				26	32	58

Poyrazdamları mektebinde sadece bir ve ikinci sınıfta öğrenci okumaktadır. Okulda 58 öğrenci bulunmaktadır. Bunların hepsi sınava girmiştir. 34 öğrenci sınıfı geçerken, 19 öğrenci sınıfta kalmıştır.

Salihli kaza merkezindeki okullarda beşinci sınıfa kadar eğitim yapılmaktadır. Kaza merkezindeki okullar öğrenci sayısı bakımında hayli kalabalıktır. Sınava giren

öğrencilerin başarı oranı daha yüksektir. Köylerde ise okullarda üç yıllık eğitim yapmaktadırlar.⁴⁰⁴

1.2.2. Salihli Kazasında Ortaöğretim

Cumhuriyetin ilk on yılında Salihli’de bir ortaokul yoktur. Orta eğitim için öğrenciler çevre illere gitmektedirler. Bu eksiği gidermek için Salihli’nin ileri gelenleri kendi aralarında bir vazife paylaşımı yaparak orta öğretime ait bazı dersler vermeye başlarlar. Kasım 1932 tarihli bir haberde Salihli Muallimler Birliği’nin, Cumhuriyet Halk Fırkasının binasında kendileri için ayrılan odalarında çalışmaya başladıkları belirtilir. Muallimler birliğinde halka açık hesap dersleri ve matematik kursları başlar. Birlik, 24 Kasım 1932 tarihinde yeni binanın açılış merasiminde bir konser verileceğini duyurur. Muallimler birliği, fırkanın binasında eğitimle ilgili “*Birlik*” adında aylık mecmua çıkarmaya karar verir. Vilayetten bu derginin çıkarılması için gerekli izinlerin alındığı söylenir. Birinci sayısı yakında çıkacak olan bu mecmua için çalışan muallimlerin emekleri ve gayretleri herkes tarafından takdir edilmektedir.⁴⁰⁵

6 Aralık 1932 tarihli bir haberde Salihli kazasında muallimler birliği tarafından daha önce verileceği duyurulan konserin başarıyla gerçekleştiği belirtilir. C.H.F Salonu’nu dolduran davetliler huzurunda Salihli muallimleri, konserlerini muvaffakiyetle vermişlerdir. Konserden sonra muallimler birliğinin organize ettiği bir tombala düzenlenir. Çekilişte davetlilerin en talihlisi olarak, Muallim Hüsnü Altay Bey, ikramiyeleri kazanır. Salihli’de yeni inşa edilen büyük mektebin bir kısmının tamamlandığı ve burada öğrencilerin eğitime başladığı belirtilir. Diğer okul inşaatlarına ait keşifnamenin derhal hazırlatılması için Nafia Başmühendisliğine emir verildiği bildirilir.⁴⁰⁶

Aralık 1932 tarihli bir haberde CHF binasında bir ay önce başlayan orta mektep derslerinin devam ettiği anlaşılmaktadır. Burada her hafta üç ders verilmektedir. Derslere

⁴⁰⁴ **SMEM Arşivi.**

⁴⁰⁵ **Anadolu**, 21 Kasım 1932.

⁴⁰⁶ **Anadolu**, 6 Aralık 1932.

35 öğrenci devam etmektedir.⁴⁰⁷ Salihli kazasında ortaokul bulunmadığı için kasabanın ileri gelenleri kendi gayretleri ile ortaokul dersleri vererek bu eksikliği tamamlamaya çalışırlar.

Ocak 1933 tarihli bir haberde Salihli CHF binasında açılan orta mektep kurslarına katılanlar, kurslardan çok istifade ettiklerini belirtirler. Bu kursları Şekip, CHF idare heyeti azasından İbrahim Cehti, Belediye Reisi Sinan Hamit, Esnaf Ahali Bankası Salihli Şubesi müdürü Turgut, muallim Hüsnü Altay, Ahmet Mitat ve Necati Bey'ler vermektedirler.⁴⁰⁸

1.2.3. Salihli Kazasında Harf İnkılabı ve Millet Mektepleri

Latin alfabesinin benimsenmesi tartışmaları 1860'lardan itibaren başlar. Buna rağmen uzun süre herhangi bir sonuç alınamaz. Cumhuriyet yöneticileri, toplumsal gelişmenin devamı için yazının ve eğitimin ayrıcalıklı sınıfın tekelinden kurtarılması gerektiğine inanmaktadır. Bunun için de alfabe değişikliği konusunda Cumhuriyet'in ilk yıllarında harekete geçilir. 1928 yılında 1353 sayılı yasa ile Latin alfabesi kabul edilir. Bunu, büyük bir kampanya halinde, Cumhuriyet'in ilk yaygın eğitim girişimi izler. İlk dört ay içinde 5000 öğretmen yeni yazıyı öğrenir. 1929'da Millet Mektepleri açılarak 16 ile 45 yaş arası kadın, erkek bütün vatandaşlar, bu okullarda yeni yazıyı öğrenmekle yükümlü kınırlar.⁴⁰⁹

Yeni harflerin kullanılmasına dair kanunun çıkarılmasına daha bir ay varken Salihli kazasında yeni harflerin öğrenilmesini destekleyici çalışmalar başlar.⁴¹⁰ Eylül 1928 tarihli bir haberde Salihli kazasında “*Yeni Türk Harflerinin*” halka bir an evvel öğretilmesi için kaymakamlık, belediye, Türk Ocağı, Muallimler Birliği ve Gürbüzler Yurdu temsilcilerinin katıldığı bir toplantının yapıldığı belirtilir. Bu toplantıda Türk

⁴⁰⁷ **Anadolu**, 21 Aralık 1932.

⁴⁰⁸ **Anadolu**, 9 Ocak 1933.

⁴⁰⁹ Belge, **a.g.e.** s.660.

⁴¹⁰ Yeni Türk Harflerinin kabulü: 1 Kasım 1928.

Ocağında, ticaret odasında, muallimler birliğinde, Gürbüzler Yurdunda halka açık kursların açılmasına karar verildiği bildirilir.⁴¹¹

Salihli Belediyesi, Yeni Türk Harflerinin öğrenilmesini kolaylaştırmak için bütün caddelere, sokaklara, yeni alfabeyi anlatan levhalar asar. 15 Eylül'den itibaren muallimler birliğinde, Türk Ocağında ve Gürbüzler Yurdunda yeni harfleri öğretmek için dersler başlar.⁴¹²

Harf inkılabından sonra yeni harfleri öğretmek amacıyla 1 Ocak 1929'da millet mektepleri açılır. 24 Kasım 1928'de yayımlanan Millet Mektepleri Teşkilat Kanunnamesi'ne göre yeni Türk harfleri ile okuyup yazmayı bilmeyen ve hiçbir okula devam etmeyen 16-45 yaş arasındaki her Türk vatandaşı, evinin bulunduğu bölgede açılacak olan Millet Mekteplerine devam edecektir.⁴¹³

Millet Mektepleri, tüm Türkiye'de ve Manisa vilayetinde eğitim seviyesinin yükseltilmesi için büyük gayretler içerisine girmişlerdir. Fakat ekonomik yetersizlik nedeniyle istenilen seviyede başarılı olamamışlardır.⁴¹⁴ Ocak 1929 tarihli bir haberde İzmir eğitim bölgesindeki illerden gelen bilgiye göre Millet Mekteplerinin sayısı ve devam eden öğrenciler hakkında Salihli ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır: Salihli'de erkek B kursuna 1270 kişi, A kursuna 260 kişi, Kadın B kursuna 55 kişi devam etmektedir.⁴¹⁵ Buna göre 1929 yılının başında Salihli kazasında 1585 kişi millet mekteplerindeki kurslardan yararlanarak yeni alfabeyi öğrenmiştir. Salihli'deki memurlar kursuna 113 memur devam etmektedir. Yoklaması henüz yapılmıştır. 10 halk dershanesinde 222 talebe devam etmektedir.⁴¹⁶

⁴¹¹ **Anadolu**, 7 Eylül 1928.

⁴¹² **Anadolu**, 16 Eylül 1928.

⁴¹³ Ahmad, **a.g.e.** s.43.

⁴¹⁴ Karakaş, Ömer, **Cumhuriyet Döneminde Manisa Vilayeti (1928-1933)**, CBÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 1999, s.150.

⁴¹⁵ **Hizmet**, 16 Ocak 1929.

⁴¹⁶ Karakaş, **a.g.t.** s.161.

Manisa vilayetinin yayınladığı 1932 tarihli bir mecmuada Salihli kazasında Millet Mekteplerine devam edip okuma-yazma öğrenenlerin üç yıllık bilançosu verilmiştir. Buna göre Salihli kazasında;⁴¹⁷

1928-29	124 Kadın	407 Erkek	531	Salihli'nin nüfusu 29500 kişidir. Bunun 1495 kişisi yeni harflerle okur-yazardır.
1929-30	110 Kadın	393 Erkek	504	
1930-31	37 Kadın	423 Erkek	460	

Yukarıda görüldüğü gibi millet mekteplerinde üç yılda Toplam 1495 kişi yeni alfabeyi öğrenmiştir. Gazetelerin verdiği bir yıllık rakama ancak üç yılda ulaşılabildiğini gösteren tablo gazete bilgilerinin ihtiyatla karşılanması gerektiğini gösterir.⁴¹⁸

2. Salihli Kazasında Sosyal ve Kültürel Hayat

Cumhuriyet'in ilk yıllarından, II. Dünya Savaşının sonuna kadar Türkiye'de genç nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı pek yüksek değildir. Bunun temel nedeni, Cumhuriyetin on yılı aşkın bir savaşlar dizisinin ve salgın hastalıkların, beslenme yetersizliğinin yaygın olduğu bir dönem sonunda kurulmuş olmasıdır. Özellikle savaşlar ve salgın hastalıklar genç nüfusun kırılmasına, çocuk ölümlerinin artmasına neden olduğu için, 1923 Türkiye'sinde gençlerin diğer nüfusa oranı daha azdır.⁴¹⁹

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Yunan işgalinin sona erdiği gün her kasabada bayram havasında kutlanmaktadır. Salihli kazasında ise Yunan Ordusu'nun çekildiği 5 Eylül günü kurtuluş bayramıdır. Bu kutlamalar ilk yıllarda işgalden kurtulan kazalardaki en önemli sosyal etkinliktir.

Salihli kazası, Cumhuriyetin ilk yıllarında Yunan işgalinin yaralarını sarmaya çalışır. Halk, bir taraftan toprağını işlemeye ve günlük hayatını devam ettirirken bir taraftan da yeni devletin yaşadığı değişim ve dönüşüme ayak uydurmaya çalışır.

⁴¹⁷Manisa Vilayeti Hakkında Mecmua, s.308.

⁴¹⁸Manisa Vilayeti Hakkında Mecmua, s. 303

⁴¹⁹Belge, a.g.e. s.802.

Cumhuriyetin ilk on yılında Salihli kazasında altı kaymakam⁴²⁰ ve üç belediye başkanı⁴²¹ görev yapar. Bu dönemde rejimin topluma uzanan eli, modern yaşamın en büyük destekçisi Türk Ocakları'dır. Ülkenin her yerinde etkili olan Türk Ocakları, şehir hayatında toplumun kalbinin attığı yerdir. Tüm ülkede olduğu gibi Salihli'de de en önemli sosyal ve kültürel faaliyetler, Türk Ocakları'nda gerçekleşmektedir. Türk Ocaklarının zamanla rejimden bağımsız hareket etmesi ve 1930 belediye seçimlerinde SCF'yi desteklemesi üzerine bu rolü sona erer. Buna bağlı olarak Salihli Türk Ocağının da faaliyetleri azalmaya başlar.⁴²²

Türk Ocaklarının tüzüğüne göre dernek, üyelerini seçmek ve programlarını belirlemek için idare heyeti her yıl toplanmaktadır. Ocak seçimleri demokratik bir ortamda yapılır, hereksin oy kullanma hakkına özen gösterilirdi. Manisa Türk Ocağının çalışmalarında kadınlar yer alırken, Salihli gibi ilçe Türk Ocaklarında kadınların üyelikleri ya da faaliyetleri görülmemektedir.⁴²³

Sosyal yaşamda hızlı değişimler yaşanırken eski geleneklerin devamına karşı radikal söylemler gazetelere yansır. Aralık 1925 tarihli bir haberde: Salihli kız mektebi muallimlerinden merhum Behçet Paşa'nın kızı Roza Hanım ile Türk Ocağı Reisi Zahit Bey evlenmişlerdir. Bir İzmir gazetesi, bu çiftin evliliklerinin imam nikâhı ile yapılmasına tepki gösterir. Evlilikte nikâhın gerçekleşmesi için iki tarafın evet demesinin yeterli olduğu belirtilir. Nikâhın gerçekleşmesi için imam yada hocanın bende sizi karı koca ilan ettim demesinin irticaya davet olduğu vurgulanır.⁴²⁴

Haziran 1926 tarihli bir haberde bayram dolayısıyla Türk Ocağının halka bir müsamere verdiği bildirilir. Ocaklı gençlerin bizzat yazıp oynadıkları millî piyesler halk tarafından büyük bir memnuniyetle seyredilir. Gençlerin bu canlılığı ve başarısı kazada büyük takdir toplar. Müsamerenin sonunda belediye reisi Sinan Hamit Bey, Türk gençlerinin Cumhuriyete karşı ödevleri üzerine bir konferans verir.⁴²⁵

⁴²⁰ **Raşit Bey** (15.01.1928-26.06.1929), **Hulusi Bey**(26.06.1929-31.03.1931), **Kamil Bey** (19.10.1931-01.03.1933), **Abdülkerim Bey**(12.03.1933-26.09.1934).

⁴²¹ **Belediye Başkanı**; Hamit Sinan(1926-1935).

⁴²² Güneş, **a.g.e.** s. 235.

⁴²³ Karakaş, **a.g.t.** s.163.

⁴²⁴ **Anadolu**, 21Aralık 1925.

⁴²⁵ **Hizmet**, 23 Haziran 1926.

27 Nisan 1927 tarihli bir haberde İzmir'den Salihli kazasını gezmeye gelen bir gazeteci toplumdaki ahlaki bir soruna değinerek yetkilileri tedbir almaya çağırır. Habere göre Salihli kaza merkezinde dışarıdan gelen bazı garson kızların gündüzleri çalışıp, geceleri de fuhuş yaptıkları belirtilir.⁴²⁶

1928'den sonra İzmir basınına yansıyan haberlerde Salihli Türk Ocağının faaliyetleri daha az yer almaya başlar. Ayrıca Salihli Türk Ocağı, bütçesinin bir önceki yıla göre azalmasında da bu gerilemenin etkisi görülmektedir. Haberin devamında Salihli'de faaliyette bulunan kurumların adları şöyle sıralanır: Salihli'de C.H.F. teşkilatı, Türk Tayyare Cemiyeti, Himaye-i Etfal Cemiyeti, Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyetleri ve Muallimler Birliği gibi örgütler bulunmaktadır.

Salihli'de çocukluğu geçen H. Nusret Bey, 1930'lu yılların sosyal ve kültürel yaşamına ışık tutan bilgiler verir. Nusret Bey, Salihli'deki evlerinin önünde çayırılık bir alan olduğunu, yaz aylarında ip cambazlarının burada gösteriler yaptığını anlatır. *“Yerden yükselen burma tel halatın yukarıda iki direk arasındaki düz kısım, cambazın gösteri yeri idi. Altında da ağ file geriliydi. Burada cambaz iki eliyle tuttuğu uzun sırtığıyla yürüdüğü tel üzerinde çeşitli tehlikeli hünerler yapar ve onu seyreden kalabalığın takdir alkışlarını alırdı. Aşağıdaki palyaço' da türlü şaklabanlıklarla bizleri güldürür, gösterilere eşlik eden davulcu ve klarnetçinin nağmeleriyle beraber (Babamdan çok mal kaldı onu da şu kızlar aldı. O kızların yüzünden ayağımda pantol kalmadı. Vay dingala kömür koydum mangala Ayşe'de Fatma dostum var, çalkala palyaçom çalkala) teranesiyle bel kıvrıp göbek atar, etrafı neşelendirirdi.”* Oyun arasında ipten inen cambaz, kendisini seyreden kalabalığın arasında dolaşarak elindeki tepsisiyle bahşişini toplardı. Son gününde de sırtında koyunuyla çıktığı iki direk arasında kurbanı keser, gösterisini bitirir, giderdi.⁴²⁷

1932 yılında Manisa Valiliğinin yayınladığı bir mecmuada Salihli kazasında bulunan meslekler şöyle sıralanmaktadır: 2 semerci, 1 makine tamircisi, 3 yoğurtçu, 11

⁴²⁶ **Hizmet**, 27 Nisan 1927.

⁴²⁷ Bilgi, Nejd, **Ömrümün Kısa Öyküsü Manisa**, (H. Nusret Köklü), Manisa Belediyesi Kültür Yayınları 4, Manisa 2008, s.15.

terzi, 18 kunduracı, 8 demirci, 7 nalbant, 18 berber, 7 helvacı, 2 şekerçi, 1 gazozcu, 7 araba tamircisi, 3 kalaycı, 4 saraç, 3 keçeci, 10 fırıncı, 7 değirmenci, 3 kiremitçi, 2 pastacı, 2 fotoğrafçı, 2 eczacı, 1 mühürücü, 1 velespitçi, 1 leblebici, 2 saatçi, 3 tenekeci, 2 tüfekçi bulunmaktadır. Kazada iki spor kulübü bulunmaktadır. Bozkurt Spor Kulübü 80 mevcutlu, Gürbüz Spor Kulübü 90 mevcuttur. Salihli Kaza merkezinde 8, köylerde ise 38 bina vardır. Kaza merkezinde 1786 ev, 34 mağaza, 355 dükkân, 13 han, 1 hamam, 4 otel, 28 kahvehane, 17 fırın bulunmaktadır. Salihli'nin köylerinde ise 5350 ev, 11 mağaza, 127 dükkân, 8 han, 2 hamam, 36 kahvehane, 3 fırın bulunmaktadır. Aynı mecmuaya göre Salihli'de halk pazarı, Çarşamba günüdür, panayır yoktur. Salihli kazasında kadınların ekserisi çarşaflıdır. Bazı kaza kadınları ve yabancıların giyim tarzı modernidir. Köylü kadınları Anadolu tarzı giyinmektedir. Erkeklerin çoğunun giyimi modernidir.⁴²⁸

2.1. Salihli'de Kurtuluş Bayramı Kutlamaları

Salihli, 23 Haziran 1920'den 5 Eylül 1922'ye kadar 2 yıl 6 ay 5 gün süren işgal günlerinin ardından 5 Eylül 1922'de tamamen işgalden kurtulmuş, bağımsızlığına kavuşmuştur. Bu kurtuluş heyecanı Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren her yıl toplu törenler ve şenliklerle kutlanmıştır. Bu kutlamalar, işgal acılarının tazelenmesiyle başlar, kurtarıcılara saygı ve minnet ifadesiyle sona ererdi. Tüm kaza ve köylerin katılımı 5 Eylül günü milli bir heyecana ve coşkuya dönüşürdü. Burada birlik ve beraberliğe vurgu yapılır, düşmanın yaptığı kötülükler ve tahribat anlatılırdı. Dışardaki düşmana vurgu yapılarak içeride toplumsal birlikteliğe zemin oluşturulurdu. Onun için Salihli kazasının düşman işgalinden kurtuluşu özellikle ilk yıllarda heyecan ve coşkuyla kutlanmıştır. Salihli Eşrafından İsmail Türkoğlu ilk yıllara ait coşkuyu anlatırken; *“Salihli'nin bağ ve bahçelerinde oturan sakinleri 5 Eylül günleri silah atarak kurtuluş kutlamalarına başlarlar”* demiştir.⁴²⁹

Salihli kazasında kurtuluş günü kutlamaları şöyle yapılırdı: 5 Eylül günü şehrin caddeleri, sokakları bayraklarla donatılırdı. İnsanlar evlerinin balkonlarına, esnaflar

⁴²⁸Manisa Vilayeti Hakkında Mecmua, s.310.

⁴²⁹Bilgi, Mehmet, “Salihli ve Çevresinde Düzenlenen Şenlikler”, **Salihli Sempozyum Bildirileri-3**, Salihli 2013 s.194.

dükkânlarına bayraklar asarlardı. Kocaçeşme camii önüne mersin dalları ile zafer takı yapılırdı. Her taraf bayraklarla süslenirdi. Askeri bando eşliğinde mülki erkan, vatandaşlar, Kuvayı Milliye gazi ve şehit torunları, efelerin arkasından avcılar kulübü üyeleri silahları ile ara sıra havaya ateş ederek geçerdı. Ardından esnaf temsilcileri olarak; terziler, marangozlar, berberler gelirdi. En sonunda da şoförler odasına ait araba, kamyon ve kurtarıcılar, belediye araçları, spor kulüpleri konvoy halinde yürüyüşe katılırlardı.

İplik fabrikası, kamyonlar üzerinden halka elbiselik kumaş bazen de basma atarak geçerdı. Traktörler ve kamyonlar üzerinden sembolik sanatlarını icra edenler de geçiş töreninde yer alırdı. Berberler tıraş ederek, marangozlar maket uçak yaparak, fırıncılar ekmek, ayakkabıcılar ayakkabı ve terlik dağıtırlardı. Bu şekilde Mithatpaşa Caddesi takip edilerek yürüyüş, şehitlikte sona ererdı. Şehitlikte anma töreni, sırasıyla; çelenk sunma, saygı atışı, saygı duruşu ve İstiklal Marşının okunması ile başlardı. Ardından günün anlam ve önemini belirten konuşmalar yapılır, şiirler okunur, folklor gösterilerinden sonra müftü tarafından yapılan dua ile gündüz törenleri sona ererdı. Geceleri fener alayları, belediye bandosu, eşliğinde şehitliğe kadar gider, bununla tören sona ererdı.⁴³⁰

5 Eylül 1924 tarihli bir habere göre Salihli kazasında 20 günlük bir hazırlıktan sonra kurtuluş kutlamaları, zengin bir programla başlamıştır. Kutlama Komitesi: Türk Ocağı İdare Heyeti, Belediye Reisi ve yardımcısı, Kaymakam Zafer Nezihi Beylerden oluşmuştur. Güneşin doğuşu ile kurtarıcıları temsil eden bir süvari birliği şehre akın etmiş, ardından düşmanı temsil eden cepheden şiddetli kurşun yağmuru başlamıştır. Türk Ocağından birçok kişinin katılımıyla yöresel oyunlar oynanmış, cumadan sonra şehitlerin ruhlarına Mevlit okunmuştur. Salavatlardan sonra dört bin kişilik bir kalabalık istasyonda “Şehitler Abidesinin” açılış törenine katılmıştır. Belediye Reisi Necmi Bey’in konuşmasından sonra şehitliğin açılışı yapılmış, Hamele-i Etfal fotoğrafhanesi, muallimlerin fotoğraflarını çekmişlerdir. Daha sonra Salihli simsar şirketi azasından Hamid Sinan Bey’in coşkulu bir nutku ile tören sona ermiştir. Kazadaki bütün evler bayrak, fener ve defneyapraklarıyla, süslenmiştir. Şehitler Abidesi; “İnşa ve Yardım

⁴³⁰Bilgi, a.g.e. s.195.

Heyeti” on gün sonra oynatacağı müsamereden elde edilecek gelirle, bir ay içinde şehitler abidesinin tamamlanacağını belirtir. Eşraf ve aydınlarda bu işi desteklemektedir.⁴³¹

7 Eylül 1924 tarihli bir haberde Salihli kazasındaki kurtuluş bayramı şenliklerine bütün köylerin katıldığı belirtilmiştir. Kasaba, baştanbaşa süslenmiş, değişik zaferler takları ile bezenmiştir. Çeşitli oyunlar oynanmış, camide şehitlerin ruhlarına Mevlidi Şerif okunmuştur. Salihli’nin kurtuluşunda hayatını feda eden Şehitlerin mezarlarında Belediye Reisi Necmi ve Simsar Şirketi azasından Hamid Bey’ler tarafından konuşmalar yapılarak şehitler abidesinin açılışı yapılmıştır. Müftü Efendi tarafından da dua edildikten sonra tören sona ermiştir.⁴³²

Salihli Belediye Başkanı Mevlut Necmi Bey’in Kurtuluş kutlamaları dolayısıyla Ankara’ya çektiği tebrik telgrafına en yüksek makamdan karşılık gelir. 8 Eylül 1924 tarihli İzmir Gazeteleri “*Gazi Paşanın Salihli’ye Cevabı*” şeklinde bir başlık atar. Gazetenin haberine göre Salihli’den kurtuluş bayramı tebrik vesilesiyle Belediye Reisi Necmi Bey tarafından Gazi Paşaya çekilen telgrafa⁴³³, Gazi Hazretleri tarafından şu cevap verilmiştir.⁴³⁴

6 Eylül tarihli bir İzmir gazetesinin haberine göre 1926 yılında Salihli kurtuluş bayramı binlerce kişi tarafından büyük heyecanla kutlanmıştır. Manisa Belediye Bاندosu da törene katılmak üzere Salihli’ye gelmiştir. Halk bu güne ilgisini hükümet ve belediye önündeki kutlamalara katılarak göstermiştir. Büyük Gaziye ve Fevzi Paşa hazretlerine teşekkür telgrafları çekilmiştir.⁴³⁵

8 Eylül 1926 tarihli bir Salihli haberi “*Bu sene kurtuluş bayramını her seneden fazla coşku ve tezahüratla kutlanmıştır*” şeklinde yer alır.⁴³⁶ Haberin devamında 1926

⁴³¹ **Anadolu**, 5 Eylül 1924.

⁴³² **Anadolu**, 7 Eylül 1924.

⁴³³ *Salihli Belediye Reisi Necmi Bey’e!*

Salihli de Kurtuluş gününü kutlama dolayısıyla hakkımda ibraz olunan hissiyatı samimaneye teşekkürler. Refah ve saadetler temenni eylerim efendim.

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal

⁴³⁴ **Anadolu**, 8 Eylül 1924.

⁴³⁵ **Anadolu**, 6 Eylül 1926.

⁴³⁶ Ayhan, Süleyman, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında İzmir Basınında Salihli Kazası:(1928-1933)”, **Salihli Sempozyumu Bildirileri-2**, Salihli 2013, s.198.

tarihindeki kurtuluş kutlamalarının nasıl gerçekleştiği açıklanır. Buna göre: 5 Eylül 1922 günü sabah vakti Salihli'ye ilk defa giren süvari bölüğü zabitlerinden Halil İbrahim'in kumandasındaki süvari bölüğü, kazanın işgalini temsil eder. Alayın temsilinden sonra Manisa Belediye Bاندosu, Salihli mektep talebeleri, muallimler birliğinin hazırladığı zafer arabası ve kağıt geçer. Belediye heyeti, ticaret odası, ocak, memurlar, manifaturacılar, bakkallar, berberler, halıcılar, cemiyetler ve arkalarında bütün halk geçit yapar. Salihli'nin bugüne kadar görmediği bir kalabalık törene katılır. Belediye ve Ocak önündeki kutlamalardan sonra doğrudan Şehitler Abidesine gidilir. Orada Belediye Reisi Hamid Sinan tarafından coşkulu bir nutuk verilir. Ardından Tayyare Cemiyeti reisi muhterem Avukat Zahit Bey tarafından Türkçe bir dua yapılır ve şehitlikten dönülür. Türk Ocağı, Ocak önünde bando, ve müzik ziyafeti verir. Hamid Atalı tarafından "*Türk Oğlu*" hitabıyla başlayan heyecanlı bir konuşma yapılır. Öğleden sonra gençler arasında futbol maçı olur. Gece ise ocakta muazzam bir fener alayı tertip edilir. Fener alayına katılan gençler, "*Yaşasın reisi Cumhuriyet Gazi Paşamız*" "*Yaşasın halaskarımız*" "*Kahrolsun yurdumuza göz dikmek isteyenler*" sözlerini bağırarak söylerler. Gazeteler, Salihli halkı adına, bu kurtuluş gününü benzeri görülmemiş bir şekilde kutlanmasını sağlayan belediye reisi ile ocak heyetine ve süvari zabiti Halil İbrahim Bey'e, Tayyare Cemiyeti Reisi Zahid Bey'e teşekkür eder.⁴³⁷

1927 tarihli Anadolu Gazetesi, "*Salihli kurtuluş bayramı bu sene bütün diğer senelere göre daha mükemmel bir surette kutlanmıştır*" başlığını atar. Habere göre, 4 Eylül 1927 günü, kurtuluşu temsilen Gürbüzler Yurdu bir müsamere verir. Temsil, kasabanın zevk ve neşe kaynağı olur. Merasim alayı şu surette yapılır; Başta musika ve süvariler, ardından Ocak ve Gürbüzler Yurdu, mektep talebeleri, zafer ve temsil arabaları, manifaturacılar ve diğer esnaf ve bilumum sınıf halk geçiş yaparlar. Alay koca çeşmeden hareket eder. Belediyeden, Türk Ocağından, muallimler birliğinden konfeti ve çiçek atılmak suretiyle yoluna devam ederek Şehitler Abidesine gidilir. Orada belediye reisinin günün önemini ifade eden nutkundan sonra hatim yapılır. Cemiyetlerin çelenkleri abideye dikilerek dönülür. Muallimler birliğinin Zaferi temsil arabası, mekteplilerin Türk neferi ve Türk köylüsü ile Gürbüzler Yurdu bisikletçileri kutlamaya renk katar.⁴³⁸

⁴³⁷ **Anadolu**, 8 Eylül 1926.

⁴³⁸ **Anadolu**, 5 Eylül 1927.

Salihli kazasındaki kurtuluş bayramları ile ilgili İzmir basınında değişmeyen başlık şudur: “5 Eylül Kurtuluş Bayramı bu sene diğer senelere göre daha heyecanlı kutlanmıştır.” 1928 yılının kurtuluş bayramı bir haftalık bir hazırlıktan sonra başlar. 5 Eylül sabahı Koca Çeşmede bütün Salihli halkı ve cemiyetler toplanırlar. Önde bando takımı ve bir kıta askeriye, ardından Gürbüzler Yurdu, muallimlerin yaptığı zafer arabası, bisikletçilerin takı, diğer cemiyetler ve halk, belli bir sıraya göre Şehitler Abidesine kadar yürürler. Binbaşı İhsan Bey ve Belediye Reisi Sinan Hamit şehitlerin kahramanlıklarını anlatan birer konuşma yaparlar. Gece olunca belediye bahçesinde, belediye ve Türk Ocağı tarafından askeri bando, ardından ince saz konseri verilir. Gecenin sonunda Gürbüzler Yurdunun yazıp oynadığı bir piyes sahnelenir.⁴³⁹

Salihli’nin kurtuluş haberi 5 Eylül 1929 tarihli bir İzmir gazetesine şöyle yansır: “Alaşehir’den inen Türk Süvarileri Salihli’ye girdikleri zaman Yunan kuvvetlerini şimendifere binmiş harekete hazır bir halde bulmuşlardı. Evveleminde teslim olmak ister gibi hareket ederek süvarilerimizi pusuya düşürmek isteyen Yunanlılar birden bire ateş açmışlar ve kafilenin önünde giden alay tabibi ile birkaç askerimizi şehit etmişlerdir.” Haberin devamında Salihli halkının burada kahramanca ölen askerler için yaptırdıkları Şehitler Abidesi önünde kuruluş bayramlarını kutladıkları belirtilir.⁴⁴⁰

1930 yılındaki kurtuluş kutlamaları seçim kargaşasının gölgesinde kalırken 1931 den sonra ise kurtuluş kutlamalarının yanında 23 Nisan ve 29 Ekim kutlamaları ön plana çıkar. Bir İzmir gazetesinin haberine göre Salihli Gençleri “varyete kumpanyalarının oyunlarına izin verilmesi için kaymakama ricada bulunurlar” Gençler halkın bedii zevkini tatmin edecek Yüksek Türk Sanatkârlarını görmek istediklerini ifade ederler.⁴⁴¹

8 Eylül 1931 tarihli Hizmet Gazetesi’nin haberine göre Manisa’nın kurtuluş bayramı Salihli’den gelen bandonun katılımıyla başlamıştır.⁴⁴² Salihli’de Cumhuriyetin onuncu yılında “Çocuk Haftası” için Himaye-i Etfal Cemiyeti görevlendirilir. Çocuk haftasının ilk gününde Himaye-i Etfal idare heyeti, muallimlerle birlikte kutlamaları

⁴³⁹ **Anadolu**, 7 Eylül 1928.

⁴⁴⁰ **Anadolu**, 5 Eylül 1929.

⁴⁴¹ **Anadolu**, 17 Temmuz 1931.

⁴⁴² **Hizmet**, 8 Eylül 1931.

hazırlarlar. Haftanın ilk gününde “*Gürbüz Türk Çocuğu*” müsabakası, değişik koşular ve eğlenceler yapılır. Okul öğrencileri arasında güzel yazı yazma, güzel resim yapma ve kompozisyon yarışmaları düzenlenir. Başarılı olan öğrencilere Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından hediyeler verilir.⁴⁴³

Nisan 1933 tarihli bir haberde Salihli C.H. Fırkası Başkanı Hamdi Bey’in 23 Nisanı, çocuk bayramı olarak kabul eden devlet büyüklerine bir kutlama telgrafı çektiği belirtilir. Hamdi Bey, devlet büyüklerinden Salihli’ye bir orta mektep açılması için ricada bulunur. Haberin devamında Himaye-i Etfal Başkanı Nejat Efendinin, kazadaki fakir öğrencilerin ihtiyaçlarını karşıladığı bildirilir.⁴⁴⁴ Mayıs 1933 tarihli bir haberde Başbakan İsmet Paşa ve Cumhuriyet Halk Fırkası kâtibi Recep Bey’in Salihli’den çekilen 23 Nisan tebriklerine karşı teşekkür ettikleri bilgisi yer alır.⁴⁴⁵

2.2. Salihli’de Milli Bayram Kutlamaları

Cumhuriyetin ilk yıllarında heyecanla kutlanan kurtuluş şenliklerine birkaç yıl sonra “*Cumhuriyet Bayramı*” kutlamaları eklenir. Milli bayramlar, kurtuluş şenliklerine göre daha resmi bir ortamda geçer. Ekim 1927 tarihli bir İzmir gazetesinde, Salihli’de Cumhuriyet Bayramı’nın coşkuyla kutlandığı haberi yer alır. Habere göre kutlamalar resmi tebrikleri kabul ile başlamış, sonra resmigeçit yapılmıştır. Askeri birliğin, mekteplilerin ve sporcuların yürüyüşleri ve marşları bütün halk tarafından alkışlanmıştır.⁴⁴⁶

Kasım 1927 tarihli bir haberde Salihli’de Cumhuriyet Bayramının her yıldan fazla halkın ve gençliğin ilgisiyle kutlandığı belirtilir. Sabahleyin saat 10’da topçu ve istihkâm taburu erlerinden oluşan bir manga asker hükümet önünde merasime başlar. Bunu Gürbüzler Yurdunun sporcuları “*siyah-yeşil*” bayraklarıyla marş söyleyerek takip ederler. Kazanın bütün aydınları, halk, esnaf, cemiyetler temsilcileriyle hükümet önünde

⁴⁴³ **Anadolu**, 20 Nisan 1933.

⁴⁴⁴ **Anadolu**, 28 Nisan 1933.

⁴⁴⁵ **Anadolu**, 3 Mayıs 1933.

⁴⁴⁶ **Anadolu**, 30 Ekim 1927.

kendilerine gösterilen yerlerde dururlar. Üçüncü topun atılmasıyla beraber mektep talebeleri tarafından okunan İstiklal Marşı ile kutlamalar başlar.⁴⁴⁷

Kasım 1932 tarihli bir haberde Salihli Gürbüzler Yurdu Bandosunun, Cumhuriyet Bayramı nedeniyle, Manisa, C.H. Fırkası tarafından davet edildiği bildirilir. Bunun üzerine Salihli'den 25 kişilik bir grup, Yurt ve Kafiye reisi Celal Nuri Bey başkanlığında Manisa'ya giderler. Kutlamadan sonra aynı günün akşamı Salihli'ye dönerler.⁴⁴⁸

Salihli'de 1933 yılının Cumhuriyet bayramı kutlamaları onuncu yılın heyecanı ile daha coşkulu geçer. Salihli kutlama komitesi, bir hafta önceden başlayarak yoğun bir hazırlık çalışması yapar. Sık sık yapılan toplantılar sonunda programın tüm detayları en ince ayrıntılarına kadar görüşülür. Bayramda yer alacak kurum ve derneklerin yerlerini gösteren krokiler çizilir, ilgililere dağıtılır. Komite başkanı Kaymakam Kemal Bey, çalışmalara bizzat nezaret eder, görevli kurum ve kulüpleri, sık sık ziyaret ederek eksikliklerini gidermeye çalışır.⁴⁴⁹

Cumhuriyet Bayramı Salihli'de üç gün, üç gece o zamana kadar eşi görülmemiş bir kalabalık ve büyük bir coşkuyla kutlanmıştır. Cumhuriyetin onuncu yılındaki kutlamaya köylülerinde katılımıyla Salihli halkı bayramı üç gün hiç ara vermeden sürdürmüştür. Salihli'de dini bayramlarda olduğu gibi köylüler şehir merkezine akın etmiştir.⁴⁵⁰

2.3. Salihli'de Tenezzühler, Geziler

Mayıs 1925 tarihli habere göre Alaşehir Türk Ocağının sporcuları Salihli'yi ziyaret etmişlerdir. Haberin devamında Alaşehir heyetinin, istasyonda karşılandığı, belediyeyi ziyaretlerinde limonata ikram edildiği, akşam Türk Ocağında şereflerine bir ziyafet verildiği belirtilir. Burada sporun sağlık ve ahlak üzerinde etkileri ile ilgili konuşmalar yapılır. Ülkenin kurtuluşundan, Cumhuriyet idaresinin icraatlarından övgüyle bahsedilir. Ertesi gün yapılan futbol maçında Salihli sporcuları Alaşehir gençlerini iki-bir

⁴⁴⁷ **Anadolu**, 1 Kasım 1927.

⁴⁴⁸ **Anadolu**, 1 Kasım 1932.

⁴⁴⁹ **Anadolu**, 26 Ekim 1933. Çelebi, a.g.e. s.106.

⁴⁵⁰ Çelebi, Mevlut, **Atatürk ve Manisa**, Belediyesi Kültür Yayınları, Manisa 2006, s. 120.

yenerler. Alaşehir'in Bozkurtları yeni kurulan Salihli sporcuları için kuvvetli bir rakip olurlar. Aynı gazetenin başka bir haberinde kaza halkının arzusu üzerine İzmir Lisesi'nin, 20 Mayıs'ta Salihli'ye geldikleri, halkın onları sevgiyle karşıladıkları belirtilir.⁴⁵¹

Haziran 1925 tarihli bir haberde Salihli Türk Ocağı Sporcuları ile Salihli'deki (erkek ve kız) öğrencilerin Kasaba'ya bir gezi düzenledikleri belirtilir. Habere göre 28 Mayıs'ta Salihli'den Kasaba'ya hareket edilmiştir. Onları Kasaba'nın istasyonunda belediye reisi, idare azası ve diğer muhterem zevat ile erkek ve kız mektepleri ve Darul Eytam karşılar. Belediye de misafirlere limonatalar ikram edilir. Salihli Belediye Reisi Necmi Bey'in teşekküründen sonra heyet halinde Kasaba'nın idman yurduna misafir olurlar. Burada Salihli Türk Ocağı Reisi Zahit Bey, kasaba gençliğinde gördüğü birlik beraberliği takdir eder. Kasaba'nın öğrencileri, öğretmenlerinin rehberliğinde Salihli misafirlerini evlerinde ağırlarlar. Akşam yurttta ziyafet verilir. Ertesi gün kasabaya gelen Mebus Vasıf Bey'in şerefine belediye de ziyafet verilir. Spor yurdunu ziyaret eden Vasıf Bey, yapılan çalışmaları takdir eder. Trende bulunan Fahrettin Paşa, Kasaba ve Salihli istasyonunda ki bu şenliğe katılır.⁴⁵² Kasım 1925 tarihli bir haberde Salihli sporcularının, idarecileri Celal Bey ile Akhisar'a iade-i ziyarette bulunmak üzere yola çıktıkları bildirilir.⁴⁵³

Haziran 1927 tarihli bir haberde Salihli eşrafının, kazadaki gençleri spora yönlendirmek için teşvikçi olmaya kara verdikleri bilgisi yer alır. Salihli Türk Ocağı sporcuları, bayramda Karşıyaka Spor ile bir maç yaparlar. Salihli sporcuları, futbol yeteneklerini geliştirmek için Uşak Sporla maç yapmak için müracaat ederler. Mevsimin kış olmasından dolayı istekleri kabul edilemez. Bunun üzerine Manisa'ya gitmeye karar verirler. Masraflarını karşılamak için de bir piyango çekilişi yaparlar. Meddah Vahip Bey'in gece Türk Ocağı bahçesinde yaptığı bir monologdan sonra piyango çekilişi yapılır. En büyük ikramiye Tavaslızade Halil, Rıza Bey ve İsmet Beyzade Hüsnü Bey'e çıkar. Piyango çekilişinden sonra Vahip Bey tekrar bir monolog yapar. Gerekli para sağlandıktan sonra Ocak Reisi Halil İbrahim Bey'in öncülüğünde, reisleri Purtu Bey'le birlikte Ocak sporcuları Perşembe günü Manisa'ya hareket ederler. Salihli takımı, cuma

⁴⁵¹ **Anadolu**, 11 Mayıs 1925.

⁴⁵² **Anadolu**, 2 Haziran 1925.

⁴⁵³ **Anadolu**, 19 Kasım 1925.

günü Manisa'nın iyi oyuncularından oluşan karma takımı ile yaptıkları maçta galip gelirler. Gürbüzler Spor Kulübü burada sahneledikleri “alakuş” müsamesini Kula'da da sahnelemeye karar verirler. Bu temsil heyetine, Salihli sporcuları da katılırlar.⁴⁵⁴

27 Mayıs 1930 tarihinde Salihli Gürbüzler Yurdunun bisikletçilerinden 30 kişilik bir grup, günübirlik Kasaba' ya gidip gelirler. Bisikletçi gençler, 66 km'lik yolu bir günde gidip gelmeyi başarmışlardır.⁴⁵⁵ 7 Eylül 1931 tarihli bir haberde Salihli Gürbüzler Yurdu, Sporcuları ve Bandosunun, İzmir'in kurtuluş bayramına katılmak üzere trenle yola çıktıkları bildirilir. Gençler İzmir sanat mektebinde misafir edilmişlerdir. Salihli gençleri bir gün önce de Manisa'nın kurtuluş bayramına katılmışlardı. Gençlerden Rıdvan Bey, şehitler abidesine çelenk koyduktan sonra bir nutuk söylemiştir. Salihli sporcuları Manisa'da ilgiyle karşılamışlardır.⁴⁵⁶

Mayıs 1932 tarihinde İzmir - Kasaba ve Temdidi Demiryolu şirketi, genel istek üzerine ikinci bir Sart gezisi düzenler. Kasaba Demiryolu Şirketi, Sart ve Salihli'ye ikinci defa olmak üzere bir gezi katarı çıkarmağa karar verir. Bu geziden halkın en iyi şekilde yararlanması için hazırlıklara başlanır. Salihli Belediyesi ise misafirleri ağırlamak için hazırlık yaptığını duyurur.⁴⁵⁷ Daha önce yapılacağı duyurulan gezinin 20 Mayıs Cuma günü başlayacağı açıklanır. Gezi katarı ile Salihli'ye gidecek ziyaretçilerin orada aynı zamanda alış-veriş yapabilmeleri için belediyenin çarşısını açık bulunduracağı ve köylerden gıda maddeleri dahi getireceği haberi İzmir gazetelerine yansır.⁴⁵⁸ İzmir'de bulunan Altay kulübünün ikinci takımı, futbol karşılaşması için kumpanyanın düzenlediği “gezi treni” ile Salihli'ye gitmeye karar verirler.⁴⁵⁹ Cuma günü trenle Salihli'ye gelen Altay Futbolcularını istasyonda Salihli gençleri karşılar ve kulüplerine götürürler.⁴⁶⁰

2.3.1. Atatürk'ün Salihli Ziyaretleri

⁴⁵⁴ **Hizmet**, 28 Haziran 1927.

⁴⁵⁵ **Anadolu**, 27 Mayıs 1930.

⁴⁵⁶ **Anadolu**, 7 Eylül 1931.

⁴⁵⁷ **Anadolu**, 11 Mayıs 1932.

⁴⁵⁸ **Anadolu**, 17 Mayıs 1932.

⁴⁵⁹ **Anadolu**, 20 Mayıs 1932.

⁴⁶⁰ **Anadolu**, 22 Mayıs 1932.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, Ankara ile İzmir arasındaki yolcu ve yük taşımacılığı tren vasıtasıyla yapılmaktadır. Salihli kazası, İzmir-Ankara arasındaki ulaşımında önemli durak noktalarından biridir. Başta Atatürk olmak üzere birçok devlet yöneticisi, İzmir-Ankara arasındaki geliş, gidişlerinde Salihli'ye de uğramışlardır.

Gazi, Salihli'ye ilk defa 7 Eylül 1922 günü öğle saatlerinde gelmiştir. 8 Eylül 1922 günü Adala'ya geçerek burada 2.Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşanın karargâh olarak kullandığı evde 3 saat kalarak İzmir'e giriş planlarını görüşmüş, akşam yine Salihli'ye dönmüştür. 9 Eylül sabahı ise saat 08.00 sularında otomobille Salihli'den ayrılarak Belkahve'ye kadar gitmiş ancak geceyi Kemalpaşa'da geçirmiştir.⁴⁶¹

Mustafa Kemal, 6-7 Eylül 1922 tarihinde yıkılan Salihli'yi bizzat görmüştür. O gece, Hacı Mustafa Akiş'in evinde misafir kalır. İkinci gelişi ise 26 Ocak 1923 tarihinde olmuş, belediye başkanı Hüseyin Yerliler'in "hoş geldiniz" konuşmasından sonra Atatürk'te istasyonda halka hitap etmiştir.⁴⁶²

Mustafa Kemal, 26 Ocak 1923'te Salihli İstasyonunda halka yaptığı konuşmada Misak-ı Millînin manasını ve Lozan Antlaşmasının önemini vurgulamıştır. Milletın yaşadığı kara günlerden ders alması gerektiğini, kaybedilenlerin kısa zamanda yeniden yerine konacağını, bunu ise çocuk, hanım ve ordusuyla bütün milletin yapacağını belirtmiştir.⁴⁶³

Gazinin gelişine hazırlanan Salihli'de bir gün öncesinden istasyon çevresi taklarla, bayrakla donatılıp, süslenmiştir. İstasyon binasını çevrelemiş büyük bir kalabalık arasında tren, istasyona girer. Gazi, trenden iner, sırtında soğuktan korunmak için giydiği yakası ve önden, alt en uca kadar tilki tüyü ile kaplı, düğmeleri iliklenmiş siyah paltosu vardır. Kendisi için istasyon binasının doğu tarafında, çınar ağaçlarının altında hazırlanmış koltuğa oturur. Bu sırada tören başlar, önce bir kız sonra bir erkek öğrenci şiir okur. Salihli Belediye başkanı Hüseyin Bey, kısa bir "*Hoş geldiniz*"

⁴⁶¹Uçar, Mustafa, **Zümrüt Bir Kent Salihli**, Salihli Belediyesi Kültür yayınları 18, Salihli 2010, s.62.

⁴⁶²Otman-Aksakal, **a.g.e.** s.72.

⁴⁶³Komisyon, **a.g.e.** s.402.

konuşması yapar ve Gazi'yi konuşmaya davet eder.⁴⁶⁴ Gazi Paşa ayağa kalkar söylevini verir.⁴⁶⁵

Atatürk'ün Salihli'ye gelişi şu tarihlerde gerçekleşmiştir.⁴⁶⁶

26 Ocak 1923,

16 Ekim 1925,

3-8 Nisan 1934, olmak üzere üç farklı zamanda Salihli'ye ziyarette bulunmuştur.

2.3.2. Devlet Erkânın Salihli'ye Ziyaretleri

Kasım 1926 tarihli bir habere göre Halk Fırkası 11. Mıntıka müfettişi Sadrettin Bey, Manisa Belediye Reisi Bahri Bey, Demirci ve Gördes'i ziyaret ederek Salihli'ye dönmüşlerdir.⁴⁶⁷

Nisan 1929 tarihli bir haberde Fırka Müfettişi Zühtü Bey'in ve Mutemet Salih Bey'in Kasaba, Salihli, Alaşehir, Kula, Akhisar ve Manisa'da ki teftişlerini tamamladıkları belirtilmiştir. Haberin devamında Zühtü Bey'in Demirci'ye gittiği, Gördes ve Eşme'yi teftiş ederek, cuma günü Salihli'ye dönecekleri bildirilmiştir. Salih Bey ise teftişini bitirerek kazaya dönmüştür.⁴⁶⁸

⁴⁶⁴Uçak, a.g.e. s.63.

⁴⁶⁵Salihli'nin muhterem Ahalisi!

Gösterdiğiniz hissiyata teşekkür ederim. Buraya kadar, bu kadar erken gelmekliğinizin hakiki hissiyatınızı izhar şevkiyle olduğunu anlıyorum. Bundan fevkalade bahtıyarım. Ben de size karşı aynı hissiyatla mütehassissim.

Muhterem Ahali; Çok zulüm ve çok elem gördünüz. Fakat artık bunlardan ebediyen kurtuldunuz. O kara günler tekerrür edemez. Çünkü milletin intikati halasa isal için pek kuvvetli ve esaslı tedbirler ittihaz eylemek icabeder. Bu tedbirlerin en mühimmi ve en birincisi ilim ve irfandır. İşte şurada gördüğüm küçük mektepliler, ilim ve irfan ordularını teşkil edeceklerdir. Bu itibarla atiye emniyetle bakabiliriz.

Muhterem Ahali; biliyorsunuz ki, hayatımızı, istiklalimizi, namusumuzu kurtaran Misakı Millimize olan irtibatı tamımızdır. Millet ve milletten doğan ordumuz bu Misakı süngülerle tahakkuk ettirmiştir. Bunu siyaseten ifade ettirmek için heyeti murahhasımız Lausanne'da faaliyetle çalışmaktadır. Memleket dâhilinde çalışırken diğer taraftan hemen karşımıza çıkması muhtemel düşmanları yere sermek için daima müheyya bulunmalıyız. Bu millet üç buçuk seneden beri çok fedakârlık yapmıştır. İcap ederse, bundan sonrada hayat ve namusu için daha çok fedakârlık yapacaktır! Hepinize tekrar teşekkür ederim!"

⁴⁶⁶Çelebi, a.g.e. s.6.

⁴⁶⁷Anadolu, 29 Kasım 1926.

⁴⁶⁸Hizmet, 9 Nisan 1929.

Eylül 1931 tarihli bir İzmir gazetesinin haberinde Manisa Mebusu Turgut Bey'in Salihli'ye geldiği ve seçmenleri ile temasa geçtiği bildirilir. Habere göre Turgut Bey Salihli'ye ait birçok istatistikleri toplamış ve Salihli'de yapılacak işleri belirlemiştir.⁴⁶⁹ Turgut Bey'in şerefine Salihli Muallimler Birliğinde ve Gürbüzler Yurdunda birer çay ziyafeti verilir. Bu çay toplantılarında Turgut Bey, musiki, musiki tarihi ve musiki ile inkılâbın alakaları hakkında bir saat devam eden bir konferans verir.⁴⁷⁰

11 Ekim 1932 tarihli bir habere göre Manisa Mebuslarından Osman ve Saim Beyler, Vali Fuat Bey'le birlikte Salihli kasabasına gelmişlerdir. Haberin devamında Mebus Bey'ler, Salihli'deki müntahibi Sanilerle görüşerek Kasabanın ihtiyaçları hakkında bilgi aldıkları belirtilir. Bir gün sonra Salihli'nin Adala Nahiyesi yakınından geçen Gediz Nehri ile Marmara gölü arasında açılmakta olan Kanalin inceleneceği bildirilir.⁴⁷¹

2.4. Salihli'de Örf, Adet ve Gelenekler

Salihli kasabasında 20.Yüzyılın yarısına kadar düğünler salı günü başlar, cuma günü biterdi. Çarşamba günü gençler davul zurna eşliğinde düğün sahibinin tarlasından odun kesmek için büyük bir coşkuyla uğurlanırdı. Kesilen bu odunları getirecek develer, en güzel havut⁴⁷²ve çanları takılmış olarak hazırlanır ve üzerine gençlerden bazıları binerdi. Oduna gitmeyen gençler köy meydanında değnek atmak, cirit atmak, oyunu oynarlardı.⁴⁷³

Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi Salihli'de de evlilikler görücü usulü ile yapılırdı. Damat tarafı, kız tarafına haber salar, ağız aranırdı. Bu yoklamada umut belirmişse devreye görücüler girerdi. Burada aileler birbirini tanır, gelin adayının ikram ettiği kahve içilir, hal ve davranışları görülürdü. Bazen erkek tarafı kız tarafına defalarca gitmek zorunda kalırdı. Nazlanma gelenektendir. Kızın ilk isteyişte verilmesi doğru

⁴⁶⁹ **Anadolu**, 27 Eylül 1931.

⁴⁷⁰ **Anadolu**, 27 Eylül 1931.

⁴⁷¹ **Anadolu**, 11 Ekim 1932.

⁴⁷² Devenin semeri

⁴⁷³ Otman, Aksakal, **Salihli(Antik Çağdan Günümüze)** Sönmez Matbaası, Salihli 2004, s. 79.

görülmez, bu, kızın bir kusuru olduğuna yorulurdu. Kız verildiğinde söz kesilir, nişan hazırlığı yapılırdı. Nişan kız evinde veya salonda yapılır. Aile büyüğü tarafından nişan yüzükleri takılır. Büyüklerin elleri öpülür. Lokum, şerbet ve çerez ikram edilirdi. Nişandan sonra kız evi tarafından “*nişan ardı*” olarak erkek evine tepsi içinde hediyeler, baklava, kızarmış tavuk ve çerez gönderilir. Düğünden bir gece önce kız evinde kına gecesi yapılır. Erkek evi kına ve çerezleri davul zurna eşliğinde kız evine getirir. Kız kına elbiselerini giyer, kına el ve ayaklarına bir evli bir bekâr kadın tarafından yakılır.⁴⁷⁴

Gelinin annesi bebek beşiğini, giysilerini takılacak altınını hazırlar, doğum olunca getirir. Yedi gün içinde aile büyüğü çocuğun kulağına ezan okuyarak adını koyar. 40 gün loğusa yatağı olur yeni anne dinlenirdi. Kırk çıkarma; temiz suya 40 temiz taş atılır, bebek bu su ile yıkanır. Kırk çıkarmasından sonra bebek yakın akrabalara “*kırkını uçurmaya*” götürülür. Gittiği evin sahibi çocuğa mendil içinde yumurta verir, nazar değmesin diye tütsülenir.

Salihli kazasında yas ve ölümle ilgili adetler şöyledir: Ölen kişinin karnına şişmesin diye bıçak konur, çenesi çekilir, ayak başparmakları bezle bağlanır. Eğer dışarıda bir yakını varsa veya ikindiden sonra vefat gerçekleşmişse evinde bir gece bekletilir. Vakit ezanından önce yıkanır, camiye götürülür, vakit namazından sonra cenaze namazı kılınır kabre götürülür. Köylerde vakit namazı beklenmez. Definden sonra yakınları kabir kapısında taziye kabul eder. Yedinci ve kırkinci günlerde helva, lokma gibi hayırlar dağıtılır, mevlit okutulur.⁴⁷⁵

2.5. Bahar Şenlikleri, Hıdırellez, Nevroz

Dünya tarihinin en eski mevsimlik bayramlarından olan Hıdırellez, tabiatın canlanmasını simgelemektedir. Ayrıca hıdırellez kutlamaları insan ile doğa arasındaki uyuma yaptığı vurguyla tabiat sevgisinin, hoşgörü ve yardımlaşma duygularının güçlendirilmesine katkı sağlamaktadır. Bu çerçevede, Türk Dünyasında ve diğer ülkelerde olduğu gibi Salihli’de de halkın geniş katılımıyla 6 Mayıs’ta piknik ve kır şöleni etkinlikleri şeklinde kutlanır.

⁴⁷⁴Uçar, Mustafa, **Antik Salihli, Kral Yolunda Zümrüt Bir Kent**; Salihli Belediyesi Kültür yayınları, Salihli 2010, s. 85.

⁴⁷⁵Uçar, a.g.e. s. 86.

Hıdrellez, Hızır ve İlyas kelimelerinin birleşmelerinden meydana gelir. Yaygın inançlara göre Hızır ve İlyas Peygamberlerin bir araya geldiği gün olduğu inancıyla, kışın sona erip yaz mevsiminin başlama günü olarak kabul edilen Hıdrellez, doğrudan doğruya baharın gelmesiyle ilgilidir. Türk toplumu için yazın gelmesi, çile ayı olarak adlandırılan kışın sona ermesidir. Havanın ısınması, toprağın canlanması, ağaçların, bitkilerin yeşermesi böylece yeni bir hayatın, umutların doğmasıdır.⁴⁷⁶

6 Mayıs'tan önce insanlar ev ve çevre temizliği yapar. Hıdrellez günü yenecek yemekler pişirilir. Gerekli malzemeler satın alınır, Bayramlık giysiler hazırlanır, vücut temizliği yapılır. Bütün bu hazırlıkların temelinde Hızır'ın kendi evlerine de uğrayacağı inancı vardır. Hıdrellez kutlamaları, “*Hıdırlık*” veya “*Hızırlık*” olarak adlandırılan yeşillik, ağaçlık ve su kaynaklarının bulunduğu yerlerde veya türbe, yata, ziyaret yeri gibi mevkilerde yapılmaktadır.⁴⁷⁷

Nevruz şenlikleri, Hıdırellez şenliklerine benzerdir. Bu gün halk arasında kıştan kurtulma, bahara kavuşma, ferahlık ve neşe günü olarak karşılanan Nevruz, çok eskiden beri bazı merasim ve adetlerle kutlanan günlerden biridir. Nevruz-ı Sultani yaklaştıkça hazırlıklar yapılır. Evler temizlenir, yeni elbiseler alınır. Kristal kâselerde nevrüziye bulundurulur.

Durasılı Kasabasında 21 Marttan sonra gelen ilk pazar günü nevrüz, mesire adıyla kutlanırdı. O gün önce çocuklar papatya ve soğanla renklendirilmiş yumurtalar başta olmak üzere çeşitli yiyeceklerle kıra giderler. Kendi aralarında oyunlar kurarlar. Büyükler ve özellikle dünür aileler bu mesireye ayrı bir önem verirler, öğle üzeri kıra gidilir, yenilir içilir, nişanlı çiftler dolaşır. Gençler de kendi aralarında eğlenir; davul-zurna eşliğinde oynarlar, kızlar ip atlarlar, salıncak ve dönme dolaplara binerler; büyükler sohbet ederler.⁴⁷⁸

⁴⁷⁶Bilgi, Mehmet, “Salihli ve Çevresinde Düzenlenen Şenlikler” **Salihli Sempozyum Bildirileri-3**, Salihli 2013, s.197.

⁴⁷⁷Bilgi, **a.g.e.** s.198.

⁴⁷⁸Bilgi, **a.g.e.** s.203.

3. Salihli’de Spor

3.1. Salihli’de Futbol Kulüpleri

Salihli kazasında Cumhuriyetin ilanına kadar futbol gibi takım oyunlarına dayalı bir spor faaliyeti yoktur. Gençler, mahalle aralarında boş arsalarda, birdirbir, uzuneşek, yüksek atlama, tek adım, üç adım atlama gibi oyunları oynarlardı. Geceleri ise kolcu, kotrabacı diye adlandırılan saklambaç oynanırdı.

Osmanlı son dönemlerine önce azınlıklar arasında başlayan futbol, daha sonra Müslümanlar arasında da yaygınlaşır. Kurtuluş savaşından sonra İzmir’de Altay, Altınordu, Karşıyaka ve İzmir spor gibi kulüplerin kurulması bölgede futbolu yaygın hale getirmiştir. Salihli gençleri de futbola bu dönemde yöneldiler. O günlerde Salihli’de ilkokuldan yukarı bir okul olmadığı için futbol oynayan gençler çoğunlukla bakkal, manifaturacı, kunduracı, terzi, saraç, vb. esnaf yanında çalışan çıraklardan çıkardı.⁴⁷⁹

Anadolu İnsanı, Balkan Harbi’nde, I. Dünya Savaşı’nda ve Kurtuluş Savaşında pek çok kayıp vermiştir. Bu kayıplardan geriye birçok çocuk yetim, öksüz kalmıştır. Devlet bu çocukları ülkenin değişik yerlerine dağıtarak, bakımlarını ve yetişmelerini sağlamaya çalışmıştır. Bu yetimleri barındıran Darül Eytam, bu sanatkâr çocuklardan on kadarını da Salihli’ye gönderilmiştir. Bu gençler, Salihlili gençlerle, meşin top yaparak, büyük arsalarda futbol oynamaya başlarlar. Dışarıdan gelen Rıza ve Ekrem Kardeşler ile Hasan adındaki gençler iyi futbol oynamaktadırlar. Salihli’de futbol oynayan bu gençler, gayri resmi Esnaf Birliği Spor Kulübü kurarlar.⁴⁸⁰

3.1.1. Salihli Gürbüzler Yurdu Spor Kulübü

Futbol kulüpleri Cumhuriyet’in ilk yıllarında İzmir ve Manisa gibi şehir merkezlerinin dışındaki kazalarda yaygınlaşmaya başlar. Daha önce esnaf birliği ve Türk Ocağı tarafından da desteklenen futbol takımlarının yanında yeni bir futbol kulübüne ihtiyaç duyulur. 1925 tarihinde, Salihli Belediye Başkanlığı seçimlerinden sonra başlayan

⁴⁷⁹(yy) **Salihli’de Düünden Bugüne Futbol**, Salihli Belediyesi Kültür Yayınları No.25, Salihli (ty), s.3.

⁴⁸⁰Salihli, **a.g.e.** s.3.

ve uzun süre devam eden siyasi çekişmeler kazada yeni bir kulübün ortaya çıkmasını etkilemiştir.

20 Nisan 1927 tarihli bir İzmir gazetesi, Salihli’de spor faaliyetlerinin günden güne gelişmekte olduğunu yazar. Gençlerden oluşan bir heyetin Kaymakam Ferruh Bey’e resmen müracaat ederek Uşak gençleri spor birliğinden getirmiş oldukları nizamnameye göre Salihli’de bir spor kulübü açmak için izin istedikleri bildirilir. Aynı gazete bu gençlerin çalışmalarını takdir ederek, Kaymakam Ferruh Bey’in izin vereceği temennisinde bulunur.⁴⁸¹

27 Nisan 1927 tarihli bir haberde Salihli kazasını gezmeye gelen bir muhabir; Salihli Gençlerinin kazada bir gençler birliği ve spor kulübü açmak istediklerini fakat Kaymakam’ın buna izin vermediğini belirtir.⁴⁸²

23 Haziran 1927’de “*Gürbüzler Yurdu Spor Kulübü*” resmen kurulur. Kulübün açılış günü Kazada şenlikler, kutlamalar yapılır. Salihli Gürbüzler Yurdu Spor Kulübü, zengin bir programla gösterişli bir açılış yapar. Kasabanın gençleri “*Baykuş Piyesini*” başarıyla sahnelerler. Salihli halkı bu piyeste rol alan Emin, Ali Kemal ve Fikri Bey’leri takdir ve şükranla izler. “*Gürbüzler Yurdu Spor Kulübü*” nün bir aylık zaman içinde yaptığı icraatlar İzmir gazetelerine şöyle yansır; Manisa ile bir futbol maçı, tiyatro, futbol sahasının hazırlanması, bir köy gezisi şeklindedir. Tiyatro gösterisinden 120-150 lira gelir elde edilir. Bununla kulübü borçlarının ödeneceği, futbol ve voleybol malzemeleri alınacağı söylenir.⁴⁸³

Cumhuriyetin ilk yıllarında sosyal yaşamın merkezinde -birçok yerde olduğu gibi- Salihli’de de Türk Ocağı bulunmaktadır. 1927 yılından sonra Salihli kazasında Türk Ocağı’nın birçok etkinliğini “*Gürbüzler Yurdu*” devam ettirir. Salihli Gürbüzler Yurdu, kazaya gelen misafirleri karşılamakta ve çevreye geziler düzenlemektedir.⁴⁸⁴

⁴⁸¹ **Anadolu**, 20 Nisan 1927.

⁴⁸² **Hizmet**, 27 Nisan 1927.

⁴⁸³ **Anadolu**, 23 Haziran 1927.

⁴⁸⁴ **Hizmet**, 27 Nisan 1927.

Haziran 1927 tarihli bir haberde Salihli ile Manisa gençleri arasında yapılan bir maç, İzmir gazetelerine yansıyan yönüyle tartışmalara neden olur. Manisalılara göre; maç, güneş ve rüzgârın aleyhlerinde olmasına rağmen berabere bitmiştir. Ayrıca ikinci yarıda iki futbolcularının sakatlanarak çıktığını, 9 kişiyle oynadıklarını söylerler. Ofsayd bir duruma penaltı verilmiş, Manisa kalecisinin golü kurtardığını fakat maçın bitimine 15 dakika kala Salihli takımının maçı terk ettiğini iddia ederler.⁴⁸⁵ Bu habere Salihli Türk Ocağı spor şubesi kaptanı Nazmi Bey itiraz ederek; *“Salihli Türk Ocağı sporcuları ile Manisa muhteliti arasında yapılan maçta beraber kalındığı hakkındaki yazıları hayretle okuduk. Muhtelit ile yapılan maçta sıfıra karşı birle galibiz. Keyfiyetin o suretle tashihini rica ederiz”* der. Gazete ise Nazmi Bey’e verilecek hesabı Manisa muhabirine bırakır.⁴⁸⁶

Temmuz 1927 tarihli bir haberde, Salihli Gürbüzler Yurdu spor Kulübü kâtipliği, Salihli Sporcularının Kula’ya yapacakları seyahatin ertelendiğini bildirir. Bu habere göre Salihli Sporcuları Kula Türk Ocağına gezi ve maç için kazaya gitme teklifinde bulunmuşlardır. Kula Türk Ocağı, önce tekliflerini kabul ederler, ancak üç gün sonra tekliflerini reddettiklerini bildirirler. Haberin devamında *“Salihli Sporcularınca meçhul olmayan bazı meseleler dolayısıyla, seyahat gecikmeye uğramıştır”* denilerek ret edilme sebebinin Salihli Sporcular tarafından da bilindiğini belirtir.⁴⁸⁷

Ağustos 1927 tarihli bir haberde Salihli’yi gezen bir muhabir, Gürbüzler Yurdu ile Bozkurt Spor kulüpleri arasındaki ihtilafa işaret eder. Salihli’nin uyanık bir gençliğe sahip olduğunu, Zaman zaman gençler arasında yaşanan gerginliğin fazla sürmediğini kısa zamanda anlaştıklarını, ihtilafların bittiğini söyler. Salihli gençliğine duyduğu büyük güveni ifade eder.⁴⁸⁸

Ekim 1927 tarihli bir haberde *“Türkiye İdman Cemiyeti”* nin İzmir mıntıkasında federe edilen Salihli Gürbüzler Yurdu Spor Kulübünün 18 Kasım 1927 cuma günü başlayacak olan lig maçlarına katılabileceğini yazar.⁴⁸⁹ Salihli Gürbüzler Yurdu Spor Kulübü, kazada güreş müsabakaları da düzenler. Bunu duyurmak için Anadolu

⁴⁸⁵ **Anadolu**, 27 Haziran 1927.

⁴⁸⁶ **Anadolu**, 2 Temmuz 1927.

⁴⁸⁷ **Anadolu**, 4 Temmuz 1927.

⁴⁸⁸ **Anadolu**, 18 Ağustos 1927.

⁴⁸⁹ **Anadolu**, 15 Ekim 1927.

Gazetesi'ne şöyle reklam verirler: “18 Kasım 1927 Cuma günü Yurt⁴⁹⁰ bölgesinde Salihli'de Deli Ormanlı Mehmet Pehlivan, Ankaralı Kara Ali, Çayhaneli Halil ve Emin'in iştikakıyla Alaturka ve Alafranga güreşler icra edilecektir. Arzu buyuran zevatı muhteremin teşrifleri”⁴⁹¹ 18 Kasım 1927 tarihi, Gürbüzler yurdunun Pehlivan Güreşi, cuma günü kaza halkının huzurunda yapılır. Bu arada Gürbüzler Yurdu temsilcileri, Manisa ve Kasaba sporcularıyla görüşerek futbol karşılaşmaları talep ederler. Manisalılar ve Kasabalılar da teklifi olumlu karşılar. Haberin devamında Gürbüzler Yurdu Spor kulübünün birkaç temsil vermek üzere Gördes'e davet edildiği belirtilir.⁴⁹²

30 Kasım 1927 tarihli bir haberde Gürbüzler Yurdu, musika takımının yakında bir bandoya takımına da sahip olacağı belirtilir.⁴⁹³ Bir süre sonra aynı gazetede, Gürbüzler Yurdu Spor Kulübün on iki parçadan oluşan bir bando takımı oluşturduğu haberi yer alır.⁴⁹⁴

13 Aralık 1927 tarihli bir haberde Salihli kazasını ziyaret eden Doktor Sadrettin Bey, buradan otomobille Alaşehir'e hareket eder. Sadrettin Bey, Salihli Gürbüzler Yurdu Spor Kulübüne forma, ayakkabı, dizlik, çorap, tarap olmak üzere birtakım futbol eşyası hediye eder. Salihli Gençleri Sadrettin Bey'e gösterdiği ilgi ve alakadan dolayı teşekkürlerini gazete aracılığıyla bildirirler.⁴⁹⁵

1928 yılının başında Gürbüzler Yurdu Spor Kulübü gençleri, Salihli'de “canavar” piyesini oynarlar. Buradan elde edilen gelirle Bando takımı kurmak istediklerini belirtirler.⁴⁹⁶ Gürbüzler Yurdu Spor Kulübü, 8 Ağustos 1928 tarihli bir gazeteye Bando ve müzik öğretmeni temin etmek için ilan verirler. İlanda 40 lira maaş karşılığında talebi olanların müracaat etmeleri istenir.⁴⁹⁷

⁴⁹⁰ Gürbüzler Yurdu

⁴⁹¹ **Anadolu**, 30 Ekim 1927.

⁴⁹² **Anadolu**, 30 Kasım 1927.

⁴⁹³ **Anadolu**, 30 Kasım 1927.

⁴⁹⁴ **Anadolu**, 13 Aralık 1927.

⁴⁹⁵ **Anadolu**, 13 Aralık 1927.

⁴⁹⁶ **Anadolu**, 2 Ocak 1928.

⁴⁹⁷ **Anadolu**, 8 Ağustos 1928.

Ekim 1928 tarihli bir haberde Salihli'deki eski bir davaya yeniden başlandığı bildirilir. 10 ay önce Altınordu ilk erkek mektebi öğretmenlerinden Hulusi Bey, Gürbüzler Yurdu aleyhinde sözlü hakarete bulunur. Gürbüzler Yurdu da dava açar. O zaman Salihli asliye mahkemesi beratına karar verir. Fakat Manisa Savcılığı evrak temyizden noksan geldiğinden mahkemeye tekrar başlar. Gazeteler; Salihli halkı, Gürbüzler Yurdunu ve yurdu temsilen dava açan Cehdi Bey'i sevdiklerini fakat öğretmen Hulusi Bey'i de evlatlarını teslim ettikleri ve malul bir asker olduğu için hürmet ettiklerini yazarlar. Habere göre kaza halkı, her ne olursa olsun Hulusi Bey'in ve Gürbüzler Yurdu idare heyetinin bir yolunu bularak barışmaları gerektiğine inandıklarını ifade ederler.⁴⁹⁸

10 Ekim 1928 tarihli bir habere göre Salihli Gürbüzler Yurdu, ilk altı aylık toplantısını Cehdi Beyin başkanlığında yapmıştır. Toplantıda kulübün idare heyeti seçilir. Seçimlerden sonra Gürbüzler Yurdunun kulüp yönetimi şöyle belirlenir: Reis ve veznedar: Tüccar Eşref Cevdet Bey, reis vekili ve muhasebe: Cehdi Bey, genel kâtip: manifaturacı Şadi Bey, katip: Tüccar Emin Sezai Bey, Yurt müdürü: Ali Kemal Bey, kaptan: Altın Makas Terzihanesinin sahibi İsmail Hakkı Bey olur. Haberin devamında Gürbüzler Yurdu'nun 1928 yıllı gelirinin, 2000 lira olduğu, bunun 1300 lirasının kulüp bando ve musikasına ayrıldığı, kalan 700 liranın ise, diğer ihtiyaçlara harcanması planlandığı bildirilir.⁴⁹⁹

Gürbüzler Yurdu Spor futbol ve müsabaka şubeleri, 10 Ekim 1928 tarihinde Akhisar, Kırkağaç ve Soma'ya kadar bir gezi düzenlemek için bu kazaların kaymakamlıkları, belediye ve Türk Ocakları ile yazışmalar yapar.⁵⁰⁰ Salihli Gürbüzler Yurdu spor temsil ve müsabaka şubeleri Kasım 1928 ortalarında Kula'yı ziyaret ederek, kazanın futbol takımı ile bir maç yaparlar. Gece ise Kula'da bir temsil verirler.⁵⁰¹

⁴⁹⁸ **Anadolu**, 9 Ekim 1928.

⁴⁹⁹ **Anadolu**, 10 Ekim 1928.

⁵⁰⁰ **Anadolu**, 28 Ekim 1928.

⁵⁰¹ **Anadolu**, 16 Kasım 1928.

Salihli’de federe edilmiş tek takım olan Gürbüzler Yurdu Badosu, 1929 Eylül’ünde İzmir’in kurtuluş bayramına 40 kişilik bir kabile ile katılırlar.⁵⁰² Ocak 1930 tarihli bir haberde Gürbüzler Yurdunun, Salihli’de Ramazan ayının ikinci günü ödüllü at yarışı düzenleyeceği bildirilir. Bu koşuların, tay, yerli at ve Arap atı olmak üzere üç kulvarda olacağı belirtilir.⁵⁰³ Aynı tarihlerde Gürbüzler Yurdu takımı ile Uşak Bölgesi Şampiyonu “*Turan İdman Yurdu*”, bayramın ikinci günü maç yaparlar. Bu maçı seyretmek üzere Uşak’tan Alaşehir’den Gördes’ten birçok seyirci gelir, sahayı doldururlar.⁵⁰⁴

1931 yılının Ağustosunda CHF idare heyetinden Cehdi Bey’in öncülüğünde Salihli’deki iki spor kulübü arasında uzun zamandır devam eden sorun çözülür. İlhami Bey’in başkanlığındaki “*Bozkurt*” kulübü ile Kamil Bey’in Başkanlığındaki “*Gülbüzler Yurdu*” siyasi çekişmelere son vererek sadece sporla ilgilenmek üzere anlaşılır. Cehdi Bey iki kulüp arasında beş maçlık bir karşılaşma düzenler. Kazanan takıma Belediye, Fırka ve Tayyare Cemiyetinin değişik hediyeleri olur. Bu arada Salihli’de sporun daha gelişmesi için “*Salihli Spor*” adıyla üçüncü bir kulüp kurulmasına karar verilir.⁵⁰⁵

Salihli Gürbüzler Yurdu gençleri, kabile reisi Ali Rıza Bey öncülüğünde 9 Eylül 1931 yılının kurtuluş bayramını kutlamak için Manisa ve İzmir’e giderler. Anadolu Gazetesi’nin matbaasını ziyaret ederler. İzmir Cumhuriyet Halk Fırkası teşkilatında ve idman yurdunda misafir kalırlar.⁵⁰⁶

Aynı yıl Salihli Gürbüzler Spor Kulübü temsil ve musiki yurdunun siyah-yeşil olan formasının renkleri yurt gençlerinin yaptığı genel kurulda sarı-lacivert olarak değiştirmeye karar verirler.⁵⁰⁷ Ardından Salihli Gürbüzler Yurdu gençleri bir davet üzerine Turgutlu gençleri ile tanışmak için yurdun umumi kaptanı öğretmen Ali Rıza Bey öncülüğünde kasabayı ziyaret ederler.⁵⁰⁸

⁵⁰² **Anadolu**, 6 Eylül 1929.

⁵⁰³ **Anadolu**, 29 Ocak 1930.

⁵⁰⁴ **Anadolu**, 31 Ocak 1930.

⁵⁰⁵ **Anadolu**, 13 Ağustos 1931.

⁵⁰⁶ **Anadolu**, 9 Eylül 1931.

⁵⁰⁷ **Anadolu**, 12 Ekim 1931.

⁵⁰⁸ **Anadolu**, 20 Ekim 1931.

Nisan 1932 tarihli bir haberde Cumhuriyet Halk Fırkasının, kaza idare heyeti Salihli’de sporun gelişmesi için kupa maçları düzenlediği bildirilir. Bayramın ikinci günü oynanan maçı kalabalık bir seyirci kitlesi izler. Gürbüzler Kulübü ile Bozkurtlar arasında yapılacak maça, Bozkurtlar 45 dakika geç kalınca hakem kararıyla mağlup sayıldılar. Bu olay iki kulüp arasındaki çekişmenin hala sürdüğünü göstermektedir. Gürbüzler Spor Kulübü iki galibiyetle birincilik kupasını alır. Bayramın üçüncü gününde ise Manisa Sakarya Spor Kulübü, 30 kişilik bir kafiyle Salihli’ye gelir. Gürbüzler Yurdu karşılaşmayı üç- sıfır kazanır.⁵⁰⁹ Üç ay sonra Akhisar İdman Yurdunun birinci takımı 18 kişilik bir kafi ile maç yapmak için Salihli’ye gelirler.⁵¹⁰

Salihli Gürbüzler Yurdu gençleri ve bandosu, 8 Eylül 1932’de Manisa’nın kurtuluşu kutlamalarına katılır, şehitler abidesine çelenk koyarlar. Ertesi günde İzmir’in kurtuluşuna katılırlar. Anadolu Gazetesi’nin matbaasını, Himaye-i Etfal Cemiyetini ve İzmir Şehitliğini ziyaret ederler.⁵¹¹

Gürbüzler Yurdu bandosu, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı kutlamaları için C.H.F. tarafından Manisa’ya davet edilir. Gürbüzler Yurdu bandosu, Salihli’den 25 kişilik bir grupla kafi reisi Celal Nuri Bey başkanlığında Manisa’ya giderler.⁵¹²

Ekim 1932 tarihli bir haberde Gürbüzler Yurdunun C.H.F. binasında toplanarak yeni idare heyetlerini seçtiği belirtilir. Heyet seçiminden önce Esnaf ve Ahali Bakası Salihli Şubesi müdürü Turgut Bey, gençlik üzerine bir konferans verir. Seçimde bütün Gürbüzler Yurdu temsilcileri hazır bulunurlar. Seçimler sonunda; Celal Nuri, Eczacı Enver, Sıtkı, Manifaturacı Hüsnü, Kemal, Basri, İsmail Beyler, kulüp azalığına seçilirler. Seçilen heyet hemen toplanarak; Celal Nuri Bey’i: Reis, Sıtkı Bey’i: Kâtip, Manifaturacı Hüsnü Bey’i: idare memuru, Eczacı Enver Bey’i: Veznedar, Kemal, Basri ve İsmail Bey’leri de aza olarak belirlerler.⁵¹³

⁵⁰⁹ **Anadolu**, 21 Nisan 1932.

⁵¹⁰ **Anadolu**, 26 Temmuz 1932.

⁵¹¹ **Anadolu**, 11 Eylül 1932.

⁵¹² **Anadolu**, 1 Ekim 1932.

⁵¹³ **Anadolu**, 11 Ekim 1932.

Aralık 1932 tarihli bir haberde Gürbüzler Yurdu futbol takımı tarafından davet edilen Manisa Altınordu ikinci takımı ile bir futbol karşılaşması yapıldığı belirtilmiştir. Manisa'nın bir golüne karşılık, Gürbüzler spor takımı üç gol atarak maçı kazanmıştır.⁵¹⁴

1932 yılının son günlerinde Salihli'de tasarruf haftası kutlamaları yapılır. Kutlamalarda Gürbüzler Yurdunun bandosu geçit töreni yapar. Bozkurt Kulübünün daveti üzerine Salihli'ye gelen Menemen Sporcularına Bozkurt kulübünde bir çay ziyafetti verilir ve bir maç yapılır. Aynı günün akşamı Gürbüzler Yurdu temsil heyeti, halk sineması binasında bir müsamere verir.⁵¹⁵

Mayıs 1933 tarihli bir habere göre Gürbüzler Yurdunun idare heyeti, şöyle belirlenmiştir. Sami, Kemal, Rıdvan, Talat, Basri, Sıtkı, Celal Nuri, Ulvi Beyler idare heyetine seçilmişlerdir. Banka müdürü Turgut Bey, bütün inhisar memurlarından Muhiddin ve Hilmi Beylerde teftiş heyetine seçilmişlerdir. İdare heyeti ertesi gün ilk toplantısını yaparak, reisliğe: Basri Bey, kâtipliğe: Sami Bey, veznedarlığa: Rıdvan Talat Bey, idare memurluğuna: Ulvi Bey, azalıklara: Kemal Sıtkı Bey, Celal Nuri Beyleri seçerler.⁵¹⁶

5 Mayıs 1933 tarihinde Salihli Gürbüzler Yurdunun genel idare heyeti, dörtte üçlük bir çoğunluk ile toplanmıştır. Toplantı da Gürbüzler Yurdunun, yedinci kuruluş yıldönümünü de kutlanır. Yeni idare heyeti seçilir. Kulübün tüzüğüne göre bir kongre reisi iki katip seçilerek görüşmelere başlanır. Görüşmelerde bazı tartışmalar yaşandığı konusunda gazetelere haberler yansır. Fakat Anadolu Gazetesi'nin bu haberleri defalarca tekzip edilir.⁵¹⁷

Haziran 1933 tarihli bir haberde Salihli Gürbüzler Yurdu'nun kumpanyanın tertip ettiği geziden yararlanarak başta sporcu ve idareciler olmak üzere 40 kişilik bir kfile ile

⁵¹⁴ **Anadolu**, 6 Aralık 1932.

⁵¹⁵ **Anadolu**, 21 Aralık 1932.

⁵¹⁶ **Anadolu**, 14 Mayıs 1933.

⁵¹⁷ **Anadolu**, 23 Mayıs 1933.

Alaşehir'e gittikleri belirtilir. Yapılan karşılaşmalardan sonra Salihli Gençleri de Alaşehir Gençler Birliği sporcularını kasabalarına davet ederler.⁵¹⁸

3.1.2. Salihli Bozkurtlar Yurdu Spor Kulübü

Ekim 1931 tarihli bir habere göre Manisa'nın Sakarya Spor takımı ile Salihli Bozkurt Spor takımı arasında Kasabada bir maç yapılmış, sonuçta 1-1 berabere kalmışlardır.⁵¹⁹

Aralık 1932 tarihli bir habere göre Bozkurt Kulübünün daveti üzerine Salihli'ye gelen Menemen Sporcuları, Bozkurt kulübünde bir çay ziyafeti verilir. Daha sonra futbol maçı yapılır. Kalabalık bir seyirci huzurunda yapılan maç, her iki tarafın gayretine rağmen sıfır sıfır berabere biter.⁵²⁰

Haziran 1933 tarihinde Salihli Bozkurt Spor Kulübü gençleri, futbol karşılaşması için Akhisar'a giderler. Gündüz futbol karşılaşması yapılır. Salihli Gençleri, gece ise tayyare sinemasında “*Çölde Bir İstanbul Kızı*” adında bir piyes oynarlar.⁵²¹

3.2. Salihli Kazasında Deve Güreşleri

Aralık 1924 tarihli bir habere göre Salihli kazası, Ege Bölgesindeki en önemli deve güreşi merkezlerinden biridir. Haberin devamında 1924 yılının son günlerinde Salihli'de deve Güreşi düzenlenmeye karar verilmiştir. Bu amaçla hazırlıklara başlanmıştır.⁵²²

8 Ocak 1926 tarihli bir haberde cuma günü Salihli'de başlayacak deve güreşi için İzmir'den bir trenin kalkacağı bildirilir. Haberin devamında bu yıl deve güreşlerine ilginin fazla olduğu pek çok devenin yarışlara iştirak edeceği bilgisi yer alır. Güreşe

⁵¹⁸ Anadolu, 20 Haziran 1933.

⁵¹⁹ Anadolu, 20 Ekim 1931.

⁵²⁰ Anadolu, 21 Aralık 1932.

⁵²¹ Anadolu, 7 Haziran 1933.

⁵²² Anadolu, 30 Aralık 1924.

katılıp başarılı olan develere verilecek ödüller: Birinciye elli, ikinciye otuz, üçüncüye yirmi lira verilecektir.⁵²³

Ocak 1926 tarihli bir İzmir gazetesinin verdiği habere göre Salihli Türk Ocağı bölgede bir deve güreşi düzenlemiştir. Gazete, şehirlilerin fazla ilgi göstermedikleri deve güreşlerinin köylüler tarafından ciddiyetle takip edildiği yorumunu yapar. Bölgede güreşler için yapılan çalışmaları anlatır. Habere göre deve güreşlerine hazırlanan belli başlı köylerde pehlivan develer beslenir. Güreş günü yaklaştıkça bu hayvanların beslenme ve idmanlarına verilen önem artar. Güreşten bir gün evvel develer süslenir. Yularlarından iki tarafından ikişerden dört, yukarıdaki bağlardan dörderden sekiz kişi tutar. Arkalarında yedek adamlar bulunur. Deveyi takiben köy delikanlıları, daha geride atlı köy ağaları gelir. En önde davul olarak köyden çıkılır. Bu hayvanda bu ihtişamdan ilham almışçasına süzüle süzüle ağzından köpük saçarak semaya doğru yükselen uzun boyu ile iki tarafa bakarak şehre girer. Ve şehir içinde gezdirilir. Köylünün bu coşkusuna şehir halkı da katılır. Haberde, *“henüz asri ve medeni eğlenceler girmemiş memleketler halkı bu mevzuu etrafında toplanır”* yorumuyla batılılaşma yolunda pek de hoş görülme-yen bu doğu eğlencesini, köylü yaşam tarzına bağlar. Ayrıca deve güreşinin merak ve heyecan ile izlendiğini de anlatır.⁵²⁴

1927 yılı başlarında ki bir haberde Salihli’de deve güreşinin yapılacağı ilanı yer alır.⁵²⁵ Haberde bu mübarek hayvanın kendisine has oyunları ve marifetleri olduğu belirtilir. Salihli’de, deve güreşleri için yapılan hazırlıklar anlatılır. Salihli Türk Ocağı yararına düzenlenen deve güreşinin bölge halkı ve köylüler tarafından ilgiyle izlendiği belirtilerek, ardından şu yorum yapılır: *“Köylünün sineması da budur. Sahnesi de bundan ibarettir.”* Yarış günü etraf şehirlerden seyirciler gelir, İzmir’den hususi tren kaldırılır. İzmir havalisinde Pehlivan develerin karşılaşma meydanı Salihli’dir. Ve pehlivanlık şampiyonluğu da Salihli’de ilan edilir. Bu güreşte, İzmir, Manisa ve Kasabadan gelen pehlivan develer 25’i geçmiştir.⁵²⁶

⁵²³ **Anadolu**, 4 Ocak 1926.

⁵²⁴ **Anadolu**, 19 Ocak 1926.

⁵²⁵ **Anadolu**, 4 Ocak 1927.

⁵²⁶ **Anadolu**, 25 Ocak 1927.

3.3. Salihli Kazasında At Yarışları

Mart 1925 tarihli bir haberde Salihli Belediyesi tarafından tertiplenen at koşusunun hava muhalefetine rağmen gerçekleştiği bildirilir. Habere göre çevre kasaba ve köylerden gelen kalabalık bir halk topluluğu bu yarış izlemiştir. Koşuda en çok alkışlanan Tekeroğlu Kâmil Efendi olur. Henüz 12 yaşlarında olan Kâmil'in binicilikteki sürat ve cesareti cidden takdire değer görülür. Hakem heyeti: Belediye Reisi Necmi, Eşraftan Rıza, Ortaköylü Mustafa Bey'lerdir. Hakem Heyetinin yerini almasıyla birinci tay koşusu başlar. 1100 metre mesafe de birinci tay koşusuna dört hayvan iştirak eder. Tavaslı Halil Bey'in "*Haydi*" adındaki atı birinci olur ve 60 lira ödül alır. On beş dakika sonra yerli hayvanların katıldığı ikinci at koşusu başlar. Türk Ocağı koşusunun üçüncü bölümü ise yerli Arap atları arasında yapılır. Bu koşuda "*Munis*" isimindeki at birinci olarak 130 lira alır. Böylece 1925 yılının at koşusu son bulmuş olur. Ardından öğle yemeğine geçilir. Misafirlere Salihli eşrafından Rıza Bey tarafından öğle yemeği verilir. Bir süre sonra melez hayvanlara ait at koşusu başlar. Bu koşuda "Kâmil" adlı at birinci olarak 60 lira ödül alır.⁵²⁷

23 Ekim 1925 Cuma günü Salihli Türk Ocağı tarafından düzenlenen at koşularının programı Anadolu Gazetesi'nde beş gün art arda yayımlanır. Beş farklı alanda yapılacak olan at yarışı ve şartları açıklanır. Bunlar:

Bahriye Koşusu: Türkiye de yetişmiş dört yaşındaki yerli ve Arap taylara mahsustur. Mesafe 1100 metre olup ikramiyesi yüz liradır. Birinciye:70, İkinciye:60, lira verilecektir. Katılım ücreti on liradır.

Kurtuluş Koşusu: Türkiye de yetişmiş ve bir kereden fazla koşu kazanan yerli, Arap atlarına mahsustur. Mesafe 1600 metre olup ikramiyesi 150 liradır. Birinciye:120, İkinciye: 30 lira verilecektir. Katılma ücreti 15 liradır.

Belediye Koşusu: Yerli ve melez atlara mahsustur. Koşulacak mesafe 1600 metre olup ikramiyesi 100 liradır. Birinciye: 75, ikinciye: 25 lira verilecektir. Katılma ücreti on liradır.

Türk Ocağı Koşusu: Türkiye de yetişmiş yerli ve Arap atlarına mahsustur. Mesafe 2200 metre olup ikramiyesi 150 liradır. Birinciye: 120, İkinciye 30 lira verilecektir.

⁵²⁷ **Anadolu**, 22 Mart 1925.

Cumhuriyet Koşusu: Türkiye de yetişmiş yerli ve Arap atlarına mahsustur. Mesafesi 2800 metre olup ikramiyesi 200 liradır. Birinciye: 160, İkinciye: 40 lira ikramiye verilecektir. Katılma ücreti 20 liradır. At koşularına katılmak isteyen fakatözel şartları olanların Salihli Türk Ocağına başvurmaları istenir.⁵²⁸ 1925 yılının ekim ayında İzmir Gazetelerine Salihli’de sonbahar at koşusu tertip heyeti tarafından, yapılacak at yarışı ile ilgili bilgilendirme ilanı verilir.⁵²⁹

Mart 1926 tarihli bir habere göre Salihli’ye on beş dakikalık bir mesafede bulunan, gümüş çayı bölgesinde belediye yararına yapılacak olan ilkbahar at koşusunun programı açıklanır. Yapılacak koşunun bölümleri şunlardır: Türk Ocağı Koşusu Serat Koşusu, Belediye Koşusu, Cumhuriyet Koşusu.⁵³⁰ Mart 1927 tarihli gazete ilanında Salihli at yarışları programına ilave yapılarak maarif koşusu adında bir bölüm daha eklendiği duyurulur. Maarif koşusunun, hiç koşu kazanmamış Arap ve yerli atlar arasında olacağı duyurulur.⁵³¹

1927 yılında yapılacak olan Salihli at koşuları için Bayramın üçüncü günü İzmir’den Salihli’ye özel tren seferi düzenlenir. İzmir’den Salihli’ye aynı gün gidip gelmek isteyenler için hareket trenin saatleri gazetelerde belirtilir.⁵³²

Ocak 1930 tarihli bir İzmir Gazetesi, Salihli’nin eski koşu hayatının Gürbüzler Yurdu tarafından ihya edilmek üzere olduğunu yazar. Bunun için Ramazan Bayramının ikinci günü 150 lira ödüllü bir tay koşusu, 100 lira ikramiyeli yerli atları koşusu, 150 liralık ve 200 liralık Arap atları koşusu tertip edilir. Salihli’de spor hayatının gelişmesi için hiçbir fedakârlıktan çekinmeyen Gürbüzler Yurdu’nun bu teşebbüsü memnuniyetle karşılanmıştır.⁵³³

4. Salihli Kazasında Sivil Toplum Kuruluşları

⁵²⁸ *Anadolu*, 6 Ekim 1925.

⁵²⁹ İzmir Gazetelerinde 10 gün reklam yayımlanır.

⁵³⁰ *Anadolu*, 28 Mart 1926.

⁵³¹ *Hizmet*, 29 Mart 1927.

⁵³² *Hizmet*, 31 Mart 1927.

⁵³³ *Anadolu*, 29 Ocak 1930.

4.1. Salihli Türk Ocağı ve Faaliyetleri

Türk Ocağının resmi kuruluşu 12 Mart 1912'dir. Hamdullah Suphi, ilk Türk Ocağı başkanı olur. Hamdullah Suphi, 1923 yılından başlayarak yeniden örgütlenme sürecine giren Türk Ocakları başkanlığını bu kuruluşların kapandığı 1931 yılına kadar kesintisiz bir biçimde sürdürür. Cumhuriyetin ilanından sonra, Türk Ocağı çevresinde yeni bir seçkin tipi oluşur. Türk Ocaklarının Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde ikinci kez örgütlenmeleri oldukça hızlı biçimde gerçekleşir. Mayıs 1923 yılının sonuna kadar 43 şube açılır. Hamdullah Suphi Şubelerin tümünün aynı nizamnameye tabi olduğunu belirtir. Nisan 1924 tarihinde yapılan Türk Ocakları birinci umumi kongresine 64 delege katılır. Bu tarihte, Ocak Türkiye'nin 71 yerinde örgütlenmiştir.⁵³⁴

Türk Ocakları, Cumhuriyet döneminde halka yönelik eğitim ve kültür çalışmaları yapar: Konferans, kurs, kitap yayımı, gece dersleri, eğlence, tiyatro gibi etkinliklerde bulunur. Türk Ocaklarının kapatıldığı 1931 yılında Türkiye'de 276 Türk Ocağı vardır. Bunların 12 tanesi Manisa merkez ve ilçelerinde faaliyette bulunmaktadır. Manisa'nın Turgutlu, Gördes, Soma, Kula, Palamut, Salihli, Akhisar, Demirci, Ahmetli gibi kaza ve nahiyelerinde Türk Ocakları açılmıştır.⁵³⁵

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Cumhuriyet dönemindeki Türk Ocaklarına karşıdır. Ona göre: “*Osmanlı Dönemi Türk Ocaklarının vazifesini şimdi Türk devleti yapmaktadır. Ocaklar vazifesini tamamlamıştır.*” İsmail Habib Sevük, “*Gazi böyle kurultaylar yapabilen büyük bir münevver kitlesini kendi başına bırakmak istemiyordu.*” diyerek böyle devasa bir kurumun rejime teslim olmadan uzun ömürlü olamayacağına işaret eder. Dönemin CHP yetkilileri de Türk Ocağının Milliyetçi yaklaşımlarından rahatsızlar. “*Mademki bütün devlet ve bütün millet Türklük esasını kabul etmişlerdir. Artık Türk Ocaklarının vazifesi kalmamıştır. Türk Ocakları kalkmaya mahkûmdur*” eleştirilerini açıkça seslendirirler.⁵³⁶

⁵³⁴ Üstel, Füsün, **İmparatorluktan Ulus Devlete: Türk Milliyetçiliği, Türk Ocakları 1912-193**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.55.

⁵³⁵ Güneş, Günver, “Türk Ocakları”, **Türk Yurdu Dergisi**, Cilt 31, Sayı 290, Ekim 2011, s. 235.

⁵³⁶ Üstel, **a.g.e.** s.334.

Haziran 1924 tarihli bir haberde, Salihli kazasında “*Türk Ocağı’nın*”⁵³⁷ tekrar kurulduğu bildirilir. Kısa bir süre sonra Durasılı ile Taytan beldelerinde de birer şubesi açılır. Salihli Türk Ocağının ilk idare heyeti şu isimlerden oluşur: Reis: Hamit Sinan Bey, Murahhas: Zahit Bey, veznedar: Sabri Bey, Katibi Umumi: İbrahim Cehdi Bey, aza: Ömer Lütfi Bey’dir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Ocak şubeleri zaman zaman bir araya gelerek ortak çalışmalarda bulunurlar. 1925 yılı Mayıs ayında Salihli ye gelen Manisa Türk Ocağı Sporcuları Salihlili gençlerle futbol ve Voleybol maçları yaparlar. Daha sonra kendilerine Salihli Türk Ocağı tarafından yemek verilir. Türk Ocağının ilk etkinlikleri arasında Yeni idare heyetinin seçimi, ziyafet verilmesi ve bir konser düzenlemesi yer alır. 1925 yılı çalışmaları arasında şehirde bir şehitlik abidesi yaptırma planı da bulunur. Türk Ocağı, tütün ziraatı hakkında köyleri aydınlatma çalışmaları yapar.⁵³⁸

Salihli Türk Ocağının 1925 yılı senelik kongresi bir nisanda yapılır. Ankara’da²³ Nisanda yapılacak olan kurultaya Salihli’yi temsilen milletvekili Kemal Bey seçilir. Kongrede, Ocak başkanlığına belediye reisi Necmi Bey, Murahhas aza, Hamit Sinan Bey, veznedarlığa Hüseyin Sabri Bey, kâtipliğine Sadık Kara Bey, azalığa, Abdullah Salim ve Muallim Zeki Beyler seçilirler. Yeni idare heyeti bir ziyafet vererek yapacakları hizmetleri tanıtırlar.⁵³⁹

Salihli Türk Ocağı yararına Cumhuriyet bayramı günü zengin bir piyango düzenlenir. Bu amaçla 1200 adet piyango bileti hazırlanır. Biletlerin tanesi bir liradır. Piyangoda dağıtılmak için 250 parça eşya hazırlanır. Biletleri Salihli Türk Ocağı piyango tertip heyeti satar. Piyango da bulunan bazı eşyalar şöyledir: Büyük bir Türk bayrağı, Büyük Gazinin Levhası, Koltuk takımı, Gördes ve Demirci halıları, Ceviz sandalye takımı, av tabancası, Duvar ve masa saatleri, Pulluklar, 25 lira nakit, erkek ve hanımlar için elbiselik, ayak kapları ve buna benzer kıymetli eşyalar.⁵⁴⁰

⁵³⁷Nejdet Bilgi’ye göre, Salihli Türk Ocağı, 1922 yılının Aralık ayında açılarak çalışmalarına başlamıştır.

⁵³⁸**Anadolu**, 25 Haziran 1924.

⁵³⁹**Anadolu**, 1 Nisan 1925.

⁵⁴⁰**Anadolu**, 22 Ekim 1925.

Türk Ocağı tüzüğü gereği 5 Mart 1926'da Salihli Türk Ocağı genel heyeti toplanır. Mevcut azaların tamamen katılımı ile kongre açılır. Kongre başkanlığa avukat ve eski ocak reisi Zahid Bey seçilir. İdare heyeti Ocağın bir senelik icraatını anlatılır. Salihli Türk Ocağına “*Emlaki Metruke*” den bedel karşılığında verilen evlerden dolayı teşekkür edilir. Türk Ocağının yeni idare heyeti seçilir. Ocak reisliğine; Hamid Sinan Bey, Murahhas azalığa; Zahid Bey, veznedarlığa; Hüseyin Sabri Bey, kâtipliğe; İbrahim Cehdi Bey, Azalığa; Doktor Abid Abdulsalam ve Ömer Lütfi Bey seçilirler.⁵⁴¹

Mayıs 1926 tarihli bir haberde Salihli Türk Ocağının, Hizmet Gazetesine bir aylık çalışmalarının programını gönderdiği bildirilir. Hizmet Gazetesi, Salihli Türk Ocağının bu bir aylık faaliyet raporunu takdir ederek, çalışmanın diğer Ocaklara da örnek olmasını temenni eder.⁵⁴²

29 Ekim 1926 da Salihli Türk Ocağında boşalan üç azalık için seçim yapılır. Başöğretmen Zeki, vakıf katibi Latif ve İbrahim Cehdi Beyler çoğunluk oyu alarak seçilirler. Böylece Ocağın idare heyeti yenilenmiş olur. Yeni Türk Ocağı, idare heyeti her cuma günü bir köye ziyarette bulunma kararı alır. Bu amaçla Karaoğlanlı ve Keparlı köylerine ziyaretler yapılır. Böylece köy ve kasaba gençlerinin kaynaşması sağlanır. Birkaç gün sonra Türk Ocağı balo mahiyetinde ocakta bir konser verir. Bunun için ocak süslenir, musiki takımı sanatını icra eder. Baloya katılan mektebin genç sporcularına ve esnafa, ocağın idare heyeti teşekkür eder.⁵⁴³

Şubat 1927 tarihli bir habere göre Salihli Türk Ocağı tarafından bir müsamere verileceği duyurulur. Kazada ilk defa verilen bu müsamereye halkın ilgisi büyük olur. Ocak üyelerinden toplanan aidatlarla bu program hazırlanır. Oldukça zengin içerikli milli piyesi; İhsan, Kemal ve İsmail Beyler hazırlayıp sunarlar.⁵⁴⁴

Kasaba Türk Ocağından bazı gençler Ağustos 1927'de Salihli'ye gezi düzenlerler. Dört otomobille elli kadar genç Salihli'ye Bando takımı ile girerler. Gürbüzler yurdu idare heyeti, misafirlerini istasyonda karşılarlar. Turgutlu gurubunun başında belediye

⁵⁴¹ **Anadolu**, 10 Mart 1926.

⁵⁴² **Hizmet**, 2 Mayıs 1926.

⁵⁴³ **Anadolu**, 29 Ekim 1926.

⁵⁴⁴ **Anadolu**, 22 Şubat 1927.

başkanı ve Ocak reisi Rıza Bey bulunur. Misafirler önce Türk Ocağında otururlar. Orada birkaç marş çaldıktan sonra Gürbüzler yurdu Spor kulübüne giderler. Yurt azasından kırk kadar genç misafirleri ağırlar.⁵⁴⁵

Salihli Türk Ocağının 1928 yılındaki yönetim kurulunu meydana getiren isimler şöyledir. Reis: Halil İbrahim, Katip: Mehmet Hulusi, murahhas: Hamit Sinan, Muhasip: Nedim, veznedar: Hüseyin Sabri, aza: Hakkı Hasan ve Rıfat Bey'lerdir.⁵⁴⁶ Salihli Türk Ocağının Bütçesi; 1927'de 3050 lira iken bir yıl sonra 1900 liraya düşer. Salihli Türk Ocağının etkinliklerinde ki azalma Ocağın bütçesine de yansır.⁵⁴⁷

Salihli Türk Ocağı reisi Halil İbrahim Bey'in 1930 yılının başlarında tertip ettiği deve güreşi başarıyla sonuçlanır ve Ocağa önemli bir gelir getirir.⁵⁴⁸ Hizmet Gazetesi'nin verdiği habere göre Salihli'nin Kurtuluş günü Kazada, Büyük Pehlivan Güreşleri düzenlenir. 5.9.1930 Cuma günü Türk Ocağı yararına Pehlivan Güreşi yapılır. Müsabakaya katılmak isteyen pehlivanlara verilecek ödüller ilan ile duyurulur.⁵⁴⁹

Manisa Vilayet Umumi Meclisi 1930 yılının bütçesine bütçenin uygun olamamasından dolayı Türk Ocaklarına ödenek koydurtmaz.⁵⁵⁰ Fakat daha sonra bu olumsuz karara rağmen vilayet meclisi, Manisa bölgesindeki Türk Ocaklarına 1230 lira tahsisat ayrılır. Bu ödeneğin 210 lirası Manisa Türk Ocağına verilir. Kasaba, Salihli, Kula, Demirci ve Gördes Türk Ocaklarına 100'er lira yardım yapılır.⁵⁵¹

1930 yılında Türk Ocaklarının kapatılmasına giden süreçte kimi şubelerin ya da üyelerinin Serbest Cumhuriyet Fırkası ile yakınlaşması etkili olur. 1930 seçimlerinde İzmir ve İstanbul Türk Ocaklarının bazı üyeleri muhalefeti destekler. Türk Ocakları sol muhalefetin eleştiri oklarına hedef olur ve tek parti yönetiminin devamı için kapatılır.⁵⁵²

⁵⁴⁵ **Anadolu**, 11 Ağustos 1927.

⁵⁴⁶ Güneş, **a.g.e.** s.239.

⁵⁴⁷ Üstel, **a.g.e.** s.227.

⁵⁴⁸ **Anadolu**, 29 Ocak 1930.

⁵⁴⁹ **Hizmet**, 5 Eylül 1930.

⁵⁵⁰ **Manisa Vilayeti Meclisi 1930 Zabıtları**, s.280.

⁵⁵¹ **Manisa Vilayeti Hakkında Mecmua**, s.302.

⁵⁵² Üstel, **a.g.e.** s.363.

10 Nisan 1931’de Ankara’da toplanan Türk Ocakları olağanüstü kurultayı Türk Ocaklarının feshine ve mallarının Cumhuriyet Halk Fırkasına devredilmesine karar verir.⁵⁵³ Eylül 1931 tarihli bir İzmir gazetesinde, CHF genel sekreterliği tarafından gönderilen bir tebligat yayımlanır. Buna göre Kurultay kararı ile kendi kendini fes etmiş olan Türk Ocakları’nın tüm varlığının borçlarıyla beraber CHF’na geçtiği bildirilir. Haberin devamında ocaklardan kalan borçların peyderpey tespit edilmeye çalışıldığı ve borçların ödenmesi için gerekli olan parayı tedarik etmek üzere ocaklardan fırkaya geçen binalardan birçoğunun satılmasına karar verildiği belirtilir.⁵⁵⁴

Türk Ocakları’nı kapatan CHF, oluşan boşluğu yeni misyonuna uygun bir kurumla doldurmaya çalışır. Bu arayışlar sonunda ortaya Halkevleri çıkar. Manisa Halkevinin çıkardığı Gediz Dergisi, Halkevlerinin kuruluş amacını şöyle anlatır: *“Yanmış, yakılmış ve hırpalanmış olan bu anayurdun bakımı tedavisi, yapılacak işlerimizin en başında geliyordu. İşte halkevleri bu yüksek idealin tahakkuku için çeşitli çalışmalar ile bu işteki ödevini yerine getirmek için hummalı bir faaliyet göstermektedir”* 20 Şubat 1933 tarihinde Manisa Merkezde açılır. 1934’te Kula, 1935’te Alaşehir, 1936’da Turgutlu, Salihli, Akhisar’da birer şubesi açılır.⁵⁵⁵

4.2. Salihli Hilal-i Ahmer Cemiyeti

Osmanlı Devletinde, II. Meşrutiyetin ilanı ile beraber, hızlı bir Cemiyetleşme dönemi başlar. Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti’de cemiyetler kanuna uygun olarak bu dönemde kurulur. Diğer cemiyetler gibi siyasi faaliyetlerde bulunmamıştır. Daha çok bir yardım kuruluşu gibi çalışmış, herkesin yardımına koşmuştur.⁵⁵⁶

16 Mart 1920’de İstanbul’un İtilaf Devletleri tarafından işgali üzerine, birçok Türk Aydını, Anadolu’ya geçmiştir. Bunlar arasında Kızılay Umum Kâtibi Dr. Adnan Adıvar’da bulunur.⁵⁵⁷ Lozan Barış Antlaşmasından sonra yapılan mübadele sırasında

⁵⁵³ Ahmad, a.g.e. s.111.

⁵⁵⁴ **Hizmet**, 30 Eylül 1931.

⁵⁵⁵ Önakın, Azmi, **Gediz Dergisi**, 19. Sayı, Manisa 1937 s. 3.

⁵⁵⁶ Çapa, a.g.e. s.17.

⁵⁵⁷ Çapa, a.g.e. s.39.

Yunanistan'dan gelen göçmenlerin çoğu denizyoluyla gelirler. Bunların beslenme, barınma ve sağlık sorunları ile Hilal-i Ahmer Cemiyeti ilgilenir.⁵⁵⁸

Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan Nüfus Mübadelesinde, Hilal-i Ahmer Cemiyeti, şartlarını zorlayarak muhtaç durumdaki bu insanlara yardıma koşar. Bu özverili çabalarını göçmenler Türkiye'ye geldikten sonra da sürdürür. Mübadele fiilen başlamadan önce, Türkiye'ye getirilecek olan göçmenlerin sağlık, barınma ve beslenme gereksinimleri Cemiyet tarafından karşılanmaya çalışılır.⁵⁵⁹

Şubat 1926 tarihli bir habere göre, bir yıllık çalışma süresini tamamlayan Salihli Hilal-i Ahmer Cemiyeti, yeni idare heyetini seçmek için toplanır. Yapılan seçimler sonunda Cemiyetin idare heyeti şöyle belirlenir: Abdullah Salim, Ortaköylü Mustafa, Halil İbrahim. Başmuallim Rauf Bey kâtip olarak seçilir.⁵⁶⁰ Yeni oluşan heyetin çoğunluğu kazanın gençlerinden oluşmuştur.

Eylül 1931 tarihli bir habere göre Salihli Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin kazada hiçbir varlık gösteremediği anlaşılmaktadır. Haberin devamında Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin genç idare heyetinden ve reis Ali Vehbi Bey'den faaliyet bekledikleri dile getirilir.⁵⁶¹

27 Eylül 1932 tarihli bir haberde Salihli kazasındaki Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin yeni idare heyetini belirlemek için genel kurulun toplandığı belirtilir. Bir seneden beri hiçbir faaliyeti görülmeyen Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Salihli Şubesinin teftişine gelen müfettiş Mustafa Bey, cemiyetin genel idare heyetini toplar. Cemiyet üyeleri C.H. Fırkası binasında toplanarak yeni idare heyetlerini seçerler. Cemiyetin tüzüğüne göre yapılan seçimde kongre reisliğine emekli Yüzbaşı Şevket, kâtipliklere de Muallim Sabit ve Osman Bey'ler seçilirler. C.H.F idare heyetinden İbrahim Fethi Bey'in teklifiyle tüm üyelerin desteklediği yirmi kişilik bir aday listesi oluşturulur. Yapılan gizli oylama sonunda emekli Yüzbaşı Şevket, Doktor Sabit, Doktor Salim, Maarif Müfettişi Cemal,

⁵⁵⁸ Ahmad, **a.g.e.** s.19. Çapa, **a.g.e.** s.77.

⁵⁵⁹ Arı, **a.g.e.** s.19.

⁵⁶⁰ **Anadolu**, 8 Şubat 1926.

⁵⁶¹ **Anadolu**, 27 Eylül 1931.

Muallim Hüsnü Altay, Muallim Selami, Bekir Ağazade Sıtkı ve tüccardan Ali Vehbi Beyler cemiyetin idare heyetine seçilirler. Seçilen adaylar hemen toplanarak aralarında Şevket Bey'i Reis, Bekir Ağazade Sıtkı Bey'i kâtip, Doktor Sait Bey'i de veznedar yaparlar.⁵⁶²

4.3. Salihli Türk Tayyare Cemiyeti

16 Şubat 1925 tarihinde kurulan Türk Tayyare cemiyeti, aynı yıl içinde “*Türkiye Tayyare Cemiyet Mektepleri*” yararına üç çekilişli, para ödüllü, bir piyango düzenlerler. Daha sonra TBMM tarafından kabul edilen 9 Ocak 1926 tarihli bir kanunla nakit piyangosu tekeli alan Türk Tayyare Cemiyeti, yeni bir örgütlenmeyle Tayyare piyangosunu başlatır.⁵⁶³

Salihli kazasındaki Türk Tayyare Cemiyeti, Nisan 1925'te kurulur. Salihli Türk Tayyare Cemiyetinin idare heyeti şu kişilerden oluşur: Türk Ocağı idare heyeti azasından Zahid Bey, Muallimler derneğinden başmuallim Zeki Bey, belediye meclisi azalarından Tavashlızade Rıza ve Birgilizade Emin ile belediye reisi Mevlut Necmi Bey'lerdir. Türk Ocağında yapılan toplantıda “*Salihli Uçarı*” adıyla bir uçağın alınarak orduya hediye edilmesine karar verilir. Bu amaçla bayramın dördüncü günü bir pehlivan güreşi düzenlenir. Pehlivanlara ödül olarak önemli miktarda nakit ve birinci kolordu kumandanlığından bir ödül konulur.⁵⁶⁴

Aralık 1925 tarihli bir habere göre Türk Tayyare Cemiyeti menfaatine bir müsamere vermek için seyahate çıkan Şadi Bey'in yönetimindeki milli sahne heyetinin, Salihli'ye de geldiği belirtilir. Seçkin sanatkârlardan oluşan bu heyet, Salihli'de oldukça ilgi toplar. Akşam Türk Ocağında sanatçıların şereflerine ziyafet verilir. Tayyare Cemiyeti Salihli Şubesi'nin reisi, bir konuşma yapar. Akşam bir temsil ve ertesi günü

⁵⁶² **Anadolu**, 27 Eylül 1932.

⁵⁶³ Ahmad, **a.g.e.** s.43.

⁵⁶⁴ **Anadolu**, 20 Nisan 1925.

hanımlara iki temsil verilir. Akşamki gösteriye öğretmen hanımlar ve bazı aileler de katılırlar. Gösteri heyeti ertesi gün İzmir’e hareket eder.⁵⁶⁵

Şubat 1926 tarihli bir habere göre Salihli’de Tayyare Şehitleri günü adına bir anma programı yapıldığı bildirilir. Haberin devamında programdan sonra tüm memurlar, halk ve okul öğrencilerinin Türk Ocağında toplandıkları belirtilir. Burada Tayyare şubesinin reisi Zahid Bey bir konuşma yapar; Hava şehitlerinin kutsal hizmetlerinden ve ülke için öneminden bahseder. Türkçe yapılan dua ile kutlama sona erer. Akşam ise Türk Ocağında şehitler için mevlit okutulur.⁵⁶⁶

Ocak 1927 tarihli bir habere göre Salihli Tayyare Cemiyeti, yeni tüzüğüne göre toplanarak kurulun yeni idare heyetini belirler. Tayyare Cemiyetinin 1927 yılının yeni idare heyetine şu kişiler seçilmiştir. Salihli Belediye azasından fırka mutemedi Ahmet Halis, Reisi Hamid Sinan, Jandarma komutanı Ahmet, Tavaslıoğlu Rıza, Halil, Belediye azasından Abdullah Selim, başmuallim Zeki ve Zahid Beyler. Tayyare Cemiyetinin idare heyeti hemen toplanarak içlerinden Avukat Zahid Bey’i başkanlığa ve Hamid Sinan Bey’i de başkan yardımcılığına seçerler. Yeni muhasipliğe ise Abdullah’ı seçerler.⁵⁶⁷

Şubat 1927 tarihinde Salihli Kaymakamı Ferruh Bey’in başkanlığında toplanan bir heyet, Salihli Tayyare Şubesi’nin hesaplarını kontrol eder. Teftiş sonrasında cemiyetin Salihli’de kuruluşundan itibaren genel merkeze 22 bin lira gönderdiği görülmüştür. Salihli Tayyare Cemiyet şubesinin başkanı Avukat Zahit Bey, bir gazeteye verdiği, mülakatta: “*Tayyare Şubesi gelirinin halkın yaptığı yardımlardan oluştuğunu söyler.*” 1927 yılı birinci tertibin son çekilişinde Salihli’ye iki büyük ikramiye çıkar. Mühendis Hafız Bey;1000 lira, Faik Efendi; 2500 lira alır. Haberin devamında köylülerin henüz bunun faydalarını kavramadığı belirtilir. Gazeteye göre Hasattan sonra köylüler için özel piyango bileti çıkarılmasının iyi olacağı ifade edilir. Böylece piyango nimetinin köylere de girebileceğini ve piyangodan sadece şehirlilerin yararlanmayacağı belirtilir.⁵⁶⁸

⁵⁶⁵ **Anadolu**, 23 Aralık 1925.

⁵⁶⁶ **Anadolu**, 4 Şubat 1926.

⁵⁶⁷ **Anadolu**, 25 Ocak 1927.

⁵⁶⁸ **Anadolu**, 17 Şubat 1927.

Şubat 1927 tarihli bir haberde Salihli gençlerinin spor ve avcılığa olan hevesleri takdir edilir. Salihli’de bir de avcılar kulübünün kurulmak üzere olduğu belirtilir. Avcılıkla ilgili Salihlili bir yetkili: “*Salihli gençleri sporcu, faal, gürbüz ve avcıdır. Bunu nazarı itibara alarak burada resmen bir avcılar kulübü teşkil ettirmek istiyoruz*” der. Salihli’de elliye yakın gencin avcılıkla ilgilendiği anlaşılmaktadır. Yetkililer; İzmir Avcılar Kulübü’nün Nizamnamesini getirip Salihli’de benzer bir kulüp açacaklarını ifade ederler. Salihli Avcılar Kulübü, açılıştan sonra yapılan av derilerini Tayyare Cemiyeti’ne bağışlayacaklarını belirtirler.⁵⁶⁹ Salihli Avcılar Kulübü, Marmara Gölü civarında bir süre avı düzenler, birçok domuz ve canavar öldürülür. Bu ava kaza kaymakamı Tahsin Bey’in de iştirak ettiği belirtilir.⁵⁷⁰

21 Ağustos 1930 tarihli Hizmet Gazetesi’nde; “*Piyango bayisi niçin ve ne hakla Tayyare Cemiyeti reisine veriliyor?*”⁵⁷¹ şeklinde bir soru yer alır. Habere göre Salihli Türk Tayyare Cemiyeti başkanı, cemiyetin reisliğini kanunsuz olarak yaptığı gibi bayiliği de kendisi yaparak görevini suiistimal etmiştir. A. R. imzasıyla gazetelere gönderilen bu şikâyet mektubuna, Türk Tayyare Cemiyeti Salihli Şubesi Başkanı Abdullah Selim şöyle cevap verir: “*Cemiyet Tüzüğü’nün 22. Maddesine göre Tayyare Cemiyeti azasındayım. 23. Maddeye göre azalar arasında yapılan başkanlık seçiminde ekseriyetle bana oy verilmiş olduğundan bu hizmeti yaptım. Tayyare Cemiyeti Reisi olmak için belediye yada şube reisi bulunmanın meşru olduğuna dair tüzükte bir kayıt yoktur. Sadece başkanın seçimle belirlenmesi vardır.*

1- Fırka mutemedinin bu konuda etkisi yoktur. Fakat Salihli kazasında dürüstlüğü ile bilinen mutemedimizin de suçlanması eleştirilerin samimi olmadığını göstermektedir.

2- Ben cemiyetin reisi olmasam yine bayilik yapacaktım. Ve bayiliği bugün ben yapmazsam tabiatıyla başka birine verilecektir. Bayiye bütün kazanç verilecek ve bundan cemiyet hiçbir fayda görmeyecektir. Benim bayiliğimde fazla mesaim neticesi daha çok bilet satarak cemiyetin yararı sağlanır.

3- Bayiliği Cemiyet başkanlığı sıfatıyla yapmıyorum. Ayrıca müracaat ettim, cemiyet kararını verdi ve bana tebliğ edildi. 15 gün evvel gelen müfettiş de bu meseleyi inceleyerek onayladı. Cemiyetimiz şubesinin faaliyetlerini takdir etti. Her şey noksansız

⁵⁶⁹ **Anadolu**, 22 Şubat 1927.

⁵⁷⁰ **Anadolu**, 21 Aralık 1933.

⁵⁷¹ **Hizmet**, 21 Ağustos 1930.

ve çok mükemmel bulunduğundan cemiyet takdir ve tebrik edildi. Defterlerimizdeki kayıtlar bunu ispatlar.

4- Benim 3-4 senedir fedakârlıkla çalıştığım cemiyetin işleri ve hesabı herkese açıktır. Hizmetinde bulunmakla iftihar ettiğim bir cemiyete zarar vermek değil, faydam olmadığını anladığım gün hemen çekilmekte tereddüt etmem. İyi niyet taşıyanların gazetelere yanlış haber aksettirmekle değil doğruca şubeye müracaatla hakikate itila hâsıl etmeleri şayanı tavsiyedir.⁵⁷²

Verilen cevapları tatmin edici bulmayan A.R. gazeteye benzer eleştiri mektuplarını göndermeye devam eder. A.R: Salihli Tayyare Cemiyeti'nin reisinin, hem piyango bayisi hem de cemiyet reis olma hakkını nereden aldığını sorar? “Tayyare Cemiyeti reisi olmak için Cemiyetin idare heyetinde aza olmak bunun için de ya belediye reisi ya şube reisi veya Türk Ocağı heyetinden veya muallimler birliği heyetinden olmak lazımdır ”der. Cemiyet Reisi Abdullah Bey'in bunların hangisinden olduğunu, sorar. Ayrıca “bayiliğin hiçbir yerde cemiyet reislerine verilmediğini özellikle kazalarda biletlerin malul gazilere verildiğini”⁵⁷³ ifade der. Böylece birkaç malulün geçimi temin edilir.

4.4. Salihli Himaye-i Etfal Cemiyeti

Cumhuriyetin kurtuluşundan hemen sonra Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin korumasında birkaç yetim çocuk, Salihli'ye gönderilir. Bu yetim çocuklar Himaye-i Etfal marangozhanesinde kalır ve meslek öğrenirler. Salihli kazasında Himaye-i Etfal Kurumu'nun çalışmaları gazetelere yansır. Denizli'den havlu dokuyucu ve İstanbul'dan makas bıçkıyı bilen usta öğretici hanımlar aradıklarını duyururlar. Salihli Himaye-i Etfal Cemiyeti, hasattan sonra marangozhaneye erkek çocuklar için bir demir işleme atölyesi ve kızlara mahsus olarak dokumacılık, dikiş ve bıçkı kursunun ilave edilmesine karar verir.⁵⁷⁴

⁵⁷²Hizmet, 26 Ağustos 1930.

⁵⁷³Hizmet, 3 Eylül 1930.

⁵⁷⁴Anadolu, 29 Temmuz 1924.

Eylül 1931 tarihli bir İzmir gazetesi, Salihli’de Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından bir öksüz yurdu açma düşüncesi olduğu haberi yer alır. Habere göre bu yurtta yirmi öksüz köylü çocuk barındırılacaktır. Bu çocuklar ilköğretimlerini Salihli’de yapacak ve yurtta yatılı kalacaklar.⁵⁷⁵

Ekim 1932 tarihli bir haberde İnşa edilmekte olan Himaye-i Etfal gazinosunun ahşap kısmının Salihli Halkının yardımları ile yapımına başlandığı belirtilir. Bu amaçla ihale yapılmış ve işe başlanmıştır.⁵⁷⁶

4.5. Salihli Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti

Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, 18 Aralık 1919’da TBMM başkanı Kazım Paşa(Özalp) başkanlığında kurulur. Amacı Halkı tutumlu yaşamaya ve tasarrufa alıştırmaktır. Cemiyetin kuruluşuyla Türkiye de bir tasarruf ve yerli malları seferberliği başlar.⁵⁷⁷

Kasım 1926 tarihli bir haberde Salihli kazasında yapılan düğünlerdeki adetlerin israfa kaçtığına dair bir yazı çıkar. Haberde israfın menı hakkındaki kanuna göre düğün yapmak, çeyiz teşhir etmek gibi israfa talik eden şeyler memnu olduğu halde müruru zamanla bu kanunun hükmü biraz köşeyi nisyanda kalmıştır, denilmektedir. Haberin devamında gün geçmiyor ki Salihli sokakları davul seslerinden hali kalabilsin: “*Ekseri çoluk çocuktan ibaret bir sürü kafa her birinin elinde bir eşya mesela kırmızı tül ile örtülmüş bir lamba bir bardak, boş sandık, bir aynalık bu kafilenin önünde birde davul zurna bilmem hangi düğünün çeyiz eşyası imiş. Sokak sokak dolaşır durur.*” Cumhuriyet yönetiminde bu gibi adetlerin israflara kaçtığı ve maziye karışması gerektiği ifade edilerek, bu gibi yanlış adetlerin engellenmesi için savcılıklar göreve çağrılır.⁵⁷⁸

Ocak 1930 tarihli bir gazetede Milli iktisat ve Tasarruf Cemiyetinin Salihli şubesi teşekkül etmiştir haberi yer alır. Cemiyetin yakında faaliyete geçeceği ifade edilir.⁵⁷⁹

⁵⁷⁵ **Anadolu**, 27 Eylül 1931.

⁵⁷⁶ **Anadolu**, 11 Ekim 1932.

⁵⁷⁷ Ahmad, **a.g.e.** s.43.

⁵⁷⁸ **Anadolu**, 29 Kasım 1926.

⁵⁷⁹ **Anadolu**, 29 Ocak 1930.

Aralık 1932 tarihli bir haberde Milli İktisat Tasarruf Cemiyeti, Salihli Şubesi'nin tasarruf haftası için faaliyete geçtiği bildirilir. Salihli'de bu sene tasarruf haftasının başarıyla kutlanacağı ifade edilir.⁵⁸⁰

Aynı gazetenin iki hafta sonra çıkan sayısında “*Salihli’de Tasarruf Haftası ve Futbol Maçları*” başlığıyla bir haber yer alır. Habere göre Salihli’de bu sene tasarruf haftasının çok güzel geçtiği ve halka yerli mallarımızın kullanılması hususunda elde edilecek faydalar anlatmıştır. Tasarruf haftasının ilk gününden itibaren, kahvelerde kahve ve çay yerine ıhlamur, incir ve üzüm kullanılmıştır. Ayrıca kaymakamlık, resmi ve özel kurumlar, Gürbüzler Yurdu Bandosu’nun katılımı ile büyük bir geçit töreni yapılmıştır. Kazanın değişik yerlerinde yerli malların kullanımını tavsiye ve teşvik eden güzel konuşmalar yapılır, yazılar hazırlanır.⁵⁸¹

5. Salihli’de Sağlık Hizmetleri

5.1. Salihli’de Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele

Cumhuriyetin ilk yıllarında (1924-1936), yılları arasında sıtma mücadelesi için örgütlenme çalışmaları hızlanır. Hastalık 1924 tarihinde bölgede bir defa daha şiddetlenerek yayılır. Az zamanda köylüleri tarlalarında, yollar üzerinde sererek oraklarını, harmanlarını yüzüstü bırakır. Kasabalarda, şehirlerde fakir zengin bütün halk bundan etkilenir.⁵⁸²

Sıtma hastalığının kaynağı bataklıklardır. Manisa’da 1930 tarihlerinde iki büyük bataklık vardır. Bunlardan birisi, 100 dönümlük Akpınar bataklığı, diğeri 400 dönümlük Salihli bataklığıdır. Sıtma mücadelesine başkanlık eden Kani Bey, aralık 1930 tarihinde Turgutlu, Salihli, Akhisar kazalarını teftişten sonra “*Manisa, Salihli ve Akhisar’da bazı bataklıklıların kurutulmaya başlandığını söyler*”⁵⁸³

⁵⁸⁰ Anadolu, 6 Aralık 1932.

⁵⁸¹ Anadolu, 21 Aralık 1932.

⁵⁸² Tekeli, a.g.e. s.134.

⁵⁸³ Hizmet, 31 Aralık 1930.

Cumhuriyet yönetimi, sıtma ile mücadele etmek için güçlü bölge örgütleri kurar. Her sıtma savaş bölgesinde bir müdür ve laboratuvar şefi bulunmaktadır. Her mıntıka kendi içinde sıtma savaş şubelerine ayrılır. Her şubenin başında bir şube tabibi vardır. Her şube içinde köyler gruplara ayrılmakta başlarına sağlık memuru getirilmektedir. Bölge sıtma savaş teşkilatının kurulmasına 1925 yılında başlanır. Bu yıl Ankara, Aydın, Adana teşkilatı kurulur. 1929'da Antalya, Manisa, Eskişehir teşkilatları da tamamlanır. 1925-36 yılları arasında toplam 25.155 hektar bataklık kurutulur. Bu dönemde Manisa; Salihli, Akpınar bataklıkları da kurutulmuştur.⁵⁸⁴

1927 tarihinde Manisa Vilayet Meclisi kararıyla Salihli gibi büyük kazalara 150 lira ücretle iki seyyar tabip kadrosu verilir.⁵⁸⁵

1928-33 tarihlerinde Manisa vilayet merkezinde olmasa da kazalarda sağlık personeli, hastane, ilaç eksikliği birçok insanın ölümüne, bulaşıcı hastalıkların yayılmasına neden olur. Bu yıllarda birçok kaza ve köyde sağlık ocağı yoktur.⁵⁸⁶

Sıtma mücadelesine başkanlık eden Kani Bey, Turgutlu, Salihli, Akhisar kazalarını teftişten sonra şunları söyler: *“Mücadeleye 15 Ekim’de başladık. 230 köy, 81 Mahalle ve 10 bin kişiyi muayene ettik. Manisa, Salihli ve Ahmetli’de bazı bataklıkları kurutulması için tetkiklerini bitirdik. Adana’dan gelecek olan su mühendisi Emin Bey’le birlikte fenni tetkik yapılacaktır.”*⁵⁸⁷

1929 Manisa Vilayet Meclisi zabıtlarına göre 1930 yılında Salihli kazasında sağlık işlerinde kullanılmak üzere, Salihli belediyesine 200 lira yardım yapılır.⁵⁸⁸

1932 tarihinde Manisa Valiliğinin yayınladığı bir mecmuaya göre Salihli’de bir hükümet ve bir sıtma mücadele tabibi ve iki serbest doktor mevcut olup ebe yoktur. Turgutlu da 12 yataklı belediye hastanesi, Alaşehir de 20 Yataklı belediye hastanesi varken Salihli de bir hastane bulunmamaktadır. Bu tarihte Salihli kazasında sadece iki

⁵⁸⁴Tekeli, a.g.e. s.140.

⁵⁸⁵Manisa Vilayeti Meclisi Umumisi 1927 Zabıtları, s. 111.

⁵⁸⁶Karakaş, a.g.t. s.133.

⁵⁸⁷Hizmet, 11 Aralık 1929.

⁵⁸⁸Manisa Vilayeti Meclisi Umumisi, 1929 Zabıtları, s.203.

eczane vardır.⁵⁸⁹ Aynı mecmuanın verilen bilgiye göre, Salihli’de bir hükümet ve bir sıtma mücadele tabibi ve iki serbest doktor vardır. Kazada ebe yoktur. Kazada rastlanan bulaşıcı hastalıklar ise sıtma, verem ve frengidir.⁵⁹⁰

5.2. Salihli’de Hastane Açma Talepleri

Şubat 1926 Tarihli bir İzmir gazetesinde o dönemde çok nadir olan kadınların yüksek tahsili ile ilgili bir haber yer alır. Habere göre Salihli’den Almanya’ya giderek tıp öğrenimi gören Nimet Kazım Hanım, burada diş doktorluğunu bitirmiştir. Ardından Hamburg ve Ruf Hastanesinde iki sene pratisyenlik yaptıktan sonra Türkiye’ye dönmüştür. Bayan doktorun Manisa İstasyon Caddesi’nde bir muayenehane açarak diş hekimliğine başladığı bildirilir.⁵⁹¹

Ağustos 1927 tarihinde Salihli’ye gezmeye gelen bir gazeteci, Salihli’nin birkaç kazanın uğrak yeri olduğunu, bunun için kazanın merkezinde hiç olmazsa on yataklı bir hastaneye ihtiyaç duyulduğunu belirtir. “*Alaşehir, Gördes ve Demirci de ve hatta Kula da ağır hasta olanlar Salihli gibi merkezi bir yerde teşkil edilecek küçük bir hastanede çok istifade edebilirler*” diyerek, Salihli kazası için bir hastaneye olan ihtiyacı açıklar.⁵⁹²

Şubat 1929 tarihli bir haber, “*Salihli kazasında salgın çocuk hastalığı var*” şekliyle İzmir basınına yansır. Haberin devamında gazetenin okuyucularından Hamidiye Mahallesi Muhtarı Nuri Bey’in imzasını taşıyan bir mektupta şunlar anlatılır: “*İki aydan beri kazamızda çocuk vefiyatı yüz elliye tecavüz etmiştir. Kızamık ve boğmaca öksürüğü bütün şiddetiyle icrayı ahkâm etmekte ve her gün için üç-beş çocuğu öldürmektedir. Bu salgının önünü almak için bir hareket mevcut olmadığı gibi olma ihtimali de yoktur. Bu salgın daha bir iki ay devam edecek olursa felaket olacaktır. Hastalığın önüne geçebilmek için kazamıza hemen bir çocuk hastalıkları mütehasssının gelmesine şiddetle ihtiyaç vardır.*” Haberin devamında Muhtar Nuri Bey hastalığın çok önemli boyutlarda olduğunu belirterek, Salihli’deki çocuk hastalığını durdurmak için acilen birkaç doktor

⁵⁸⁹Manisa Vilayeti Hakkında Mecmua, s.67.

⁵⁹⁰Manisa Vilayeti Hakkında Mecmua, s.306.

⁵⁹¹Anadolu, 8 Şubat 1926.

⁵⁹²Anadolu, 18 Ağustos 1927.

göndermenin gerektiğini belirtir. Ardından Manisa Valisi Nusret Bey ile Manisa sağlık müdürü, göreve çağrılır.⁵⁹³

Bu haberden beş gün sonra Salihli kazasında baş gösteren çocuk hastalığı hakkında Manisa Valisinin, Salihli'ye bir heyet gönderdiği belirtilir. Manisa Hükümet Tabibi Naci, Vilayet Bakteriyoloğu Salih ve Doktor Ethem Bey'den oluşan bir heyetin Salihli'ye hareket ettiği bildirilir.⁵⁹⁴

Salihli kazasında yapılan incelemelerden sonra Hizmet Gazetesi'nin daha önce verdiği habere tekzip mahiyetinde bir mektup gelir. Manisa sıhhat ve içtimai muavenet müdürlüğünden gelen mektuba göre “*Salihli’de Hastalık yoktur*” Salihli kazasında bulaşıcı hastalık olmadığı söylenir. Ayrıca Salihli'nin Hamidiye Mahallesi Muhtarı Nuri Bey'in ihbarı üzerine kazaya giden heyetin araştırmaları neticesinde gazete haberinin doğru olmadığı ve yalan neşriyata sebep olan Muhtar Nuri Bey hakkında savcılığa suç duyurusunda bulunduğu belirtilir.⁵⁹⁵

5.3. Salihli ılıcaları

Salihli ılıcaları Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren şifa ve dinlenme amaçlı kullanılmakta ve bilinmektedir. Salihli'ye 5 km uzaklıkta bulunan kurşunlu kaplıcalarının sahip ve işletmecisi Salihli Belediyesi'dir. Su sıcaklığı 43 ile 91 derece arası değişmektedir. Kaplıcanın suyu beş kaynaktan sağlanmaktadır. Bunlar kurşunlu kaynağı Çelikli Banyo, Uyuz Hamamı, yukarı açık kaynak ve dere açık kaynağıdır. Ayrıca Salihli-Ödemiş yolu üzerinde 11 km de çamur kaplıcası bulunmaktadır. Bozdağ eteklerinde yer alan bu bölge Salihli'nin güney batısında bulunmaktadır. Kaynak suyu kuvvetli bir kükürt kokusu ile tek kaynaktan sağlanmaktadır. Su sıcaklığı 94 santigrat derecedir.⁵⁹⁶

20 Ocak 1925 tarihli bir habere göre, Salihli kurşunlu hamamlarının tamiri ve erkek mektebinin yenileme inşası bitmiştir. Habere göre kurşunlu hamamlarının tamiri

⁵⁹³Hizmet, 1 Şubat 1929.

⁵⁹⁴Hizmet, 6 Şubat 1929.

⁵⁹⁵Hizmet, 13 Şubat 1929.

⁵⁹⁶Otman, a.g.e. s.104.

suretiyle yapılan harcamalar sonucunda birçok kişinin istirahatini temin edilmiştir. Bu yatırımın bölgenin ekonomisine katkı sağlayacağı ifade edilmiştir.⁵⁹⁷

Manisa Vilayet Meclisi Umumisi 1926 yılı başlarında, Salihli Kurşunlu kaplıcalarının tamiri için 8.000 lira para ayırma kararı almıştır. Belki de bunun sonucu olarak, 1926 yılı ortalarında Hizmet Gazetesi'nde, “*Salihli Sart ılıcaları Açıldı*” başlığı ile bir ilanın yer aldığı görülmektedir. İlanda, bu yıl “*muntaazam oda ve banyolar inşa*” edildiği, birçok hastalığa iyi gelen kaplıcalara Salihli istasyonundan “*Âlamet-i farikalı posta arabalarına*” binerek ulaşılacağı belirtilmektedir.

Bir İzmir gazetesinde, 1926 Temmuz ayında “Salihli Sart ılıcaları açıldı” ilanı yer alır. İşletmenin açılış ilanı olan bu haber; “*Salihli'ye iki saat mesafede kalan Sart ılıcaları, kemik, cilt, romatizma, bel ve bel ağrılarının çeşitli hastalık ve sızılarının yegâne tedavi ocağıdır*” tarzında verilir. İlanın devamında hastalıklarına çare arayan aileler, buraya davet edilir. Ardından kaplıcaların diğer şifa verici özelliklerini sıralanır. “*Tabii güzellik, saf hava, iyi bir vakit geçirmek arzu ederseniz herhalde Sart ılıcalarına gitmelisiniz. Bu sene muntaazam oda ve banyolar inşa edilmiş, istirahat tamamıyla temin edilmiştir,*” sözleriyle ilan bitirilmiştir. Ulaşım için ise kolaylık sağlanmıştır. ılıcalara gelecek olanların Salihli istasyonunda bekleyen posta arabalarından yararlanabilecekleri ilave edilmiştir.⁵⁹⁸

Salihli kurşunlu kaplıcalarının tamirâtı ve tadilatı için 1927 Manisa Vilayet Meclisi'nde 8000 liralık bir masraf bütçesi ayrılır.⁵⁹⁹ Haziran 1928 tarihli bir İzmir gazetesine Salihli Sart Kaplıcaları'nın açılış ilanları yayınlanır. İzmir gazetelerinde çıkan ilanlara göre; “*Salihli'ye bir buçuk saat mesafede olan Sart ılıcası bu yıl gayet muntaazam bir surette düzenlenmiştir. İstirahat ve genel ihtiyaçları karşılayacak her türlü imkân hazırlanmıştır. Gazino ve bakkaliye açılmış, ihtiyaç hissedilen her şey bulunmaktadır*” şeklinde gayet iyi tanıtım yapılmaktadır. Altında müdüriyet imzası olan bu ilanlar çok iddialı bir reklam cümlesiyle sona erer: “*Mevkiatın bu keskinliği ve ab u havası sularının*

⁵⁹⁷ **Anadolu**, 20 Ocak 1925.

⁵⁹⁸ **Hizmet**, 20 Temmuz 1926.

⁵⁹⁹ **Manisa Vilayeti Meclisi Umumisi 1927 zabıtları**, s.125.

*zenginliği sayesinde hayatını kayıp etmek üzere olan beylere iyi bir hayat bahşeder. Bir defa teşrif her şeyi ispata kâfidir.”*⁶⁰⁰

Kurşunlu kaplıcalarında özel idarenin malı olan boş kaplıcaların medenî bir şekle dönüştürülmesi için bir teklif yapılır. Kaplıcanın yenilenmesi ve tamiri için kurumun bütçesinde gerekli ödenek yoktur. Bu amaçla yapılacak işler ve masraflar için 1930 vilayet meclisine tahsisat için başvurulur.⁶⁰¹

1930 yılında, Manisa Vilayet Meclisi’nde, Kurşunlu kaplıcalarının 5-8 seneye kadar icraya verme salahiyeti vilayet encümenine verilmiştir. Fakat Zabıt tutanaklarına 5 veya 8 sene yazılmıştır. Bu yanlışlığın düzeltilmesi için vilayet meclisine bir dilekçe ile başvuru yapılır.⁶⁰²

Sıddıkzade Ali Rıza, Temmuz 1931 tarihli bir İzmir gazetesine verdiği bir ilanda, Salihli Sart çamur hamamı ılıcalarını işletmek üzere ortak olduğunu belirterek; “*İzmir ve havalisi halkına bu defa Salihli’nin suları ve havası, manzarasının güzelliği ile maruf çamur banyolarını icarladım*” şeklinde ilan verir. Ali Rıza, her türlü dinlenme ortamı hazırladığını belirtir. Kurşunlu kaplıcalarında temiz, ucuz büfe ve bakkaliyenin bulunduğunu, odaların havadar ve tamimiyle istirahati temin edecek şekilde ayarlandığını bildirir. Ayrıca 15 günde bir müzikli programların da yapıldığı belirtilir.⁶⁰³

1932 yılındaki bir mecmuaya göre Salihli kazası sınırlarında Dağıstanlı Hamit Ağa varislerinin işlettiği “*çamur banyoları*” adıyla bilinen bir ılıca ve vilayet idaresine ait Kurşunlu ılıcaları bulunmaktadır. Bu iki ılıcanın bilhassa romatizma ve siyatik hastalıklarına şifa oldukları bilinmektedir. Çamur ılıcalarında bir nevi kurşunlu ve dört nevi sıcak maden suyu vardır. Her iki tarafta soğuk maden suyu vardır. Fakat bunlarda istifade edilmemektedir. Kurşunluda 5 Pavyon halinde 45 kadar oda, çamur ılıcalarında 20 kadar oda vardır. Kurşunlunun 5 havuzu olup birbirinden ayrıdır. Çamurun ise on beş havuzu bir çatı dâhilindedir. Kurşunlunun kaza merkezine mesafesi 5,5 kilometre olup

⁶⁰⁰ **Hizmet**, 5 Haziran 1928.

⁶⁰¹ **Manisa Vilayeti Meclisi Umumisi 1930 Zabıtları**, s.57.

⁶⁰² **Manisa Vilayeti Hakkında Mecmua**, s.318.

⁶⁰³ **Hizmet**, 10 Temmuz 1931.

senede tahminen 1000 kadar ziyaretçisi gelmektedir. Çamur ılıcasının kaza merkezine mesafesi 10 kilometredir. Tahminen 2000 kadar ziyaretçisi vardır. Salihli ılıcalarında maden suları varsa da istifade olunmamaktadır. Bilhassa Gördes ve Salihli hudutları arasında ve “*Borlu*” nahiyesine yakın bir köylüye ait içme adıyla bilinen bir su pek tatlı olup içimi güzeldir.⁶⁰⁴

Eylül 1932 tarihli bir haberde Kasaba ve Temdidi Demiryolu idaresinin halkın sıhhati için güzel bir fedakârlıkta bulunduğu belirtilmektedir. Habere göre demir yolu şirketi, Kasaba, Sart, Salihli banyolarına on gün için gidenlerden yarı ücret almaktadır. Kompartımandaki bütün yolcular, bu indirimden yararlanarak, kimi Kasaba ’ya kimisi Sart’a, en çok da Salihli’ye gidilmektedir. Herkesi düşündüren her üç kaplıcaya da istasyonun uzak olması ve araba, otomobil gibi ulaşım aracının olmamasıdır.⁶⁰⁵

Aralık 1932 tarihinde Salihli-Sart kaplıcalarına gelen bir muhabir, Salihli kaplıcalarına hak yapısı bir yoldan dere içi takip edilerek gidildiğini yazar. Sulardan geçerek, taşlardan, hendeklerden atlayarak bir saatte şose bir yoldan varıldığını belirtir. Kaplıcaların, kırmızı, eflatun ve yeşil renkli tepelerin üzerine merdiven basamakları gibi üst üste binalar inşa edilmiş, tek gözlü odalar şeklinde olduğunu, bir kahvehane, bir fırın, bir dükkanın halkın ihtiyaçlarına cevap verdiğini söyler. Ayrıca dört yerde dört müstakil bina var. Bunlardan bir tanesinde kadınlar çamaşır yıkamaktadır. Diğer ikisi; Biri kurşunlu, diğeri kükürtlü banyo mahalleri; arı kovani gibi işlemektedir. Halkın oturduğu binaları üç kısma ayırmak mümkün; Kiremit Palas, Tahta Palas, Çadır Palas, hepsinin birleştiği nokta şu iplere sarılmış beyaz, pembe, sarı, lacivert havlular, peşkirler, bornozlar envai çeşit çamaşırlar.⁶⁰⁶

Muhabir, ılıcanın mevcut halini kötü işletmenin neticesine bağlamaktadır. Ona göre: Salihli banyolarına ilk gelen bir adamda hasıl olan kanaat şudur; “*Burası evvelki senelere nazaran çok gerilemiş, şimdi halk evvelce buralarını nurlara gark eden elektrik kabloları üzerine çamaşırlarını asıyorlar*” Daha önce elektrik olduğunu ve aydınlatma işinde gerileme olduğu -elektrik tellerine asılan çamaşırlardan- anlaşılmaktadır.

⁶⁰⁴Manisa Vilayeti Hakkında, a.g.e. s.306.

⁶⁰⁵Anadolu, 7 Eylül 1932.

⁶⁰⁶Anadolu, 6 Aralık 1932.

Salihli'nin sahip olduğu kaplıca potansiyeli bölgenin geleceği hakkında güzel duygulara yol açmaktadır. Muhabir, ılıcaların gelecek sene İzmir hinterlandının en mükemmel bir şifa mahalli olacağını vurgular. Buna delil olarak ta inşa edilmekte olan büyük oteli gösterir. Otel inşaatının yaklaşık bir ay önce bitmesi gerekirken müteahhittin ihmalinden dolayı yetişmediğini belirtir. Bu durumu “*İhalesinde fazla kıran müteahhit kum, kireç., tahta, çivi, çimento gibi inşaat malzemelerini nakle kaplumbağaları, avans almaya da tavşanları memur etmiş*” şeklinde veciz bir ifadeyle belirtir. Söylendiğine göre alınan para ile yapılan iş arasında dağlar kadar fark var. Otelin inşaatı zamanında yetişmeyince, Manisa'nın Valisi, ardından başmühendis teftişe gelir.⁶⁰⁷

⁶⁰⁷ **Anadolu**, 6 Aralık 1932.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SALİHLİ'DE BAYINDIRLIK VE İMAR FAALİYETLERİ

1. Salihli'nin Fiziki Gelişimi

Salihli ilçesi 1530 tarihli Anadolu Vilayeti Muhasebe Defteri'nde Aydın livasına bağlı Sart kazasının Veled-i Salih isimli bir köyü olarak geçmektedir. İlgili kayıta 14 hane, üç mücerret ve üç kürekçi bulunmaktadır. Köyün toplam vergi hasılatı 4850 akçedir.⁶⁰⁸ Salihli Sempozyumunda, Cahit Telci, sunduğu “XV yy da Sart ve Çevresi” isimli bildiride XV. Yüzyıla ait, 1460 tarihli bir kürekçi defterinde “*Salihlu*” isimli bir köyün mevcut olduğunu söylemiştir. Bu belge Salihli'nin gidebildiği en eski tarihtir.⁶⁰⁹

Salihli, Osmanlı son dönemlerine kadar Sart kazasına bağlı bir köy iken zamanla Sart kazasının yerini alarak önemli bir tarım, ticaret ve yerleşim birimi olur.⁶¹⁰ Salihli kaza merkezi tren yolunun faaliyete geçtiği yıllarda, yaklaşık 50 haneli küçük bir kasabadır. Tarihi bir geçmişi yoktur. Kasaba şehir merkezinden istasyona doğru, hızla büyüyerek gelişir.

1705 tarihinde Sart Kadısı tarafından padişaha gönderilen bir arzda; Salihli'nin, küçük bir mescide sahip köy yerleşmesi olduğu anlaşılmaktadır. Bu arzda Salihli'de nüfusun artmasıyla Cuma ve Bayram namazlarında cemaatin dışarıya taşıdığı ve zahmet çektiği belirtilmektedir. Kasaba halkı aralarında para toplayarak Ramazan Beşe adlı birisinin yaptığı mescidi genişleterek camiye çevirmişlerdir. Sart Kadısı; içinde minber de yapılan yeni camide bayram ve Cuma namazlarının kılınması için izin ister. Talebi olumlu karşılanır.⁶¹¹

1891 Aydın Vilayeti Salnamesine göre, Salihli kazasında bulunan devlet ve hayır kurumları şunlardır: Bir hükümet konağı, bir telgrafhane, bir Ziraat Bankası, iki camii, bir kilise, bir havra. Kazada bulunan eğitim kurumları ise şöyledir: Bir rüştiye, bir erkek ilk

⁶⁰⁸Gökmen, Ertan, “XIX yy sonu ile XX yy balarında Salihli Vakıfları” **Salihli Sempozyum Bildirileri-1** Salihli Belediyesi Kültür Yay. Salihli 2013, s.150.

⁶⁰⁹Telci, “Cahit, XV-XVI yy da Sart ve Çevresi” **Salihli Sempozyum Bildirileri-1**, Salihli Belediyesi Kültür Yay. Salihli 2013, s.299.

⁶¹⁰Eroğlu, **a.g.e.** s.81.

⁶¹¹Eroğlu, **a.g.e.** s.74.

mektebi, bir kız ilk mektebi, üç azınlık mektebi vardır. Yine Salihli kazasında bulunan konut durumu: 607 ev, 147 dükkân, 13 han, bir hamam, bir un değirmeni, bir de fabrika bulunmaktadır.⁶¹² Salihli şehir merkezinde yer alan Hamidiye Camii, kitabesinde 1892 tarihinde yaptırıldığı anlaşılmaktadır.⁶¹³

2. Salihli’de İmar Faaliyetleri

Salihli kazasında 1918 yılında hükümetin mülkü olup vergiye tabi olmayan binalar bulunmaktaydı. Bunlar: İki hükümet konağı, bir askeri bina, bir belediye dairesi, bir posta ve telgrafhane, bir hapishanedir. Aynı yıl Salihli kazasında bulunan okul ve mabetlerin sayısı ise şöyle belirtilmiştir. 59 cami, 19 mescit, üç medrese, dört tekke, 14 iptidai erkek mektebi, bir iptidai kız mektebi, bir sinagog, bir Musevi erkek mektebi, dört kilise, üç Hristiyan erkek mektebi bulunmaktadır.⁶¹⁴

Salihli kazasında 1918 yılında, halkın kullanımında bulunan vergiye tabi binaların sayısı ise şöyledir: *Müslümanlara ait*:7.617 ev, 3 otel, 20 han, 567 dükkân, 19 fırın, 37 mağaza, bir hamam, bir ılıca, 3 yağhane, bir un fabrikası, 8 su değirmeni bulunmaktadır. *Rumların elinde*; 2 langar, 28 kahvehane, 8 meyhane, 3 eczane, 85 dükkân, 3 fırın, 1 rakı fabrikası, bir un fabrikası,5 su değirmeni bulunmaktadır. Dolayısıyla toplam olarak hükümete ait 106, cemaate ait 9, İslamlara ait 8.905, Musevilere ait 69, Ermenilere ait 18, Rumlara ait 618, Ecnebilere ait 3 olmak üzere toplam 9.518 bina bulunmaktadır.⁶¹⁵

16 Mart 1919 tarihli bir arşiv belgesinde Salihli kazasının, Burçak Bölgesindeki çay kenarında boş bir arsa bulunduğu ve buranın kabristan yapılmak istendiği belirtilir. Bu kamu arazisi ile ilgili içişleri bakanlığına bir yazı gönderilir.⁶¹⁶

Kurtuluştan kısa bir süre sonra, 1922 sonları ve 1923 başlarında toplanan Saruhan Meclis-i Umumisinde, aralarında Salihli'nin de bulunduğu yanan şehirlerle ilgili

⁶¹²Eroğlu, **a.g.e.** s.16.

⁶¹³Eroğlu, **a.g.e.** s.76.

⁶¹⁴Bilgi, Nejd, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Salihli:(1922-1927)” **Salihli Sempozyumu Bildirileri-2**, Salihli Belediyesi Kültür Yay. Salihli 2013, s.175.

⁶¹⁵Bilgi, **a.g.e.** s.175.

⁶¹⁶Eroğlu, **a.g.e.** s.93.

hükümetten yardım istenmesi kararlaştırılır. Görüşmelerde Salihli temsilcileri, Kasaba-Salihli ve Salihli-Poyrazdamları yollarının tamiri için 15.000 lira tahsisat ayrılmasını istemişlerdir. Vilayet Meclis-i Umuminin Salihli üyesi Süleyman Faik Efendi, verdiği önergeyle, seferberlik dolayısıyla gelirleri İzmir Hastanesine bağlanan Kurşunlu hamamlarının, tekrar Salihli milli eğitimine bağlanmasını gündeme getirmiş ve konuyla ilgili yazışmaların yapılmasını sağlamıştır. Mesken bunalımına karşı Salihli kazasında bir komisyon kurularak, görevine başlar.⁶¹⁷

Haziran 1924 tarihli bir haberde Yunan işgalinde yakılan Salihli'nin imar ve inşasının yavaş yavaş devam ettiği belirtilir. Habere göre halk, üç yıldır işgal altında bakımsız kalan bağ, bahçesi ile uğraşmaktadır. Kaymakam Zafer Nezihi Bey'in gazeteye verdiği malumata göre; Salihli de %1 kâgir ev, %5 Ahşap ev inşaatı devam etmektedir. Kazanın şehir planlaması hazırlanmış, çay ıslahatı yapılmıştır. Hasattan sonra kazada yarım kalan düzenlemeler tamamlanmaktadır.⁶¹⁸

Salihli Belediye reisi, kazanın imarı için bir Fransız ve bir İtalyan şirketiyle temasa geçtiklerini, İstanbul'dan bazı Türk şirketlerinin de başvurduklarını, fakat şartları ağır olduğu için halkın *"kendi yarasını kedi tedavi etmek"* istediğini söyler. Belediyenin süratle plan yapması ve halkın da çalışması ile kasabanın önemli kısmının imar edildiğini belirtir. Kasabadaki imar ve inşa faaliyetleri dolayısıyla çevrede kireç ve taş ocakları açılmıştır. Kerestenin bir kısmı İzmir'den bir kısmı da Salihli'den temin edilmektedir. Belediye reisi bu yıl ürünün bereketli olduğunu, bu nedenle kasabanın imar ve inşasının %80 tamamlanacağını söyler. 1923 yılına ait belediye bütçesinin 7.000 lira civarında olduğu, 1924 yılında ise belediye bütçesinin 25.000 lira civarında olmasının hedeflendiği belirtilmiştir.⁶¹⁹

1923 yılının Temmuz ayında Salihli'yi gezen bir gazeteci, Yunanlıların çekilirken kazada yaptıkları tahribatı şöyle anlatır: *"Saruhan livasının en zinde kazalarından biri, Vahşi sürüler burasını tamamen yakıp yıkmışlar. Şehrin bir kısmı mevcut, sonradan baraka tarzında dükkân ve evler yapılmış. Kazada zirai ve ticari hareketler dirilmeğe*

⁶¹⁷Yenisaruhan, 29 Ağustos 1923.

⁶¹⁸Anadolu, 25 Haziran 1924.

⁶¹⁹Bilgi, a.g.e. s.178.

başlamıştır” der. Ekim 1924 tarihli bir gazete haberinde Salihli kazasının imarı ve inşasına devam ettiği bilgisi yer alır. Haberin devamında birçok yangın arsasının açık artırma yoluyla satılmakta olduğu belirtilir. Ayrıca belediyenin yanarak harabe haline gelen eski evleri, bir an önce arsa olarak elden çıkarıp Salihli’yi harabe manzarasından kurtarması talebi basına yansır.⁶²⁰

8 Kasım 1925 tarihli Yanık yurt Gazetesi, Salihli’de kısa sürede önemli imar faaliyetlerinin gerçekleştiği bildirilir. Yakında bütün zararların telafi edileceği ve kazanın eski haline döneceği anlatılır. Haberde İzmir çevresinde en çok çalışan birkaç kaza olduğunu ve bunlardan birinin de Salihli olduğu vurgulanır. Çok hızlı gelişen Salihli’nin tarihi Sart Ovasına sahip olması, Gördes, Demirci, Kula, Ödemiş gibi mühim kaza merkezlerinin birleşme merkezinde yer alması önemli avantajlar sağladığı belirtilir.⁶²¹

Kazanın yeniden inşasında önemli sorunlar yaşanır. Yunan işgalinden yanarak kurtulan Salihli’de yangın sadece binaları değil, tapu kayıtlarını da yok etmiştir. Bu da sadece imar ve inşaa sorunu değil, bazı gayrimenkuller için tasarruf sorunu da yaratmıştır. Özellikle şehirdeki bazı bina ve arsaların sahipliliği veya hisse durumu bilinemediğinden, ilanla belirleme yoluna gidilmiştir. Mesela 1924 yılı başlarında Salihli Tapu Müdürlüğü, verdiği iki ilandan birisinde, kilise yanındaki 6,5 dönümlük arazinin sahibi olduğu anlaşılan şahıs dışında, herhangi bir haktan dolayı ilgisi olan varsa on gün içinde başvurması istenmiştir.⁶²²

1924 Ekim başlarındaki bir haberde, Salihli’de inşaa hız verildiği, bu hızla birçok yangın arsasının binalarla kaplanmaya başladığını ve böyle giderse pek yakında şehrin harabe manzarasından kurtulacağı belirtilmektedir. 1926 yılında çizilen bir haritada kent planı oldukça iyi işlenmiş, mevcut camilerle cadde ve sokaklar gösterilmiştir. Yanmış ve yanmamış yerler farklı renklerle belirtilmiştir. Planda Salihli ile demiryolu istasyonu arasındaki Mithatpaşa Caddesi ve çevresinin artık dolmaya başladığı, eski kopukluğun ortadan kalktığı izlenmektedir.⁶²³ Eylül 1931 tarihli bir habere

⁶²⁰ **Anadolu**, 10 Ekim 1924.

⁶²¹ Bilgi, **a.g.e.** s.182.

⁶²² Bilgi, **a.g.e.** s.180.

⁶²³ Otman, **a.g.e.** s.103.

göre Salihli kazasında henüz derli toplu bir hükümet konağı yoktur. Hükümet binaları ayrı ayrı evlerde olduğu belirtilmektedir.⁶²⁴

1932 tarihli bir mecmuada belediyenin kazaya içme suyu getirmek için çalışmalarında bulunduğu belirtilmektedir. Ayrıca suların birleştirilmesine veya iyi suların getirilmesine de çalışılmaktadır. Belediyeye ait yapılacak işler arasında 6 yataklı ve tam teşkilatlı bir dispanser projesi de vardır. Ayrıca kasabada mazotla işleyen ve şehri aydınlatan bir elektrik, bir de Pamuk ve un fabrikası bulunmaktadır. Aynı zaman da toprak sanayi ile meşgul olan 2 desti ve bardak, 2 kiremit ve tuğla ocağı da bulunmaktadır.⁶²⁵

Aynı mecmuaya göre Salihli kaza merkezinde 8, köylerde 38 bina bulunmaktadır. Kaza merkezinde hususi 1786 ev, 34 mağaza, 355 dükkân, 13 han, 1 hamam, 4 otel, 28 kahvehane, 17 fırın bulunmaktadır. Kazaya bağlı köylerde 5350 ev, 11 mağaza, 127 dükkân, 8 han, 2 hamam, 36 kahvehane, 3 fırın vardır. Merkezde 763, köylerde 473 ev, merkezde 30 mağaza, 301 dükkân ve merkezde 10, köylerde bir han, merkez de 3 otel ve merkezde 23, köylerde 4 kahvehane, Merkezde 10 fırın ve merkezde 2, köylerde 8 resmi bina kurtuluştan sonra yapılmıştır.⁶²⁶

Salihli kazası 1920'lerde demiryolunun güneyinde iskâna açılır. Demiryolu ile Bozdağ etekleri arasındaki alanın büyük bölümünün zamanla dolduğunu görüyoruz. 1960'larda kentin kuzeyinden geçen İzmir-Ankara karayolu kente ikinci bir canlılık katar. Bundan sonra kazanın kuzeye doğru genişlediği gözlenir. Böylece son 100-150 yıllık yerleşim alanındaki gelişimlerini görebildiğimiz Salihli kazası, eski kuruluş yerinin çevresinde genişlemiştir. Önceleri demiryoluna doğru yayılım gösterirken bugün ise karayolunun ortaya çıkmasıyla karayolu kenarına doğru gelişme göstermektedir. Son yıllarda yerleşimin doğu-batı doğrultusunda olduğu gözlenmektedir.⁶²⁷

3.1. Su, Kanalizasyon ve Temizlik İşleri

⁶²⁴Anadolu, 12 Eylül 1931. Hizmet, 22 Eylül 1931.

⁶²⁵Manisa Vilayeti Hakkında Mecmua, s. 85.

⁶²⁶Manisa Vilayeti Hakkında Mecmua, s.313.

⁶²⁷Otman, a.g.e. s.104.

Ekim 1924 sonlarındaki bir haberde, Salihli'de yalnızca bir hamam bulunduğu, onun da bilinmeyen bir nedenle kapatıldığı bilgisi yer alır. Haberin devamında halkın hamam ihtiyacının giderilmesi için burasının açılması yanında, hamam sayısının artırması gerektiği vurgulanmaktadır. Aynı haberde bu tarihlerde Salihli'deki Sokak lambalarının düzenli olarak yakıldığı ve temizliğe dikkat edildiği de belirtilmektedir.⁶²⁸

1932 tarihli bir mecmuaya göre Salihli Belediyesi'nin 4 tane tek beygirli arabası ve iki el arabası vardır. Temizlik işleri bu arabalarla ve on iki amele ile yapılmaktadır. Çarşının sulanması için bir su arabası dahi mevcuttur.⁶²⁹

Salihli'de 1957 yılına kadar halk, suyunu kuyu, tulumba ve akarsulardan temin ederdi. Bu yüzdende şehrin gelişmesi hep demiryolu altında ve koca çeşme mahallesine doğru olmuştur. İçme suyuna bir çözüm arayan belediye idarecileri Bozdağ eteklerini araştırmışlar ve bahçecik köyünde muhtelif yerlerde kaynak bulmuşlardır.⁶³⁰

a. Elektrik ve Telefon Hizmetleri

Nisan 1927 tarihli bir haberde bayramın ikinci gününden itibaren Salihli'nin elektrik ile aydınlanacağı bildirilmiştir. Haberin devamında Belediyenin bu çalışması takdir edilerek Belediye reisi Hamit Sinan Bey tebrik edilmiştir.⁶³¹

1927 yılı ortalarında Salihli hakkındaki bir tanıtım kitapçığında kasabada yakın bir zamanda elektrik fabrikasının kurulacağı ve bu fabrikanın kurulmasıyla Salihli'nin daha da şenleneceği belirtilmektedir.⁶³²

Kasım 1932 tarihli bir İzmir gazetesine göre yeni yapılan elektrik tesisatı tüm kasabayı aydınlatmıştır. Salihli'de başlamış olan elektrik aydınlatma sorununun da çözülmesi halkın sevincini artırmıştır. Önce Kocaçeşme Mahallesi aydınlatılırken

⁶²⁸Bilgi, **a.g.e.** s.180.

⁶²⁹**Manisa Vilayeti Hakkında Mecmua**, s.311.

⁶³⁰Otman-Aksakal, **a.g.e.** s.124.

⁶³¹**Anadolu**, 20 Nisan 1927.

⁶³²Bilgi, **a.g.e.** s.188.

Mithatpaşa Mahallesi karanlıkta kalmıştır. Ertesi gün bu semte de cereyan verilmiş ve bu mahalle de aydınlatılmıştır.⁶³³

1932 yılında Salihli’de aydınlatma özel bir şirketin elindedir. Kasabanın sokakları, birbirinden farklı kuvvette 350 lamba ile aydınlatmaktadır. Bu şirkete belediye tarafından ayda 503 lira elektrik parası ödenmektedir.⁶³⁴

Adala Belediyesi, nahiyelerde ve mahallelerde uygun yerlere fenerler koymak için girişimde bulunmuştur. Bunun içinde gerekli siparişleri vermiştir. Haberin devamında Belediye reisi Emin Bey bundan dolayı takdir edilmektedir.⁶³⁵

Haziran 1925 başlarındaki bir habere göre Salihli ile Borlu nahiyesi arasında telefon hattı kurma çalışmaları başlanmıştır. Ayrıca Manisa’dan itibaren bütün kazalara telefon hattı bağlantısının yapılacağı belirtilmiştir.⁶³⁶

1932 yılında ki bir mecmuaya göre Salihli kazasında 62 kilometre tulünde telefon hattı vardır. Ayrıca bir santral ve 12 telefon makinesi de mevcuttur.⁶³⁷ 1934 yılında satın alınan 400 telefon direğiyle İzmir yolu ve Manisa- Salihli, Salihli- Borlu, Salihli- Alaşehir telefon irtibatları bazı yerlerde tamamen bazı yerlerde kısmen tamir edilecektir.⁶³⁸

b. Yangınlar ve İtfaiye Teşkilatı

Ocak 1928 tarihli bir habere göre Salihli kazasında önemli bir yangın çıkmıştır. Bu yangının kazaya 60 bin lira zarar verdiği bildirilmiştir. Haberin devamında Salihli

⁶³³Anadolu, 21 Kasım1932.

⁶³⁴Manisa Vilayeti Hakkında Mecmua, s.312.

⁶³⁵Bilgi, a.g.e. s.184.

⁶³⁶Anadolu, 2 Haziran 1925.

⁶³⁷Manisa Vilayeti Hakkında Mecmua, s.312.

⁶³⁸Manisa Vilayeti Meclisi Umumisi 1934 Zabıtları, s.17.

çarşısında belediye dairesi⁶³⁹ ile park karşısında ki dükkândan bir yangın çıktığı, bir iki saat içinde üç manifatura, üç bakkal, bir tatlıcı ve bir atariye mağazasının yandığı bilgisi yer alır. Yangının kısa zamanda büyüyerek böylesine zarar vermesinin sebebi havanın rüzgârlı olmasıdır. Ayrıca belediyenin itfaiye teşkilatının yetersizliği ve suyun zamanında kullanılamaması da etkili olmuştur. Gazeteler Salihli gibi suyu oldukça bol olan bir kazada niçin yangına karşı tedbir alınmamaktadır? Sorusunu sorarak eleştirilerini devam ettirirler. *“Aynı zamanda belediyemiz artık hazreti âdemden kalma adi emme basma tulumbarla yangına karşı mücadele etmenin imkânsızlığını takdir etmeli”* denilerek Salihli gibi ulaşımın kolay olduğu ve yapıların genellikle ahşap olduğu bir kasabada yangına karşı belediyenin yetersizliği dile getirilir. Yanan dükkânlar tamamen sigortasız ve Salihli eşrafından birinin malıdır. Gazete *“çalışkan ve müteşebbis bir belediye reisi olarak tanıdığımız Hamit Sinan Bey’in belediyenin itfaiye teşkilatının eksikliklerinin tamamlaması temennisiyle”* diye haberini bitirir.⁶⁴⁰

Nisan 1928 tarihli bir habere göre Salihli’de gece Manastırlı Rıza Bey’in evi yanar. Haberin devamında Rıza Bey’in zararının 10 bin lira olduğu belirtilmektedir.⁶⁴¹

Eylül 1930 tarihli bir İzmir gazetesi Salihli’de çıkan yangında bir dükkânın yandığını ve belediyenin yangın söndürme arabasının çöplükte yattığını bildirir. Gazete *“Belediye Neron’un Roma yangınında olduğu gibi yangına elleri bağlı kaldı”* başlığını atar. Rüzgârın esmemesi ve binanın yanında başka binaların olmamasından dolayı yangın fazla yayılmadığı ve kısa zamanda söndürüldüğü belirtilir. Gazete, belediyenin yangın talimatnamesinin, yangınları önleme tedbirlerini niçin yerine getirilmediğini sorarak; *“Bu vaziyet karşısında acaba bu belediye ve onun reisi sorumlu olmayacak mıdır? Mutemetler ve belediye reisleri dokunulmaz mı?”* diye eleştirilerini sürdürür.⁶⁴²

⁶³⁹ Belediye binasının yanması Salihli tarihini aydınlatacak birçok belgeyi de beraberinde yok etmiştir.

⁶⁴⁰ **Anadolu**, 2 Ocak 1928.

⁶⁴¹ **Hizmet**, 25 Nisan 1928.

⁶⁴² **Hizmet**, 29 Eylül 1930.

1932 tarihinde Manisa Valiliğinin yayınladığı bir mecmuaya göre Salihli Belediyesi'nin bir monopomp tulumba ile bir emme basma arabalı tulumbası ve levazımatı vardır. İtfaiye teşkilatında, bir makinist ile üç amele görev almaktadır.⁶⁴³

Eylül 1931 tarihli bir habere göre Salihli Belediyesi tarafından yaptırılan Fenni mezbahanın inşaatı devam etmektedir. Haberin devamında birkaç hafta sonra belediye tarafından mezbahanın açılışının yapılacağı belirtilir. Salihli halkı, belediyenin yaptığı bu mezbahadan çok fayda temin edecektir yorumu yer alır.⁶⁴⁴

2. Salihli Kazasında Ulaşım

4.1. Salihli'de Demiryolu Ulaşımı

*“Her sabah Salihli'den kalkan bir teren Turgutlu Manisa arasındaki küçük istasyonlardan da yolcu alarak Horosköyü, Muradiye köyü istasyonlarından sonra İzmir hududuna girer. İzmir'e varınca akşam aynı yoldan yolcu ve eşya vagonu ile geri döner.”*⁶⁴⁵

Osmanlı Devletinin, Anadolu topraklarında yaptırdığı ilk demiryolunun başlangıç noktası İzmir'dir. İzmir bereketli bir bölgenin dışa açılan kapısıdır. Bölgede Büyük Menderes ve Gediz gibi önemli vadiler vardır. Yollar bu vadileri izleyerek doğu- batı doğrultusunda uzanmaktadır. Ancak ticaret yolları tekerlekli taşımacılık için elverişli değildir. Bundan dolayı uzun mesafe ticaretinde deve kervanlarından kısa mesafe ticaretinde ise katır ve eşeklerden faydalanılmıştır.⁶⁴⁶

XIX. yüzyılın ikinci yarısında bölgenin biçimlenmesinde Türkiye'nin ilk demiryolu bağlantılarını oluşturan; İzmir-Aydın ve İzmir-Kasaba demiryolu hatlarının kurulması önemli bir rol oynamıştır. Son derece zengin bir tarımsal alt bölgeyi liman

⁶⁴³Manisa Vilayeti Hakkında Mecmua, s.312.

⁶⁴⁴Anadolu, 27 Eylül 1931.

⁶⁴⁵Orkon, a.g.e. s.189.

⁶⁴⁶Kolay, Arif, “Kasaba, Salihli, Alaşehir Demiryolunun Yapılması ve demiryolunun Bölgeye Kazandırdıkları”, **Salihli Sempozyumu Bildirileri-1**, Salihli, 2013, s. 73.

kenti İzmir'e bağlayan demiryolları yeni kasabalar ve şehirlerin ortaya çıkmasına ortam hazırlamıştır.⁶⁴⁷

İzmir ve civarı zengin meyve bahçelerine sahip olduğu halde sevkiyatın süratle yapılmamasından dolayı meyveler daha çok mahallinde sarf edilmektedir. Demiryollarının yapımı ile taze meyvelerin iç bölgelerden sahile nakli kolaylaşmış olacaktır.⁶⁴⁸ Osmanlı Hükümeti 'de iktisadi, siyasi ve sosyal alanda büyük faydalar getireceği ümidiyle demiryolu inşasına başlamıştır.⁶⁴⁹

Salihli, 1875'te demiryolu ulaşımının başlamasına kadar 50-60 haneli küçük bir köy yerleşmesidir. Nitekim 1871'de, Sart Şer'iye Mahkemesi'ne ait Razlı değirmeni ile ilgili bir belgede, Adala kazası Sart nahiyesi Salihli mevki şeklinde bir ifade yer almaktadır. Bu ifadeden Salihli'nin henüz nahiye veya kaza statüsünde bir yer olmadığı anlaşılmaktadır. Demiryolu hattı. Salihli köyünün yerleşim merkezinin yaklaşık 1 km güneyinden geçirilmiştir. İstasyon binası ise, köyün 1,5 km kadar güneybatısında. Seyran Tepe ve Çakallar Deresi'ne yakın, kuzeye hafif meyilli bir topografyada inşa edilmiştir. Demiryolu ulaşımının başlamasından sonra Salihli'de nüfus, yerleşme ve ekonomik faaliyetlerle ilgili önemli gelişmeler meydana gelmiştir.⁶⁵⁰

Edward Price adlı İngiliz'e 4 Temmuz 1863 tarihinde verilen bir imtiyaz sonucunda kurulan İngiliz kumpanyası, İzmir Kasaba demiryolunun bir bölümünü 1865'te işletmeye açar. Bu demiryolu işletmesinin imtiyazı 1894 tarihinde Paris'te kurulan "*İzmir-Kasaba ve Temdidi Osmanlı Demiryolu Şirketi*" ne devredilir.⁶⁵¹ İzmir-Bornova, İzmir-Kasaba ve Manisa-soma-Bandırma ve Kasaba-Afyon hatlarını Fransızlar yapar. Toplam hat uzunluğu 710 km'yi bulur.⁶⁵²

I. Dünya savaşında Osmanlı Devleti, Aydın ve Kasaba demiryollarının idaresini kontrolüne alır. Mütareke döneminde ise Aydın ve Kasaba demiryollarının idarelerine

⁶⁴⁷Kurt, Sadık, **İzmir'de Kamusal Hizmetler(1850-1950)**, İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2012, s. 48.

⁶⁴⁸Kütükoğlu, **a.g.e.** s.30.

⁶⁴⁹Kolay, **a.g.e.** s.76.

⁶⁵⁰Ceylan, Mehmet Akif, **Manisa-Uşak Demiryolu Ulaşımını Yerleşim Yerleri Üzerinde Etkisi,**

⁶⁵¹Kolay, **a.g.e.** s.77.

⁶⁵²Kurt, **a.g.e.** s.52.

itilaf devletleri el koyarlar.⁶⁵³ Mudanya mütarekesinden sonra TBMM, yabancı şirketlerin demiryolları hatlarını yine bu şirketlere devretmeye başlar.⁶⁵⁴ 19 Eylül 1923’de kabul edilen bir yasa ile Aydın demiryolu, İzmir-Kasaba hattı ve uzantıları ile Mudanya Bursa hattı şark demiryolu ve İzmir liman imtiyazlarının eski sahiplerine devredilmesine karar verilir.⁶⁵⁵

Cumhuriyetin ilk yıllarında, Salihli ile İzmir arasındaki yolcu ve yük taşımacılığı tren vasıtasıyla yapılmaktadır. Bununla beraber Salihli kazası, İzmir-Ankara arasındaki ulaşımında önemli durak noktalarından biridir. Başta Atatürk olmak üzere birçok devlet yöneticisi, İzmir-Ankara arasındaki geliş, gidişlerinde Salihli’ye de uğramışlardır. Ayrıca değişik sosyal, kültürel etkinlik ve geziler için bazen özel tren seferleri yapılmıştır.

Nisan 1929 tarihli bir İzmir gazetesine çıkan haberde Hükümet ile Kasaba ve Temdidi demiryolları idaresi, arasında yeni bir anlaşma imzalanmak üzere olduğu bildirilir. Bu hattın İzmir-Alaşehir ve Manisa-Soma kısımları hükümetin malı, diğer kısımlar ise yabancı şirketlerin imtiyazında idi. Bunların hepsi birleştirilmiştir. Habere göre hattın teminatı kaldırılarak, hükümet masrafa iştirak edecektir. Buna karşılık hâsılatın yüzde altmışını alacaktır. Kumpanya hattın masrafları için üç milyon lira verecektir. Anlaşma süresi altı senedir. Bu süre zarfında iki taraf memnun olursa süre uzatılacak, aksi halde hükümet el koyacaktır.⁶⁵⁶

31 Ocak 1928’de kabul edilen 1375 sayılı yasa ile Anadolu Demiryolu ve Haydarpaşa limanının satın alınmasından sonra -yaşanan dünya bunalımı- hükümeti diğer hatları da satın almak zorunda bırakır. Ve zaman içinde tüm hatlar devletçe işletilir hale gelir. İzmir Kasaba Temdidi demiryolu 1934 yılında 2487 sayılı yasayla satın alınarak devletleştirilir.⁶⁵⁷

4.2. Salihli’de Karayolu Ulaşımı

⁶⁵³Kurt, **a.g.e.** s.55.

⁶⁵⁴Tekeli, **a.g.e.** s.274.

⁶⁵⁵Tekeli, **a.g.e.** s.278.

⁶⁵⁶**Hizmet**, 10 Nisan 1929.

⁶⁵⁷Tekeli, **a.g.e.** s.304.

1923 yılında Taytan köprüsünün inşaatı için yöre halkı tarafından hazırlanan kerestenin 1924 yılı rayiç bedeli farkı olarak 1.529 lira Meclis-i Umumi kararıyla 1924 yılı, fevkalade bütçesinden karşılanmıştır. Aynı bütçeden Salihli'ye “*akarat tamirati*” için 2.021 lira ayrılmış ve bu meblağ Kurşunlu kaplıcalarının tamiratına harcanmıştır.⁶⁵⁸ 1924 yılında Manisa Vilayet Meclis-i Umumi kararıyla, Salihli'nin Poyrazdamları köy yolu için 5.000 lira harcanmıştır.

Ağustos 1927 tarihinde Anadolu gazetesinin bir muhabiri, Salihli kazasını gezmeye gelir; İlçenin zengin bağlarından, engin tarlalarından övgüyle bahseder. Salihli'nin çevre ilçelere göre sahip olduğu ekonomik ve doğal güzellikleri anlatır. Ona göre; Salihli, Afyon-İzmir Demiryolu ile binlerce ton ithalat ve yüz binlerce ton ihracat yapmaktadır. Gördes, Demirci, Kula ilçelerinin ticareti Salihli üzerinden gerçekleşmektedir. Ticarete olduğu gibi tarımda da bölgenin dönen ticaret çarkının dinamosunu teşkil etmektedir. Demirci ile Gördes'le Salihli arasında iki sene evvel ömür törpüsü olan yolların önemli kısmı tamamlanmış olduğundan şimdi otomobiller yolculuk yapılabilmektedir. Bu sene Kula yolunun inşasına başlanmaktadır. Ödemişle birlikte nahiyesi hududuna kadar yapılan şose yol, Kurşunlu banliyöleri yanından Salihli'ye ayrılmaktadır. Fakat yolların fazla sarplığı ve virajların çokluğu, masrafları artırmaktadır.⁶⁵⁹

Aynı yıl Kasaba'dan Salihli'ye otomobil ile giden bir gazeteci ırmaklar üzerinde köylüler tarafından yaptırılan köprücüklerin desteklenmesiyle bu yolun kışın da kullanılabileceğini ifade eder. “*Sart'taki ılıcalara gideceklerin güzergâhı bu yol olduğu gibi, Salihli'den İzmir'e otomobil ile gelmek isteyeceklerin de yine istifade edecekleri yol budur.*” Muhabir, bu yolun Salihli kazası için önemine değinir. Yolun iki kilometrelik bozuk olan kısmı düzeltilirse ulaşımın canlanacağını söyler. Gediz'in Güneyinde kalan köylerin, özellikle kışın, kazaya ulaşımı sağlayacak bir iki köprü'nün yapılmasını önemle vurgular. Ahşap dahi olsa böyle bir köprü'nün Demirci tarafındaki köylerin yaşamına canlılık getireceğini belirtir. Her yerde karşılaştığı bir sorunun (şehrin içinde geçecek

⁶⁵⁸Bilgi, Nejdet, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Salihli:(1922-1927)” **Salihli Sempozyumu Bildirileri-2**, Salihli 2013, s.181.

⁶⁵⁹**Anadolu**, 16 Ağustos 1927.

olan yolun tamiri), Nafia ile belediye arasındaki anlaşmazlığın Salihli’de de yaşandığını söyler.⁶⁶⁰

Ekim 1928’deki bir haberde yağın şiddetli yağmurlardan dolayı Gümüş Çayı’nın taşıdığı, Salihli’deki köprülerden bir kısmının bozulmuş olduğu bildirilir. Habere göre bozuk yolların ve köprüleri tamirâtı devam etmektedir. Trenler ise aktarma yapmak mecburiyetinde kalmışlardır.⁶⁶¹

1930 yılının vilayet Meclisi’nde Salihli kazasının çevre ilçelerle olan ulaşımı için yapılan masraflar ve yapılan ödemeler konuşulur. Buna göre Salihli-Kula yolunun inşaat masrafına 10 bin lira, Alaşehir-Salihli yolunun inşaat masrafına 4 bin lira, Salihli -Borlu yolu inşaat masrafına 31 bin lira ayrılmıştır.⁶⁶²

1932 tarihli bir mecmuaya göre Salihli kazasının köylerini birbirine bağlayan yollar kısmen bozulmuştur. Bu yolların tekrar onarılmasına karar verilmiştir. Aslında Kaza köylerinin çoğu ovada olup her köyün tabii yolu vardır. Bu yollarda yazın gidiş ve gelişler kolayca gerçekleşmektedir. Kışın Gediz nehrinin taşıdığı zamanlarda kaza merkezi ile Gediz nehrinin kuzeyinde bulunan Adala nahiyesi ve bu nahiyeye bağlı köyler arasında yollar su altında kaldığından geliş gidiş zorlukla yapılmaktadır.⁶⁶³

4.2.1. Salihli-Kasaba Yolu

1926 yılı başlarında Manisa Meclis-i Umumi toplantılarında Salihli-Kula yolunun inşası birkaç kez gündeme getirilir. Nihayetinde yolun inşaatı için 50.000 lira ayrılması kabul edilir. Ayrıca Salihli-Sart yolu için 3.000 lira, Salihli-Borlu-Gördes yolu ve köprülerinin inşaat masrafları için ise 80.000 lira ayrılması da kararlaştırılır.⁶⁶⁴

Manisa Vilayet Meclisi Umumisinin 1934 zabıtlarında, vilayetin önde gelen ana hatlarından biri olan Manisa-Turgutlu-Salihli-Alaşehir kısmının inşasına bir başlangıç

⁶⁶⁰ Anadolu, 18 Ağustos 1927.

⁶⁶¹ Hizmet, 15 Ekim 1928.

⁶⁶² Manisa Vilayeti Meclisi Umumisi 1929 Zabıtları, s.223.

⁶⁶³ Manisa Vilayeti Hakkında Mecmua, s.304.

⁶⁶⁴ Bilgi, a.g.e. s.187.

olmak üzere bütçeye tahsisat konduğu anlaşılmıştır. Buna göre Salihli-Kula yolu için 5000 lira, Salihli- Borlu yolunun masrafları için bütçeye 20000 lira tahsisat konulmuştur.⁶⁶⁵

4.2.2. Salihli-Borlu Yolu

Salihli içinde deve yolu denilen Borlu- Salihli yolunun başlangıcı olan bozuk ve kötü bir yol bulunmaktadır. Bu yol, bozukluğu ve kötülüğünün yanında yazın Salihli’yi bir toz tabakası ile örtmektedir. Kışın ise çamurdan geçilememektedir. Ağustos 1927 tarihinde bu genişçe yolun masraflarını karşılayamayan belediye valilikten yardım istemiştir. Manisa Vilayet Meclisi’nde bu iş için 14 bin lira ödenek ayrılmıştır. Ayrıca bu yolun yapımı sırasında yaz aylarında halkın tozdan korunması için belediye, bir “*arazöz*” ile şehri sulamaya karar vermiştir.⁶⁶⁶

1927 tarihinde Manisa Vilayet Meclisi, Salihli azası Rıza Bey, Borlu yolu üzerinde inşa edilen büyük köprünün ahşap olan dayanaklarından bir kısmı ile aynı yol üzerindeki betonarme diğer köprülerin ve Gümüş çayı civarındaki yolun bütün kısımlarının acilen tamir edilmesi gerektiğine dair takriri okur.⁶⁶⁷ Rıza Bey, Gümüş çayı kenarındaki yolun bütün kısımlarının acilen tamir edilmediği takdirde vilayetin daha büyük bir masraf ile karşı karşıya kalacağını ve bu yolun yapımı için 5500 lira artırılmasını teklif eder.⁶⁶⁸

1929’da Salihli-Borlu yolunun beşinci kilometresindeki Taytan köprüsünün ahşap ayaklarının betona çevrilmesi için 15,600 lira 23 kuruş bedeli keşfi üzerinden ihaleye çıkarılır. 12,792 lira 23 kuruş bedel ile ihale edilerek işe başlanır. Fakat sık sık görülen taşkınlardan dolayı 1929 yılında tamamlanamayıp ilkbahardan sonraya kalır. Bu yolun 48 kilometreden ibaret olan kısmının tamamının tamirata ihtiyacı vardır.⁶⁶⁹

⁶⁶⁵Manisa Vilayeti Meclisi umumisi 1934 Zabıtları, s. 27.

⁶⁶⁶Anadolu, 16 Ağustos 1927.

⁶⁶⁷Meclisi Umumi Zabıtnamesi 1927, s.97.

⁶⁶⁸Meclisi Umumi Zabıtnamesi 1927, s.136.

⁶⁶⁹Manisa Vilayeti Meclisi 1929, s. 50.

1930'da Salihli-Borlu yolunda bozuk olan kısmının yeniden betonarme olarak inşası ve 10 kilometreden itibaren Gediz nehrinin harap ettiği 2822 metrelik kısmının tesviye ve yapımı ihale edilir.⁶⁷⁰

Aynı yıl Belediye Başkanı Sinan Hamit Bey vilayet meclisinde Salihli Borlu yolunun bozulmasının sebepleri hakkında; *“Evvelki sene Salihli- Borlu yoluna birçok taş dökülmüştür. Bu taşlar ferş edilmediğinden önüne gelen almakta ve binlerce lira heder olup gitmektedir. Bu hususta başmühendis izahat lütf ederler mi?”* diye bir soru sorarak izahat ister. Bu sorulara cevap vermek için kürsüye gelen başmühendis, *“Hamit Sinan Bey'in dediği taşlar Salihli- Borlu yolunun kısmen şehir içi ve kısmen şehir dışındadır. Yol demirci yolunu kat ettiği için kumpanya imtiyaz hakkı dahilinden ferşiyat yaptırmadı. Ve diğer kısımdan da yol üzerindeki evlerin istimlakı vaktinde yapılmadığından taşlar ferş edilmedi. Neticede taşlar dağılmıştır. Bu sene nazarı itibare alınacaktır efendim, para kalmadığı için yapamadık.”* der.⁶⁷¹

Aralık 1932 yılındaki bir haberde Salihli- Borlu Yolunun pek bozuk olan 1211 metrelik kısmını toprak tesviyesi ve şosenin inşası ihalesinin yapıldığı duyurulur. Yolun bu kısmının inşasının tamamlanmasıyla geliş ve gidişi çok kolay ve rahat yapılabileceği bildirilir.⁶⁷² Aynı yıla ait bir mecmuaya göre Salihli-Borlu yolu şose halinde inşası tamamlanmıştır.⁶⁷³

1934'te Salihli-Borlu yolunun 388-588 kilometreleri arasındaki kısmının yapımı ve şose inşaatı ihale edilir. Bu yol inşaatının 140 metrelik kısmın silindirajı hariç olmak üzere tamamen ikmal edilmiştir.⁶⁷⁴

4.2.3. Salihli-Kula Yolu

1929 vilayet meclisinde Salihli - Kula arasındaki 3150 metrelik yolun toprak tesviyesinin yapılmasına karar verilir. İki adet 100 ve iki adet 800 metrelik menfez ve köprü inşası için 31,726 Lira 7 kuruş keşif bedeli ile ihaleye çıkarılır. Sonuçta, 29,108 lira

⁶⁷⁰Manisa Vilayeti Meclisi Umumisi 1930 Zabıtları, s.34.

⁶⁷¹Manisa Vilayeti, a.g.e. s.274.

⁶⁷²Anadolu, 6 Aralık 1932.

⁶⁷³Manisa Vilayeti Hakkında Mecmua, s.83.

⁶⁷⁴Manisa Vilayeti Meclisi Umumisi 1934 Zabıtları, s. 8.

61 kuruşa ihale edilerek çalışmalara başlanır. Böylece 50 kilometreden ibaret olan bu yolun 13,5 kilometresinin toprak düzenlenmesi ve yapımı tamamlanır. Geriye 36,50 kilometrelik yol kalır.⁶⁷⁵

1930 tarihinde Kula-Salihli-Alaşehir yollarında son bahar iş devresinde 243 amele çalıştırılmak suretiyle Kula Salihli yolunun muhtelif mevkiinde 3428 metre mikâp Toprak tesviye ile 54 metre mikâp çürük kaya hafriyatı yaptırılmıştır.⁶⁷⁶

1932 tarihli bir mecmuaya göre Salihli-Kula yolunda toprak tesviyesi yapılmıştır.⁶⁷⁷ 1934 yılında Salihli-Kula Yolunun arasındaki toprak tesviyesi tamamlanır. Yol ulaşımına açılır.⁶⁷⁸

4.2.4. Salihli-Ödemiş Yolu

Ağustos 1927 tarihinde bir gazetecinin Salihli-Ödemiş yolu ile ilgili gözlemleri şöyledir: Salihli ile Ödemiş arasındaki yolun tamamlanması büyük ekonomik değer taşımaktadır. Bu iki kaza arasındaki yolun yapılması halinde iki yılda masrafını çıkaracağı söylenmektedir. Böylece Kurşunlu banyolarına her taraftan ulaşım imkânı doğacaktır.⁶⁷⁹

Şubat 1928 tarihinde Salihli-Ödemiş yolunun Manisa vilayetine ait olan kısmı hakkında inceleme yapmak üzere Nafia Başmüfettişi Şefik Bey'le, Başmühendis Kamil Bey, Salihli'ye gelirler. Kazadaki incelemelerini bitiren yetkililer, daha sonra geri dönerler.⁶⁸⁰ 1929 yılında Salihli-Ödemiş yolunun, yaklaşık 30 kilometrelik kısmının ödeneği verilmediği için bu yol hala açılmamıştır.⁶⁸¹

1929 Manisa Vilayet Meclisinde, Salihli-Ödemiş yolu arasındaki kısmının toprak tesviyesiyle 20.40 metro tulünde 18 adet betonarme menfez ve 10 metre açıklığında bir

⁶⁷⁵Manisa Vilayeti Meclisi Umumisi 1929 zabıtları, s.51.

⁶⁷⁶T.C. Manisa Vilayeti Meclisi Umumisi 1930 Zabıtları, s.36.

⁶⁷⁷Manisa Vilayeti Hakkında Mecmua, s.83.

⁶⁷⁸Manisa Vilayeti Meclisi Umumisi 1934 Zabıtları, s. 10.

⁶⁷⁹Anadolu, 16 Ağustos 1927.

⁶⁸⁰Ahenk- 2 Şubat 1928.

⁶⁸¹Manisa Vilayeti Meclisi Umumisi 1929 Zabıtları, s.51.

adet betonarme köprü ve 191 metro mikâbı istinat duvarı inşası 69,055 lira 73 kuruş bedel üzerinden ihalesine karar verilir. Yolun diğer kısımlarının da keşfi yapılmak üzere çalışmalara başlanır. Tulü tahminen 24 kilometreden ibaret olan bu yolun bu seneki tahsisatı ile ancak 8 kilometresinin toprak tesviyesi ve yol yapımının tamamlanmasının mümkün olacağı kalan kısmının da gelecek yıla bırakılacağı anlaşılmıştır.⁶⁸²

Sart-Ödemiş yolunun bir önceki yıldan kalan 48000 liralık bir ödeneği bulunmaktadır. Bu yolun, “*Milli Yollar*” arasına alınarak keşfinin yapıldığı ama inşasının bir süre ertelendiği belirtilir. Naf’ia Bakanlığı bu yolun, Genelkurmay Başkanlığı’nın 12 yıllık bütçe programına dahil edilmediğini bildirir. Vilayet bütçesinde ayrılan tahsisat ile yolun 5-7 kilometresinin yapımı ve toprak tesviyesi işinin müteahhide ihale edildiği belirtilmektedir.⁶⁸³

1930 yılında Manisa Vilayet Meclisinde alınan karara göre; yapımı için yarım milyon lira masraf bedeli çıkarılan Sart – Ödemiş yolunun yapımından vazgeçilmiştir. Çünkü yol çok arızalı ve güzergâhında ise sadece bir köy bulunmaktadır.⁶⁸⁴ 1932 tarihinde Manisa Valiliğinin yayınladığı bir mecmuaya göre Sart-Ödemiş yolunun toprak tesviyesi ve bakımı yapılmıştır.⁶⁸⁵

5. Köprüler

Salihli-Borlu yolu güzergâhının, Alaşehir çayı üzerindeki köprünün ahşap kısımları müteahhit tarafından yapıldığı halde, her iki tarafındaki çıkıntıların taş ve toprakla doldurulmasından dolayı halkın köprüden yararlanamamakta ve çaydan geçmekte olduğu belirtilmiştir. Agâh, Sabri, köprünün inşasının müteahhide verilmesi sırasında buna dikkat edilmesi gerektiğini, kış geldiğinde çaydan nasıl geçileceğini

⁶⁸²Manisa Vilayeti, a.g.e. s.53.

⁶⁸³Manisa Vilayeti Meclisi Umumisi 1930 Zabıtları, s.35.

⁶⁸⁴Manisa Vilayeti, a.g.e. s.53.

⁶⁸⁵Manisa Vilayeti Hakkında, a.g.e. s.83.

soruyor ve bir an evvel gidiş-gelişin sağlanması gerektiğini vurguluyor. Salihli Kaymakamlığı konu ile ilgili olarak, 1924 Temmuz başlarında bir açıklama yapar. 5 aydır kazanın ulaşımını sağlayan Alaşehir çayı üzerindeki Taytan köprüsünde iddia edildiği gibi gidiş-gelişe mani bir durum olmadığını belirtir. Giriş kısımlarına iki kere taş ve çakıl atıldığını, bunların oturmasından dolayı çok az çökme olduğunu, ama ne yayalar ve ne de araçlar için ulaşımına mani bir durum bulunmadığını açıklar.⁶⁸⁶

30 Kasım 1925 tarihli haberde, Adala nahiyesi Belediyesi'nin kışın Gediz nehrinin taşması ve nahiye'nin batı yönündeki 30-40 köyün mahsur kalması ihtimaline karşı, köylünün nehir üzerinden geçişini kolaylaştırmak için, yeni ve sağlam bir kayık yaptırdığı ve nehir üzerine yerleştirdiği belirtilmektedir.

1925 yılında Saruhan Meclis-i Umumi kararıyla, Salihli-Borlu yolu üzerindeki Armutludere civarında, on metre açıklığında yeni bir köprü inşa edilmiş ve sekiz tanesi de tamir olunarak, yol gidiş-gelişe açık hale getirilmiştir. Köprü inşa ve tamir masrafları 1925 yılının fevkalade masraflar bütçesinden karşılanmıştır. Yine masrafı aynı bütçeden karşılanarak Salihli-Gördes arasındaki yol, otomobil seferlerine uygun hale getirilmiştir. Ayrıca Salihli-Sart yolunda da taşkınlara karşı altı adet menfez inşa edilmiş, 8 m³ toprak hafriyatı yapılmış ve 32 m³ de kırma taş döşenmiştir. Manisa Vilayet Meclisi, Salihli'nin kuzeybatısındaki Karayahşi civarında ve Salihli-Borlu arasında birer köprü inşasına karar vermiştir.⁶⁸⁷

1926 Vilayet Meclisi Bütçesi'nde Salihli Borlu Yolu üzerinde 32 ve 10 metre genişliğinde iki betonarme köprünün yapımına karar verilir. Bu inşaatların masrafı için bütçeden 19.500 lira inşaat bedeli ayrılır.⁶⁸⁸

1929 yılında Salihli-Ödemiş yolundaki Gediz Nehri üzerinde 72,346 lira ihale bedeli ile 155 metre tulünde bir betonarme köprü inşa edilmiştir.⁶⁸⁹

⁶⁸⁶Bilgi, a.g.e. s.183.

⁶⁸⁷Bilgi, a.g.e. s.184.

⁶⁸⁸Meclisi Umumi Zabıtnamesi 1927, s. 43.

⁶⁸⁹Manisa Vilayeti Meclisi Umumisi 1929 Zabıtları, s.51.

1932 tarihinde Manisa’da yayınlanan bir mecmuaya göre Salihli-Borlu yolu üzerinde ki Alaşehir Çayı’nın üzerinde Taytan Köprüsü bulunmaktadır. Gediz çayı üzerinde ise Gediz Köprüsü vardır. Ceviz dere, Çarıklı dere, Deli Çay ve Armutlu Dere üzerinde köprü bulunmamaktadır.⁶⁹⁰

BEŞİNCİ BÖLÜM

SALİHLİ’DE İKTİSADİ HAYAT

1. Osmanlı Dönemi Salihli’de Tarım

Salihli, uzun yıllar küçük bir köy olarak varlığını sürdürmüştür. Köyün sakinleri sınırlı bir tarım ve hayvancılıkla geçimlerini sağlamışlar. Çok az bir vergi nüfusunu barındıran köyün kaderi önce bazı göçebelerin daha sonra muhacirlerin iskan edilmesiyle

⁶⁹⁰Manisa Vilayeti Hakkında Mecmua, s. 63.

değişmeye başlar. Göçebe nüfus ve gelen muhacirler, bereketli Gediz Ovasının verimli topraklarında tarımsal faaliyetleri öğrenerek geliştirirler. Böylece Salihli kazası, hububat, pamuk, tütün, palamut, zeytin, üzüm gibi çok çeşitli ve zengin bir tarım alanı olur.

XIX. Yüzyılın ikinci yarısından sonra Salihli köyünde ciddi bir nüfus iskânı görülür. Göçebe Türkmen Aşiretlerine⁶⁹¹ Salihli köyünde toprak verilerek yerleşik yaşama geçmeleri sağlanır. Bu dönem Salihli’de buğday, arpa ve darı üretiminin yapıldığı görülmektedir. Üzüm üretimi sadece bir cemaat tarafından yapılmaktadır. Bölgenin üzüm üretimi açısından bugünkü önemi dikkate alındığında, hem toplam üretim miktarı, hem de değeri açısından üzüm üretiminin bu tarihlerde Salihli’de umulan seviyede olmadığı anlaşılmaktadır.⁶⁹²

1900 Aydın Vilayeti Salnamesine göre Salihli kazasının geniş ve verimli topraklarında arpa, buğday, kum darı, burçak, afyon, bakla, nohut, çavdar, börülce, mısır darısı, pamuk, palamut ve çekirdeksiz üzüm yetiştirildiği görülmektedir. Bu ürünlerin ihraç edilmek üzere İzmir’e sevk edildiği anlaşılmaktadır.⁶⁹³

Salihli kazasında üretim miktarı açısından sırasıyla şu ürünler yetiştirilmektedir: Arpa, darı, buğday, susam, üzüm, kum darı, pamuk, ceviz ve tütündür. Salihli’de bir yılda 48.497 kg buğday, 91.239 kg darı üretilmektedir. Salihli’de diğer ürünlere göre buğday üretimi miktar olarak üçüncü sırada yer almaktadır. İkinci sırada yer alan darı da buğday gibi temel beslenme ihtiyacını karşılamaktadır. Salihli nüfusunun buğdayla birlikte daha çok darı ile beslendiği kabul edildiğinde bile, mevcut buğday ve darı üretimi; ihtiyacın ancak yarısını karşılamaktadır. Dolayısıyla Salihli halkı buğday veya darı ihtiyacının yarısını dış pazardan karşılamaktadır. Verimli bir araziye sahip olmasına rağmen, tahıl üretimi ihtiyacın çok altındadır. Bunun nedeni yeni iskân edilmiş olan aşiretlerin daha tarımsal üretimde bulunmamaları ve yeni yerleşmiş olan Rum nüfusun da, tarım dışı alanlara ağırlık vermesi olmalıdır.⁶⁹⁴

⁶⁹¹Saçlı Cerid, İfrazı Cerid, Elçi Aşiretleri.

⁶⁹²Bilgi, Nejdet, “Temettü at Defterlerine Göre XIX. Yüzyılın Ortalarında Salihli”, **Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi**, İzmir, 2008, s.40.

⁶⁹³1900-01 Tarihli Aydın Vilayeti Salnamesi.

⁶⁹⁴Bilgi, a.g.e. s.46.

2. Cumhuriyet Dönemi Salihli’de Tarım

1923 ile 1933 Cumhuriyet Türkiye’sinde milli gelirin büyük bir kesimi tarıma dayanmaktadır. Emegın büyük kesimi yine tarımda istihdam ediliyor ve nüfusun büyük çoğunluğu kırsal kesimde yaşamaktadır. Haliyle bu durumdaki bir ekonomide tarım ekonomik politikaların esas ilgi alanı olmaktadır.⁶⁹⁵

Cumhuriyetin ilk yıllarında kırsal alanda ki büyük toprak sahipleri hem çalıştırdıkları tarım işçisinden, hem de tefecilikten gelen yüksek gelir kaynaklarına sahipti. Güneydoğu dışında kırsal alanda küçük üretim olmakla birlikte, köylülerin çoğunluğu kötü bir yaşam seviyesine sahiptirler. Geçimlik bir araziye sahip olan orta çiftçiler ise, borç bulma ve diğer nedenlerden ötürü, büyük toprak sahiplerine bağlıydılar.⁶⁹⁶

Türkiye’nin dış ticaret hesapları Cumhuriyetin ilk beş yılının her birinde açık vermiştir. 1929’da uzun süredir ertelenen bir bunalımın patlamasıyla Türkiye’nin ihracat gelirlerini etkileyen tarımsal faaliyetler daha 1926’da düşmeye başlamış, ticari krediler gelmez olmuştur.⁶⁹⁷

Kaymakam Zafer Nezihi Bey, 25 Haziran 1924 tarihinde bir gazeteye verdiği röportajda, Salihli Kazasının ekonomik durumunun iyileşmekte olduğunu söyler. Bir önceki yıla göre tarımda %20’lik bir artış beklendiğini, üretimin iyi olduğunu söyler. Çiftçilerin toprağı işlediğini ve çok çalıştığını ifade eden kaymakam, üreticilerin çalıştıracak amele bulmada zorlandıklarını söyler. Tabiat şartlarının zorluğuna rağmen Salihli insanın ümitli ve azimli olduğunu belirtir. Devletin Salihli çiftçisine on bin lira ödenek verdiğini, kıştan itibaren tohumluk ve ziraat aletleri alım berdeli olarak 20 bin lira ödenek verildiğini söyler. Bu yardımların dağıtımında en çok ihtiyacı olanlara öncelik veriliğini belirtir. Salihli’de tütün ekiminin de yapılmakta olduğunu, bu yıl yarım milyon kilo tütün mahsulü beklentileri olduğunu ifade eder. Fakat tütünün masraflı olması,

⁶⁹⁵Tekeli, **a.g.e.** s.282.

⁶⁹⁶Belge, **a.g.e.** s.829.

⁶⁹⁷Schick, **a.g.e.** s.46.

çiftçiyi bir yıl bağlaması gibi zorluklarından dolayı ilginin Pamuk üretimine yöneldiğini belirtir. Manisa valisinden bu konuda destek talep edilir.⁶⁹⁸

Ekim 1924 tarihli bir haberde Salihli Ziraat Odası Reisi Mustafa Bey, üretimin artırılmasına ihtiyaç olduğunu bunun içinde hükümetten bir destek alamadıklarını söyler. Mustafa Bey; *“şimdiye kadar hiçbir yardım yapılmamıştır, fazla mahsul almak için gerekli yardımın yapılması için başvekâlete yazdığını söyler.”*⁶⁹⁹

Haziran 1924 tarihli bir haberde Salihli Kaymakamı Zafer Nezihi Bey, Salihli kazası toprağının pamuk yetiştirmeye müsait olduğu, bir dönümde yapılan itinaya göre 300-500 kıyye koza ürün elde edildiğini söyler. Kaymakam Beye göre: Pamuk üreticileri bu yıl bir milyon kilo pamuk elde etmeyi ümit etmekte. Salihli çiftçisi ürettiği pamuğun kozasını Manisa veya İzmir’e göndermektedir. Haberin devamında bu yıl Salihli’de yapımına başlanan pamuk fabrikasının faaliyete girmesiyle çiftçinin taşıma masraflarından kurtulacağı belirtilir. İstasyon yakınlarında inşaatı tamamlanan fabrikanın makine ve aletleri Londra’ya sipariş edilmiştir. Fabrikanın yeni mahsule kadar yetişmesini ümit ettiklerini belirtirler.⁷⁰⁰

Haziran 1927 tarihli bir İzmir gazetesinde Salihli kazasını gezmeye gelen bir muhabirin gözlemleri; *“Kasaba ve Salihli’de bir seyyah gözüyle gördüklerim”* adıyla çıkar. Gazeteci; Kasaba ve havalisinde bu sene pamuk, tütün vesaire mahsulatın pekiyi olduğunu yazar. Yalnız arpa mahsulatının diğerlerine göre pekiyi olmadığını belirtir. Buğday, pancar gibi ürünlerin memnuniyet verici olduğunu, fakat üzüm mahsulatının bu sene biraz noksan olduğunu söyler.⁷⁰¹

Salihli’de 1928 yılının üzüm piyasası çok düşük olur. Üzüm para etmeyince üreticiler borçlarını ödemede zorlanırlar. Gazeteler, Ziraat’ın 25-26 kuruşa üzüm alımı yaptığını, oysa Salihli üzümünün bu fiyatın çok fazla üzerinde olduğunu yazarlar.⁷⁰² Ekim 1928 tarihli bir haberde Salihli’de çiftçilerin ve halkın geçen yıllara göre sıkıntılı bir

⁶⁹⁸ Anadolu, 25 Haziran 1924.

⁶⁹⁹ Anadolu, 10 Ekim 1924.

⁷⁰⁰ Anadolu, 25 Haziran 1924.

⁷⁰¹ Anadolu, 9 Haziran 1927.

⁷⁰² Anadolu, 16 Eylül 1928.

durumda olduğu belirtilir. Üzüm fiyatlarının çok düşük olmasından dolayı üreticinin eline de pek para geçmemiştir.⁷⁰³

Salihli'nin Ekim 1928 tarihindeki sorunlarının başında odun ve kömür kıtlığı gelir. Orman idaresi köylünün ruhsat tezkeresi almasını ister. Köylüler ise ısrarla ruhsat almaktan kaçınmaktadırlar. Ayrıca kömür ve odun da getirmezler. Getirmeye çalışanlarda orman memurları tarafından yakalanırlar. Salihli'de kömürün okkası 12,5 kuruşa satılmaktadır. Odunun en ucuz satılması gereken bir yer olması gereken Salihli için bu fiyatlar çok fazladır. Kaçak odun getiren bazı köylüler, orman idaresinin göremeyeceği yerlerde, özellikle istasyon çevresinde ucuza satarlar. Salihli'nin geçen yıllara göre çok buhranlı bir vaziyette olduğu belirtilir. Çünkü üzümleri para etmemiş ve pek tabii olarak halkın eline fazla para geçmemiştir.⁷⁰⁴

Kasım 1928'de Esnaf ve Ahali Bankası'nın açılışına gelen gazeteciler, tren istasyonunda üzümün bu sene uğradığı kötü durumu konuşur, halkın sorunlarını dinlerler.⁷⁰⁵

Mayıs 1929 tarihli bir haberde üzüm üretiminde zarara uğrayan Salihli çiftçisinin umudunu ekine bağladığı ifade edilir. 1929 yılında yağmurların bereketi çiftçinin yüzünü güldürür. Buğday hasadının kazayı rahatlatacağı beklentisi vardır.⁷⁰⁶

Ekim 1930 tarihli bir haberde Salihli bağlarında bazı hastalıkların görüldüğü belirtilir. Bağcıların bu hastalıklardan çok zarar gördükleri gazetelere yansır. İktisat Vekâleti haşerat mütehassısı Recep ve Manisa Milletvekili Yaşar Bey'ler, Salihli'ye giderek, araştırma yaparlar. Ziraat memurlarının verdiği bilgiye göre “*Balga*” ve “*Çürük*” hastalığı bağları etkilemiştir. Salihli Ticaret Odası, İktisat Vekâleti'ne başvurarak, hastalıklarla mücadele için yardım ister.⁷⁰⁷

⁷⁰³ **Anadolu**, 28 Ekim 1928.

⁷⁰⁴ **Anadolu**, 28 Ekim 1928.

⁷⁰⁵ **Anadolu**, 12 Kasım 1928.

⁷⁰⁶ **Hizmet**, 6 Mayıs 1929.

⁷⁰⁷ **Anadolu**, 11 Ekim 1929.

Temmuz 1930 tarihli bir gazete haberinde ziraat fen memurları Nasih ve Cevat Beylerin Salihli'deki bağ ve bahçeleri dolaşarak kasırganın ve hastalıkların verdiği zararı tespit ettikleri anlaşılmıştır. Fen memurlarının verdiği rapora göre ziraat dairesinin yaptığı mücadeleden sonra “çürük”lük hastalığını yayan haşereden eser kalmamıştır.⁷⁰⁸

Ağustos 1930 tarihli bir haberde Salihli kazasında hububat üretimi çok düşük olduğu belirtilmiştir. Ayrıca çıkan hububat da para etmemiştir. Üreticiler perişan bir haldedir. Ziraat Bankasından alınan borçların ödenemediğini, bundan dolayı da borçların bir yıl ertelenmesinin istendiği ifade edilir.⁷⁰⁹

1930 senesi vilayet meclisi zabıtlarında, 1929 yılı bütçesine konulan tahsisat ile tarımı desteklemek için yapılan işlerin tutanağı bulunmaktadır. Buna göre: ziraat bütçesinin önemli bir kısmı fen memurunun maaşına ve ziraat mücadelesine harcanmıştır. Vilâyetin bütün kazalarındaki ziraat memurları kanunların öngördüğü çerçevede vazifelerine devam etmişlerdir. Ziraat alanında yapılan çekirge mücadelesinde; Manisa, Kasaba, Salihli, Kula, Demirci, Gördes kazalarında çekirgelerle mücadele yapılmıştır. Kasaba, Salihli, kazalarındaki çekirgelere tamamen imha edilmiştir. Ayrıca zeytin ağaçlarında bu senede görülen Zeytin Sineği (Dakos olea) haşeresiyle mücadele yapılmış, Manisa, Kasaba, Salihli, Akhisar, Kırkağaç Soma, kazalarında 194.058 ağaç ilâçlanmıştır.⁷¹⁰

Salihli kazasında 1930 yılına ait hububatın ekildiği alanlar ve elde edilen ürünlerin cinsi ve miktarı verilmiştir.

<u>Hububat</u>	<u>Dönüm</u>	<u>Kilo</u>
Buğday	53.232	1.618.240
Arpa	47.240	3.680.000
Çavdar	22.780	240.200
Fasulye	110	980
Börülce	80	2.300
Burçak	2.691	281.560
Mısır	6.000	920.000

⁷⁰⁸**Hizmet**, 7 Temmuz 1930.

⁷⁰⁹**Hizmet**, 18 Ağustos 1930.

⁷¹⁰**Manisa Vilayeti Meclisi Umumisi 1930 Zabıtları**, s.40.

Darı	200	20.215
Bakla	3.125	128.960
Nohut	2.300	248.400

Bunun dışında Salihli’de afyon ve pamuk ekim de yapılmaktadır. Afyon: 3.353 kg, Pamuk: 20.000 kg ürün elde edilir. Palamut; 900.000 ağaç olup bu ağaçlar 10 bin dönümlük bir alan kapsarlar. 1930 da 1.730.700 kg mahsul alınmıştır. Meyan kökü;15.000 dönümlük bir alanda ekimi yapılmakta olup 800.000 kilo hasılat elde edilmiştir.⁷¹¹

Nisan 1932 tarihli bir habere göre Salihli bağları son doludan zarar görmüştür. Sart ılıcaları istikametinden gelen dolu tufanı Salihli bağlarına oldukça zarar vermiştir. Haberin devamında Salihli bağlarındaki hasar miktarını tespit etmek için vilayet ziraat müdürü ve fen memurlarının Salihli’ye gittikleri belirtilir.⁷¹²

Kasım 1932 tarihli bir haberde Salihli’nin hayli yağmur aldığı belirtilir. Daha önce yağın yağmurlar toprağı tamimiyle havalandırmadığı için iyi bir yağmura ihtiyaç olduğu Rençberin bundan neşe ve sevinç duyduğu ifade edilir.⁷¹³

a. Salihli Kazasında Bağcılık ve Üzüm

Türkiye’de 1930’lu yıllardaki bağ alanlarının 345.983 hektar olduğu tahmin edilmektedir. Bunun 41.700 hektarının İzmir ve Manisa vilayeti içinde toplanmış çekirdeksiz üzüm alanları oluşturmaktadır. Çekirdeksiz üzümlerin pek azı içte tüketilmekte, hemen hemen tümü ihraç edilmektedir. Çekirdeksiz olmayan ürünler ise ihraç edilmemektedir. Ege bölgesi dış Pazar için üretimin başlangıcı 1860’lara kadar uzanır. Üretim sürekli artış göstermektedir.

Salihli kazasında yıllara göre üzüm üretimi;

Yıllar		Miktar	
1904	1908	44000	Ton

⁷¹¹Manisa Vilayeti Hakkında Mecmua, s.306.

⁷¹²Anadolu, 28 Nisan 1932.

⁷¹³Anadolu, 21 Kasım 1932.

1909	1913	54000	Ton
1914	1918	37000	Ton (Savaştan dolayı)
1919	1923	31000	Ton (Yunan işgali sırasında)
1924	1928	42000	Ton
1929	1933	48000	Ton
1934	1938	64000	Ton

1935 yılı 80 000 bin ton olarak görülememiş bir rekor ürün alınmıştır.⁷¹⁴ Bu tabloda I. Dünya Savaşının başlamasıyla üzüm üretiminin düşmeye başladığı görülmektedir. 1933 tarihinde Salihli'deki üzüm üretimi savaş öncesi duruma hala ulaşamamıştır. Bunun nedeni savaş sırasında ve sonrasında bölgeden gönderilen azınlıkların daha çok bağcılıkla ilgilenmesidir. Türkiye'de 1923-27 yılları arasındaki ortalama üzüm üretimi; 42.800 ton 'dur. 1929 da ise 50.000 tonu bulur. 1930 da ekonomik krizin etkisiyle ancak 35.000 ton olur.⁷¹⁵

Ağustos 1927 yılındaki bir İzmir gazetesi, Salihli kasabasında elde edilen üzüm mahsulatın millî servet olduğunu yazar. Aynı gazete Salihli'de bağcılığın gittikçe rağbet bulmakta ve gelişmekte olduğunu istatistik verilerle açıklar. Buna göre; 1922 senesine 6000 dönüm kadar bağı olan Salihli kazasında 1927 tarihinde 9000 dönüme yakın bağı bulunmaktadır. Bir sonraki yılda buna ilaveten 1500 dönüme yakın yeni bağ dikileceğini söyleyen gazeteci, Kazanın toplam 10500 dönüm bağı olacağını yazar.⁷¹⁶ İlkbahar da bağların soğuktan yanmasına ve yazın da sıcaktan etkilenmesine rağmen üzüm mahsulâtının 1926 yılından daha iyi olacağı tahmin edilmektedir. 1927-28 senelerinde bağcılık halkın yüzünü güldürecek durumdadır. Salihli'de üzümü kilosu 80-100 kuruşa satılmaktadır.⁷¹⁷

1929 ekonomik bunalımı üzüm üreticisini de etkiler. Üzüm, o yıllarda, Salihli halkının en önemli gelir kalemleri arasındadır. Avrupa'dan üzüm alımları olmayınca içerde de üzüm fiyatları düşer. 1930-33 yılları “üzüm” için de yokluk yıllarıdır.⁷¹⁸

⁷¹⁴Tekeli, a.g.e. s. 261.

⁷¹⁵T.C. Manisa Vilayeti Hakkında, a.g.e. s.32.

⁷¹⁶Anadolu, 8 Ağustos 1927.

⁷¹⁷Karataş, a.g.e. s.65.

⁷¹⁸Karakaş, a.g.t. s.65.

1932 yılının Nisan ayında kırağı ve soğuk Manisa merkezinde olduğu gibi ilçelerde de etkili olur. Manisa, Kasaba ve Salihli bağlarında zarar vardır. Bu sene kış çok zor geçer. Bölgenin birçok yerlerinde kar yağar. Soğuklar üzerine Manisa, Salihli ve Bergama havalisinde ki bağlara kırağı düşer. Bağcılar “*Kırağı afetini bu kadarcıkla geçirirsek inşallah geçen üç senenin acılarını unuturuz*” demektedirler. Haberin devamında “*bağcı olsun olmasın herkesin gözlerini semaya dikmiş, oradan havadis beklediğini*” yazar.⁷¹⁹

Eylül 1931 tarihli bir haberde piyasada ucuz üzüm satılmakta olduğu belirtilir. Bunun nedeni başta Ziraat Bankası olmak üzere, diğer bankaların koyduğu hacizleri durdurmak olduğu ifade edilir. Çiftçinin malını aşağı fiyata alan Ziraat Bankası Umum Müdürlüğüne Akhisar, Manisa, Salihli, Kasaba bağcıları tarafından protesto telgrafları çekilmiştir.⁷²⁰

1932 tarihli Manisa Valiliğinin çıkardığı bir mecmuanın verdiği bilgiye göre, Manisa vilayetinin ortalama üzüm üretimi şöyledir: Manisa merkezde: 17.000 ton, Akhisar: 2000 ton, Alaşehir: 3000 ton, Salihli: 800 ton’dur.⁷²¹ Aynı mecmua Salihli’de bağcılığın hızla gelişmekte olduğu belirtilir. Salihli’nin köylerinde 9 bin dönüm bağın bulunduğu, bu bağlardan 1930 senesinde 1 milyon kilo üzüm elde edildiği anlaşılmaktadır.⁷²²

1932 yılındaki fiyat düşüşünden sonra üzüm ihracatında yeni örgütlenme arayışları başladığı görülmektedir. Hükümet 1932-33 yılında Ziraat Bankası aracılığı ile Manisa Borsasında alım yaparak fiyatların düşmesini önlemeye çalışmıştır. Ziraat Bankasının alımları piyasadaki paniği bir ölçüde önlemiştir.⁷²³

Ekonomik bunalımdan sonra Manisa’daki üzüm üreticilerini kooperatifleşmeye başlar. 1931 yılında Alaşehir, 1933 yılında Salihli, Turgutlu kooperatifleri kurulur. Ama

⁷¹⁹ Anadolu, 14 Nisan 1932.

⁷²⁰ Hizmet, 21 Eylül 1932.

⁷²¹ Manisa Vilayeti Hakkında Mecmua, s.33.

⁷²² Manisa Vilayeti Hakkında Mecmua, s.306.

⁷²³ Tekeli, a.g.e. s.265.

bu kooperatifler Manisa'daki, Aydın'daki gibi bir harekete dönüşmeyecektir. Daha sonra Salihli ve Alaşehir kooperatifleri, Aydın kooperatifleri birliğine katılacaktır.⁷²⁴

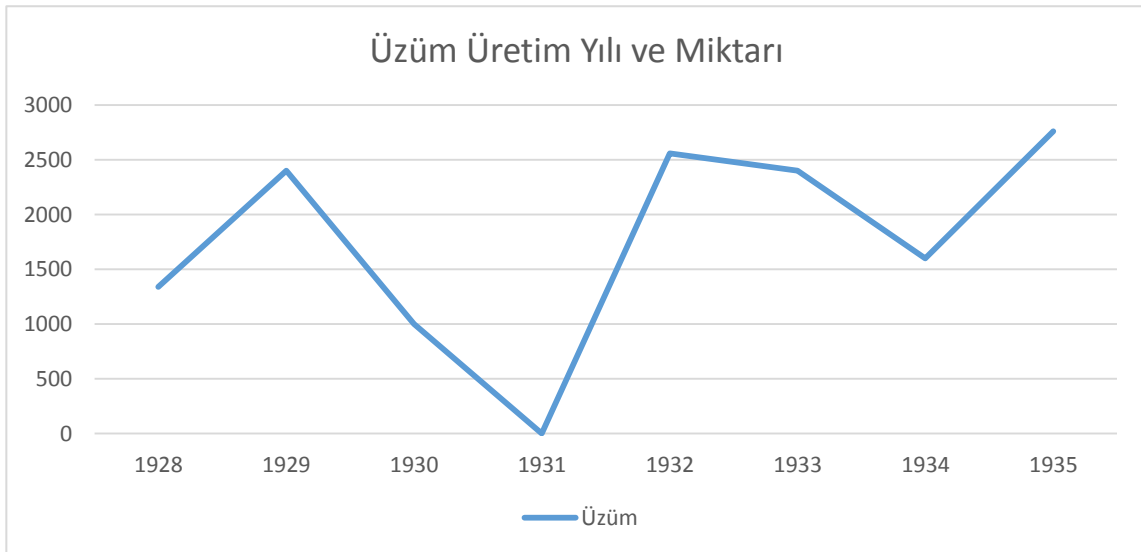
Eylül 1931 Tarihinde Manisa Mebusu Turgut Bey, Alaşehir, Salihli ve Manisa bölgelerini gezerek gözlemlerini yazar. Turgut Bey, Manisa, Salihli, Alaşehir gibi yerlerde kurtuluştan sonra bağcılığın gelişerek ilerlediğini söyler. Turgut Bey'e göre, bölge halkı hem bağlarının miktarını artırmış, hem de sergilerini iyi tanzim etmişlerdir. Adana'dan önemli miktarda tenteler tedarik etmişlerdir. Ziraat Bankası'nın Adana'dan getirdiği tente bezleri Manisa da epey sarf olunmuştur.⁷²⁵

Türkiye'de Osmanlı Devletinin son dönemleri ve Cumhuriyetin ilk yıllarında üzüm üretiminin yıllık istatistikleri şöyledir.⁷²⁶

1908	57.000	Ton		1925	30.000	Ton
1910	44.000	Ton		1926	35.000	Ton
1913	62.000	Ton		1927	48.000	Ton
1919	30.000	Ton		1928	35.000	Ton
1923	36.000	Ton		1929	50.000	Ton
1924	49.000	Ton		1930	35.000	Ton

Salihli kazasında Cumhuriyet Döneminde Üzüm Üretimini gösteren istatistikler şöyledir.⁷²⁷

YIL	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935
MİKTARI	1340	2400	1000	-	2560	2400	1600	2760

b. Tütün ve Tütüncülük

6 Kasım 1924 tarihli bir haberde, Salihli kazasındaki tütüncüler zararda olduğu bilgisi yer alır. Haberin devamında bundan sonra Salihli Çiftçisinin tütün yerine, pamuk üretimini tercih edecekleri bildirilir.⁷²⁸

Ağustos 1927 tarihli bir haberde Salihli kazasında, tütün üretiminin geçen yıl ile aynı miktarda olduğu bildirilir. Fakat nefaset itibariyle geçen seneden daha güzel olduğu belirtilir.⁷²⁹

Kasım 1931 tarihli bir haberde “*Manisa Tütün İnhisarı Müdürlüğü*” kurulduğu bildirilir. Habere göre, İzmir vilayetine bağlı bulunan “*Manisa Tütün İnhisarı Müdürlüğü*” Hazirandan itibaren müstakil müdüriyet haline gelecektir. Şimdiye kadar İzmir’e bağlı olan Salihli, Alaşehir, Akhisar ve çevresi inhisar memurlukları da “Manisa’daki tütün inhisar müdürlüğüne” bağlanacaklardır.⁷³⁰

1932 tarihli Manisa Vilayet Mecmuasına göre, ilk defa Turgutlu’da görülen “*vahşi ateş*” hastalığının, Gördes, Salihli, Akhisar, Kırkağaç, Soma’daki tütünlerde de mevcudiyeti anlaşılmıştır. Bu hastalığa karşı cezri ve ciddi bir mücadele sistemi tatbiki zaruri bulunduğundan buna mütebahhir olan talimatnamenin vürudunda mücadeleye girişilecektir.⁷³¹

Salihli kazasında 1928-35 Yılları Arasında tütün üretimi.⁷³²

YIL	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935
-----	------	------	------	------	------	------	------	------

MİKTARI	118	1305	-	-	-		87	87
---------	-----	------	---	---	---	--	----	----

c. Hububat Üretimi

Mayıs 1929 tarihli bir haberde 11 hafta içinde yağmurların bolca yağdığı ve çiftçinin yüzünün güldüğü bildirilir. Salihli Ovası'nda 1929 yılının ekin üretiminin geçen senelerden daha fazla olması beklentisi vardır. Hava şartlarının müsait gitmesi durumunda buğday mahsulatının kazanın ekonomisini düzeltmesi temennisi gazetelerde yer alır.⁷³³

Salihli kazasında 1930 yılına ait hububat ekim alanları ve elde edilen ürünün cinsi, miktarı verilmiştir.⁷³⁴

<u>Hububat</u>	<u>Dönüm</u>	<u>Kilo</u>
Buğday	53.232	1.618.240
Arpa	47.240	3.680.000
Çavdar	2.780	240.200
Fasulye	110	980
Börülce	80	2.300
Burçak	2.691	281.560
Mısır	6.000	920.000
Darı	200	20.215
Bakla	3.125	128.960
Nohut	2.300	248.400

Arpa ile beraber kemale gelen, hastalığa ve bilhassa yağma hadisesine mukavemeti müspet ve asgari bir 25, azami 33 derecesinde hasılat veren mentana buğdayının tecrübe ve teksirine devam ve Akhisar, Alaşehir, Salihli de bu cins budayın ziraatinden memnuniyet verici neticelere elde edilmiştir.⁷³⁵

d. Pamuk Üretimi

Amerika'da iç savaş başlayınca Türkiye'de Amerikan tipi pamuk üretimini artırmak için İngilizler büyük çaba harcarlar. Amerikan tipi pamuğun Ege Bölgesinde

⁷³³ **Hizmet**, 6 Mayıs 1929.

⁷³⁴ **Manisa Vilayeti Hakkında mecmua**, s.306.

⁷³⁵ **Manisa Vilayeti Meclisi Umumisi 1934 Zabıtları**, s.13.

üretimini çabuklaştırmak için Aydın Demiryolu şirketi yöneticileri bir kısım İzmirli tüccarla birlikte çalışırlar. Bu gayret 1862’de netice verir. 1863’de İzmir’de pamuk üreticilerine 142 ton pamuk tohumu bedelsiz olarak dağıtılır. 1870’te Aydın demiryolu üzerindeki kentlerde 34 çırçır fabrikası, 700’den fazla çırçır makinesi çalışmaya başlamıştır.⁷³⁶

I. Dünya Savaşından sonra Süveyş Kanalı’nın da açılmasıyla Hint pamuğunun az masrafla Avrupa’ya nakli Türk pamuğunun ikinci plana düşmesine neden olmuştur. Böylece Aydın’da ki pamuk tarlalarının çoğu bağa çevrilmiş ve üretim 15-20 bin balyaya düşmüştür. Daha ucuz, telli ve yumuşak olan Amerikan Pamuğunun vilayette ki üretimi 2 bin balyayı geçmemiştir. Subuca adı verilen yerli Pamuk ise hem daha Beyaz hem de ipliği daha sağlamdır. Dâhildeki iplik fabrikalarının ihtiyacı karşılandıktan sonra kalanı ihraç edilmektedir.⁷³⁷

Temmuz 1924 tarihli bir haberde, Hacı Mustafa Efendi’nin, Salihli İstasyonu’nun kuzeyinde ki arsada inşa ettirdiği Pamuk Fabrikasının yolunun, Kumpanyanın Alaşehir mıntıkası mühendisi Şevket Bey tarafından kapatıldığı bildirilir. Habere göre fabrikanın girişi olan yol aslında kumpanya tarafından dışarıdan gelen ve tren ambarına konulacak hayvanlar ve arabalar için ayrılmış bölgedir. Kazanın şiddetli ihtiyacı olan ve pamuk üretiminin de inkişaf ve terakkisine sebep olacak olan fabrika yapımının engellenmesi şeklinde algılanır. Salihli halkı, bu müdahalenin kasabaya karşı bir davranış ve kumpanyanın menfaatine de uygun olmayacağını belirtir. Salihli Ticaret Odası, Eşraf ve Tüccar, Ziraat ve Türk Ocağı bu uygulamayı protesto eder. Bu kurumlar, demir yolları ser komiserliğine 24 Temmuz 1924 tarihinde bir dilekçe ile müracaat ederek *“fabrikanın yeniden tetkik ve tahkikiyle mühendis Bey’in yanlış içtihat ve vehmi saikasıyla lüzum gösterdiği şu hale meydan verilmemesi menfaat ve memleket namına istirham edilmiştir.”*⁷³⁸

Ekim 1924 tarihli bir haberde Salihli’de mühim bir fabrikanın açılış haberi vardır. Habere göre, 10 Ekim’de dört aydan beri inşaatı bitirilmeye çalışılan Salihli istasyonu

⁷³⁶Kütükoğlu, a.g.e. s.126.

⁷³⁷Kütükoğlu, a.g.e. s.29.

⁷³⁸Anadolu, 29 Temmuz 1924.

karşısındaki pamuk fabrikasının resmi açılışı yapılmıştır. Böylece kazadaki pamuk üreticisinin en önemli ihtiyacı karşılanmıştır. 10 Ekim’de fabrikanın resmi açılışı yapılır. Davetlilere lokum, sigara ve çay ikram edilir. İngiliz imalatı olan makine dairesinde bir miktar sohbetten sonra makine çalıştırılır. Çıkıklara kaymakam Bey, tüccarlar ve belediye heyeti tarafından pamuk serpiştirilir. Belediye Reisi Mevlut Necmi, makine başında makine sanayinin memlekete faydasını anlatır ve Fabrika sahibi Mustafa Bey’i tebrik eder. Zahid Molla’nın bu gibi genel tesislerin faydaları hakkında dini ve iktisadi konuşmasından sonra, Simsar Hamid Sinan, Hacı Mustafa Bey’i tebrik eder. Açılış merasiminden sonra Hacı Mustafa Efendi, Mahdumu Hamid Bey, Türk makinist Hasan Efendi ve ameleler fotoğraf çektirirler. Sekiz kazanın üretimi olan 800 bin kozayı vaktinde işleyebilecek imkana sahip fabrikayı yaptığı için Mustafa efendiye teşekkür edilir.⁷³⁹

Kasım 1924 tarihli bir haberde Hacı Mustafa Efendinin, pamuk fabrikasının üretime başlaması üzerine pamuk üretiminde ve satışında hareketlenme başladığı bildirilir. Habere göre koza ticaretinde 22-23 kuruştan iyi mallar satılmaktadır. Amale sayısının az, yapılacak işin ise çok olduğu belirtilir. Kumpanya Memurlarının iyi malları almaya başladıkları belirtilir. Buna göre, 55-100 kuruş arasında kaza mallarının dörtte biri satılmıştır. Pamuktan yüzü gülen Rençber’in şimdiden yeni ürün arayışında olduğu ifade edilir. Tütün üretimi yapanların zararda olduğu belirtilerek, bundan sonra tütün yerine çiftçilerin pamuk üretimini tercih edecekleri tahmin edilmektedir.⁷⁴⁰

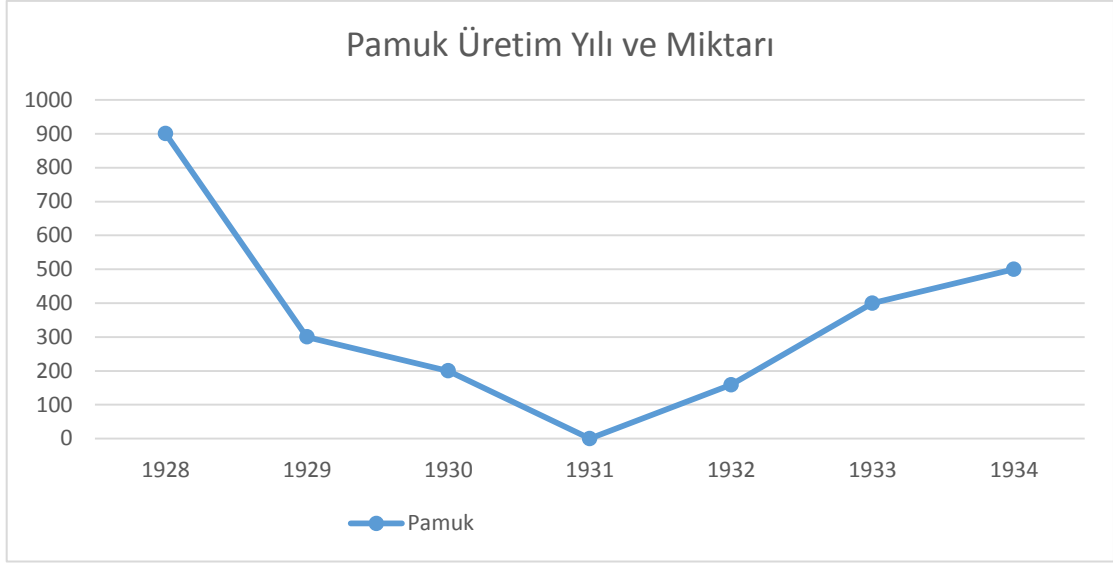
Salihli kazasında, yıllara göre pamuk üretiminin istatistikleri ⁷⁴¹

YIL	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935
MİKTARI	900	300	200	-	159	400	500	3500

⁷³⁹ **Anadolu**, 12 Ekim 1924.

⁷⁴⁰ **Anadolu**, 6 Kasım 1924.

⁷⁴¹ Orkon, **a.g.e.** 1937.

e. Palamut Üretimi

Palamut, palamut meşesi denilen ve Batı Anadolu’da yetişen bir ağacın meyvesidir. Bu meyve adi meşe yüksüğüne benzer bu yüksüğün etrafında birçok kıvrık tırnakları vardır. İşte asıl önemli olan %30-40 oranında tane içeren bu tırnaklardır. Bunun içindeki pelit denilen meyve hayvanlara yem olarak verilir. Önemli bir ihraç maddesidir. Palamut derilerin tabaklanmasında kullanılır. Palamut ağaçtan silkme veya sopa ile düşürülür. Açık ve güneşli havalarda harman edilip, iyice kurutulur. Çuvallara doldurulup trenle İzmir’e gönderilir. Palamut ’un sarı toz halinde hulasası olan (Valeks) İzmir’de valeks fabrikalarında imal edilir. Yılda 300 ton kadardır.⁷⁴²

Dericilikte kullanılan palamut özü imalatı İzmir’de geniş sanayi dallarından biridir. 1923 yılında sanayi imalatı dalında mühim bir kısmı ellerinde tutan yabancı tüccarlar ve azınlıklar İzmir’den ayrılır. Bunlara ait işletmelerde tamamen kapanır. Türk İmalatı ise yok denecek kadar azdır. Buna rağmen bir kısım iş adamı yavaş yavaş sanayiye girmek ister. Faka Lozan Antlaşması gereğince 1929 yılına kadar gümrüklere koruyucu tedbirler konmadığından, rekabet imkânı olmaz.⁷⁴³ 1927 yılının Ağustos ayında Salihli-Demirci-

⁷⁴²Orkon, **a.g.e.** s. 47.

⁷⁴³Kütükoğlu, **a.g.e.** s.130.

Gördes kazalarının palamut hasılatı üç-beş seneden beri görülmeyen bir bereketle artmıştır. Palamut fiyatları üreticiler için memnuniyet verici bir hale gelmiştir.⁷⁴⁴

Eylül 1931 tarihli bir haberde Manisa Mebusu Turgut Bey, Salihli kazasındaki palamut üretimi için yaptığı incelemelerini anlatır. Turgut Bey'e göre memlekette hala orman mahsullerinin toplanıp piyasaya sevk edilmesinde birçok zorluklarla karşılaşmaktadır. Bölgede devletin palamut ormanı olmadığını, mevcut palamutların tapulu bulunduğunu belirtir. Bu güne kadar kayıtsız piyasaya sevk edildiği halde bu sene bir kanun ile palamut için de orman nakliye tezkeresine lüzum gösterilmiştir. Bu kanun yüzünden hem palamut toplayanlar, hem satanlar ziyan ettiği gibi orman idaresindeki fen memurlarının az olması yüzünden ve lüzum gösterilen kırtasiyecilik sebebiyle taşradan palamuttun İzmir'e sevkinde zorluklarla karşılaşıldığını söyler.⁷⁴⁵

f. Zeytin Üretimi

1932'de yayımlanan bir mecmuaya göre Salihli kazasında 2500 zeytin ağacı bulunmaktadır. 1930 da 99.996 kilo ürün elde edilmiştir. Bundan 20 bin kilosu yağa ayrılarak, 4 bin kilo zeytin istihsal olunmuştur.⁷⁴⁶ Aynı kaynak Salihli kazasında görülen zararlı haşerelerden bahseder. Buna göre Zeytin ağaçlarında bu senede görülen Zeytin Sineği (Dakos olea) haşeresiyle mücadele yapılmıştır. Haşereyle mücadele çerçevesinde Manisa, Kasaba, Salihli, Akhisar, Kırkağaç, Soma, kazalarında 194.058 ağaç ilâçlanmıştır.⁷⁴⁷

Salihli kazasında Yıllara göre zeytin üretimi ve miktarı

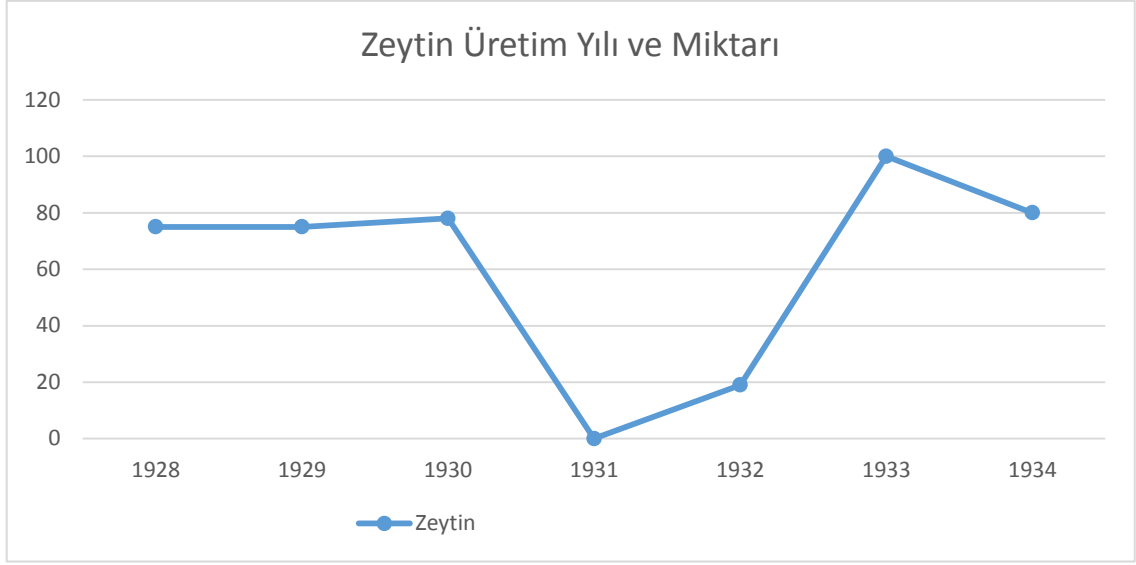
YIL	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935
MİKTARI	75	75	78	-	19	100	80	100

⁷⁴⁴ Anadolu, 8 Ağustos 1927.

⁷⁴⁵ Hizmet, 30 Eylül 1931.

⁷⁴⁶ Manisa Vilayeti Hakkında Mecmua, s.308.

⁷⁴⁷ Manisa Vilayeti Meclisi Umumisi 1930 zabıtları, s.40.

g. Meyankökü ve Meyvecilik

Meyankökü: Manisa, Salihli, Alaşehir kazalarında yetişir. Yılda 3-4 milyon kg. mahsul alınır. Nehir ve göl civarında kendiliğinden yetişen bir çalıdır. Bu çalılar pişirildiği zaman (meyanbalı) denilen tatlı bir madde elde edilir. Bu balı bira ve çikolata fabrikalarında kullanırlar. Sığırları bununla tavlurlar. Bu mahsulü (Andiriew and Forbes) isminde bir şirket toplar. Yılda 25-30 milyon kilo meyan kökü ihraç edilir. İzmir ve Söke de ki fabrikalarda meyan kökü üretilip ihraç yapılır. Fakat Amerika'nın gümrüğe %25 zam yapması fabrikaların kapanmasına neden olur. Bundan sonra sadece ham kökler ihraç edilir. Her yıl ekim ve nisana kadar işçiler orman arasında meyan kökü çıkarır bu şirketlere satarlar. En büyük ihracat Amerika'ya, daha sonra Fransa, İngiltere ve Almanya'ya satılmaktadır.⁷⁴⁸

Salihli kazasında ki Meyve Ağaçları,⁷⁴⁹

Ağacın Cinsi	Ağaç adedi	Yaş meyve
Ceviz	30	250
Zerdali	55	400
Erik	25	200
Dut	10	500
Nar	100	800

⁷⁴⁸Orkon, a.g.e. s.40.

⁷⁴⁹Manisa Vilayeti Hakkında Mecmua, s.308.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Salihli kazasında meyvecilik pek ilerlememiştir. Bir geçim kaynağı haline de gelmemiştir. Meyve az yetiştirilmektedir ve yaş olarak tüketilmektedir. Halkın ekseriyeti çiftçidir, bağcılık ve tütüncülük ile geçimini sağlamaktadır.⁷⁵⁰

h. Zirai Kredi Kooperatifleri

Ocak 1930 tarihli bir haberde Salihli'deki ziraat kooperatiflerinin faaliyete geçerek üye kayıtlarına başladıkları bildirilir.⁷⁵¹ Ekim 1932 tarihli bir haberde ise Salihli kazasında; altısı köylerde birisi kasaba da olmak üzere yedi ziraat kooperatifinin açıldığı bilgisi yer alır.⁷⁵²

Mart 1933 tarihli bir haberde Salihli Merkez Ziraat Kredi Kooperatifi'nin senelik genel toplantısı, idare heyeti reisi Osman Nuri Bey'in başkanlığında yapıldığı bildirilir. Osman Nuri Bey açılış konuşmasında; Kooperatif 'in ilk kurulduğunda 68 ortağı olmasına rağmen bu gün 114 ortağa ulaştığını, bir yıl içinde 26600 lira borç verdiklerini söyler. Osman Nuri Bey, konuşmasına şöyle devam eder; *“1933 senesi için ortaklardan geçen sene Ziraat bankası faizinden başka kooperatif hesabına alınan %3 komisyonun ortaklar lehine kolaylık yapılmıştır”* der. Ardından yeni idare heyetinin seçimi yapılır. Reisliğe Ortaköylü Mustafa, müdürlüğe eski malmüdürü Osman Nuri, azalıklara CHF idare heyeti azasından Galip, Ali ve Saatçi Hasan Bey'ler seçilirler.⁷⁵³

Bir arşiv belgesine göre Salihli üzüm yetiştiricileri tarafından, ortakların ürünlerini gerek ham gerek işlenmiş olarak alıp satmak için 100 lira sermaye ile kurulan *“Salihli Üzüm Müstahsilleri Kooperatifi”* nin tüzüğü 01.06.1933 tarihli Bakanlar kurulu tarafından incelenerek kabul edilmiştir.⁷⁵⁴

Salihli kazasının bağları da Alaşehir, Turgutlu, Manisa, bağları gibi çok önemlidir. Bunanla beraber hububat (arpa, buğday, mısır, burçak, çavdar) gibi mahsuller ile Bakliyat

⁷⁵⁰Orkon, a.g.e. s. 85.

⁷⁵¹Anadolu, 29 Ocak 1930.

⁷⁵²Anadolu, 11 Ekim 1932.

⁷⁵³Anadolu, 29 Mart 1933.

⁷⁵⁴BCA, (BÖKMK), 30.18.1.2,

(Nohut, bakla, börölce, fasulye) gibi tarım ürünleri de önemli yer tutmaktadır. Ayrıca Afyon ile Pamuk üretimini de ilave edersek Salihli kazasının ne kadar çok geniş bir mahsul mntikasına sahip olduğu anlaşılır. Tarım alanında bu ilçenin önemi ortaya çıkar. Pamuk üretimi daha da geliştirilebilir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Salihli kazasında Ziraat bankasının bir şubesi, Esnaf ve Ahali bankasının bir şubesi bulunmaktadır. Ayrıca 11 Tane Ziraat kredi Kooperatifi kazanın ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Pazartesi günü hayvan pazarı, çarşamba günü ise mahsulât pazarı vardır.⁷⁵⁵

1932 tarihli bir mecmuaya göre Salihli Ziraat Odasının idare heyeti şu kişilerden oluşmaktadır. Reis: Süleyman Ağazade Bekir, Aza: Hacı Musazade Galip, Yusuf Beyzade Zeki Beylerdir. Aynı mecmuaya göre Salihli Ticaret ve Sanayii Odasının idare heyeti şu kişilerden oluşmuştur. Reis: Hacı Biraderzade Simsar Haşim, Reis Vekili: Fırıncı Kani, Aza: Mehmet Nuri, Münir, Hacı Veli, Kamil, Esedullah İskendani Bey'lerdir.⁷⁵⁶

i. Salihli Kazasında Tarımı Etkileyen Doğal Afetler, Hastalıklar

8 Nisan 1926 tarihli bir haberde Salihli Alaşehir bağlarının harap olduğu bilgisi yer alır. Dört beş gün aralıksız yağın yağmurların, Salihli ve Alaşehir bağlarına zarar verdiği bildirilir. Bu afet, Salihli ve Alaşehir halkının bütün emeklerini mahveden bir felakette dönüşür. Birkaç gün devam eden yağmurdan sonra aniden düşen bir kırağı açıkta bulduğu tütün fidanlarını yakıp kavurmuştur.⁷⁵⁷

Ağustos 1927 tarihli bir haberde Salihli kazasında meydana gelen şiddetli bir kasırğa ve kuvvetli yağmurdan kuru derelerin taşarak bazı yolları kapattığı bildirilir. Sellerden sonra her taraf koyu bir mil tabakası altında kalır. Kasırğa bazı bağları ve üzümleri dökmüşse de yağın yağmurların faydası daha fazla olur. Yağın yağmurlar,

⁷⁵⁵Orkon, a.g.e. s.85.

⁷⁵⁶Manisa Vilayeti Hakkında Mecmua, s.316

⁷⁵⁷Hizmet, 8 Nisan 1926.

havanın devamlı sıcak gitmesinden dolayı zarar görmeye başlayan palamutlara da iyi gelir.⁷⁵⁸

Eylül 1929 tarihli bir haberde yağın yağmurlardan dolayı incir ve üzümlerin sergide olanların hepsinin mahvolduğu, zararların felâket haline dönüştüğü bildirilir. Havanın aniden karardığı ve şiddetli bir lodos fırtınası ile birlikte şiddetli yağmurların yağmaya başladığı anlaşılmıştır. Yağmurun yaklaşık iki saat kadar devam ettiği zararın fazla olduğu bildirilmiştir.⁷⁵⁹

Ekim 1929 tarihli bir İzmir gazetesi, Salihli bağlarında hastalıkların baş gösterdiğini ve bu hastalıklardan bağcıların zarar gördüklerini yazar. Bu hastalıkla ilgili İzmir Ticaret Odası, Salihli ziraat memurluğundan bilgi ister. Gelen malumata göre Salihli bağlarında görülen bu hastalığın “*Balga*” ve “*Çürük*” hastalığı olduğu bildirilir. Bu hastalıklar Salihli bağlarında önemli tahribat yapar. Haşerat mütehassısı Recep ve Manisa Meb’usu Yaşar Beyler bu hastalıkları incelemek için Salihli’ye giderler. İzmir Ticaret Odası alınacak tedbirlerin bu sene hemen alınması için İktisat Vekâleti’ne başvurur.⁷⁶⁰

Şubat 1930 tarihli bir haberde Manisa, Salihli ve Kasaba bağlarında hastalık olup olmadığına dair araştırma yapılmakta olduğu belirtilir. Habere göre Manisa havalisi bağlarında türeyen “Ödemiş” ve “Koşlis” haşerelerine karşı İktisat vekâletince mücadele edileceği ve bunun için bütçeye mühim miktarda tahsisat konulduğu anlaşılmaktadır. Bu hastalıklar yüzünden Manisa, Salihli ve Kasaba bağlarının çok mühim haşarat gördüğü ve bağcılarının çok zararlara uğradığı bildirilir.

Daha önce Diyarbakır numune çiftlik müdürü olan Nadir Bey’in İktisat Vekâletince mücadele müfettişliğine tayin edildiği ve Salihli’ye geldiği bildirilir. Nadir Bey, İzmir, Manisa, Çanakkale, Balıkesir, Bursa, Kocaeli ve İstanbul vilâyeti ziraat mıntikasında mücadele işlerini teftiş edecek ve gerekli tedbirleri alacaktır. Nadir Bey, Manisa havalisi bağlarında birkaç gün tetkikat yapmış ve Salihli kazasına gelmiştir. Kasaba ve Salihli

⁷⁵⁸ **Anadolu**, 8 Ağustos 1927.

⁷⁵⁹ **Anadolu**, 8 Eylül 1929.

⁷⁶⁰ **Anadolu**, 11 Ekim 1929.

bağlarında tetkikat yapacak ve müteakiben birkaç seneden beri Manisa bağlarında mühim haşarat yapmakta olan Ödemiş, Koşlis haşerelerine karşı yapılacak kış mücadelesiyle meşgul olacaktır.⁷⁶¹

Temmuz 1930 tarihinde Ziraat-Fen memurları Nail ve Cevat Beyler Manisa-Alaşehir ve Salihli'deki bütün bağ ve bahçeleri dolaşırlar. Dolu ve kasırganın bağlara zarar verip vermediklerini araştırırlar. Sonuçta bu afetin yalnız Küçükcihanpaşa çiftliğinin 100 dönüm miktarındaki bağına yüzde altmış nispetinde yaptığı tahribattan başka bir zarar görülmemiştir. Çürüklük hastalığına neden olan haşerenin zamanında imhası için ziraat dairesinin yaptığı mücadele neticesinde bu hastalıktan eser kalmamıştır. Haberin devamında Mücadele mıntıkası müfettişi Nadir Bey, Alaşehir bağlarındaki hastalıkları, haşarat mütehassısı Recep Bey'de Salihli'de haşaratın zararlarını önlemek için çalışmaktadır bilgisi yer alır.⁷⁶²

3. Hayvancılık

Türkiye'de hayvancılık tarımla birlikte anılmaktadır. Salihli'nin köylerinde hemen her evde hayvan olmakla birlikte hayvancılık, besi hayvancılığı şeklinde çiftliklerde yapılmamaktadır. Ancak hem büyükbaş hem de küçükbaş hayvancılıkta istenilen seviyeye gelinememiştir.⁷⁶³

Salihli kazasının 1842'te ki Temettüat kayıtlarında yer alan hayvanların tamamı gelir getiren hayvanlar değildir. Bir kısmı etinden, sütünden veya gücünden yararlanmak üzere beslenen hayvanlardır. Ayrıca tarım ve taşımacılık faaliyetlerinde kullanılan hayvanlardır. Kayıtlarda geliri kaydedilen hayvanlar sağman inek, sağman manda, sağman ve erkek koyun, sağman ve erkek keçi, deve ve arı kovanlarıdır.⁷⁶⁴

10 Aralık 1917 tarihli bir belgeye göre Salihli'de inek vebasına karşı yerel yönetimin alması gereken tedbirler açıklanır. İki ay sonra bu tedbirlerin uygulanıp

⁷⁶¹ Anadolu, 13 Şubat 1930.

⁷⁶² Hizmet, 7 Temmuz 1930.

⁷⁶³ Otman, a.g.e. s.92.

⁷⁶⁴ Bilgi, a.g.e. s.48.

uygulanmadığını inceleyen yetkililer “*Salihli kazasında baytarlar tarafından gerekli tedbirlerin alındığını*” söylerler.⁷⁶⁵

13 Şubat 1926 tarihli Manisa Yeni Yurt Gazetesi “*Salihli’de Şüpheli Hastalık*” adıyla bir haber yapar. Haberde Salihli’nin Borlu nahiyesindeki damızlık boğalarda şüpheli bir hastalığın ortaya çıktığı bildirilir. Hastalığın teşhisi ile tedavisi için gerekli tedbirleri almak için Vilayet Baytar Müdürü Kadri Bey’in bölgeye hareket ettiği anlaşılmıştır.⁷⁶⁶

1932 tarihli bir mecmuaya göre Salihli kazasında faklı büyüklükte değişik hayvan çiftlikleri bulunmaktadır. Bunlar bazirganlı, Haznedarağa, Tepecik, Piçerli, Bağırgan, Bintepeleler, Bozhavlu, Pankadoz Karayahşi, Hacı Emin Efendi ve Hasalan çiftlikleridir. Bu çiftlikler 200 bin dönümlük bir sahayı işgal etmektedirler.⁷⁶⁷

1932 tarihli Manisa vilayet mecmuasında Salihli kazasında arıcılık faaliyetinin de önemli yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Salihli’deki arı kovanlarının hasılatı 1930 senesinde: Kazada eski modelde 1200 kovan olup, bunlardan; 10500 kilo bal ve 2564 kilo balmumu elde edilmiştir.⁷⁶⁸

Ekim 1932 tarihli bir gazete Salihli kazasındaki hayvan sayısını vermiştir. Buna göre: Salihli kazasında 553.655 Koyun, 16.220 Keçi, 221 bin tiftik keçisi bulunmaktadır. Kazanın bu yılki tahmini yün ve yapağı üretimi 98.500 kilodur. Keçi Kılının 5120 kilo, Tiftiğin ise 350 kiloyu bulacağı tahmin edilmektedir.⁷⁶⁹

Salihli kazasında hayvancılıkla uğraşan köyler ve damlar vardır. Geniş ovada hayvanların beslenmesi için şartlar uygundur. Daha çok koyun, keçi, sığır, beygir, manda bulunmaktadır. 1937 yılına ait bir kaynak Salihli kazasındaki hayvan sayısını şöyle açıklar.

⁷⁶⁵Eroğlu, a.g.e. s.279.

⁷⁶⁶Manisa Yeni Yurt, 13 Şubat 1926.

⁷⁶⁷Manisa Vilayeti Hakkında Mecmua, s.308.

⁷⁶⁸Manisa Vilayeti Hakkında Mecmua, s.308.

⁷⁶⁹Anadolu, 21 Ekim 1932.

1937 yılına ait bir kaynak Salihli'deki hayvan sayısını şöyle vermiştir.⁷⁷⁰

Hayvan	Erkek	Dış adet	Toplam	Hayvan	Erkek	Dış adet	Toplam
Koyun	14.000	50.000	64.000	Tiftik	5	160	165
Kıl keçi	1.400	22.000	23.400	Deve	182	600	782
Manda	700	2.200	2.900	Sığır	8.000	10.900	18.900
Beygir	1.200	2.000	32.00	Merkep	1.700	2.400	4.100

4. Salihli' de Ticaret ve Sanayii Faaliyetleri

Yeni devletin önündeki acil görevler: ekonominin yeniden inşası, belli bir iktidara sahip bir siyasal düzenin kurulmasıydı. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye ekonomisinin niteliği Osmanlı İmparatorluğunun son dönemi boyunca olduğu gibidir. Önemsiz bir sanayi kesimi bulunmaktadır. Mamul tüketim mallarının ithalatını karşılayabilmek için tarım ürünleri ve hammadde ihraç ederek ayakta durmaya çalışan bir ekonomik yapı vardır.⁷⁷¹

Zengin bir ticaret şehri olan İzmir, XIX. yüzyıl başlarında bazı siyasi olaylardan ve işgalden kötü etkilenir. Avusturya, Yunanistan ve bazı Avrupa ülkelerinin mallarına uygulana ambargolar İzmir ticaretini geriletir. Trablusgarp ve Balkan Savaşlarının getirdiği yıkım ticaret ve iktisadi bakımdan elverişsiz ortam oluşturarak İzmir'in ticaret hacmini küçülmeye devam eder.⁷⁷²

Lozan Barış Antlaşması hükümlerine göre, Türkiye 1929 yılına kadar eski gümrük vergi tarifelerini devam ettirmiştir. Bu yüzden 1923 yılından sonra dış ticaret hızla yükselmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin ihracattı ve ithalatı 1923-1925 arasında devamlı yükselmiş, daha sonraları hem ithalat hem de ihracat gerilemiştir. Yalnız, yeni dış ticaret rejiminin uygulanacağı 1929 yılı yaklaşırken ithalat yeni bir sıçrama göstermiştir. 1923-1929 döneminde tüketim malları, ithalatın yaklaşık yarısını oluşturmuştur. Yatırım malları ise toplam ithalatın dörtte biri dolayında kalmıştır.⁷⁷³

⁷⁷⁰Orkon, a.g.e. s.85.

⁷⁷¹Schick, a.g.e. s.288.

⁷⁷²Kütükoğlu, a.g.e. s.31.

⁷⁷³Belge, a.g.e. s.449.

Aydın Vilayeti Salnamesine göre Salihli kazasının 1900 yılında ki geliri 1.984.119 kuruştur. Kazada bulunan Ziraat Bankası'nın sermayesi 1.183.856 kuruştur. Kazanın ekonomisinde 152 dükkân, 10 un değirmeni ve bir çırçır (pamuk) fabrikası önemli rol oynamaktadır. Ayrıca bir hamam ve 13 han çalışmaktadır. Burada bulunan han sayısı ticaretinin zenginliğini göstermektedir.⁷⁷⁴

Kazanın ekonomisinde ağırlık tarımdadır. Endüstri için gereken sermaye birikimi çok cılızdır. Endüstrileşme, özel sermayenin güçsüzlüğüne bırakılmamıştır. Devletçilik ilkesiyle endüstrileşmeye girişilmiştir. Bunun için gereken fonlar devlet gelirlerinden, vergi gelirlerinden sağlanmaya çalışılmıştır. Ulusal bankaların kurulup geliştirilmesi politikası benimsenmişti.⁷⁷⁵

Lozan antlaşması Türkiye'ye liberal bir ticaret rejimi dayatmıştı. 1923-29 yılları arasında tarım üretimi %115 artar. En büyük artış temel ihtiyaç ürünlerinde olur. Ekonomik bunalım 1920'ler boyunca hüküm süren sınıf güçleri dengesini bozar. 1930 sonrasında tarım ürünleri fiyatlarının çökmesi ihracatta yönelik tarımın ekonomi içinde ki ağırlığını azalır. Devlet politikası ticaret yapan büyük toprak sahiplerinden, küçük tahıl üreticisine yönelir.⁷⁷⁶

Dünya ekonomik bunalımına dayanamayan Alaşehir-Kula-Demirci-Gördes kazalarının borsaları varlıklarını devam ettiremezler. Birer temsilcilik ile Salihli Ticaret ve Sanayi Odasına bağlanırlar. Bu bağlantı 1952 senesine kadar devam eder.⁷⁷⁷

1930 Manisa Vilayet Meclisi'nde taş, kireç, kiremit, tuğla ocaklarından özel idare tarafından alınan vergilerin birleştirilmesi hakkında bir teklif verilir. Eski meclis idare heyetinde alınan bir karara göre bu vergi Salihli kazasında farklı bir miktar üzerinden alınmaktadır. Bu konuda Salihli Belediyesinin de diğer ilçelerden alınan vergilerle aynı fiyat uygulamayı yapılmasına karar verilir.⁷⁷⁸

⁷⁷⁴1900-01 Tarihli Aydın Vilayeti Salnamesi.

⁷⁷⁵Belge, a.g.e. s.192.

⁷⁷⁶Schick, a.g.e. s.294.

⁷⁷⁷Otman, a.g.e. s.109.

⁷⁷⁸Manisa Vilayeti Meclisi Umumisi 1930 zabıtları, s.57.

1930 Manisa Vilayet Meclisi, yeni kazanç yolları ve vergiler bulmaya çalışmaktadır. Bu amaçla mecliste Kasaba adına konuşan Mustafa Bey, Gediz Nehri üzerinde ulaşımı sağlayan kayıklar sorununu dile getirir. Encümenin ihale ettiği bir kayığın üç senelik çalışmaz izni 1000 liraya ihale edilir. Kayıtlı olmayan kayıkları belirleyip, kim kullanıyorsa vergisinin alınıp gelir bütçesine konmasına karar verilir. Salihli adına konuşan Sinan Hamit Bey, Salihli’de dört beş kayığın bulunduğunu söyler. Sonuçta nerede kayık olduğu Jandarma komutanı vasıtasıyla Kasaba ve Salihli’ ye sorulmasına karar verilir.⁷⁷⁹

1930 tarihinde Manisa Vilayet Meclisi, Salihli Belediyesi’ne elektrik üretimi, hayvanla, buharla ve elektrikle kullanılan tramvayların yapımı ve işletilmesi hakkında yetki verilir. Buna göre Salihli Belediyesi’ne taşıma ve ulaştırma hizmetleri için 40 yıllık imtiyaz verilir. Belediye, özel kişi ve kurumlara kilovatı 40 kuruştan, resmi kurumlar, okullar ve hayır kurumlarına kilovatı 20 kuruştan elektrik satılmasına izin verilir.⁷⁸⁰

a. Salihli Borsası

Haziran 1924 tarihli bir İzmir gazetesi Salihli kazasında bir “zahire hangarının” yapıldığını bildirir. Salihli çarşısındaki zahire hangarının açılışı, kaymakam, belediye ve eşrafın katılımıyla gerçekleşir.⁷⁸¹

Ekim 1925 tarihli bir haberde Salihli kazasında kurulan borsa heyetinin şu kişilerden oluştuğu belirtilir: Borsa Heyeti Başkanı, Ticaret Odası Reisi ve Halk Fırkası Mutemedi Ahmet Halis olur. Aza ise; Tavaslızade Rıza, Fabrikatör Hacı Mustafa, Tavaslızade Halil, Ortaköylü Mustafa, Rusçukluzade Hafız Şükrü, Hacı Osmanzade Münir Bey’lerdir.⁷⁸²

Ocak 1927 tarihli bir haberde Salihli Borsasının, İzmir Borsasına bağlanmak istediği bilgisi yer alır. Habere göre Salihli Borsası, İzmir Borsası’nın işlemlerine tabii

⁷⁷⁹Manisa Vilayeti, **a.g.e.** s.89.

⁷⁸⁰Manisa Vilayeti, **a.g.e.** s.201.

⁷⁸¹**Anadolu**, 25 Haziran 1924.

⁷⁸²**Anadolu**, 2 Ekim 1925.

olmak için ticaret nazırlığına müracaat eder. İzmir Borsasının da buna izin vermesi üzerine Salihli Borsasının talebi kabul edilir. Haberi devamında: “*Salihli Borsası, Ticaret Müdüriyetine yazdığı bir tahriratta kendi borsalarının da İzmir Borsası’nca tatbik edilmekte olan mevadî tatbik etmelerine müsaade edilmesini talep etmiştir. Bu talep ve müracaat o zaman ticaret vekâletine bildirilerek mesulün isafı kabul edilip edilmeyeceği sorulmuştu. Dün bu hususta ticaret vekâletinden ticaret müdürlüğüne gelen bir tahrirat da Salihli borsasının İzmir borsasına ait usul ve talimat dairesinde muamele ifa edebileceği bildirilmiştir.*”⁷⁸³

Ağustos 1928 tarihinde Salihli kazası Zahir Borsası İdare Heyeti için yapılan seçimlerin neticeleri bütün İzmir gazetelerine yansır. Haberlere göre Borsa Başkanlığına İsmail Bey, Başkan Yardımcılığına Haşim Bey seçilmiştir. Azalıklara ise Tavaslızade Rıza, Hacı İsmail, Asaf, Kamil, Tikveşli Sabri seçilmişlerdir.⁷⁸⁴ Başka bir gazetede listede Borsa azaları arasında Rusçukzade Kamil’in adı da geçmektedir.⁷⁸⁵

Aralık 1928 tarihli bir habere göre Salihli Borsa Heyeti, Borsanın içinde ve dışında hangi malların kaç liraya satılacağına dair aldığı kararları ticaret müdürlüğüne bildirir. Buna göre: üzüm, buğday, arpa, çavdar, melez, mısır darısı, kumdarı, burçak, yulaf, nohut, akdarı, 200 okkaya kadar, koza 50 okkaya kadar, pamuk 20 okkaya kadar, borsa haricinde satılabilecektir. Salihli Borsa Heyeti, gerekli görülürse bu izinleri iptal edebilecektir, buna yetkilidir.⁷⁸⁶

11 Kasım 1928 tarihli bir arşiv belgesinde, Salihli Ticaret ve Zahir Borsası yönetmeliğinin 4. Maddesinin değiştirilmesi için İktisat Vekâletine bir dilekçe verilir. Bu talebe 11 Kasım 1928 tarihinde olumlu cevap verildiği anlaşılmaktadır.⁷⁸⁷

Haziran 1930 tarihli bir haberde; Salihli Borsası İdare Heyeti Reisi Asaf Bey ile Salihli borsa komiseri arasında bir anlaşmazlık çıktığı belirtilir. Habere göre her iki taraf birbirini suçlayarak bölge ticaret müdürlüğüne şikâyetle bulunmuşlardır. Sonuçta Salihli

⁷⁸³ **Hizmet**, 8 Ocak 1927.

⁷⁸⁴ **Anadolu**, 8 Ağustos 1928.

⁷⁸⁵ **Ahenk**, 5 Eylül 1928.

⁷⁸⁶ **Anadolu**, 12 Aralık 1928.

⁷⁸⁷ B.C.A. (BÖKMK), 30.18.12.

Borsa Heyeti istifa etmiştir. Bölge ticaret müdürlüğü olayı araştırmak üzere bir müfettişin görevlendirilmesini İktisat Vekâletinden istemiştir.⁷⁸⁸

Kasım 1930 tarihli bir haberde Salihli Borsa Heyeti ile Ticaret Odası arasındaki anlaşmazlık sorunun vekâlete ulaşması üzerine, İktisat Vekâleti, genel müfettişlerinden Naci Bey, Salihli'ye gelerek Ticaret Odası ile Borsayı teftiş eder.⁷⁸⁹ Aynı gazetenin başka bir sayfasında “Teftiş” adıyla küçük bir başlıkta şu haberler yer alır: “*Salihli Ticaret odasında ve Borsasındaki anlaşmazlığı çözmek için İktisat Vekaleti Umumi Müfettişlerinden Naci Bey, Manisa'ya gelerek Ticaret Odası ile Borsayı teftiş etmiştir.*” Naci Bey Manisa'yı teftişten sonra Kula, Salihli, Alaşehir ve Kasaba Ticaret Odası ve Borsalarını teftiş için dün Manisa'dan yola çıkmıştır.⁷⁹⁰

29 Eylül 1930 tarihli Hizmet Gazetesi, Salihli kazasındaki bazı sorunları dile getirir. Habere göre Salihli'de hükümetin emrine aykırı olarak borsa vergisinin artırılmasının çiftçiye yük getirdiği dile getirilerek, Salihli Belediyesi suçlanır.⁷⁹¹

Hizmet Gazetesinin Salihli Borsası adına yapılan zammı eleştirmesine Borsa Heyeti Reisi Kan, Bey şu cevabı verir: “*Bu yıl kasabanın mahsulâtı geçen yılın yarısı kadar olmuştur. Masraflardan da önemli miktarda tasarruf edildiği halde gelirler masrafları karşılayamamıştır. Borsa heyeti de aldığı payı %25'ten %50'ye çıkartmıştır.*”⁷⁹² Kani Bey, Salihli borsası üyelerinin aidatlarına yapılan zammın nedenlerini böyle izah eder.

Salihli Borsasının bu cevabi yazısına rağmen aynı gazetenin tenkitleri devam eder. “*Borsa Reisi, Borsa resminin tezyidine zahirenin azlığını ve fiyatının düşüklüğünü sebep göstermektedir. Köylünün zahiresi hiç olmasaydı, Borsa resmi vergi olarak mı köylünün boynuna geçirilecekti veyahut Borsanın memur ve simsarlarını köylü olduğu zaman varlığı ile olmadığı zaman yokluğu ile beslemekle mükellef midir? Ve iktisat*

⁷⁸⁸ Anadolu, 10 Haziran 1930.

⁷⁸⁹ Hizmet, 12 Kasım 1930.

⁷⁹⁰ Hizmet, 12 Kasım 1930.

⁷⁹¹ Hizmet, 29 Eylül 1930.

⁷⁹² Hizmet, 26 Ağustos 1930.

vekâletinin borsa resmini tenzil hakkında ki emir ve arzusu kendilerine vızılı mı gelmiştir”⁷⁹³

Salihli’de 1930 yılının ilk ürünü, her yıl olduğu gibi yine İzmir gazetelerine şöyle yansır: “... senesi çekirdeksiz kuru üzüm mahsulü ..., miktar İzmir piyasasına gelmiştir” Habere göre Salihli Borsasına 1930 yılının ilk ürününü Mersindere köyünden Giritli İsmail Ağa getirmiştir. Borsa idaresi ilk ürünü getiren çalışkan üreticilere birer pulluk hediye vermiştir.⁷⁹⁴

18 Mayıs 1931 tarihli bir arşiv belgesine göre; Salihli Borsasının gelirleri, masraflarını karşılayamadığı, borsada alım satımın az olduğu nedeniyle, Borsa(varlığının devamına gerek olmadığına) Heyetinin devamında fayda görülmemekte olduğundan bütün nakit, eşya ve defterlerin Salihli Ticaret ve Sanayii Odası’na devrine Bakanlar Kurulu’nda karar verilmiştir. Bu karar neticesinde “18.05.1931 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla Salihli Borsası’nın bütün nakit, eşya ve defterleri Salihli Ticaret ve Sanayi Odasına devredilir.”⁷⁹⁵

b. Salihli Ticaret ve Sanayi Odası

1926 Yılına ait bir belge Salihli kazasındaki ticari hayata ait bazı ipuçları vermektedir. Buna göre Salihli’de ihraç edilen mallar: Buğday, arpa, tütün, pamuk, palamut, üzüm, bal, balmumu, kitle, ceviz, meyankökü, yumurta ve deridir. Kazaya dışardan gelen mallar ise manifatura, kantariye, tuhafiye, zücaciye, kırtasiye, mamul deri, mensucat ve petrol’ dür.⁷⁹⁶

Mart 1926 tarihli bir haberde Salihli Ticaret Odası İdare Heyeti’nin seçildiği bildirilir. Seçimlerde Oda başkanlığını Halk Fırkasının adayı Hamit Halis kazanmıştır. Onun dışında heyette şu kişiler yer almıştır. Tavaslızade Rıza, Mehmet Nuri, Osman

⁷⁹³ **Hizmet**, 3 Eylül 1930.

⁷⁹⁴ **Hizmet**, 25 Temmuz 1930.

⁷⁹⁵ B.C.A. (BÖKMK), 30.18.1.2.

⁷⁹⁶ Otman, Aksakal, **Salihli (Antikçağdan günümüze)** Salihli, 2004, s.120.

Nuri, Sabri Bayram... Gazete temiz ve güvenilir kişilerden oluşan yeni heyete başarılar dileğinde bulunur.⁷⁹⁷

Salihli kazasındaki önemli tüccarlar; Hacı Rıza zade Ziya, Hüseyin Efendi, Osman Nuri Efendi, Ali Efendi, Ali ve İsmail Efendi, Ömer Bey, Ömer Nuri Bey, Mustafa Efendi'dir. Ayrıca kereste tüccarları, Halil İbrahim Efendi, Halil Efendi, Süleymanzade Şakir Efendi, Mehmet Arif Efendiler vardır. Manifaturacılarından, Ahmet Faik Efendi, Ahmet Nazmi Efendi, Hacı Mehmet Efendi, Hüseyin Hüsnü Efendi, Rifat Efendi, Sabri Efendi, Abdullah Efendi, Ömer Efendi, Mehmet Sait Efendilerin isimleri bilinmektedir. Bunun dışında tuhafîye tüccarları, Timur Ayakzade Ali Rıza vardır. Kazada önemli değirmen işletenler, Şakir Ağazade Galip ve Kazım Biladerler ile Şakir Ağazade Hüseyin Efendidir. Pamuk fabrikasının sahibi Fabrikatör Mustafa Efendi ile Hacı İsmail Efendi önemli sanayicilerdendir. Kazanın bilinen komisyoncularından Esadullah Eskendani (acem) vardır.⁷⁹⁸

Salihli'de Ticaret ve Sanayi Odası'nın üç devri vardır. Birincisi Kurtuluş Savaşı'ndan önce Osmanlı idaresi zamanındaki devredir, 1925' e kadar devam eder. İkincisi Cumhuriyetin Kuruluşundan sonra Millet Meclisince kabul edilen kanunla kurulan oda dönemidir.(1928) Üçüncüsü bu günkü Ticaret ve Sanayii odasıdır. 1926'da kurulmuş olan ticaret ve sanayii odası 1933 yılında bir bülten yayınlayarak, Salihli ile odaya bağlı olan Alaşehir, kula, demirci ve Gördes'i tanıtmıştır. 1936 yılında İzmir Kültür Park'ında kurulan Fuara, Manisa Ticaret ve Sanayii Odası ile katılarak ilçenin ürünlerini tanıtmaya hizmetlerinde bulunmuştur. 1928-32 yıllarında dünya iktisadi, buhranına dayanamayan, Alaşehir, Kula ve Demirci ilçeleri birer temsilcilik ile Salihli Ticaret ve Sanayii Odası'na bağlanmıştır. Bu bağlantı 1952 ye kadar devam etmiş ve 1952'de kapatılan odanın kanuni işlevi Manisa Ticaret ve Sanayi Odası'na geçmiştir. Salihli'de ilk ticaret ve sanayi odası, hizmet binası, Mithat paşa caddesindeki Kızılay İşhanı yanında bir binanın ikinci katında bir büro olarak çalışmaya başlamıştır.⁷⁹⁹

⁷⁹⁷ **Anadolu**, 10 Mart 1926.

⁷⁹⁸ Otman, **a.g.e.** s.122.

⁷⁹⁹ Otman, **a.g.e.** s.136.

Eylül 1930 tarihinde Manisa’da incelemelerde bulunan Manisa Mebusu Turgut Bey, Manisa vilayetinde hububat tarımının gerilediğini ifade eder. Bunun sebebi olarak tohumların bozulmasını gösterir. Ziraat mıntika müdürü ile görüşerek bu hususun dikkate alınmasını ister. Manisa, Salihli ve Alaşehir ovalarında çok mühim miktarda buğday ve bilhassa ihracat için arpa üretimi olurdu. Turgut Bey, bir iki senedir, tarımın bu alanda gerilediğini, üretimin hayli azaldığını belirtir. Bu arada arazi vergilerinde yapılan indirimlerin halk üzerinde çok iyi tesirler bıraktığını söyler.⁸⁰⁰

c. Salihli Kazasında Ticari Faaliyetler

İzmir’de, ihracat kurtuluş savaşına kadar hemen hemen tamimiyle yabancı şirketlerin elindedir. İttihat ve Terakki döneminde “*Milli Tüccar*” yaratmak için izlenen politikalar başarılı olamadı. Türk tüccarlar daha çok ihracatçı konumundadırlar. Ama Avrupa pazarlarına doğrudan ulaşamamaktadırlar. Bu durumun sakıncaları, yaşanan ekonomik bunalım içinde hem dış ticaret dengesini sağlamak için ihracatı artırmak isteyen hem de bunalım içinde çok ezilen üreticiyi korumak durumunda olan devleti yeni düzen arayışlarına yöneltmiştir.⁸⁰¹

Tarımsal ürünlerin ihracatının yeniden düzenlenmesi, 1930’lu yılların ilk yarısında siyasal gündemde çok önemli yer tutmaktadır. Türkiye için önemli olan bu sorun Ege Bölgesi ekonomisi için de en temel sorundur. Daha sonra ulaşılan çözümün büyük ölçüde devlet denetiminde tarım satış kooperatiflerinin kurulması olarak görülecektir. 1930’da tarım ürünlerinin ihracatı ilk defa düzenlenir. Ege bölgesinde incir-üzüm ihracatı için demiryolları işletmeleri devletleştirilir.⁸⁰²

Salihli Ticaret ve Sanayi Odası’nın, 13 Mart 1927 tarihli bir araştırmasına göre kazanın dışarıya sattığı başlıca mallar şunlardır: Üzüm, tütün, pamuk, arpa, buğday, bakla, mısır darısı, afyon, burçak, susam, nohut, fasulye, meyan kökü, yün ve yapağı teşkil etmektedir. Salihli kazasının başlıca ihracat merkezi İzmir’dir. Yalnız yün ve

⁸⁰⁰Hizmet, 30 Eylül 1931.

⁸⁰¹Tekeli, a.g.e. s. 240.

⁸⁰²Tekeli, a.g.e. s.240.

yapağı Uşak ve havalisine sevk edilmektedir. Kaza dâhilinde, Allahdiyen Köyü civarında bir kükürt madeni mevcut ise de terkedilmiş bir haldedir.⁸⁰³

Salihli kazasından İzmir Ticaret odasına gönderilen 1932 yılının yazlık tarım ürünlerinin miktarı aşağıdaki gibidir.⁸⁰⁴

Kum darı:	50.000
Börülce:	25.000
Fasulye:	30 000
Soğan:	95.000
Susam:	75.000
Karpuz:	5.000.000
Kavun:	300 bin
Pamuk Çekirdeği:	250.000
Palamut:	10.000

Aşağıdaki tabloda, Salihli kazasında 1926 - 1927 ve 1932 yılına ait bazı tarım ürünlerinin kg olarak elde edilen ürün miktarı verilmiştir.⁸⁰⁵

Salihli Kazasında Yıllara Göre Üretilen Tarım malları, kg			
	1926	1927	1932
Üzüm	1.200.000	1.000.000	
Tütün	170.000	250.000	70.000
Pamuk Kozası	1.050.000	800.000	
Pamuk Çekirdeği	512.800		
Çavdar:		200.000	
Arpa	4.100.000	14.000.000	
Buğday	1.040.000	6.500.000	
Bakla	800.000	450.000	
Mısır Darısı	141.000	100.000	70.000
Afyon	1.220	1.250	
Burçak	460.000	100.000	
Susam	55.000	50.000	
Nohut	25.000	20.000	
Fasulye	40.000		
Meyan Kökü	1.400.000	2.500.000	

⁸⁰³ Anadolu, 12 Mart 1927.

⁸⁰⁴ Anadolu, 21 Ekim 1932.

⁸⁰⁵ Anadolu, 21 Eylül 1927.

Yün	8.444		
Yapağı	57.690		
Haşhaş		120.000	
Şeker Pancarı		15.000.000	
Kendir		1.259	

1932 tarihli Manisa Vilayet Mecmuasının verdiği bilgiye göre Salihli’de iki banka bulunmaktadır. Biri Ziraat Bankası olup 1305 tarihinde kurulmuştur. Sermayesi 85 liradır. Diğeri ise İzmir Esnaf ve Ahali Bankasının bir şubesi olup 1928 senesinde kurulmuştur. Sermayesi 80 bin liradır. Salihli kazasında iktisadi şirketler ve kooperatifler yoktur. Salihli Ticaret Odası’na kayıtlı birinci sınıf tüccar 13 adettir. İkinci sınıf tüccar 26 adet, üçüncü sınıf tüccar 22 adet, dördüncü sınıf tüccar 75 adet, Beşinci sınıf tüccar 22 adettir.⁸⁰⁶

d. Salihli’de Sanayii Faaliyetleri; Un ve Pamuk Fabrikası

Türkiye, 1929 Ekonomik Buhranının etkilerini duyduktan ve Serbest Fırka deneyimini yaşandıktan sonra rejim buhrandan çıkabilmek için yeni politika arayışlarına girer. Bu politika arayışları çok yönlüdür. Tarımdan, dış ticaretten, sanayiye kadar çok değişik alanları kapsar. 1930’lu yıllarda Ege Bölgesi, uluslararası pazar için ihtisaslaşmış tarımsal üretim yapma aşamasına ulaşmış, az sayıda ki yöreden biridir. İzmir limanı, bu üretimin ihraç edildiği yerd. 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren demiryolları ve tüm ticari ilişkiler, İzmir iş merkezinin bu bölge üzerindeki denetimini kuracak biçimde gelişmiştir.⁸⁰⁷

Ağustos 1930 tarihli bir haberde Salihli’deki ekonomik hayatın bittiğini, üretim yapamayan üreticiden Ziraat Bankası’nın borçlarını tahsil etmeye çalıştığı belirtilir. Haberin devamında Salihli kazasında bu yıl hemen hemen hiç hububat üretimi yapılmadığı ve çıkan hububatın da para etmediği ifade edilir. Üreticinin perişan bir halde iken bir de Ziraat Bankası’nın borcuyla uğraştığı belirtilir. Ziraat Bankasının parasını isteme hakkı olduğunu ama üreticide değil borç verecek, tohum tedarik edecek, hatta yiyecek para bile olmadığı şikâyetleri dile getirilir. Bu hal karşısında yeni, yeni

⁸⁰⁶Manisa Vilayeti Hakkında Mecmua, s.310.

⁸⁰⁷Tekeli, a.g.e. s.240.

felaketlerin meydana gelmesine kesin gözüyle bakılmaktadır. Kazadaki insanlar borçlarının gelecek yıla ertelenmesini istemektedirler.⁸⁰⁸

1932 yılında Manisa Valiliğinin yayınladığı bir mecmuaya göre, Salihli kaza merkezinde bir bina içinde bir un ve birde Pamuk fabrikası bulunmaktadır. Pamuk fabrikası, İngiliz Pilet markalı 9 adet çıkırlıklı bir makina ile çalışmaktadır. Un kısmında ise Ruston Horneski ve Grosley markalı 33 ve 65 beygir kuvvetinde 2 adet gaz motoru ile çalışan makine bulunmaktadır. Fabrikanın teknik kısmı 12 bin liraya mal olur. Diğer kısmı ise 3 bin liraya inşa edilir. Fabrikanın un makinası İsviçre’de Kain Buhler biraderler fabrikası tarafından yapılmıştır. İnsan eli değmeden buğdayın yıkamasından başlayarak un haline gelinceye kadar otomatik yapar. Aynı mecmuaya göre Salihli kaza merkezinde 2 motosiklet, 50 pisiklet, 1 kamyon, 2 binek otomobili, 10 fayton, 79 tekerlekli beygir arabası bulunmaktadır.⁸⁰⁹

1932 tarihinde Salihli kazasında küçük Sanayi erbabının adedi ve meşguliyetleri şöyledir: 2 semerci, 1 Makine tamircisi, 12 eskici, 14 aşçı, 3 yoğurtçu, 11 terzi, 18 kunduracı, 8 demirci, 7 nalbant, 18 berber, 7 helvacı, 2 şekerçi, bir gazozcu, 7 araba tamircisi, 3 kalaycı, 4 saraç, 3 kepeci, 10 fırıncı, bir sabuncu, 7 değirmenci, bir çilingir, bir sünnetçi, 3 kiremitçi, 2 pastacı, 2 fotoğrafçı, 2 Eczacı, 1 mühürücü, bir velespitçi, 1 leblebici, 2 saatçi, 3 tenekeci, 2 tüfekçi ve bir kireççi bulunmaktadır.⁸¹⁰

e. Salihli’de Ekmek Fiyatları Sorunu

Salihli kazasında ekmek fiyatlarının pahalı olduğu haberi Mayıs 1930 tarihli İzmir gazetelerinde yer alır. Anadolu Gazetesi, “İnsaf... Salihli de ekmek 20 kuruşa satılıyor” başlığını atarak, Ankara’da 12 kuruşa, İzmir’de 14 kuruşa satılan ekmeğin Salihli’de niçin 20 kuruşa satıldığını sorar.⁸¹¹

Aynı gazete bu pahalılığın sebebini, Salihli Belediyesi’nin fırıncılara gösterdiği müsamaha şeklinde yorumlar. Salihli belediyesi adına Sinan Hamit imzasıyla, gazeteye

⁸⁰⁸ **Hizmet**, 18 Ağustos 1930.

⁸⁰⁹ **Manisa Vilayeti Hakkında Mecmua**, s. 309.

⁸¹⁰ **Manisa Vilayeti Hakkında Mecmua**, s.310.

⁸¹¹ **Anadolu**, 26 Mayıs 1930.

gönderilen cevabi yazıda; 20 kuruşa satılan ekmeğin, İzmir ve Ankara'daki gibi kilo değil eski okka ile satıldığını, dolayısıyla Salihli'deki ekmeğin kilosunun 20 değil, 15,5 kuruş olduğunu bildirir. Gazete, Sinan Hamit Bey'in bu savunmasını gerçekçi bulmaz ve suçlamalarına devam ederler. Ayrıca *“Bütün belediyeler kilo kullanırken, Salihli Belediyesi'nin Karaman okkası kullanmasının suç olduğunu ve kiloluk ekmeğinde dörde bölünebileceğini ”* yazar. İzmir'de 14,5 kuruşa satılan ekmeğin Salihli'de niçin 15,5 kuruşa satıldığını; *“Salihli'de değirmenler çoktur. Öğütme ücreti azdır. Ve nihayet buğday ücretleri İzmir'e gör daha ucuzdur. Bu itibarıyla Salihli'de ekmeğin İzmir'den birkaç kuruş noksanına satılması icap etmez mi?”* diye suçlamalarını devam ettirir.⁸¹²

Birkaç ay sonra bir gazete Manisa'da 15 kuruşa satılan ekmeğin İzmir'de 12 kuruşa satıldığını, Manisa Belediyesi'nin harekete geçtiğini yazar.⁸¹³ Bu da gösteriyor ki ekmeğin pahalı satılması sadece Salihli'ye ait bir sorun değildir.

21 Ağustos 1930 tarihli bir İzmir Gazetesi'nde *“Salihli'ye ait üç sual”* başlığıyla yapılan haberdeki ilk soru Belediyenin *“ekmek fiyatları”* şeklindedir. Bu yazıya yine Sinan Hamit imzasıyla verilen cevaplar daha detaylı olur. Sinan Hamit; Salihli Pazarı, İzmir ve Manisa'nın buğday ambarı değildir, der. Bu yıl kazada ancak yetmiş çuval buğdayın çıktığını, yüz vagondan fazla da Uşak'tan şuradan buradan buğday getirildiğini söyler. Bu yıl kuraklık olduğunu ova köylerinin çoğunun susuzluktan yandığını belirtir. Köylünün tohumluğunun dahi kalmadığını insanların açlıkla pençelediğini her gün dilekçeyle hükümetten yardım istediklerini söyler. Sinan Hamit, ekmek fiyatlarında gerekli düzenlemeyi yaptığını ifade eder. Birinci nevi ekmeğin kilosunun dört gündür 13,5 kuruştan, ikinci nevi ise 9 kuruştan satıldığını söyler.⁸¹⁴

Başka bir İzmir gazetesi Salihli Belediyesi'nin pahalı ekmek satmasını kendilerinin engellediğini söyleyerek belediye başkanı Sinan Hamit Bey'i şöyle itham eder: *“Bir parti mutemedinin emriyle tayin edilen ancak 120 rey ile sandalyeye oturan Belediye reisi acaba bunlara ne cevap verecektir? Bu yoksul ve fakir halkın dışından,*

⁸¹² **Anadolu**, 30 Mayıs 1930.

⁸¹³ **Hizmet**, 5 Ağustos 1930.

⁸¹⁴ **Hizmet**, 26 Ağustos 1930.

tırnağından artıracığı para ile alacağı ekmeğin fiyatına karışmayan bir belediye reisini sorguya kim çekecektir.”⁸¹⁵

Aradan bir yıl geçmesine rağmen aynı sorunun devam ettiği görülür. Gazetede belediyenin, Salihli gibi bir çiftçi bölgesinde ekmeğin hala pahalıya satılması; “*Belediye Reisi Hamit Sinan Bey’in Nazarı dikkatini celb ederek, himmetini bekleriz*” şeklinde bir haberle gündeme gelir.⁸¹⁶

5. Salihli Kazasında Bankacılık ve Faiz Sorunu

Cumhuriyet'in kurulmasından sonra, ilk yıllarda bir devlet bankası kurulması yoluna gidilmedi. 1924 yılında. Cumhuriyet yöneticilerinin sermayeleri ve yakın destekleriyle, İş Bankası kurulur. Yapılmak istenen güçlü bir ulusal ticaret bankası yaratmaktır. Bunu 1925 yılında *Sanayi ve Maadin Bankası* ve 1926 yılında *Emlak ve Eytam Bankası* gibi sektör bankalarının kurulması izler. 1929 ekonomik buhranına kadar uzanan dönemde Anadolu'da çok sayıda yöresel banka kurulur.⁸¹⁷

Cumhuriyet yöneticileri, genellikle Türk parasının değerindeki düşüslere karşı çok hassastılar. 1926 yılından itibaren bir Merkez Bankası kurmak için hazırlıklara girilir. Devlet önderlerinin destek ve sermayesine dayanan *iş Bankası*, kendisini bir Merkez Bankasına dönüşmeye çalışır, ama gerçekleştiremez. Kasım 1929 tarihinde dünya buhranının etkileri tüm ağırlığıyla Türkiye' de hissedilir. Türk parası sterlin karşısında hızla değer kaybeder. Türkiye buna karşı acil önlemler almaya başlar. 8 Aralık 1929'da Türk parasının kıymeti saptanarak, 20 Şubat 1930'da 1567 sayılı Türk parasının kıymetini koruma kanunu çıkarılır.⁸¹⁸

Eylül 1928 tarihinde Salihli kazasındaki faiz sorunu, İzmir Gazetelerinde hayli geniş bir şekilde yer alır. Gazeteler “*Faizcilik*” sorununu “*şehir faiz çetelerinin elinde soyuluyor*” şeklinde yansıtır. Kazadaki rençperi, halkı, esnafı kasıp kavuran yıllık faizlerin %164'u bulduğu söylenir. Bunun acı bir hakikat ve soygun olduğu vurgulanır.

⁸¹⁵ *Hizmet*, 29 Eylül 1930.

⁸¹⁶ *Anadolu*, 27 Eylül 1931.

⁸¹⁷ Belge, a.g.e. s.148.

⁸¹⁸ Belge, a.g.e. s.149.

Salihli’de faizciler ayda doksan liradan on lira peşin faiz almaktadırlar. Gazeteye göre, bu haris ve menfaatçi şahısların aldıkları faizi ve verdikleri parayı nasıl bir düzen içinde döndürdüklerini detaylıca şöyle anlatırlar: Rençper, esnaf, tüccar yada halktan herhangi bir şahsın paraya ihtiyaç olursa bu faizcilerden birisinin yanına gider huzura lütfen kabul olunur. Derdini açar ve para ister, vicdansızın buna vereceği cevabın aynen okuyunuz.

-Azizim param yok, pulum yok fakat seni çok severim akşama kadar tedarik edivereyim, ne kadar lazım?

-yüz lira

-Pek güzel şimdi gidiniz, kâtip adilden senedinizi yaptırınız. Kefiliniz kimdir?

-Falan zat

-o olmaz, filan efendiyi göstereceksiniz

-peki

Bu suretle mukaveleye yapılır, borçlu kâtip Adile' e koşar kefiline şahidine yalvarır senedi yaptırır. 175kuruş katip adil harcı ev senedi masrafa eder sonra yine faizcinin, bu taş kalpli adamın huzuruna gelir. Muhtekir senedi alır. Evirir çevirir muayene eder, kontrol eder, sorar soruşturur. Sonra halkı şehir içinde soyan kasasının ağzını açar elleri titreyerek doksan lira veyahut seksen yedi lira sayar ve ilave eder.

-aybaşında muhakkak isterim sonra kavga etmeyelim.

-peki, Allah razı olsun.

Zavallı adam neye ve niçin Allah razı oluyor, soyuluyorsun mahvoluyorsun

Fakat ah çaresizlik ve namus....

Gazeteciye göre şu elim vaziyet Allah razı olsun kelimesinden sonra bitmemiştir. Faiz borcu burada kötü sona doğru gider. Borçlu parayı bulamadığı gibi borcunun açığa çıkmasından da korkmaktadır. Gazetecinin anlatımı şu cümleyle sona erer: “*Cellât ya evinin ya da mağazasının önündedir. Artık yalvarmaların ricaların tehdidini, görmek isterseniz bu sahnayı dinlemeniz kifayete eder... Banka şubesinin açıldığı gün çok eminim ki bütün Salihli en mesut günlerinden, bayramlarından birisini yaşayacaklardır.*”⁸¹⁹

Manisa mebusu Turgut Bey, Salihli kazasını dolaşarak, halkın krediye olan ihtiyacını görür. Yaptığı incelemede Ziraat Bankasının halka devamlı artan bir surette yardım ettiğini söyler. Buna rağmen henüz halkın ihtiyacı tamamen karşılanamamıştır. Bazı yerlerde bundan yararlanan faizciler çok ağır şartlarda halka para vererek, soygun yapmışlardır. Zahirenin para etmemesi, üzümün çok az olması, yüzünden borçlarını

⁸¹⁹Anadolu, 16 Eylül 1928.

ödemede aciz kalanlar, mallarını icra yoluyla yok pahasına satılmak zorunda kalırlar. Turgut Bey, Ziraat bankasından ve emlak bankasından bu duruma düşen halka yardımcı olmalarını ister. Turgut Bey, Alaşehir, Salihli ve Manisa bölgesinde, uğradığı her yerde icra işlerinin önemli bir sorun olduğunu görür. Bu vaziyetten yalnız halk değil, bizzat icra işleriyle uğraşanlar da şikâyetçidir. İcra dairelerinde bir tür sorunların, neticelenmeyen işlerin, icra dosyalarının yığılıp kaldığını anlatır.⁸²⁰

a. Salihli Esnaf ve Ahali Bankası

Ağustos 1928 tarihinde Esnaf ve Ahali Bankasının meclis idare reisi Mustafa Muharrem Bey Salihli'ye gelir. Kazada esnaf ve çiftçiden oluşan bir gurup, Mustafa Muharrem Bey'e Ödemiş'te olduğu gibi Salihli'de de bir şube açmasını teklif ederler. Bunun için de banka sermayesine 80 bin lira ile katılmaya karar verirler. İlk adım olarak 16 bin liralık hisse senedi satın alırlar. Esnaf ve Ahali Bankası'ndan Fabrikatör Hacı Mustafa ve Tüccardan Asaf Bey'ler ikişer bin liralık hisse sendi alırlar.⁸²¹

Eylül 1928 tarihinde Salihli Esnaf ve Ahali Bankası yönetim heyetine: Başkan ve katibi umumi; Şerafettin, azalığa; Ortaköylü Mustafa, ticaretten Hacı Ali, manifaturacı Hayri ve fabrikatör Hacı Mustafa, ticaretten Asaf Bey'ler seçilirler.⁸²²

Ekim 1928 tarihinde Esnaf ve Ahali Bankası'nın Temsilcisi Salihli'ye gelip bankanın kurulması için çalışmaya başlarlar. Ortaköylü Mustafa Efendi, bankanın 7-8 Kasım'da açılacağını belirtir. Gazeteler, bankanın, ekonomik durumu kötü olan Salihli'ye ilaç gibi geleceğini ve 9 Kasım'dan sonra kâtip Adil'den senet alarak %146 faiz alan şehir eşkıyalığının son bulacağını ifade eder.⁸²³

Esnaf ve Ahali Bankasının açılışı 11 Eylül 1928'de, İzmir ve Manisa'dan gelen geniş bir katılımla gerçekleşir. Bankanın açılışını İzmir Valisi Kazım Bey yapar. Manisa Valisi Nusret, Fırka Mutemedi Salih, Banka meclis idare reisi Mustafa Muharrem hazır bulunurlar. Bankanın açılış merasiminden sonra Türk Ocağında hazırlanan yemek

⁸²⁰**Hizmet**, 30 Eylül 1931.

⁸²¹**Hizmet**, 15 Ağustos 1928.

⁸²²**Ahenk**, 5 Eylül 1928.

⁸²³**Anadolu**, 28 Ekim 1928.

yenir.⁸²⁴ Esnaf ve Ahali Bankası'nın, Salihli'de açıldığı yer ile ilgili bir gazete şunları yazar: *"Memlekete ve köylüye kredi kuruluşlarının bizdeki ilk kurucusu olan Mithat Paşa, Salihli'ye kredi götüren Ahali Bankasının kendi ismini taşıyan bir cadde üzerinde bulunmasından herhalde bir inşirah duymuş olur"*⁸²⁵

Başka bir İzmir gazetesi, Esnaf ve Ahali Bankası'nın Salihli halkının desteğiyle kazada bir şube açtığını yazar. Esnaf ve Ahali Bankası meclis idare reisi Mustafa Muharrem Bey Salihli'ye gelir. Salihli'nin ileri gelenlerinden oluşan bir grup Mustafa Muharrem Bey'den bankanın Ödemiş'te olduğu gibi Salihli'de de bir şube açmasını teklif ederler. Bunun için de 80 bin lira ile banka sermayesine katılmaya karar verirler. Salihliler ilk adım olmak üzere bankadan 16 bin liralık hisse senedi alırlar.

İzmir gazeteleri hisse alımlarının devam ettiğini, Salihli kazasında, Esnaf ve Ahali Bankası'ndan hisse senedi alan kişilerin adlarını yazar. Bunlar: Fabrikatör Hacı Mustafa ve Tüccardan Asaf Beyler ikişer bin lira ile katılırlar. Ortaköylü Mustafa, Ortaköylü Hacı Hüseyin, tüccardan Hacı Ali, İzmir tüccardan Alaiyeli Yusuf Ziya Bey, ticaretten Kani, ticaretten Hacı Osmanzade Kamil, Şamlızade İsmail, manifaturacı Aziz Bey, Şahzade İsmail, manifaturacı Aziz Bey, Hacı Hamitzade Ömer, Sinanzade Rıfat, Bakkal Pazaryerli Hüseyin, manifaturacı Hacı Hasanzade Ahmet, Hacı Hamitzade Ahmet, Hacı Hamitzade Mustafa, Silahçı Sabri, hazır elbiseci Halil Bey, efendi ve ağalar, beşyüz lira ile katılırlar. Ahmet Ağa 400, tuhafiyeci Tayyip efendiler 250, ziraaten Şerif Ali, Mahmut Ağazade Salih Efendiler ise 100 lira ile iştirak ederler.⁸²⁶

Başka bir İzmir gazetesi, Salihli halkının Esnaf ve Ahali Bankasının Salihli şubenin açılması için "75000" lira taahhütte bulunduğunu yazar. Orta köylü Mustafa Bey'i de bu konudaki çalışmalarından dolayı tebrik eder.⁸²⁷

Hizmet Gazetesi adına Esnaf ve Ahali Bankasının Salihli'de ki açılışına katılan Zeynel Besim, uzun bir yazıyla gelişmeleri detaylı bir şekilde anlatır. Zeynel Besim;

⁸²⁴ **Hizmet**, 12 Kasım 1928.

⁸²⁵ **Anadolu**, 12 Kasım 1928.

⁸²⁶ **Hizmet**, 15 Ağustos 1928. **Ahenk**, 5 Eylül 1928.

⁸²⁷ **Anadolu**, 16 Eylül 1928.

“Geniş ve mümbit bir ovanın ortasında ilerliyoruz. Yaprakları sararmış asma kütükleri sahiplerinin elemine iştirak ediyormuş gibi boynu bükük bir halde önümden kayıp gidiyor. Bağcıların bu sene maruz kaldıkları vaziyeti düşündükçe, bağların sararmış yaprakları bana adeta hüznün ve elem veriyordu” der. Manisa da onları Manisa valisi Nusret Bey karşılar, kendisi hasta olmasına rağmen yolculuğa katıldığını söyler. Salihli İstasyonu’nda onları Salihli gençleri bando mızıka ile karşılar. İki tarafı ağaçlık muntazam bir caddeden ilerleyerek, bankanın önüne gelirler. Bina bayraklarla kurdelelerle pek zarif bir şekilde süslenmiştir. Kalabalık bir halk topluluğu bankanın önünde toplanmıştır. Manisa Valisi Nüsret Bey, bankanın getireceği hizmetleri anlatır. Nüsret Beyden sonra Esnaf ve Ahali Bankasının kurucusu Kazım Paşa’da bankaların faydalarını anlatır. Salihli halkını bu desteklerinden dolayı tebrik eder.

Bankanın meclis idare reisi Mustafa Muharrem Bey, halkın Esnaf ve Ahali Bankası’nın Salihli’de de bir şube açmaya ikna etmesinden dolayı memnuniyetlerini ifade eder. Yüz bin lira gibi önemli bir para ile bankaya hissedar olan Salihli halkını tebrik eder. Açılış töreninde, İzmir valisi Kazım Paşa ile Manisa Valisi Nusret, Fırka Mutemedi Salih, Banka meclis idare reisi Mustafa Muharrem, Güzel Aydın Mağazası sahibi Rıza, Şemsi hakikat mağazası sahibi Remzi, tüccardan Kavrukzade Halit, Jandarma merkez komutanı Yüzbaşı Nazmi, Jandarma Kumandanlığı birinci mülazım Cemil, Anadolu tahrir müdürü Hamdi Nüzhet, Akdeniz muharrirlerinden Adnan Bey’ler bankanın açılışında hazır bulunurlar.⁸²⁸

Ocak 1933 tarihinde İzmir merkezli Esnaf ve Ahali Bankası’nın eski ve yeni idare heyetleri arasında sorun yaşanır. Bu olay uzun süre İzmir gazetelerini meşgul eder. Salihli Esnaf ve Ahali Bankası hissedarlarından fabrikatör Mustafa Bey, İzmir basınına gönderdiği bir telgrafta İktisat Vekâletinin, Banka ile ilgili verdiği kararı yerinde bulduklarını ifade eder. Eski idare heyetinin ısrarı Salihli hissedarlarını hayrete düşürür. Salihli’de ki hissedarlar, İçişleri bakanlığının olaya el koymasını ve eski heyetin işten el çektirilmesini isterler.⁸²⁹

⁸²⁸ **Hizmet**, 12 Kasım 1928.

⁸²⁹ **Anadolu**, 16 Nisan 1933.

SONUÇ

Salihli kazası, Türklerin Anadolu'ya gelişinden sonra ortaya çıkan bir yerleşim alanıdır. Kasaba merkezine yakın bir mesafede bulunan Sart ise tarihi çok eskilere uzanan bir yerdir. Onun için araştırmacılar genellikle Salihli kasabasının tarihini hep Sart kazasıyla başlatırlar. Bunun nedeni Salihli'nin, Sart kazasının devamı olarak ortaya çıkmasıdır. Nitekim, tren yolunun yapımından sonra Salihli hızla gelişerek bir kasaba hüviyetini alırken tarihi Sart kazası küçülerek bir köye dönüşmüştür.

Manisa'yı işgal eden Yunanlılar, ilk hamlede Salihli'ye kadar gelememişlerdir. Alaşehir ve Salihli merkezli Kuvayı Milliye hareketi Yunanlılara karşı ilk direniş hareketini başlatmışlardır. Bölgenin komutasını üzerine alan Çerkez Ethem, Salihli'yi mücadelesinin merkezi yapmıştır. Milne Hattı çevresinde oluşan direniş, sonunda çöker ve Yunanlılar Salihli'yi de işgal ederler. Yunan işgali, Salihli'de kötü hatıralar ve ağır bir acı bırakır.

5 Eylül 1922 tarihinde işgalden kurtulan Salihli kazası, Yunanlılar tarafından yakılan ve en fazla zarar gören yerler arasındadır. Yangın sadece Salihli şehir merkezinde değil, Yunan ordusunun çekildiği güzergâhındaki köyleri de yok etmiştir. Salihli uzun yıllar işgal izlerini silememiştir. İşgalin olumsuz etkisi, yangının getirdiği yıkımla birleşince maddi-manevi kayıpların giderilmesi zaman almıştır.

Salihlililer kurtuluştan sonra kendi imkânları ile evlerini, bağ ve bahçelerini onarmaya çalışırlar. Savaştan önce her alanda gayet gelişmiş bir kaza olan Salihli, yangından sonra adeta küllerinden yeniden doğmaya çalışır. İnsanlar, işgal acılarını unutmadan kurtuluş günlerindeki coşkuyla geleceğe olan ümitlerini beslerler. Kazanın yeni imar planı çıkarılır. Yanan evlerin oluşturduğu tahribat temizlenerek eski evler yeni arsalarla çevrilir. Çoğu ahşap olmak üzere yeni ev ve bina inşaatlarına başlanır.

İşgalden sonra kazada yaşanan iç ve dış göçler, farklı sorunları da beraberinde getirir. Çekilen Yunan ordusuyla beraber giden azınlıkların boşalttığı alanlara çevre il ve ilçelerden gelerek yerleşenler olur. Bunun yanında Lozan'a göre Yunanistan ile yapılan mübadele sonunda gelen yeni nüfusa barınmanın yanında eğitim ve geçinme imkanları da sağlanır. Mübadeleden sonra Salihli'nin nüfus, sosyal, ekonomik ve kültürel yapısı hayli değişir. Nüfusun bu nitelik ve nicelik yönüyle yaşadığı değişimi, farklı sorunları da beraberinde getirir. Birkaç yıl önce aynı coğrafyayı paylaştıkları Rum, Ermeni veya Yahudi komşuları artık yoktur. Nüfus olarak daha homojen, daha fazla ortak değerleri paylaşan bir yapı ortaya çıkmıştır. Salihli kazası, çevre il ve ilçelerden göçle gelenlerin yanında çok değişik coğrafyalardan gelen muhacirlerle yeni "Türk" kimliğinin inşasında önemli katkıda bulunmuştur.

Takriri Sükûn Kanunun basına uyguladığı sansürden sonra Salihli kazasında yaşananlar Cumhuriyetin ilk beş yılına göre İzmir basınına daha az yansımıştır. Buna rağmen Salihli'deki önemli bazı olaylar İzmir basınında yer almaya devam etmiştir. Belediye ile kaymakamlık arasındaki birkaç siyasi içerikli haber dışında genel olarak adli vakalar ve asayiş olayları İzmir basınına yansımıştır.

Salihli’de yaşanan istifa olayı, kaymakama karşı yerel kurumların birlik içinde olduklarını gösterir. Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulması ve 1930 seçimleri Salihli’de ciddi siyasi ayrılıkları ortaya çıkartır. Hizmet Gazetesi’nin desteğini arkasına alan Salihli muhalefeti CHF karşı muhalefet yaparlar. Serbest Fırkanın kapanmasıyla bu muhalefet kendiliğinden söner. Salihli ile ilgili Menemen olayında basına yansıyan herhangi bir habere rastlanmadı. Cumhuriyetin onuncu yılında tüm Türkiye de olduğu gibi Salihli kazasında da Halk Fırkasının daha etkili olduğunu ve hayatın merkezinde yer almaya başladığını görüyoruz.

Cumhuriyetin ilk yıllarında devlet, yakılan kamu binalarının yanında eğitim ve sosyal hizmetler için gerekli mekânların yapım ve onarımına yetişemez. Onun için Salihli köylerindeki birçok okul binasını köylüler kendi imkânları ile yaparlar. Bu okullara öğretmen temininde bile zaman zaman sıkıntılar yaşanır. Kaza merkezinde bulunan iki okulda bulunan öğrenci ve öğretmen sayısı tüm köylerde bulunan öğretmen ve öğrencilere yakındır.

Salihli kazasındaki kaymakamlık ve belediye binaları ahşaptır. Diğer kamu binaları ise evden çevrilmiş, basit yapılardır. Belediye, temizlik, yangın, yol ve alt yapı hizmetlerini kısıtlı imkânlarla sağlamaya çalışmaktadır. Bu dönemde kazadan çevreye açılan yolların yapım ve onarımı önemle takip edilen işler arasındadır. Salihli’den Alaşehir, Kasaba, Ödemiş, Kula gibi kasaba ve köylere giden yolların yapım ve onarımı sürmüştür. Vilayet meclisinde her yıl bu işler için belli ödenekler ayrılmıştır.

Salihli insanı, Cumhuriyetin ilk on yılında yeniden imar ve inşa çabasının yanında ekonomik ve sosyal refahı da yavaş yavaş yakalamaya çalışır. Bu gelişmenin temel dinamiği kazanın sahip olduğu verimli arazidir. Dönemin türlü olumsuzlukları ve teknik yetersizliklerine rağmen Salihli halkı, bu arazinin sunduğu imkânlarla, yaralarını sarmaya çalışır. İlk yıllardan itibaren bağcılık ve üzüm en önemli uğraş alanıdır. Tütün, Zeytin ve Palamut yetiştiriciliğinin yanında geçimlik hububat, meyve ve sebze üretimi de yapılmaktadır.

Salihli kazasında Cumhuriyetin ilk yıllarında sosyal ve kültürel hayatın merkezinde Türk Ocağı bulunmaktadır. 1928 yılından sonra Türk Ocağının faaliyetlerini Gürbüzler Yurdu devam ettirir. Gürbüzler Yurdu, piyesler sahneler, futbol maçları düzenler ve çevreye geziler yapar. Türk Ocağının kapanmasından sonra da Halk Fırkasıyla uyumlu çalışır. Futbol Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren hızla gelişir. Türk Ocağı ve Gürbüzler Kulübü bunda etkili olur. Daha sonra Bozkurt spor kulübü de faaliyete geçerek kazanın spor yaşamına renk katar. Ayrıca Salihli önemli bir deve güreşi merkezidir. Her yıl düzenlenen at yarışları da oldukça ilgi toplamaktadır.

Dünyada yaşanan 1929 ekonomik bunalımı, bu yıllarda Salihli çiftçisini de etkiler. Tarım ürünleri para etmez, bir kısmı elde kalır. Salihliler de bu yıllarda büyük ekonomik sıkıntılar çeker ve faiz borçlarıyla baş etmeye çalışırlar. 1928 yılında üzümün para etmemesi, tahıl hasadında yaşanan verimsizlik herkesi etkiler. Kazada para kıtlığı yaşanmaktadır. Avrupa'nın Ege Bölgesi'nde yaptığı tarım ürünlerinin alımı da durur. Yüksek faizlerin altında ezilen çiftçiye rahatlatmak için kazada, Esnaf ve Ahali Bankası açılır. Ayrıca ekmek fiyatlarını pahalılığı İzmir basınına defalarca haber olur.

BİBLİYOGRAFYA

A. ARŞİVLER

I. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA), Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü Koleksiyonu (BÖKMK)

030.0.18.01/01.016.72.1

030.0.18.01/02.1.1.018

030.0.18.01/02.20.31

030.0.18.01/02.30.52

030.0.18.01/02.37.41

II. Okul Arşivleri

I. Namık Kemal İlkokulu Sınıf geçme defterleri(Şehadetname)

II. Salihli Milli Eğitim Müdürlüğü arşivi

B. SALNAMELER

1900-1901 Aydın Vilayeti Salnamesi

Beşinci İçtimai Adi Meclisi Umumi Zabıtnamesi 1927

T.C. Manisa Vilayeti Meclisi Umumisi 1929 Müzakeratı ve Zabıtnamesi, Yeni matbaa, İzmir 1930

T.C. Manisa Umumi Vilayet Meclisinin 1930 Müzakeratına Ait Zabıtname, (ty)

T.C. Manisa Vilayeti Meclisi Umumisi 1934 Senesi Müzakere ve Zabıtnamesi, İzmir 1934

T.C. Manisa Vilayeti Meclisi Umumisi 1935 Yılı Müzakere Zabıtnamesi, Manisa 1935

C. GAZETE VE DERGİLER

I. Gazeteler

Anadolu (1340, 1341, 1925, 1926, 1927, ... 1933)

Yanık Yurt (1340, 1341)

Hizmet (1926, 1927..... 1931)

Yeni Saruhan (1925, 1926), Ahenk (1926), Yeni Asır(1931)

II. Dergiler

Türk Yurdu Dergisi, Cilt 31, Sayı 290

Toplumsal Tarih, Sayı: 65, Yıl: 1999 Nisan

Gediz Dergisi. Sayı: 19, Yıl:1938

D. KİTAP, TEZ VE MAKALELER

ADIVAR, Halide Edip, **İzmir'den Bursa'ya**, Atlas Kitabevi, 1922

AĞAOĞLU, Ahmet, **serbest Fırka Hatıraları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987

AHMAD, Feroz, **Cumhuriyetin 75. Yılı**, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, I. Cilt, İstanbul 1998

AKSAKAL, Bedriye **Anılarla Manisa**, Seyfettin  albatur'un hatıraları, Manisa Turizm Der. Yay. Manisa 1986

ARI, Kemal, **       Kılıç,  zmir'in kurtuluşu ve Y zba ı Şerafettin**, Turuncu Matbaacılık,  zmir 2006,

....., **Büyük Mübadele, Türkiye'ye Zorunlu Göç(1923-25)**, Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul 1995

ATAY, Falih Rifk , **Salihli Harabelerinde**, Gediz Dergisi, Cilt:5, Sayı: 58, Manisa Halkevi Yay. Manisa 1942

AYAZ, Belk z, **Cumhuriyetin ilk Yıllarında Akhisar Kazası(1923-1933)**, CB , Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2006,

AYHAN, Süleyman, **Cumhuriyetin İlk Yıllarında  zmir Basınında Salihli Kazası: (1928-1933)**, Salihli Sempozyumu Bildirileri-2, Salihli Belediyesi Kültür Yayınları No. 37, Salihli 2013

BAYKARA, Tuncer, **Salihli  dari Birimi**, Salihli Sempozyumu Bildirileri-1, Salihli Belediyesi Kültür Yayınları No. 37, Salihli 2013

BABACAN, Ali Rıza, **Ege Bölgesi ile Manisa'nın ilçeleri**, Anadolu Matbaacılık,  zmir 1998

B LG , Nejd t, "Temettüat Defterlerine Göre XIX. Yüzyılın Ortalarında Salihli", **Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih  ncelemeleri Dergisi**,  zmir, 2008

....., **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Salihli:(1922-1927)  nsan ve Mekan**, Salihli Sempozyumu Bildirileri-2, Salihli Belediyesi Kültür Yayınları No. 37, Salihli 2013
....., ** mr m n Kısa  yk s  Manisa**(H. Nusret Köklü), Manisa Belediyesi Kültür Yayınları 4, Manisa 2008

B NARK,  smet, (Komisyon)**Arşiv Belgelerine Göre, Anadolu'da Yunan Mezalimi II**, OADB Yayını, Ankara 1996

BELGE, Murat, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1983

CEYLAN, Mehmet Akif, **Manisa-Uşak Demiryolu Ulaşımının Yerleşime Üzerine Etkisi**, Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı:23, İstanbul 2010

CEYLAN, Hasan, Hüseyin, **Cumhuriyet Dönemi Din Devlet ilişkileri**, Rehber Yayıncılık, Ankara, 1990

Cumhuriyetin 50. Yılında Manisa, **Manisa 1973 il yılı**, Ankara 1973

ÇAPA, Mesut, **Kızılay (Hilali Ahmer) Cemiyeti -1914-1925**, Kızılay derneği yay. Ankara 2010

ÇELEBİ, Mevlut, **Atatürk ve Manisa**, Manisa Belediyesi Kültür Yayınları, Manisa 2006

EMECEN, Feridun M, **Tarihin İçinde Manisa**, Manisa Belediyesi Kültür yayınları 1,Manisa 2007

ERGÜL, Teoman, **Kurtuluş savaşında Manisa(1919-1922)**, Kültür, Sanat Kurumu Yayını, Manisa 1991

....., **Bir Kentin Özgün Tarihi**, Salihli Belediyesi Yayınları, Ankara 2010

ERDEMİR, Hatice Palaz, **Sardeis Örneğinde Eskiçağ Devletlerinin Yönetim Merkezi Seçimi**, Salihli Sempozyum Bildirileri, Salihli Belediyesi Kültür Yayınları No. 37, Salihli 2013

EROĞLU, Cengiz, Babuçoğlu, Murat, **Osmanlı Arşiv Belgelerinde Salihli**, Salihli Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 2011

GÜLMEZ, Nurettin, **Milli Mücadele’de Manisa ve Kuva-yı Milliye Sempozyumu** (6-7 Kasım 2009), Manisa 2010

GÜNEŞ, Günver; **Türk Yurdu**, Cilt 31, Sayı 290, Ekim 2011

GÜNGÖRDÜ, Ersin, **Türkiye’nin Coğrafyası**, Asil yayın dağıtım, Ankara 2006

TEKELİ, İlhan, İLERİ, Selim, **Cumhuriyetin Harcı**, Bilgi Üniversitesi Yayınları-İstanbul- 2004 III. Cilt,

....., ..., **Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına geçerken**
Uşak Heyeti Merkeziyesi ve İbrahim Tahtakılıç Bey, T.T.K. Yayınları, Ankara 1989

TUNÇAY, Mete, **Türkiye Cumhuriyetinde Tek Partinin Kurulması, (1923- 1931)**,
Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul 2010

TURAN, Mustafa, **Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli)**, AKDITYK,
Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999

SCHİCK, İrvin Cemil, TONAK, E. Ahmet, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, Belge yayınları,
İstanbul 1992

OĞUZ, İsmail, “Aydın Vilayeti Salnamelerinde Salihli”, **Salihli Sempozyumu**
Bildirileri-1, Salihli Belediyesi Yayınları, İzmir, 2013

ORKON, Cenap Refik, Manisa Coğrafyası, Manisa Halkevi Yay. Resimli Ay Matbaası.
İstanbul 1937

OTMAN, Ahmet, **Dünden Bugüne Salihli**, Gökay yay. Salihli 1998

OTMAN, Ahmet, AKSAKAL, Ali, **Antikçağdan günümüze Salihli**, Salihli 2004,

ÖNAKIN, Azmi, Gediz Dergisi, 19. Sayı, Manisa 1937

ÖZOĞLU, Hakan, **Cumhuriyetin Kuruluşunda İktidar Kavgası**, Kitap Yayınevi,
İstanbul 2011

KARAKAŞ, Ömer, **Cumhuriyet Döneminde Manisa Vilayeti (1928-1933)**, CBÜ,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 1999.

KASABA, Reşat, **Bir Konargöçer İmparatorluk, (Osmanlı da Göçebeler, Göçmenler**
ve Sığınmacılar), Çeviri: Ayla Ortaç, Kitap yayınevi, İstanbul 2012.

KOÇAK, Cemil, **Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim yayınları,
İstanbul 2006.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S, **20.yy başlarında İzmir Ticareti**, Uluslararası Sempozyum
Tebliğleri, Akademi kitabevi-İzmir 1994,

LEWİS, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Arkadaş Yay. Ankara 2010

Manisa Vilayeti Meclisi Umumisi **1929 Müzakeratı ve Zabıtnamesi**, Yeni matbaa İzmir 1930

MISIROĞLU, Kadir, **Yunan Mezalimi**, Sebil Yayınları İkinci baskı İstanbul, 1968,

Nutuk, 2. Cilt. Türk tarihi enstitüsü, Milli eğitim basımevi. İstanbul 962

KURT, Sadık, **İzmir’de Kamusal Hizmetler(1850-1950)**, İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2012

SEYREK, Ahmet(Derleyen), **Çerkez Ethem’in Anıları**, Nokta Kitap, İstanbul 2008

SONYEL, Salahi R, **Yunan İstilasının Mantığı**, Uluslararası Sempozyum, Akademi kitabevi-İzmir 1994

SU, Kamil, **Manisa Yöresinde İşgal Acıları**, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay. Ankara 1986

ŞENGEL, Döndü, **Cumhuriyetin ilk yıllarında Turgutlu(1923-1933)**, CBÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2000

ŞEN, İsmail, **Salihli Mübadilleri ve karşılaştıkları sorunlar**, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı:16, yıl: 2004

T.C. Manisa Vilayeti Hakkında tabii Coğrafi, Tarihi, İdari, İçtimai Malumatı Cami Mecmuasıdır. Manisa 1932

TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasi Partiler(1853-1952)**, İstanbul Üniversitesi Yay. İstanbul 1952

TÜRKER, Hasan **1922 Salihli Belediye Meclisi Üyeliği Seçimi**, Salihli Sempozyumu Bildirileri, Salihli Belediyesi Kültür Yayınları No. 37, Salihli 201

..... İntihabat Encümeni Zabıt Defteri, **Salihli’de 1923 Belediye Meclisi Azalığı Seçimi**, Toplumsal Tarih, sayı 65 Mayıs 1999

UÇAR, Mustafa, **Zümrüt Bir Kent Salihli**, Salihli Belediyesi Kültür yayınları 18, Salihli 2010

UYAR, Hakkı, **Tek Parti Döneminde Seçimler**, Toplumsal Tarih, Nisan 1999

ÜSTEL, Füsün, **İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği**, Türk Ocakları 1912-193, İletişim Yayınları- İst. 2004

Komisyon(YALÇIN, Durmuş, AKBIYIK, Yaşar, TURAL, Mehmet Akif), **Türkiye Cumhuriyeti Tarih- I**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2011

YÖRÜKOĞLU, M. Nuri, **Manisa Yangını**, C.B. Üniversitesi yay. Manisa 2002

YILMAZ, Eray, **Türkiye Tarihi**, papatya yayıncılık eğitim, İstanbul 2012

(yy) **Salihli’de Düünden Bugüne Futbol**, Salihli Belediyesi Kültür Yayınları No.25, Salihli (ty),

EKLER

Ek-1

“Hüsnü Bey: Damatlı, Burhan, Çakaldoğan köyleri hakikatten Alaşehir’e uzaktır. Yeşilkavağa gelince burada da bir dere vardır. Hudut bu dereden ayrılırsa bir hududu tabii olur. İleride iki kaza arasında herhangi bir ihtilaflın önü alınmış olur.

Reis Bey. Bu işte köylünün hakkı mevzubahistir. Kazalar arasındaki hudut ihtilafları ile karıştırılmaması gerekir. Köylüye kolaylık temini arıyoruz.

Hüsnü Bey: Yeşil kavak bir çiftliktir. Çaydan bu taraftaki kısmın sahibi Alaşehir’de öte taraftaki arazinin sahibi Salihli’de oturur. Salihli’ye bağlı Dedeli vs. de Alaşehir’e çok yakındır. Vaziyeti iktisadileri Alaşehir’ledir. İdare encümenimizin bu vaziyeti tetkik edip etmediğini bilmiyoruz. Tetkik etmişlerse bu cihetinde tetkikini rica ederim.

Fevzi Lütfi Bey: Hüsnü Bey arkadaşımız Salihli’ye geçirilmesi teklif edilen köyler arasındaki yeşil kavaktan bahsederken çiftlik sahiplerinden bir kısmının Alaşehir’de bir kısmının Salihli de oturduklarından bahsettiler. Bir köyü çiftlik sahipleri Salihli’de yada Alaşehir’de oturuyor diye taksim etmek doğru bir şey değildir.

Reis bey: Herhangi bir kişinin çeşitli kazalarda ve ya köylerde arazisi bulunabilir. Herhangi bir şahıs orada oturuyor diye o yerin irtibatını o şahsın oturduğu yere mi tahvil etmek icap eder. Bu işte köylünün hukuku, köylünün kolaylığı mevzubahistir...

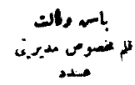
Selahattin Bey: Hüsnü bey Alaşehir'den Salihli'ye tahvili irtibatları teklif edilen köylerin tahvili irtibatlarını muvafik ediyorlar. Mazbatanın ikinci kısmı kalıyor. Bu aydınlanmamış zannediyorlar. Bendeniz Salihli'de Alaşehir'e tahvil edilmesi muvafik görülmeyen köyler hakkında da reye müracaat edilmesini teklife diyorum.

Reis Bey: Meclisi Umumi evvelce bu köylerin tahvili irtibatına karar vermişler, o vakit tahvili irtibata dair gösterilen esbabı mcibede meclis tereddüt ediyor mu?

Heyet: iki nokta üzerinde de birden kararını verebilir. İdare encümenin verdiği mazbatayı reye koyuyorum. Mazbatadaki teklifleri aynen kabul edenler ellerini kaldırsın.

Reis Bey: Ekseriyeti azame ile idare encümeninin kararı kabul edilmiştir."

Ek-2

c✓222

2766

• قراءات •

[illegible]

تو کہ رُسی مجھو ری
غازی

فخامه وکلی راهبره وکلی جوبه وکلی راهبره وکلی خدمت وکلی ناسم وکلی

صحبہ و معارف اعلیٰ وکلی غلام وکلی زاهد وکلی وکلی فاضل وکلی عارف وکلی وکلی عالم وکلی

230	18	01	01	016	77	1
-----	----	----	----	-----	----	---

T. C.
BAŞVEKÂLET
MÜAMELÂT MÜDÜRLÜĞÜ
Şube :
Sayı : 11.056

KARARNAME

Salihli borsasının varidatı masraflarını karşılayamamakta ve borsada yapılan alım ve satımların anlığı delayisile idamei mevcudiyetinde de bir fayda görülememekte olduğundan soddile bilünüm nakut, ehya ve defterlerinin Salihli Ticaret ve Sanayi odasına devri; İktisat Ve-kâletinin 11824/2363 numara ve 27/4/331 tarihli tezkeresile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 18/5/331 tarihinde tasvip ve kabul olunmuştur . 18/5/331

REİSİCÜMUR

Gazi Mustafa Kemal

Bş. V.

İsmet

Ad. V.

Şevket

M. M. V.

Şevket

Da. V.

S. W. M.

Ha. V. V.

S. W. M.

Ma. V.

M. M. V.

Mf. V.

M. M. V.

Na. V.

M. M. V.

İk. V.

M. M. V.

S. I. M. V.

S. I. M. V.

030 18 01 03 20 31 1

FOTOĞRAFLAR

Anadolu Gazetesi- 21 Nisan 1932 Perşembe

Gürbüzler Takımı Kupayı Kazandı..

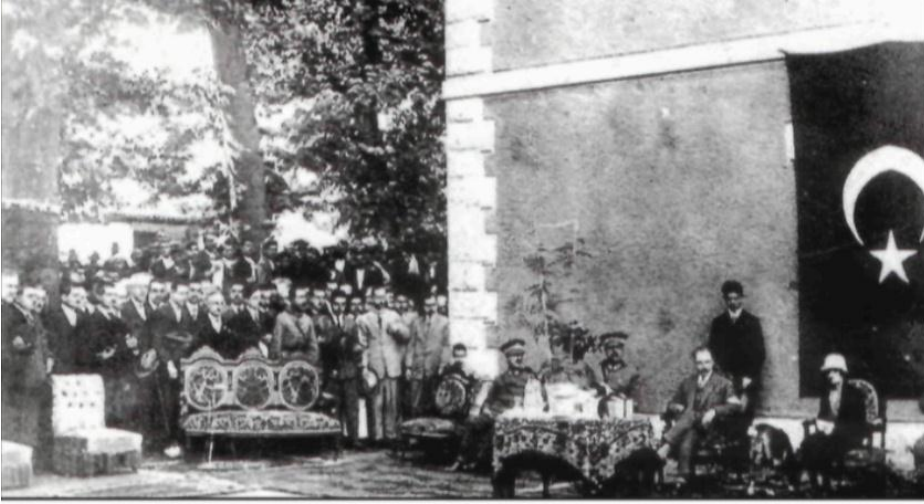
Gürbüzler Yurdu Birinci Takımı, Gürbüzler Azası, ve CHF Heyeti

Salihli Şehitler Anıtının açılışı

Salihli'de bir bayram kutlaması

ATATÜRK SALİHLİ'DE (16.10.19

Foto
Mustafa Bayer
Salihli

ATATÜRK 16 EKİM 1925'DE SALİHLİ'DE

